374

Arnolo uan Westerhout Sculp. *Gio: Batta. Lenardi delin.*

DE

SACRIS ÆDIFICIIS

A CONSTANTINO MAGNO CONSTRUCTIS.

SYNOPSIS HISTORICA

JOANNIS CIAMPINI

ROMANI

MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ,

AC IN UTRAQUE SIGNATURA REFERENDARII.

ROMÆ, M DC XCIII.

Apud Joannem Jacobum Komarek Bohemum Typographum, & characterum Fusorem apud S. Angelum Custodem.

SUPERIORUM PERMISSU.

SANCTISSIMO, AC BEATISSIMO PATRI, ET D. N. INNOCENTIO DUODECIMO PONTIFICI MAXIMO.

JOANNES CIAMPINUS MAGISTER BREVIUM
Sempiternam Felicitatem.

IN vestrum, BEATISSIME PATER, veluti in proprium ſinum ſpontè convolat meum hoc opus *De Sacris Ædificiis à Conſtantino Magno conſtructis*. Nam ſi ea præcipuè hac in Urbe ædificata reſpiciamus, utique reperiemus in illis à plurimis Pontificibus SANCTITATIS VESTRÆ Prædeceſſoribus, non rarò Pontificalia munia, & Sacra, pro Chriſtiana Religione, fuiſſe celebrata Concilia, per quæ Fides ipſa, & Regale Sacerdotium maximè ſemper viſum eſt efflореſcere. Quod ſanè divino conſilio factum putandum eſt, ut Urbs Gentium Regina, quę

olim erat magiſtra erroris, poſtmodum, per Sacram B. Petri Sedem caput Orbis effecta, Magiſtra veritatis evaderet. Si verò ad ædificia in Oriente erecta animum convertamus, religioſa ibi loca, in quibus ſalutis Auctor natus, converſatus, ac mortuus, in Sacras converſa fuiſſe ædes agnoſcemus, quas Fideles magno religionis, & pietatis ſenſu, longis itineribus, indefeſſis laboribus, ſpretiſque periculis, quotidiè venerantur. At cum iſta SANCTITATI VESTRÆ ob Chriſtianę Reipublicæ regimen inviſere minimè permittatur, ſaltem mente id facere licebit, ſi quid otii ex innumeris Apoſtolicis ſolicitudinibus poterit unquam decerpere. Dixi ab innumeris ſolicitudinibus, & jure profectò. SANCTITAS enim VESTRA ad Eccleſiæ regimen, ita diſponente Domino, aſſumpta continuò verè Pontificium aperuit animum, omnia in Dei honoris augmentum, in populorum commodum ac ſalutem, aſſiduis curis, ſepoſitis omnibus humanis rationibus, dirigendo. Magna, egregiaq; facinora proculdubio à CARDINALE ANTONIO PIGNATELLO ſperaverant quicumque illum ſive in Italia, ſive extra Italiam noverant, ſi aliquando ad ſummum auguſtiſſimumque Sacerdotium eveheretur; ſed ſpes

ipſas

ipſas quamvis arduas, difficileſque ſuperâſti BEATISSIME PATER; quare præ ſtupore rerum planè mirabilium, quas SANCTITATEM VESTRAM patrantem aſpiciunt, obmuteſcunt qui alioquin in laudes erumperent. Gratulantur itaque ſibi tacitè omnes talem, tantumque Chriſtianæ Reipublicæ datum eſſe Moderatorem. Gaudent enimverò cùm vident in SANCTITATE VESTRA plurimas florere virtutes, quas majores noſtri in ſuperioribus Pontificibus mirari conſueverunt. Splendet enim, ut è pluribus pauca delibemus, is quo fervet, animarum zelus in novis, & ſalutaribus legibus Sacræ Pœnitentiariæ datis; Solicitudo pacis, & concordiæ inter Chriſtianos Principes oſtenditur à Brevibus, quæ ad eos paternæ charitatis plena tranſmiſit. Divini verò cultus, & nitoris in domo Dei cura, & vigilans Sacrorum Canonum cuſtodia elucet in Viſitatione nuper indicta. Tam frequentes, tam faciles etiam miſerrimis aditus docent, quanta ſit omnes audiendi, noſcendi, ſolandi cupiditas. Si ad Pauperum inopiam ſublevandam; attentum paternæ charitatis animum nobis proponimus; magnificum conſpicimus erectum Hoſpitium, & ampliſſimos redditus aſſignatos. Si ad

Urbis

Urbis Ecclesiasticique Status politicum regimen oculos convertamus, nova in dies commoda, nova inventa ad ejus felicitatem SANCTITATEM VESTRAM meditantem videmus. Si Tribunalia respicimus prçclaros, doctosq; Viros ad Justitiam administrandam electos fuisse gaudemus. Quid plura dicam: nulla prçterit dies, quæ in fastis annumeranda, quæ albo describenda lapillo non sit? Quid beatius Christianus populus; Quid Ecclesiastici Status subditi sperare poterant, quam talem, ac tantum sibi datum fuisse Pastorem, atque Pontificem. Pro tanto igitur accepto beneficio, à bonorum omnium Datore omnes nos subditi, omnesque fideles ipsum Deum altissimum enixis precibus deprecari, & debemus, & volumus, ut eidem SANCTITATI VESTRÆ non diuturnam tantùm vitam, sed prosperè semper valentem, & felicissimam ad Christianæ Reipublicæ beatitatem, ad Sanctæ hujus Sedis, quam VESRTRA SANCTITAS tenet incrementum, & gloriam ad SANCTITATIS VESTRÆ nominis perennitatem, & amplissima apud Deum merita. Hæc exopto, hæc apprecor, hæc annuncio, & ad pedes SANCTITATIS VESTRÆ provolutus, eos humillimè exosculor.

Eminentissimo, & Reverendissimo D.

CAROLO BARBERINO

Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbytero Cardinali amplissimo, ac Vaticanæ Basilicæ Archipresbytero.

QUID hoc in meo concinnando opere præstiterim penes Lectores judicium sit. Si quid in eo gratum invenerint, vobis Eminentiss. Princeps deberi intelligant. Eminentia siquidem Vestra, uti inclytæ Vaticanæ Basilicæ Archipresbyter, Codicem, in quo vetera hujus Basilicæ monimenta diligenter delineata sunt, mihi commodari permisit. Ego autem ex eo omnia, quæ curiositatem, simulque Christianam pietatem, religionemque excitare possunt desumpsi, ac in lucem emisi, explicationes addendo. Familiæ Barberinæ hæc est insita peculiaris cura, Literarum Amantes incitare ad studia, antiquasque memorias, præsertim Ecclesiasticas, non solum conservare, verum etiam è tenebris eruere. Quot, quantaque præstitit venerandę semper memoriæ Urbanus VIII. Pontifex Maximus Eminentiæ Vestræ Patruus Magnus. Quid ejus Fra-

tris

tris filius, pariterque Emintiæ Vestræ Patruus Franciscus Barberinus S.R.E. Vicecancellarius, ac Purpuratorum Decanus, in antiquis reparandis Ecclesiis, antiquasque conservando picturas, ne à temporis faucibus penitus deglutirentur. Testis ipse pariter inter plurimos esse possum quemadmodum itidem Eminentiæ Vestræ Fratris filius alter Eminentissimus Franciscus Cardinalis Barberinus, Patrui celeberrimæ Bibliothecæ, morumque dignissimus hæres majores suos in hac etiam laude imitetur. Ex illo enim inclyto Cimelio, Musivorum operum in Liberiana Basilica extantium delineationes, mihi transcribere concessit. Nonne hæc sunt nobilia literis, bonoque publico faventium indicia? Quare Barberina Familia, non solum Purpuratorum Seminarium, cùm ex ea sex ad hæc usque tempora, Purpurâ donati fuerint, verùm etiam literarum fautrix jure asseri valet. Hæc in animi grati tesseram, ac ut in publica perrenent memoria exarare volui, humillimas pro accepto beneficio rependendo grates. Vale cum omni Familia ad Literariæ Reipublicæ bonum nate Princeps.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

CUM cimelii mei evolverem libros; fortè in Procopium incidi, qui de *Ædificiis à Justiniano Imperatore constructis* brevem admodum contexuit Tractatum animum propterea ad *Constantinum Magnum Imperatorem* de Republica Christiana optimè meritum converti; nullumque Scriptorem, qui de Sacris Ædificiis ab eodem constructis peculiare opus exarandi curam susceperit adinveni. Quapropter operæ prætium fore duxi huic singillatim studio meas subsecivas addicere horas, ac ea quæ de eisdem Sacris Ædificiis tanto ab Imperatore factis, sparsim in nonnullis leguntur Auctoribus colligere. Ad laborem hunc eo magis suscipiendum me accinxi, quo magis alterum meum opus Veterum Monimentorum, quod præ manibus habeo illustrare posse arbitrabar. Dum his componendis eram intentus Vir quidam valdè eruditus ad me invisendum accessit, & me quid scriberem sciscitanti, dedi responsum, meditari me Imperatoris Constantini gesta circa Sacras Ædes in unum unire. At ille continuò subjunxit. Undenam hæc colligis? Cui responsum reddidi: Multa in Occidente sunt Ædificia ab Anastasio Bibliothecario descripta; alia verò in Oriente ab Eusebio, aliisque Scriptoribus Græcis indicata. Ille verò iterum subjunxit. Quænam fides Anastasio præstanda est, qui post quatuor, & ultra secula à Constantini ævo Scriptor fuit? Huic inopinatæ censuræ addidi: Si fides Anastasiano Codici auferenda sit, magnâ ex parte Ecclesiastica antiqua corruet historia. Hisce in controversiam vocatis, incœptas seposui lucubrationes, animumque ad Anastasium à quacumque censura pro posse vindicandum addixi: quod brevi temporis spatio absolvi, publicique juris feci, quâ tamen ignoro fortunâ. Deinde inceptam

Ædi-

Ædificiorum reassumpsi descriptionem, eamque ad hunc, quem vides perduxi finem. Hæc præmittere existimavi, ut si cum Amico rigidus sis censor, hosque meos labores aliquâ censuræ notâ inurere volueris, eo quia Librum Pontificalem, sive Bibliothecarium secutus sim; ut illum prius, antequam ad censuram devenias te legas rogo, deinde tuo pro libito dijudices. Ne mireris etiam duas huic meo operi apposuisse nuncupatorias Epistolas alteram Beatissimo Pontifici INNOCENTIO XII. alteram verò Eminentiss. & Reverendiss. D. CAROLO CARDINALI BARBERINO, quia Ecclesiasticæ Historiæ inclyti collectoris Cardinalis Baronii morem secutus sum, cui in singulis penè suorum Annalium tomis post Summo Pontifici Epistolam nuncupatam, alteram alicui ex Presbyteris, seu Diaconis Cardinalibus exscribere placuit; nos propterea tanto Orbis Christiani Principi, & hujus Vaticanæ Basilicæ dignissimo Archipresbytero dicare existimavimus. Vale.

Ad

Ad Illustrissimum, & Reverendissimum D.

JOANNEM CIAMPINUM
PRÆLATUM ROMANUM,
AUCTOREM LIBRI
DE SACRIS ÆDIFICIIS A M. CONSTANTINO CONSTRUCTIS.
JULIUS LUCENTI ABBAS CISTERCIENSIS
Sacræ Congregationis Indicis Consultor.

Squallida succisa jacent
Improbâ falce Temporum
Constantiniana Templa
His mage clarent
Tua scripta Ciampine
Surgere quæ faciunt
Adversa sorte perempta
Æternum duratura
Non ultra
Pavebunt
Barbaricum dedecus
Et Mundanum quidpiam
Procul deiiciens
Calamus hic Tuus
Quæ instaurat Templa
Virtute suffulcit sua
Quod sapientis est
De tempore, deque adversa
Triumphare Fortuna
Quid stupes?
In Castris Virtutis
Cæsarum emeritus munera
Ipse, quem edis liber
Congiarum sit Tibi
Sacris valuit suis Ædificiis
Cæsarum Maximus
Cæsareo eloquio te pluris valuisse
Sciet Orbis
Fatum illis præscripsit finem
Se Tibi æternitas
Scribenti proscribit confinem
Io
Assurge Joannes
Eloquii lux vera
Quæ nescis Occasum
Scriptis coronabere Tuis.

JUSSU Reverendissimi Patris Sacri Apostolici Palatii Magistri Fratris Thomæ Mariæ Ferrari, attentè ac perjucundè perlegi Librum, cui Titulus *De Sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis*, ab Illustriss. & Reverendiss. Præsule Joanne Ciampino exaratum. Quod quidem Opus, cum Sacrarum Patriarchalium, tum aliarum Urbis Ecclesiarum, & præcipuè Vaticanæ Basilicæ, cui Ego famulatui in Canonicorum numero addictus sum, Antiquitatem, Dignitatem, ac Præstantiam demonstrat, multaque, quorum memoria ferè jam delapsa erat, felici labore in lucem revocat. Cumque nihil Fidei contrarium, imò pleraque ad antiquam veterum Fidelium pietatem renovandam, & ad Hæreticorum præcipuè sacrorum Templorum usum, & cultum impugnantium errores detegendos contineat; Typis mandari utilissimum fore censeo, si ita P. S. Reverendiss. visum fuerit.

Joannes Baptista de Palagio.

ILlustriss. & Reverendiss. D. mei Joannis Ciampini Opus *De Sacris Ædificiis Constantini Imperatoris* legi de mandato Reverendissimi P. Fr. Thomæ Mariæ Ferrari Sac. Apost. Palatii Magistri, nihilque in eo comperi; quod vetustis Ecclesiæ traditionibus adversetur, & quod consentaneum non sit historicæ veritati; Ideoque dignum quod Typis mandetur. In quorum fidem &c. Romæ 6. Idus Aprilis 1693.

Jacobus Vincentius Marchesius Juris utriusque Professor Beneficiatus Lateranensis.

INDEX

INDEX

Capitum, & Sectionum totius Operis.

Cap.

PARERGON.

Impri-

Imprimatur,
Si videbitur Reverendiſs. Patri Sac. Pal. Apoſtol. Mag.

Stephanus Joſeph Menattus Epiſc. Cyrenen. Vicesg.

Imprimatur.
Fr. Thomas Maria Ferrari Ordinis Prædicatorum Sac. Pal. Apoſt. Magiſter.

JOAN-

JOANNIS CIAMPINI ROMANI

MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ AC IN UTRAQUE SIGNATURA REFERENDARII.

DE SACRIS ÆDIFICIIS A CONSTANTINO MAGNO CONSTRUCTIS.

SYNOPSIS HISTORICA.

CAPUT I.

Conversionis Magni Constantini Imperatoris, ad Christianam Religionem, brevissima enarratio.

OPTATISSIMUM tempus advenerat, quo humani generis Redemptori, militantis Ecclesiæ navem, pretiosissimo suo sanguine fundatam, Apostolorum præconiis elatam, Martyrumque sanguine illinitam, post varios turbines, variasq; tempestates, ad optatæ quietis portum reducere tandem placuit. Quare gloriosissimum Principem de tota Christiana Republica optimè meritum, Magnum illum Constantinum Romanorum Imperatorem, in lucem emisit, ut suâ summâ pietate, suâque maximâ religione, Christiano Orbi pacem daret, Fidelesque securos portus, atque asyla, in quibus divinus cultus, divinæque laudes Deo omnium Creatori persolverentur, haberent. Præclara igitur tanti Principis facinora, quæ licèt à Scriptoribus indicata sint, tamen sparsim inveniuntur, ut ea piis Fidelibus notiora fiant, in unum colligemus, Procopii celebris Scriptoris exemplo adducti, qui Sacra Ædificia à Justiniano Imperatore constructa (sicco tamen calamo) descri-

psit, hæc nos copiosiori calamo, pro viribus describemus.

Antequam tamen hisce enarrandis nos accingamus, nonnulla de hujus inclyti Imperatoris vitâ, quæ ex Eusebio Cæsareæ Episcopo delibavimus; præmittere volumus, ut tanti Principis erga Christianam Religionem, præcipua gesta, magis magisque innotescant.

Cùm Constantius Constantini Pater, ut narrat laudatus Eusebius, Christianos à Diocletiano, & Maximiano persequi in mandatis haberet, illis parere minimè voluit; simulans se falsos colere Deos, ac illos, qui sacrificare parati se ostendebant, à servitio expellebat; illos verò, qui Christianos se esse profitebantur, in palatio magnū erga ipsos amorem ostendens, retinebat. Post verò Diocletiani, & Maximiani Imperii abdicationem Augustus renunciatus est. Ex tanto Viro dignissimus filius Magnus noster Constantinus procreatus fuit, qui etiam ad regendas Imperii habenas vocatus; statim de Britannis, ac Barbaris victoriam reportavit. Romam à Maxentii Tyrannide liberare decrevit, falsamque Gentilium Religionem detestans, veram Christianorum amplexatus fuit. Quamobrem cum Christianorum Deum orasset; Hic ei visionem in Cœlo sub meridiem ostendit. Crucem videlicet lucidam, cœlestibus characteribus insignitam, victoriam promittentem, si illâ uteretur in bellis. Divino monito Cæsar illicò obtemperans, fabricato vexillo ad Crucis formam, quod Romani Labarum vocabant, magnam de Maxentio Tyranno victoriam reportavit. Urbem ingressus statim propriam statuam, hastam longam, in Crucis formam, præ manibus tenentem, in celeberrimo Urbis loco, cum hac inscriptione poni jussit.

HOC SALVTARI SIGNO QVOD VERAE VIRTVTIS ARGVMENTVM EST VESTRAM VRBEM TYRANNICAE DOMINATIONIS IVGO LIBERATAM SERVAVI, SENATVI POPVLOQVE ROMANO IN LIBERTATEM ASSERTO PRISTINVM DECVS NOBILITATIS, SPLENDOREMQVE RESTITVI.

Hoc primum Christianæ Religionis publicum trophæum, jure appellare possumus. In hunc igitur modum Dei amantissimus Imperator (inquit laudatus Eusebius) Crucis confessionem præseferens, Filium Dei Romanis liberè, atque ingenuè prædicavit, & cuncti, qui Urbem incolebant, tam Senatus, quàm populus, utpote ab acerba, & tyrannica dominatione liberati, respirare quodammodo & purioris lucis radiis perfrui sibi videbantur, atque in novam quamdam vitam renasci. Gentes quoque universæ quotquot occidentali Oceano terminabantur, pristinis malis liberatæ, festos dies omni cū hilaritate celebrârunt, Constantinum victorem, Dei amicum, de omnibus benemeritum, continuis laudibus prædicantes. Eum cuncti, in commune bonum, Dei benignitate, humano generi donatum, uno ore, atque unâ voce testabantur. Porrò ipse Imperator Ministros Dei à se convocatos, omni obsequio, atque honore prosequebatur. Eos utpote Deo, quem colebat, consecratos; non verbis modò, verùm etiam factis humaniter excipiens, secumque ducens, quocumque iter faceret, Deum sibi fore propitium ob id pro certo habens. Quin etiam Ecclesiis Dei plurima ex thesauris suis beneficia subministravit;

par-

partim Sacras Ædes restaurans, & in A sublime erigens, partim angusta Ecclesiarum Sacraria plurimis donariis exornans. Quæ omnia, ut feliciter, atque juxta vota evenirent, ad ipsum Eusebiũ epistolam dedit, quâ ut iis incumberet, quàm vehementissimè jubebat. Illam libet apponere.

Cum usque ad hanc diem impia præsumptio, & tyrannica violentia ministros Servatoris nostri sit persecuta, pro B certo habeo, planèque mihi ipse persuadeo, omnium Ecclesiarum ædificia, aut per incuriam corrupta, aut præ metu ingruentis temporum iniquitatis minùs honorificè exculta esse, Eusebi frater charissime. Nunc verò cum libertas restituta sit, & draco ille, providentiâ quidem Dei Optimi Maximi, ministerio autem nostro à Reipublicæ administratione submotus; equidem existimo divinam potentiam omnibus clarissimè innotuisse, & eos, qui seu metu, seu incredulitate aliquid peccaverunt, agnito illo, qui verè C est, ad rectam, ac veram vivendi rationem esse redituros. Quotquot igitur Ecclesiis, aut ipse præes, aut alios in singulis locis præsidentes Episcopos, & Presbyteros, ac Diaconos nôsti; cunctos admone, ut in opera Ecclesiarum omni studio, ac diligentiâ incumbant: quo aut reparentur, quæ adhuc manent, aut augeantur in majus; aut sicubi usus postulaverit, novæ ædificentur. Quæcumque autem ne- D cessaria fuerint, & ipse, & reliqui alii tuo interventu, tum à Præsidibus Provinciarum petent, tum ab officio Præfecturæ Prætorianæ. His enim per literas præceptum est, ut omni diligentiâ iis, quæ tua sanctitas dixerit obsequantur. Divinitas te servet, frater charissime.

Ex supra relatæ Epistolæ tenore, poteris benigne Lector colligere; jam ante Constantini tempora fuisse Deo ædificatas Ecclesias, quod à Neotericis, ac à vera Religione alienatis fratribus in dubium revocatur; quodque etiam demonstravimus in nostro opere *Veterum Monim.* par. 1. cap. 17.

Libet igitur his, pro hujus piissimi Augusti coronide, veterem addere inscriptionem, quæ Emeritæ in Hispania legitur, & à Grutero pag. 159. num. 4. refertur, cujus est tenor.

IMP. CAES. FLAVIVS
CONSTANTIN. AVG.
PACIS. ET IVSTITIAE
CVLT. PVB. QVIETIS
FVND. RELIGIONIS
ET. FIDEI. AVCTOR
REMISSO. VBIQVE
TRIBVTO. FINITIME
PROVINC. ITER
RESTAVR. FECIT
CXIIII.

Jam verò ad Basilicas describendas accedamus, in quibus tamen severioris, & exactissimæ chronologiæ calculi minimè servari possunt, cùm in hac potissimum parte Scriptoribus destituamur, atque ideo chronicum ordinem ex conjecturis elicere oporteat. Quapropter in primis hæ describendæ sunt, quas in Occidente, & præsertim in Urbe excitavit, deinde reliquas, quas in Oriente, at longè breviori stylo prosequemur. Insuper nostram mentẽ palam facimus, qua in recensendis Ecclesiis in Occidente extructis Bibliothecarium, uti antiquiorem Scriptorem sequi, ordinemque ab eo observatum tenere intendimus; ob id præcipuè, quod is Ordo in Romani Breviarii lectionibus appareat.

CAPUT II.

De Basilica Lateranensi.

PLURIMA, maximaque de Basilica Lateranensi, cunctarum Urbis, & Orbis Matre, & Capite narranda occurrerent; nisi de eâ jam antea prolixû, luculentissimumque tractatum typis mandâsset bon. mem. Cæsar Cardinalis Rasponus, olim ejusdem Basilicæ Canonicus; verum ne prorsus jejunium, famelicumq; Lectorem dimittam, nonnulla tam ex eodem Raspono, quàm ex Panvinii Ms. decerpta, aliaque ab eisdem omissa referre, non importunum est. Ille autem satis nunquam laudati Panvinii Codex ineditus adhuc est, & in celebri cimelio bon. mem. Equitis Caroli Antonii à Puteo, cujus cineres semper venerabor, cujusque laudes calamo solertiori prosequi deberem, propter eximiam, singularemque, in comparandis, ac summo studio servandis iis omnibus, quæ antiquitatem, & eruditionem redolent, sollicitudinem à Majoribus suis egregiis Viris jure veluti hæreditario deductam, & in nobilem virum Equitem Gabrielem filium per manus transmissam; quorum officiosæ humanitati non minimum debet hæc nostra Basilicæ Lateranensis, & inferiùs Vaticanæ descriptio. Quare si alias rependere grates nequeam, publico saltem hoc monimento, meum in eos animum testatum volui.

Prima hæc igitur, perque universum terrarum orbem Basilica celeberrima, sub auspicatissimo nomine Salvatoris erecta, molis suæ, famæque tam grandis exordia debet Imperatori Constantino Magno, à quo, & Constantinianæ appellationem sortita est, licet usitatiori cognomine Lateranensis indigitetur, ab ædibus nobilissimæ olim, & Senatoriæ familiæ, in Monte Cælio surgentibus, è quorum ædificiis hæc Ecclesiarum parens augustissima caput extulit.

Sexta gens in Patricios è plebe adscita, ut asserit Fulvius Ursinus de Romanæ Urbis Familiis, Lateranorum cognomen assumpsit. Unde hoc deductum fuerit quærere distulit, licet alii à latere, à quo Urbs lateritia, vel domus; alii verò ab ea corporis parte sub alis, quæ latus dicitur, sumptum existiment. Quidquid de hujus vocis etymo sit, omnium illius gentis primus, hoc usus est Lucius Sextus Sextinus Lateranus, ut apud Panvinium in Fastis Consularibus ad Annum post Urbem conditam 380.

Is cum L. Aemilio L. F. M. N. Mamercino Patricio, primus è plebe Consul creatus est. Anno ab Urbe condita 388. Olympiadis 103. ann. 3. eumque Diodorus Lateranum appellat. Ab hoc autem L. Sextio nulla Lateranorum memoria à Scriptoribus facta est, usque ad Neronis, & sequentium Romanorum Imperatorum tempora, Plautii scilicet sub Nerone; Sextilii sub M. Aurelio; sub Severo, Claudii.

De Plautio hæc Tacitus lib. 15. de Pisoniana conjuratione: Anno Urbis conditæ DCCCXVIII. à Christo nato LXVI. Neronis imperantis XI. P. Silio Nerva & Attico Vestino Coss. *Annæus Lucanus, Plautiusque Lateranus Consul designatus, vivida odia* (in Neronem videlicet) *intulêre; Lucanum propriæ causæ accendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus assimulatione. Lateranum Consulem designatum nulla injuria,*

ſed amor Reipublicæ ſociavit. Et paulò poſt. *Proximam necem Plautii Laterani Conſulis deſignati Nero adjungit, adeò properè, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum ſervilibus pœnis ſepoſitum, manu Statii Tribuni trucidatur, plenus conſtantis ſilentii, nec Tribuno obiiciens eandem conſcientiam.*

De Sextilio Laterano Julius Capitolinus in vita Veri Imperatoris. *Poſt Quæſturam (ait) ſtatim Conſul eſt factus cum Sextilio Laterano*: cujus electio incidit in annum ab Urbe condita CMXXVI. à Chriſto nato CLIV. ut placet Setho Calviſio. Hujus Conſulatûs meminit vetuſta lapidea tabula, à Panvinio in præcitato Manuſcripto relata.

SEXTILIO LATERANO
AQVILIO ORFITIO COSS.

Licet in Gruterianis inſcriptionibus hanc minimè repererim, legi tamen aliam eadem confirmantem pag. 861. num. 2.

CL. BACCHIDI. C. F.
SEX. LATERANVS. ET
AQVILIVS. ORFITVS.
POS.

Claudii Laterani monimentum extare, idem Panvinius aſſerit, in vetuſto marmore Auguſtæ Vindelicorum, in domo Conradi Peutingerii, quod ſic à Grutero refertur pag. 51. num. 1.

MERCVRIO
CVIVS SEDES A TERGO
SVNT
APPIVS CL. LATERANVS
XV. VIR SACR. FAC.
COS. DESIGN.
LEG. AVG. PR. PR.
LEG. III. ITAL.
V. S. L. M.

Hunc Appium Claudium Conſulem fuiſſe cum M. Mario M. F. Titio Rufino Ann. reparatæ ſalutis 244. ex Faſtis Conſularibus deduco.

Lateranorum ædes conſpicuas, Auguſtaſque fuiſſe ſcribit Juvenalis, qui floruit circa medium ſecundi ſæculi. Hic Satyra 10. inquit:

Temporibus diris igitur, juſſuq; Neronis
Longinum, & magnos Senecæ prædivitis hortos
Clauſit, & egregias Lateranorum obſidet Aedes
Tota cohors.

Hujus Poetę ſententiam confirmare videtur Capitolinus in M. Aurelio, dè quo ſic ait: *Natus eſt Marcus Romæ ſexto Kalendas Majas in Monte Cælio in hortis, Avo ſuo, iterum, & Augure Coſ.* Et paulò poſt. *Educatus eſt in eo loco, in quo natus eſt, & in domo Avi ſui Veri juxta Aedes Laterani.* Quod Juvenalis, & Capitolinus indicârunt, confirmare videntur duæ inſcriptiones, anaglyptico opere in plumbo ſculptæ, prope Baſilicā Lateranenſem An. 1595. repertæ, quæ poſtea à Fulvio Urſino ejus Eccleſiæ Canonico rerum antiquarum ſtudioſiſſimo, muro Sacrarii ejuſdem Baſilicæ in marmore affixæ fuerunt, quarum tenor eſt.

SEXTI LATERANI

SEXTI LATERANI
TORQVATI ETIAM
LATERANI

Mirum in modum etiam favet conjecturis his, ænea equeſtris ſtatua, quæ nunc in Capitolii area viſitur, quæque per multa ſæcula in loco humili, & abjecto prope Eccleſiam Lateranenſem ſtetit, donec Sixtus IV. ut refert Andreas Fulvius lib. 4. p. 75. in ſublimi decentique loco poſuit. Deinde Paulus

lus III. Summi Pontifices in præcitatam Capitolii aream transtulit. Quæ statua ab antiquitatum studiosis laudatum M. Aurelium, ex collatione cum numismatibus istius Imperatoris facta, representare existimatur. Retroactis têporibus, quando literæ, bonæque artes ab Italia exulaverant, Constantini statuam denominabant, de qua infra n.65. dicemus.

Præter supra citatos Ethnicos Scriptores, de Lateranorum ædibus meminit etiam S. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ, cujus hæc verba: *Quis hoc crederet? Ut post mortem secundi Viri, in semet reversa, quo tempore solent viduæ negligentes, jugo servitutis excusso, agere se liberiùs, adire balnea, volitare per plateas; saccum indueret, & errorem publicè fateretur, ut totâ Urbe spectante Romanâ, ante diem Paschæ, in Basilica quondam Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium.*

Nullum verò è gente Lateranorum, præter Plautium, qui sub Nerone interfectus est, ut jam diximus, ab Imperatoribus enecatum legimus. Illius ædes Lateranenses in Cælio fuêre Monte; quas inde magnificentiùs ejus pronepos, aut abnepos Lateranus excitavit, qui Septimio Severo Cæsari acceptissimus, atque in omnibus bellis civilibus, & externis expeditionibus maximo usui fuit, propterea que summis honoribus auctus, opibusque, ut Sex. Aurelius Victor in ejusdem Severi vitâ testatur: *Benevolentiâ*, inquit, *quò inclinasset, mirabili, ac perpetuâ, ad quærendum diligens*, (Severum intellige) *ad largiendum liberalis: in amicos, inimicosque pariter vehemens: quippe qui Lateranum Chilonem, Amilinum Bassum, cæterosque alios ditaret, ædibusque quoque memoratu dignis, quarum præcipuas videmus Partorum, quæ dicuntur, & Laterani.* Unde tam Sext. Rufus, quàm Victor in libris, quos de Regionibus Urbis scriptos reliquêre, in Regione secunda Celimontana domus Partorũ, & Laterani singillatim commemorant. Ab hoc igitur Laterano Severi amico insignes illas Lateranenses ædes factas; sive restitutas fuisse conjicere facilè est. Quarum ædium possessionem, Virili Plautiorum genere fortè deficiente, sive per confiscationem, sive alio quovis casu, Fiscus temporis progressu occupavit. Nam victo, & occiso Maxentio centesimo, ac decimo anno post Lateranum Septimii familiarem in potestate Faustæ Augustæ uxoris Magni Constantini Imperatoris fuerunt, ut tradit Optatus Milevit. lib. 1. contra Donatistas hoc pacto: *Et tamen dati sunt judices* (ab Imperat. Constantino in causa Cçciliani Carthaginẽ. Episc.) *Maternus ex Agrippina civitate, Rethicius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad Urbem Romam ventum est ab iis tribus Gallis, & ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino III. & Licinio III. Coss. VI. Non. Octobr. die 6. fer.* Nempe Anno Christi CCCXIII. Quo anno quarto Idus Decembris Melchiades Papa moriens, successorem habuit in Episcopatu Sylvestrum inter omnes Romanos Pontifices clarissimum, cujus rogatu, ut in Pontificali libro legimus, Imperator Constantinus, qui Romæ per id tempus commorabatur, aliquot magnas Basilicas post hanc Lateranensem construxit; de quibus infra dicemus.

Idem piissimus Imperator post prodi-

digiosam conspicuæ; & splendidissimæ Crucis in Cœlo visionem, ac memorabilem de Maxětio Tyranno victoriam, perfectè Christo adhærens, ne sua fides operibus bonis vacua censeretur, innumera penè Christianæ Religioni beneficia, maxima quidem, & tanto Principe digna contulit. De quibus vide Eusebium de Vita Constantini lib. 2. cap. 20. & seqq.

Primùm enim plurimas edidit leges, quibus Religionem Christianam adversùs ejusdem hostium vim, & audaciam communivit, & extulit: omnibus dein Urbem incolentibus edixit, ut liberè unicuique liceret Christum colere, quod eousque fuerat interdictum. Postremo Gentilium templis occlusis, prophana sacrificia fieri prohibuit. Quapropter animum ad ingentium Basilicarum, & templorum erectionem convertit, ut in illis Christiani cœtus congregari, Christumque adorare valerent. Multasque sacras ædes per diversas orbis Romani partes, Imperatoriâ magnificentiâ dignas, extrui jussit, pecuniis à Fisco suo in tantum opus erogatis. Igitur circa annum Domini 323. illas magnificas, & egregias Lateranorum ædes, sive ab uxore Fausta; sive Hactenus à se possessas Beato Papæ Sylvestro, & S. R. E. donavit, publicisque sumptibus eas in magnificentissimam, sub S. Salvatoris D. N. J. C. nuncupatione, Basilicam convertit, quæ ab ornamentis aurea dicta: primum perenne, ac patens Christianæ susceptæ Religionis testimonium fuit. Ac etiam, ab illius fundatore Constantiniana; temporisque progressu à proximo baptismali fonte Ecclesia S. Joannis. Idem Constantinus proximum Palatium, in quo Pontifices per annos mille, & ultra habitârunt extruxit; quod postmodum à Xysto V. ob illius vetustatem dirutũ, novumque in augustiorem, quæ nunc visitur formam ad Romanorum Pontificum usũ, à fundamentis reædificatum, ac præsenti Anno, quo hic imprimitur liber à Sanctissimo Pontifice nunc regnante INNOCENTIO XII. in Pauperum Xenodochium piâ largitione conversum. De eadem Basilica Aurelius Prudentius hæc cecinit carmina, ut Panvinius legit.

Post hinc ad populum converte oculos quis in Urbe est
Qui Jovis infectam sanie non despuat irã
Omnis qui celsa scãdit cœnacula Vulgus
Quiq; terit silicẽ variis discursibus atrã,
Et quem panis alit, gradibus dispersus ab altis
Aut Vaticano tumulum sub monte frequentant,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses.
Cœtibus, aut magnis Lateranas currit ad ædes,
Unde sacrum referat regali chrismate signum.

Hæc de Basilicæ fundatione. Superesset hìc aliquid de illius structura disserendũ; At cũ antiqua, ac primæva Constantiniana, ferales, ac maximè lugubres casus non semel perpessa sit, proindeque quamplurium Pontificum Romanorũ generosa pietas eam iterum, iterumque excitaverit, instauraverit, ordinaritque, nullam ad hęc nostra tempora sui transmisit memoriam. Quapropter eò me vertam, idque assequi quoquomodo contendam, quod hæc legentibus non non injucundum fore confido. Paucis igitur graviores, præcipuasque ruinas, refectionesque, earumdemque Auctores narrabimus.

Re-

Reparatæ salutis annus agebatur DCCCXCVII. Pontificatûs san. me. Stephani VII. cum terræ quodam ingenti motu magna parietum pars, usq; ad peristyliū, latè corruisset: & quamvis ipsorum ab invicem recedentium rimę, & non exiles hiatus, atque etiam ipsa tecti, trabiumque curvatio ruinæ prævia, aliquos annos ante casum comminaretur, Pontificum tamen inventus est nullus, qui collabenti Basilicæ opem ferret. Cùm enim tum civium, domesticorumque privatis dissidiis, cum publicis aliquot schismatum vexationibus miserè præmerentur, jam fatiscentem, & ruinosam Ecclesiam fulcire opportunè, & restaurare neutiquam vacaret. Quare brevi (horridum visu, dictuque) dilapsa fuit Ecclesiarū omnium Mater, Romanorum Pontificum propria, potissimaq; sedes, informemq; suimet speciem, ac triste spectaculum per septennium prębuit, quo temporis lapsu penitus destituta, utpote inacessa jacuit. Sergius itaque III. anno 907. pacatis, pressisque discordiarum tumultibus in Pontificem electus Basilicam Lateranēsem, amotis ruderibus, à fundamentis reædificavit, tectoque, ac parietibus excitatis, compaginatisque universa Musiva opera prisco reddidit nitori, auxitque. Hujus reparationis testes habes versiculos olim in apsyde, & fronte Basilicæ charactere musivo expressos, quos refert Rasponus lib. 1. cap. 5. hodieque translati visuntur ante januam, quæ in Sacrarii ducit atrium, atque ita se habent.

Augustus Cæsar totum cùm duceret orbē,
Condidit hanc aulam Silvestri chrismate sacram,
Jamq; salutifera lepra mundatus abunda
Ecclesiæ hic sedem construxit primus in orbem
Salvatori Deo, qui cuncta salubriter egit,
Custodemq; loci pādit te Sancte Joannes.
Inclinata ruit senio volventibus annis,
Spes dū nulla foret vestigia prisca recondi
Sergius ad culmen perduxit tertius ima,
Cespite ornavit ingens hæc mœnia Papa.

Ac supra fores in parte Ecclesiæ interiori, item ex opere musivo hæc carmina legebantur.

Sergius ipse pius Papa hanc, qui cœpit ab imis
Tertius explevit istam, quam conspicis, aulam.

Postea Joannes XII. creatus an. 956. eadem in Ecclesia Pontificum extruxit Sacrarium, quod Oratorium S. Thomæ denominatum fuit.

Canonistarum facilè Princeps Innocentius III. vidit in somnis huic inclytę Ecclesiæ instare ruinam, ac Francisci humeris, ne collaberetur sustentari, de qua visione uberius scripsit laudatus Rasponus lib. 2. c. 13. Non absimilem visionem de B. Dominico recitat Theodoricus apud Surium die 4. Augusti. Quamobrem ejusdem Ecclesiæ tectum idem Pontifex statim restauravit; Turrim Campanariam, quæ casum, excidiumque minabatur, novâ mole. Anastasius IV. multis fabricis, ædificiisque Basilicam auxit, exornavitque. Nicolaus IV. anteriorem, posterioremque Basilicæ partes jam ruinosas, validissimis repagulis firmavit; quod ex sequenti Tabula in apside ejusdem Basilicę è musivis etiam exarata characteribus deducitur.

Tertius Ecclesiæ Pater Innocentius hora,
Qua sese dederat somno nutare ruinæ
Hanc videt Ecclesiam, mox vir pannosus, & asper
Despectusq; humerum supponens sustinet illam.

At

At pater evigilans Franciscum prospicit, atque
Verè est hic, inquit, quem vidimus, iste ruentem,
Ecclesiamq; fidemque feret, sic ille petitis
Cunctis concessis liber, lætusque recessit.
Francisci proles primus de sorte Minorũ
Hieronymus Quarti Nicolai nomine surgens,
Romanus Præsul partes circũspicit hujus
Ecclesiæ certâ jam dependere ruinâ,
Ante, retroque levat, destructa reformat, & ornat,
Et fundamẽtis partem componit ab imis.
Postremò quæ prima Dei venerãda refulsit
Visibus humanis facies hæc integra sistens
Quo fuerat, steteratque situ relocatur eodem
Præsentiq; statu Deus hæc cõplectere vota,
Quæ tibi persolvit domus hujus ornando decorem
Serva mirifica cœlo, terrâque beatum
Effice, nec manib. tradas hũc hostis iniqui;
Ingrediens populus devotus munera sumat,
Quæ bonus hic Pastor dedit indulgendo benignè,
Et largâ pietate Pater peccata remittens.

Dein Bonifac. Papa VIII. Nicol. IV. Successor eandem Basilicam in pristinũ nitorem multis fabricis restituit, ut antiqua declarat inscriptio.

Qui fœtidam dedit esca lepram, vivique perosam,
Et maculata fides multa cum fece lutosã
Constantinus ait pueros pietate trucidã,
Impia lex pietate datur mihi subdere terram,
Stant Petrus & Paulus, Sylvestri suscipe normam,
Erectam fidem sanctissimo fonte renatam
Ac per transversos montes, collesque fugatam
Liberat ille cœlis, tenet Urbis Papa coronam.
Inde prior generosa Mater Basilica præsens
Facta fuit stabilis, quamvis lacerata per hostes.
Tandem convaluit, rusticam relinquendo catervam:
Papa Bonifacius veniens octavus in eã,
Auxit, posuit de multis nobile germen,
Qui nova progenies ipso favente subacti,
Sic fugiant vitium, quod non sciant cavere vetusti,
Hi sunt scriptarum custodes Reliquiarũ,
Sic sunt Missarum factarum à Deo rerũ.

Hactenus de Basilicæ fundatione, & Restaurationibus egimus, quibus pręcipua, providaque munificentia Pontificum Romanorum enituit. Antequam igitur ulteriùs progrediamur, æquum judicamus, etiam illas à nonnullis piissimis Imperatoribus factas indicare, quarum sive ob Scriptorum inopiam, vel eorumdem sterilitatem, sive ob aliam causam periit memoria. Non defuêre tamen præterito seculo plurima argumenta, quæ tantorum Imperatorum pietatem erga hanc sacrosanctam Basilicam docuerunt. Nam in demoliendis quibusdam Aulę Lateranensis pervetustis, ac penè collabentibus parietibus, complura antiqua, diversis in locis numismata fuerunt inventa, ex auro purissimo obryzo confecta, in quibus ab una parte salutiferum Crucis signum, aut imago aliqua, eâdem Cruce insignita, cernebatur; ex altera verò vultus, effigiesque diversorum veterum Imperatorum, nimirum Theodosii senioris, duorumque filiorum ejus, Arcadii, & Honorii, necnon Theodosii Junioris, Valentiniani III. Marciani, Leonis, Justini, Justiniani, Tiberii, Mauritii,

Phocæ, & Heraclii, qui etsi longo intervallo disjuncti, Basilicam hanc donariis, & oblationibus quamplurimis, pietate Christianâ, & Augustâ munificentiâ dignis cumulaverunt; diversisque, atque novorum ædificiorum extructionibus, aut veterum instaurationibus pro temporũ varietate ornârunt, ut expresse indicavit sanct. mem. Xystus V. in sua Constitut. in Bullario sub num. 73. quæ incipit: *Laudemus*, &c. super eisdem numismatibus edita.

Peculiarem ejusdem Ecclesiæ descriptionem omittimus, cùm ad præsens à recenti restauratione à san. mem. Innocentio Papa X. factâ, immutata sit, ut antiquæ faciei nullum appareat vestigium. Recordor tamẽ cùm adhuc adolescens essem me illam ad eandem similitudinem, & formam vidisse, ut ad præsens visitur Ecclesia B. Pauli, cum quinque interioribus porticibus, sive ut vulgò appellantur navibus, quarum media, sive major, magnis ex Aegyptio marmore columnis distincta erat, reliquæ verò quatuor ex Charistio, sive viridi marmore, quod hodie in magno habetur pretio, ac ex illis nonnullæ expolitæ, fuerunt positæ in illis thecis statuariis, sive loculamentis, quæ in eadem magna porticu ad ornatum fabrefactæ fuêre, quæque columnæ magnam præseferunt pulchritudinem.

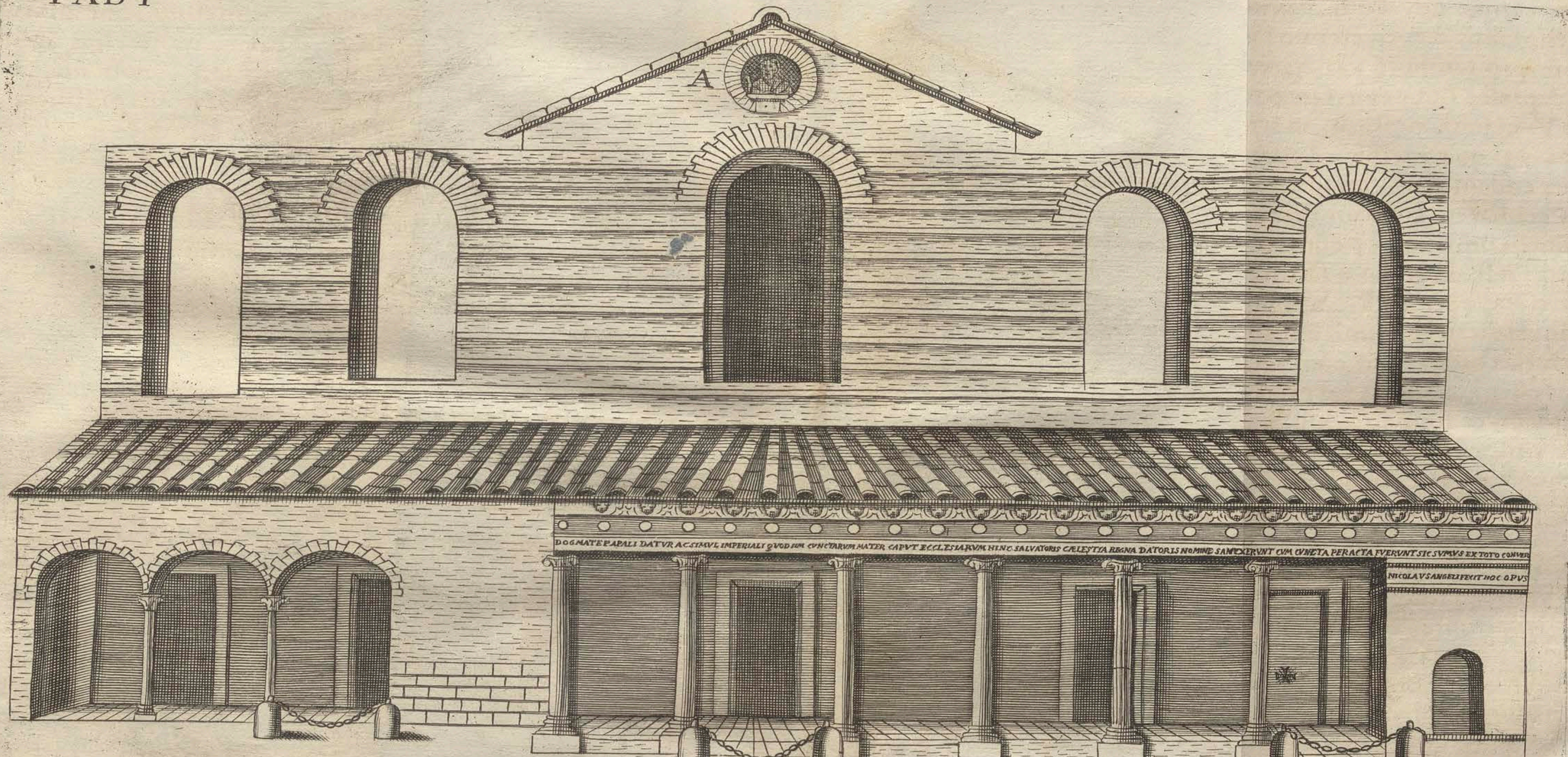
Ne diutiùs modò divagemur, ratio exigit, ut ad singulares Ecclesiæ partes nos convertamus. At quoniam à digniori, nobiliorique loco semper est inchoandum, ab ejusdem Ecclesiæ facie, quæ Orientem respicit, ubi Regia est janua, initium sumimus.

Hujus Ecclesiæ facies qualis antiquitus fuerit, penitus latet, & quamvis omnem curam, omnemque sedulitatem ad illam expiscandam adhibuerimus. Post nonnullos tandem annos, præter spem, ac inopinatè sub oculos venit recol. memoriæ Martini V. Summi Pontificis numisma à R. P. Claudio du Molinet in sua Historia Numismatum Summorum Pontificum relatum. In hoc ipsius Ecclesiæ facies apparet, non illa antiqua à nostro Imperatore constructa, sed illa, ut asserit Ugonius in suis Stat. Urb., à Nicolao IV. Sum. Pontifice à fundamentis excitata, musivoque opere cum adjecta Porticu ornata. Illius faciem nihilominus afferre ducimus, ut curiosus Lector magis sibi indulgere valeat, cujus exemplar est.

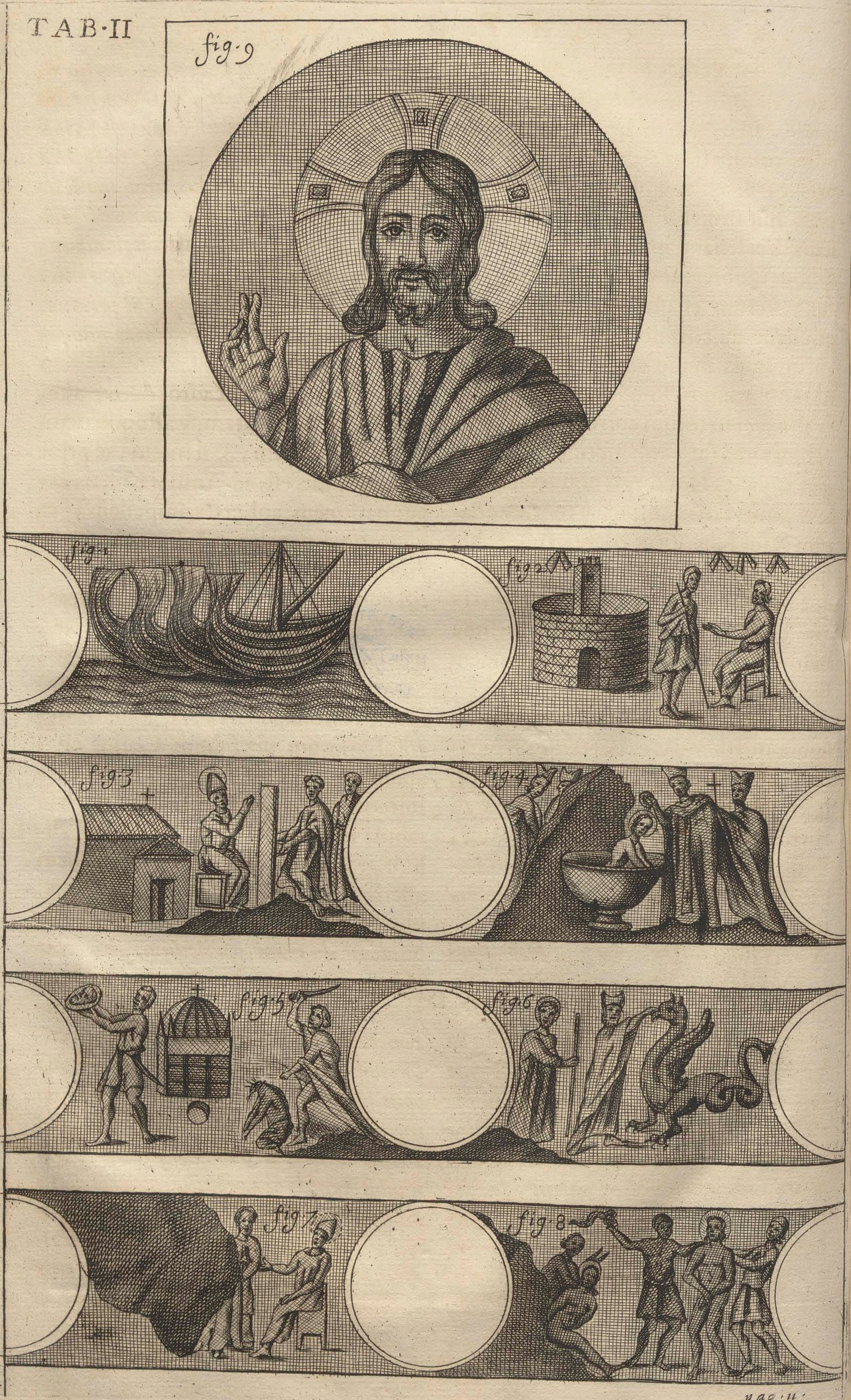
Recentiorem verò ejusdem Ecclesiæ faciem, prout ad præsens visitur, ostendimus in annexa Tabulâ I. cujus descriptio sequens est. Porticus contignatio sex magnis columnis innititur, tribus puris, totidem striatis, cum capitulis Doricis. A sinistro latere ingredientium crassa è marmore parastrata est, quam tres alii sequuntur arcus, duabus minoribus suffulti columnis, prout in eadem Ortographica Tabula demonstratur. Peristylium, & corona è Pario marmore sunt. Zophorus verò sat eleganter tessellis compactus, in quasdam areolas, sive lacunas distinguitur, inter quas

TAB·I

A
DOGMATE PAPALI DATVR AC SIMVL IMPERIALI QVOD SIM CVNCTARVM MATER CAPVT ECCLESIARVM HINC SALVATORIS CÆLESTIA REGNA DATORIS NOMINE SANXERVNT CVM CVNCTA PERACTA FVERVNT SIC SVMVS EX TOTO CONVER
NICOLAVS ANGELI FECIT HOC OPVS

pag·10·

TAB·II

pag·11.

quas jacent versicolorum, nec ignobilium marmorum orbiculi crustis conspicui. In iis autem areis, spatiisque lapillis minutissimis expressæ sunt adeò parvæ, & exiles figuræ, ut incognitæ penè sint intuentibus; nedum promiscuis Ecclesiam introeuntibus turbis, quibus inobservatæ penitus negliguntur; verùm etiam illis, qui peculiari quodam dulcissimo genio in eruditæ antiquitatis studio versantur. At injuriâ temporum factum est, ut quædam ex illis, vel in totum corrosæ deciderint, vel maximâ sui parte mutilæ sint, & in dies cadant. Quod ego non leviter dolens, quæ satis conspicuæ sunt, & aliarum casui superstites, delineare, & hic spectandas, ut in Tab. II. explicandasque apponere, mecum eò satius duxi, quòd à nullo, qui de hac augustissima Basilica scripserit, ne leviter quidem fuerint indicatæ.

In prima igitur ejusdem Tabulæ II. figura quatuor naves, veterum Romanorum more compactæ, visuntur, easq; referunt, quibus Romana classis ad Hierosolymæ excidium transfretavit, Vespasiano Duce, ac Tito ejus filio Legato, ut sub eadem fig. I. Pario marmori incisus versus hic docet.

Naves Romani Ducis hæ sunt Vespasiani

Qua de expeditione, ejusque causis, inter alios quam plurimos eam disertè, ac prolixè tradentes, audi Svetonium in Vita Vespasiani: *Percrebuerat Oriente toto vetus, & constans opinio; esse in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea paruit, prædictum Judæi ad se trahentes, rebellarunt, cæsoque Præposito, Legatum insuper Syriæ consularem, suppetias ferentem, raptâ aquilâ fugaverunt. Ad hunc motum* A *comprimendum cum exercitu ampliore, & non instrenuo Duce, cui tamen tutò tanta res committeretur, opus esset, ipse potissimùm delectus est, ut & industriæ expertus, nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis, & nominis. Additis igitur ad copias duabus legionibus, octo alis, cohortibus decem, atque inter Legatos majore filio assumpto; ut primùm Provinciam attigit, proximas quoque convertit in se.*

B II. Figura ostendit viros duos, alterum quidem sedentem, & alloquentem, alterum hastatum, & stantem: ac prior fortasse Titus est, ad Antoniæ turris expugnationem cohortes impellens, ut opportunè nos docet Joseph de *Bello Judaico* lib. 7. cap. 4. ubi inquit: *Titus autem militibus suis imperat Antoniæ fundamenta diruere, facilemque ascensum cuncto exercitui præparare.* C Stantis enim, & hìc à tergo Viri altè surgit Antonia turris, præcipuum Hierosolymorum præsidium; cujus cum apud Viros politioris eruditioris non infrequens mentio habeatur, & in hac tabula non adamussim delineetur, libuit graphicam ejusdem descriptionem afferre ex eodem Josepho lib. 6. cap. 6. ubi sic: *Cæterum Antonia in angulo quidem duarum porticuum sita erat prioris templi, quæ ad Occidentem,* D *Septemtrionemque spectarent, in saxo autem fuerat constructa quinquaginta cubitis alto, & undique prærupto: quod opus Herodis Regis fuit, ubi maximam ingenii sui magnificentiam demonstravit. Primùm enim à radicibus saxum ipsum levibus crustis obtegebatur, quo & decus adderet operi, & facilè dilaberentur, qui vel ascendere, vel descendere tentavissent. Deinde ante turris ædificium murus erat cubitorum trium. Intra hunc omne spa-*

tium Antoniæ in quadraginta cubitos erigebatur. Intus autem Regia latitudinem, ac descriptionem habebat divisam in omnem usum habitationis, & speciem, idest Atria, Balnea, & Aulas castris aptissimas, ut quantum ad usum pertinet civitas videretur; magnificentiâ verò palatium. Instar verò turris toto habitu formata quatuor aliis per angulos turribus jungebantur, quarum cæteræ quinquaginta cubitis erant altæ; quæ verò ad Meridianum, Orientalemque angulum sita erat, septuaginta cubitis eminebat, ut ex ea totum templum videri posset. Quâ verò porticibus cingebatur utrinque descensus habebat. Unde &c. De hac eadem Turri disserit etiam Jacobus Jehuda Leo in suo tractatu de Templo Hierosolymitano lib. 4. cap. 2.

In suprema autem tabulæ hujus ora, Romana conopæa, & castra disposita sunt, ut obsidionem, & oppugnationem prædictæ turris hìc designari noscamus, quòd adhuc versiculo confirmatur, figuris subjecto, qui sic:

Regia nobilitas hic obsidet Israelitas.

In III. magnum Constantinum habes, qui B. Sylvestro Pont. Opt. Max. jura largissimè indulget, & ad Pontificiam dignitatem, decusque afferendum insignia, necnon latè patentem possessionem per totam Italiam, aliasque Provincias libere elargitur. Quæ omnia fusè connumerantur in Capite *Constantinus* distin. 96. & innuit alius versiculus infrapositus, nempè.

Rex in Scriptura Sylvestro dat sua jura.

IV. verò Musiva tabella, quæ temporis injuriâ corrosa est, Baptismum Constantini representat, ut versus tabellæ suppositus ostendit.

Rex baptizatur, & lepræ sorde lavatur

Scio ab aliquibus disceptari de loco tempore, & ministro Baptismi nostri Cæsaris; sed cum hæc quæstio valdè agitata sit, hìcque non agatur nisi de ædificiis, illius examen aliis relinquimus; solummodo contenti asserere hoc nostrum emblema pervetustum esse, & illum qui hoc depingendum curavit, ab antiqua traditione, aliisque hujus Ecclesiæ antiquis monimentis, quorum nonnulla refert citatus Rasponus, causam desumpsisse. Quanti autem momenti sit antiqua traditio, Eruditi satis noscunt. In hac antiqua traditione annumerandum est labrum, in quo noster Cæsar baptizatus fuit. Labrum istud ex lapide Ægyptio vulgò *Basalto* est magni pretii; consuevere enim Imperatores aliique Romani Magnates propriis in Palatiis similia habere labra, in quibus lavabantur, quorum multa adhuc visuntur per Urbem, pretiosiora ad Sanctorum recondenda corpora; ut in Ecclesia S. Bibianæ, & alibi; alia verò in fontium usum fuère conversa, ut in platea Farnesiana ubi duo magna extāt.

V. Beati Joannis Baptistæ, Domini nostri Jesu Christi Præcursoris, necnon hujus inclytæ Basilicæ Patroni, cædem luctuosissimam exprimit, qui ab Herode incesto, ac ebrio cervicem Lictori dare jussus est, ut scilicet caput augustissimum, in Saltatriculæ impudentissimæ donum cederet; quam cædem, ejusque causam luculenter exequitur Marcus cap. 6. qui tandem hæc addit: *Sed misso Spiculatore præcepit afferri caput ejus in disco, & decollavit eum in carcere, & attulit caput ejus in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ.*

VI. B. Sylvestrum exhibet, qui Draconem rupis Tarpejæ radices, omnemque circumjacentem viciniam halitu pesti-

pestilenti vastantem, imperioso, ac validissimo signo Crucis occidit; cui historiæ ceteròquin veraci, si gravissimis Auctoribus standum est, qui eam ad Posteros, non ut imponerent, ac luderent, transmisère, plurimam fidem, fabulæ superadditæ detraxerunt. Qua de re Baronium adire ne pigeat ad an. 374. n. 67. & seqq.

VII. Quæ nè dimidia quidem sui parte sana est, atque unicam modò è duabus figuris integram offert, sedentem, ut vides, & diademate insignem, ac superiori in tertia tabella delineatæ persimilem, Beatum Sylvestrum repræsentare posse coniicio. In hac figura observatione dignam existimo Cathedrã, in qua iste Pontifex sedit, quæ persimilis est Cathedræ D. Petri, quæ adhuc in Vaticana asservatur Basilica, de cujus identitate eruditum scripsit Tractatum bon. mem. Franciscus Maria Phœbeus Cæremoniarum Magister, deinde Archiepiscopus Tarsensis. Plura præterire consultius est, cùm nec ab illa quid certum, ac utile haurire valeamus, nec ab aliquo versiculorum qui, si priores quatuor areolas excipias, desiderantur: absumptâ videlicet fasciâ marmoreâ, in in qua fuerunt cælati, ac alia simplici, & prorsus levi suffectâ.

VIII. Et ultima, quæ itidem est corrosa Apostoli, & Evangelistæ Joannis alterius Ecclesiæ Patroni cruciatus exhibet, quibus sævissimo Domitiani jussu, secundâ post Neronianam procellam persecutione, in Christifideles excitatâ, tortus est ante portam Latinam, juxtà quam surgit ædicula orbicularis æneæ ollæ custos, in quam oleo ferventissimo exæstuantem immissus, ac inde incolumis extractus fuit. In hac ipsa ædicula, ac interiori pariete supra portam vetus est inscriptio, quæ quidquid inibi Apostolus passus est metricè docet, ita:

Martyrii calicem bibit hìc athleta Joãnes
Principii Verbum cernere qui meruit.
Verberat hũc fuste Procõsul forfice, tõdet,
Quem fervens oleum lædere nõ valuit.
Conditur hic oleum, dolium, cruor, atque capilli,
Quæ consecrantur libera Roma tibi.

Verùm hac in figura nonnisi injuriosam capillorum tonsuram, & sævam verberationem habemus. Cætera fortè cruciatuum genera in areolis, quæ sequuntur exprimebantur, quæ modò antiqui decoris nihil omninò servant, sed partim laceræ, deciduæque horrescunt, partim verò penitus lapsę, calce obductæ sunt, veluti etiã plurimæ in superioribus, quas exhibuimus, interjectę.

Infra has figuras in peristylii fascia, palmaribus characteribus incisi leguntur hi versus, ut in eadem Tab. I. designati apparent,

Dogmate Papali datur, ac simul Imperiali,
Quod sim cunctarum mater, Caput Ecclesiarum
Hinc Salvatoris cœlestia regna datoris
Nomine sanxerunt, cum cuncta peracta fuerunt.
Sic sumus ex toto conversi supplice voto
Nostra.....

Quæ ultima tria verba in sinistra porticus facie leguntur, cætera verò recenti contigua mole palatii (cujus auctor Xystus V.) legi penitus prohibentur. Suppleri tamen possunt, sicquę ex Manuscripto Joannis Diaconi, qui eadem refert, ut recentiores præteream, restitui.

Nostra quod hæc ædes tibi Christe sit inclyta sedes.

Eam-

Eamdem autem supra porticum in Basilicæ fronte, extitisse fenestram rotundam scribit Panvinius, quam oculum vocant, ac in ea Christi imaginem ex Musivo, picturasque quasdam exolescentes ab utroque latere.

In hujus rotundæ fenestræ intima peripheria, quæ in allata Tab. I. lit. A. superimpositum adhuc cernitur quadratum antiquum, & nî fallor ex muro constructum à quolibet latere, ut præbet aspectus palmorum quinque, in cujus plana superficie depicta est perantiquo Musivo opere imago Christi Salvatoris, eamque à Panvinio superiùs adductam conjecturare facilè est: unde & Christi caput inibi insertum illud idem esse autumo, quod solers Panvinius tradidit. Ejusdem Salvatoris figuram in ampliori forma expressam habes in Tab. II. fig. 9.

Orientalem Ecclesiæ faciem hucusque descripsimus. Antequam verò eandem ingrediamur Ecclesiam;operę pretium poscit,Ichnographicam Tabulam exponere, ut singulares ejusdem Ecclesiæ,aliorumque illi adjacentium ædificiorum partes perscrutemur. Tabulam refero sub num. III.

1. Primus in ea expressus numerus enarratam porticum designat.

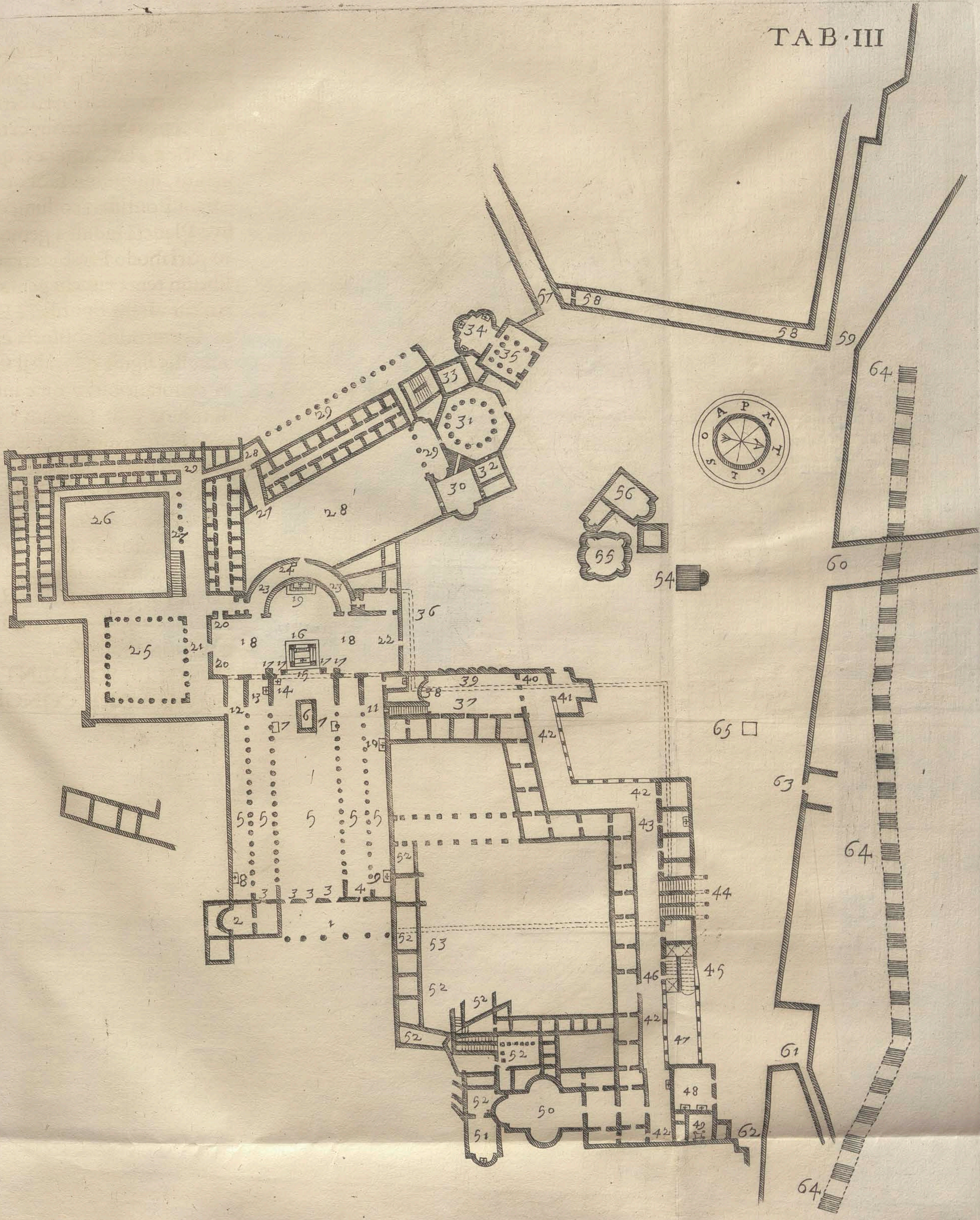
2. Oratorium S. Thomæ appellabatur, quod à San.Mem. Joanne PP.XII. constructum, Sacrarii vicem præbebat; quoniam in eo Pontifices cum Episcopis Cardinalibus, & aliis Cleri ordinibus sacras induebant vestes, ut antiqua docet pictura, quæ supra ejusdem Sacelli januam extabat, cujus exemplar habes in Tab. IV. quod mihi communicavit præmemoratus D. Eques Carolus Antonius à Puteo, ac in aliquo ab illo, quem affert Emin. Purpuratus Rasponus differt, genuinumque existimo, cum omnes clericali coronâ insigniti; quod in Rasponi exemplari non cernitur, cùm sint comati. Ulterius extremitates Dalmaticæ, ac Camisiæ, quæ manus respiciunt, unionibus sunt ornatæ, utpote etiam Pontificis collum, qui se Casulâ, sive Planetâ induit, gemmis est ornatum: pari modo Presbyteri collum, qui librum tenet eisdem gemmis ornatum cernitur. Item Pontificiæ Casulæ textura Gammadiis distincta est, videlicet nonnullis signis Γ, ideſt Gāma Græcum denotantibus, quæ inter se ita sunt disposita, ut Crucem referant. Plura de Gammadiis si cupis, vide caput 13. nostri operis de *Veteribus monimentis* part. 1. & Macrum in Hierolexico, ac voce *Gammadia*.

In hoc eodem Oratorio, sive Sacrario quatuor columnæ muro inclusæ erant, in quarum Zophoro scribit Rasponus lib. 1. cap. 14. sequentem inscriptionem insculptam fuisse.

HIC LOCVS OLIM SORDENTIS TVMVLI SQVALLORE CONGESTVS SVMPTV ET TE DOMINE TANTA RVDERVM MOLE SVBLATA: QVANTVM CVLMINIS NVNC VIDETVR AD OFFERENDVM CHRISTO DEO MVNVS OR........

Duo in hac inscriptione observo: primum quo ad sensum, ac etiam quo ad voces, eamdem esse, ac illam infra allegandam in Lateranensi Baptisterio. Quare valde dubito, an utrique loco, vel unico tantùm applicanda sit. Secundum mendosam animadverto esse,eamque sic legendam puto. *Hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus,sumptu Joannis Papæ XII. & te juvante Domine tanta ruderum mole sublata,* quan-

TAB·III

pag·14·

TAB·IV

pag. 14.

quanta culminis nunc videtur, ad offerendum Christo Deo munus ornatus, atque dedicatus est.

3. Ecclesiæ januas indicat, quarum mediana dicitur Regia, ac nunc habet valvas æneas miræ magnitudinis atque pulchritudinis, à san. mem. Alex. VII. Urbis, ac Ecclesiarum mirifico restauratore conflatas, ex aliis valvis ęneis detractis ab Ecclesia S. Hadriani in Foro Boario, ad Capitolii crepidines.

4. Porta Sancta.

5. Naves Ecclesiæ.

6. Ubi antiquitùs erant Chorus Canonicorum, nunc sepulcrum Martini V.

7. Situs ubi olim erant ambones pro Epistola legenda, & Evangelio.

8. Altare SS. quadraginta Martyrum.

9. Altare S. Antonini, seu Salonici Martyris.

10. Altare B. Mariæ requiei, Italicè *del riposo*.

11. Janua & scala, quâ patebat aditus ad aulam Concilii.

12. Janua, quæ in Monasterii claustrum tendit.

13. Altare SS. Chrysanthi, & Darię.

14. Altare S. Mariæ Magdalenæ.

15. Confessio sub majori Altari.

16. Ara maxima, quæ ligneum illud Altare est, quo Sanctus Petrus Princeps Apostolorum, aliique deinde Summi Pontifices, & Martyres usi sunt, & quod S. Sylvester hìc, in Basilicæ consecratione collocavit. In eo solus Romanus Pontifex sacra celebrat mysteria, & tantùm permissum erat Episcopis per hebdomadam celebrantibus sacra peragere. Admiratione dignum videtur; cum tot ruinis obnoxia fuerit, & tot incendiis conflagraverit hæc Lateranensis Ecclesia; semper tamen illæsum, integrumque hoc Altare permansisse; cumque ex abjetino ligno compactum sit, quod teredini minimè subjacet, adhuc politum intactumque cernatur; unde Vates de abiete sic cecinit:

Et planta est abies non cedens vermibus unquam,
Nec putret facilè.

Ad præsens ara hæc maxima marmoreis septis est inclusa, quibus insignia Urbani Papæ V. vel Petri Rogerii Monasterii de Malmonte, sive Beifortis, hujus Ecclesiæ Archipresbyteri, & Cardinalis, qui floruit circa medium decimiquarti sæculi, necnon Regis Gallorum conspiciuntur. Ciborium ex Pario marmore, quatuor columnis ex marmore Ægyptio cum Epistyliis deauratis ordinis Corinthii sustentatur, in quo capita Apostolorum Petri, & Pauli cratibus ferreis deauratis, maximâ, ut par est, religione, cultuque asservantur. De eorumdem Apostolorum capitibus opusculum edidit Romæ anno 1673. Joseph Maria Soresinus.

17. Columnæ æneæ Corinthii ordinis, quarum æreis capitellis superimpositæ erant imagines aliquorum Sanctorum aureæ, argenteæque, ac Lucernæ insuper dispositæ, quæ in potioribus anni celebritatibus, non oleo, sed balsamo infuso ardebant, fragrantes odorem suavitatis. Nunc hæ columnæ in altari visuntur, in quo Sacrosancta servatur Eucharistia illuc translata à san. mem. Clemente VIII. De his vide Rasponum.

18. Navis transversa.

19. Apsis & Pontificia Sedes. In hac apsida infrascriptos versus, cum infrascripta inscriptione olim extitisse narrat Panvinius, quos vetustate oblitera-

teratos, ac ex Archivo Basilicæ desumptos sic refert.

Aula Dei hæc similis Synai sacra jura ferenti,
Ut lex demonstrat, hìc quæ fuit edita quondam
Lex hinc exivit mentes, quæ ducit ab imis,
Et vulgata dedit lumen per climata secli.

Flavius Constantius Felix Victor Magister utriusque militiæ Patricius, & Consul Ordinarius, & Padusia illustris fœmina ejus uxor Voti compotes de suo fecerunt.

Fuit verò hic Constantius, qui postea Padusiâ uxore mortuâ, secundam duxit Placidiam Imperatoris Honorii sororem, ex qua Valentinianum I. Imperatorem suscepit, qui ab Honorio sororio Cæsar creatus, haud diu supervixit. Hìc obiter cum omni reverentia adnotandum Eminentiss. Rasponum lib. 1. cap. 4. malè accepisse vocem Felicis, pro nomine proprio substantivo, cum sit adjectivum, scilicet Epitheton denotans felicitatem, quam Flavius Constantius sortitus est in suis bellicis actibus, de quo Sozomenus Histor. Eccles. lib. 9. cap. 16. scribit virum fuisse strenuum, & rei bellicæ peritissimum. Is qui Constantini Tyrannidem extinxerat. Quare Honorius Imperator ipsius virtutem remunerare volens, sororio conjugio, nempè Placidiæ, & purpurâ, ac diademate, imperiique consortio honoravit. Verisimile est ipsum Flavium Constantium, dum bellum gerebat, cum uxore sua Padusia pro felici belli exitu votum emisisse de supradicta construẽda apsida, postea impetrato beneficio pro voti solutione illam construxisse: quod innuere videntur voces, *Voti compotes*. Defunctâ deinde Padusiâ, Constantius duxit Placidiam, ut opinatus est Panvinius, cujus sententiam probabiliorem existimo. Idem hos assequutus honores paulò post obiit. Non obstat Rasponi conjectura, allegantis Chronicon Tyronis, sive Prosperi Aquitanici, ubi narratur Felicem, Florentio, & Dionysio Coss. ad Patritiam dignitatem promotum; ac Theodosio XIII. & Valentiniano III. Coss. cum uxore sua Padusia, opera Aëtii interemptum fuisse; quia licèt hìc nominetur Padusia, non est tamen illa uxor Flavii Constantii, quod erat explicandum, sed conjux Felicis, de quo Felice nulla mentio fit in supradicta inscriptione, cujus oblitus est ipse Rasponus. Hanc eandem inscriptionem refert Gruterus ad pag. 1076. num. 2. in aliquibus immutatam sub hac forma:

FL. FELIX. V. C. MAGISTER
VTRIVSQVE. MILITIAE
PATRICIVS ET. CONS.ORD. ET
PADVSIA. EIVS. INL. FEMINA
VOTI COMPOTES.DE.PROPRIO
FECERVNT.

Literas V. C. Antiquari legunt Vir clarissimus. Hæc inscriptio aliquomodò faveret conjecturæ Rasponi, sed de ejus veritate dubito, cum allatam à Panvinio genuinam existimem, qui tamquam Scriptor anterior in tempore, Grutero, multa ex Archivo Lateranensi desumpsit, & præsertim supradictam inscriptionem, ut ipse testatur.

Is Basilicæ Lateranensis absidam è Musivo exornavit, & alios hos versus addidit, barbaros quidem, rem tamen planè explicantes.

Agnoscant cuncti sacro baptismate functi,
Quod domus hæc munda nulli sit in orbe secunda,

Nam

BIBLIOTHECA JAGELL. CRACOVIENSIS

TAB·V

pag. 17.

Nam cum Papalis locus hic sit, & Cathedralis
Primatũ mundi meruit; sine lite rotundi.
Contendat nemo secum, de jure supremo,
Omnis ei cedit locus, & reverẽter obedit,
Hanc Constantinus in Cœlum mente supinus
Lepra mundatus intus, forisque novatus
Fundavit primus, factum quod in ordine scimus,
Et series rerum, cogit nos scribere verum
Christi successor primus, fideique professor
Petrus ab hac sede laxavit retia prædæ
Clave potestatis recludens, regna beatis.

Quia supra marmoream sedem sequentes aderant.

Hæc est Papalis sedes, & Pontificalis,
Præsidet, & Christi de jure Vicarius isti.
Et quia jure datur, sedes Romana vocatur,
Nec debet verè, nisi solus Papa sedere,
Et quia sublimis, alii subduntur in imis.

20. Chorus olim Canonicorum Regularium Sancti Augustini, qui dictæ Basilicæ divinis inserviebant. Supra hunc chorum erat Odeum, ac Organum, at in hoc situ surgit modò altare Sanctissimi Sacramenti.

21. Janua, per quam ad claustrum dabatur ingressus.

22. Janua, quæ Aquilonem respiciebat à Gregorio XI. constructa, cujus Orthographiam habes in Tab. V. sub num. 1. ubi ad latera stabant duo leones è Pario marmore, qui postmodum ad celeberrimum fontem, prope Thermas Diocletianas, à Xysto V. translati sunt. In eadem Ecclesiæ facie, duæ attoluntur turres Campanariæ, à Pio IV. restauratæ, atque ornatæ. Hodie tota hujus Basilicæ facies, præter præfatas turres, immutata est, cum idem Xystus ibidem, duas anteriores porticus excitaverit, in Tab. III. Ichnographica sub num. 36. indicatas, nempè inferiorem, & superiorem, unde statis diebus Romani Pontifices populo benedicerent. Necnon antiquæ Januæ, duas alias à lateribus addiderit, & in interiori parte magnifica organa à san.me. Clemente VIII. cõstructa collocata fuerũt.

23. Porticus ponè Absidem.

24. Sepulcrum S. Helenæ, quod porphiretica arca quadrata est, variis, anaglypticis figuris ornata, quæ modò translata est in majorem ejusdem Basilicæ porticum. Emblema hujus sepulcri habes infra in Tab. XXVIII.

25. Claustrum Monasterii.

26. Monasterium Lateranense, sive habitatio olim Canonicorum Regularium.

27. Ipsius Monasterii pars, necnon alterius S. Pancratii.

28. Atrium ante Oratorium S. Venantii.

29. Porticus S. Venantii, de qua fusè Rasponus.

30. Oratorium S. Venantii; sive Basilica Theodori, de quo suo loco, quando de Musivis operibus sermo erit in nostra secunda parte.

31. Baptisterium Lateranense.

32. Oratorium S. Joannis Baptistę. De his infra agemus.

34. Oratorium S. Crucis ab Hilaro Pontifice ædificatum. Hoc Oratorium extabat tempore Xysti V. tectumque ejus concameratum opere Musivo aureo elegantissimè depictum erat. Visebantur ad angulos quatuor Angeli, qui ingentem Crucem sustinebant. Super absidas, paulò infra testudinem fenestræ quatuor peramplæ aperiebantur, ac in earum interstitiis ex Musivo opere SS. Apostolorum Petri, & Pauli,

S. Joannis Evangelistæ, S. Joannis Baptistæ, SS. Martyrum Laurentii, & Stephani, necnon Jacobi, & Philippi imagines extabant. De hoc Oratorio fusè Rasponus lib. 3. cap. 9.

35. Triporticus ante hoc Oratorium, de qua Bibliothecarius in Vita Hilari Papæ ait: *Hic fecit Nymphæum, & Triporticum ante Oratorium S. Crucis, ubi sunt columnæ miræ magnitudinis, quæ dicuntur hecatonpenta. Lacus, & conchas castriatas duas, cum columnis porphyreticis perforatis, aquam fundentes, & in medio lacum porphyreticum, cum concha assirta in medio, aquam fundentem, circumdatam à dextris, vel sinistris. In medio cancellis æreis, & columnis cum fastigiis, & epistyliis undique ornatum ex musivo, & columnis Aquitanicis, & tripolitis, & porphyreticis.*

36. Recens porticus, à Xysto V. constructa, ubi in subjectam, ac latè apertam plateam populo confluenti benedictio, à Summo Pontifice impertitur. Qualis autem fuerit antiqua hujus ædificii facies, habes in Tab. V. num. 1.

37. Locus iste, aula Concilii, ab aliis Patriarchium Lateranense, denominatum fuit, eo quia Palatium, ubi Romani residebant Pontifices, erat, de quo Patriarchio fusè Rasponus lib. 4. cap. 1. In hac igitur âula, octo celebrata fuisse Concilia, idem scribit, Auctor eodem lib. 4. cap. 4. quæ enumerat: videlicet Anno 313. sub Melchiade. Anno 499. 500. & 501. sub Symmacho. Anno 745. sub Zaccharia. Anno 861. sub Nicolao I. Anno 993. sub Joanne XV. Anno 1065. sub Alexandro II. In Ecclesia verò XXV. Synodos habitas fuisse docet laudatus Rasponus lib. 2. cap. 11. eæque sequentes sunt. An. 337. sub Julio I. Anno 484. sub Felice II. dicto III. Anno 649. sub Martino I. Anno 680. sub Agathone I. Ann. 732. sub Gregorio III. Anno 769. sub Stephano IV. Ann. 861. & aliud An. 862. sub Nicolao I. sub Joanne X. Aliam enumerat Synodum Rasponus, sed inter Labbei Concilia minimè reperio: sub Benedicto verò VIII. Concilium in Lateranensi Basilica celebratum fuisse idem affirmat Rasponus, quod tamen à Labbeo non refertur. Anno 1050. & aliud Anno 1051. sub Leone IX. Anno 1058. sub Stephano IX. An. 1063. aliud Ann. 1065. & aliud Anno eodem sub Alexandro II. Ann. 1078. & aliud Anno 1079. sub Gregorio VII. Anno 1102. sub Paschale II. Anno 1122. sub Callisto II. Generale I. Ann. 1139. sub Innocentio II. Generale II. Anno 1179. sub Alexandro III. Generale III. Anno 1215. sub Innocentio III. Generale IV. Anno 1302. sub Bonifacio VIII. ab Ann. 1511. ad An. 1518. sub Julio II. & Leone X. Generale V. Tria alia Concilia celebrata fuisse in Laterano Panvinius affirmat, ut scribit sæpè laudatus Rasponus, nempè sub Hadriano I. sub Sergio III. & sub Victore II. quæ idem Auctor se minimè reperisse affirmat; neque à Labbeo referuntur. Hujus autem aulæ ortographiam, sive exteriorem faciem, habes Tabul. V. num. 2. Duæ in amplissima hac antiqua fabrica Lateranensi, aulæ Leonianæ appellatæ fuerunt; ista videlicet, atque alia sub num. 50. quarum tamen una major, altera minor erat. Hinc inter eruditos oritur dubium, quænam ex istis major. Panvinius hanc, Alemannus verò in suis *Lateranensibus Parietinis* alteram majorem fuisse asserit. Quæstionem istam Severanus de

se-

septem Urbis Ecclesiis, ac Floravantes Martinellus in *Tropbæo Sanctissimæ Crucis* pag. 137. dirimere tentârunt asserentes S. Leonem III. duo construxisse triclinia, alterum prope locum ubi nunc sunt Scalæ Sanctæ, cujusque superest Tribuna musivi operias, ac dictum *majus super omnia triclinia*; alterum verò prope Ecclesiam, ac appellatum *miræ magnitudinis*, fuisseque ubi erat aula Concilii, & fortasse ipsa aula. Qui plura cupit citatos adeat Auctores, qui fusè enarrant historiam.

38. Absis.

39. Interseptum, sive diaphragma, ubi tres aderant Januæ, quæ Sanctæ dicebantur, è Palatio Hierosolymitano Pontii Pilati transvectæ, ut antiqua traditio fert, per quas non semel Salvatorem D. N. J. Christum, Passionis tempore, transiisse pia verisimilitudo diu suasit. Hinc apud veteres Christifideles usus olim invaluerat, ut à templo Lateranensi exeuntes, & pergentes ad aulam per ea limina, religioso pietatis impulsu, transirent. Plura de his Januis apud laudatum Rasponum lib. 4. cap. 6. videri possunt.

40. Altare B. M. V.

41. Pulpitum Bonifacii VIII. sive Menianum, quod ab ipso Pontifice, ad benedictionem populo impartiendam, constructum fuerat, ac porrigebatur in aream, & pro illorum temporum conditione satis elegans erat, utpote quaquaversum depictum, & emblematibus ornatum. In eo sequens legebatur inscriptio:

DOMINVS BONIFACIVS PAPA OCTAVVS FECIT TOTVM OPVS PRAESENTIS THALAMI. ANNO DOMINI MILLESIMO TRECENTESIMO.

Ejusdem Meniani orthographiam habes, in dicta Tab. V. num. 3.

42. Deambulacra Palatii Lateranensis, cujus aspectum habes in eadem Tab. V. num. 4.

43. Oratorium S. Sylvestri, celebre ob plures cæremonias, quæ in eo à Summis Pontificibus celebrabantur.

44. Situs, ubi extabant Scalæ Sanctæ; qui in dicta Tab. V. num. 5. indicatur. De hisce Scalis Sanctis peculiarem Romæ edidit tractatum Joseph Maria Soresinus an. 1672.

45. Scalæ Lateranensis Palatii.

46. Interior janua ejusdem Palatii.

47. Porticus Palatii.

48. Vestibulum ante Oratorium, quod Sancta Sanctorum appellabatur.

49. Oratorium S. Laurentii, super cujus januam, Musivo opere, ejusdem Sancti imago expressa erat. Idem denominatur Oratorium Sancta Sanctorum. De hoc apud Bibliothecarium in vitis Stephani III. ac Benedicti III. mentio habetur. Adhuc integrum extat in summitate Scalæ Sanctæ, illuc à Xysto V. translatæ. Sacellum habet valvas æneas; ædicula est interiùs picta, testudinem habet lateritiam plumbeis laminis tectam, pavimentum marmoreum tessellatum, sedilia undequaque lapidea, parietes etiam marmoreis tabulis incrustatos; ac unicum tantùm Altare, sub quo diu jacuerant capita Apostolorum, ut narrat Panvinius; ac supra illud imago SS. Salvatoris recolitur, multis, & pretiosissimis ornamentis aureis, argenteis, & gemmeis corusca. De hac Salvatoris imagine eruditè scripsit Benedictus Millinus in suo Tractatu de Oratorio S. Laurentii in Laterano, quam Acheropitam nomi-

minat. Hæc ædicula antiquitùs Romanorum Pontificum peculiare sacellum, seu, ut vocant, Cappella erat.

50. Triclinium Leonis III. de quo nos supra num. 37. fati sumus, quod dicebatur majus super omnia triclinia. De eodem Nicolaus Alemannus peculiarem tractatum edidit, & nos in nostra II. Parte *Veter. Monim.*

51. Oratorium S. Nicolai: Sacellum hoc à Callisto II. inceptum fuisse, sed ab Anastasio IV. absolutum scribunt PP. Henschenius, & Papebrochius in suo conatu Chronico-Historico, ad Catalogum Pontificum, in Vita Paschalis II. Amborum istorum Pontificum effigies, cernuntur in genua inclinatæ, ad pedes Beatissimæ Virginis, ut videre est in exemplari ab iisdem Auctoribus, loco citato, exhibito. Idem sacellum superest adhuc in ædibus Pœnitentiariorum, ubi nonnullæ antiquæ visuntur picturę. Pro Summorum Pontificum vestiario inserviebat, videlicet pro loco, ubi sacra Pontificum indumenta, & cætera Ecclesiastica supellectilia, ad sacra peragenda, custodiebantur.

52. Aliæ partes Palatii Lateranensis.

53. Situs Palatii à Xysto V. recenter constructi.

54. Locus Pyramidis ab eodem Xysto erectæ.

55. Vestigia Turris Annibaldensis.

56. Vestigia, & situs Bibliothecæ Pontificiæ, utpote etiam vestigia Ecclesiæ S. Angeli, & aliorum ædificiorum prope Basilicam.

57. Via quæ ducit ad portam Capenam, hodie S. Sebastiani.

58. Monasterium B. Bartholomæi, & Andreæ, ab Honorio I. Summo Pontifice in sua domo fundatum, ut Bibliotecharius in ejus narrat vita: nunc celebre est Xenodochium.

59. Via ad Amphitheatrum.

60. Via ad Liberianam Basilicam.

61. Via antiqua ad Basilicam Sanctæ Crucis.

62. Via nova ad eandem Basilicam.

63. Locus ubi olim erat Dataria, & habitationes Pontifici inservientium.

64. Aquæ ductus Claudii.

65. Statua equestris M. Aurelii Imperatoris, de qua Panvinius in Manuscripto lib. 4. cap. 8. sic loquitur: *Fuit etiam ibi antiquitus M. Aurelii ænea equestris statua, quam Xystus IV. è sordido loco in augustiorem in area ipsa posuit. Quam postremò Paulus III. in aream transtulit Capitolinam.* Non abs re autem in Lateranensi area diu fuit M. Aurelii equestris statua, cum ipsum in his locis natum fuisse, referat in ejus vita Julius Capitolinus. Hujusmodi statua indicatur in Tab. V. nu. 6.

De hac eadem statua disseruimus supra, ferè in hujus capitis initio, ubi diximus etiam Constantini statuam, retroactis seculis, appellatam fuisse. Notitiam hanc, sive potius fabellam ex Cencii Camerarii Ms. desumpsimus, quæ cum sit admodum curiosa, & illius seculi, in quo Camerarius floruit, simplicitatem redoleat, eam prout Auctor iste, paucissimis notus, enarrat, transcribere in Lectoris gratiam ducimus, quæ cap. 37. sic se habet.

Quare factus est Equus, qui dicitur Constantini.

Laterani est quidam Caballus Aeneus, qui dicitur Constantini, sed non ita est, quia quicumque voluerit veritatem cognoscere hoc perlegat. Tempore Consulum, & Senatorum quidam Rex poten-

potentissimus de Orientis partibus Italiam venit, ex parte Laterani Romam obsedit, multâ strage, & bello populum Romanum afflixit. Tunc quidam armiger magnæ famæ, & virtutis, audax, & prudens surrexit, qui dixit Consulibus, & Senatoribus: si esset, qui liberaret vos de hac tribulatione, quid à Senatu promereretur? qui respondentes dixerunt: quidquid ipse poposcerit mox obtinebit: qui ait eis, date mihi triginta millia sextertia, & memoriam victoriæ mihi facietis post peractum bellum, & optimum æquum; qui promiserunt se facturos quidquid ipse petierat; qui ait, mediâ nocte surgite, & omnes armamini, & state intra muros in specula, & quidquid vobis dixero facietis. Et illi continuò fecerunt imperata, qui ascendit equum sine sella, & tulit falcem; per plurimas enim noctes viderat illum Regem, ad pedem cujusdam arboris, pro necessario venire; in cujus adventu Cocobaja, quæ in arbore sedebat, semper cantabat; ille verò exivit Urbem, & fecit herbam, quam in fascem religatam portabat ante se, more scutiferi, qui statim, ut audivit Cocobajam cantantem, accessit propius, & cognovit illum Regem venisse ad arborem. Ivit ergo contra eum, qui jam peregerat necessaria; socii, qui erant cum Rege, putabant illum esse suorum, cœperunt clamare, ut ipse auferret se de via ante Regem, sed ille non dimittens propter eos, fingens se de loco abire, junxit se Regi, & pro fortitudine sua illis omnibus spretis, vi arripuit Regem, & portavit eum. Mox cum venisset ad muros civitatis cœpit clamare: exite foras & interficite omnem exercitum Regis, quia ecce ipsum teneo captivum, qui exeuntes, alios interfecerunt, alios in fugam miserunt. Unde Romani innumerabile pondus auri, & argenti habuerunt, & gloriosi ad Urbem redjerunt, & quod prædicto armigero promiserant persolverunt, XXX. scilicet millia sextertia, & Equum æneum pro memoria deauratum, & sine sella ipso desuper residente, extentâ manu dextrâ, quâ cœperat Regem. In capite Equi memoriam Cocobajæ ad cantum cujus victoriam fecerant. Ipsum quoque Regem, qui parvæ staturæ fuerat retrò ligatis manibus, sicuti eum cœperat sub ungula Equi memorabiliter destinavit.

Redargui supra seculi simplicitatem, nam eo tempore non tam difficile erat Constantini numismata, ubi illius erat effigies, cum equestris Viri effigie conferre, ut factum fuit præterito seculo, nam ex hujusmodi collatione statim veritas elucet; etenim in M. Aurelii numismatibus Vir barbatus apparet; è contra in illis Constantini homo imberbis visitur. Et hæc satis dicta, de hac equestri statua.

Summatim perstrinximus, quæ de tam vetusta Ecclesia dicenda erant, duplici ex causa. Primò, quod nostra intentio sit solummodò, de Sacris Ædificiis à Magno Cõstantino constructis, tractare; secundò quòd de hac eadem Ecclesia Panvinius, ac Severanus de septem Urbis Ecclesiis, ac post istos laudatus Eminentiss. Rasponus copioso calamo scripserunt.

Et ut evidentiùs appareat quanta fuerit istius Magni Imperatoris Munificentia, quantaque liberalitas erga sacras ædes ab ipso constructas, ecce brevem narrationem à Bibliothecario in Vita Sylvestri desumptam Donariorum, eisdem ædibus oblatorum, quorum singula singulis, suis locis reponemus.

Do-

Donaria à Magno Constantino Ecclesiæ S. Joannis Lateranensis oblata ex Bibliothecario in Vita S. Sylvestri.

Fastigium argenteum battutile, quod habet in fronte Salvatorem sedentem in sella in pedibus quinque pensant. libras 120. Duodecim Apostolos in quinis pedibus, qui pensaverunt singuli libras nonagenas, cum coronis argenti purissimi. Item à tergo respiciens, in Apsida Salvatorem sedentem in throno in pedibus quinis ex argento purissimo, qui pens. libras 140. Angelos quatuor ex argento, qui sunt in pedibus quinis costas cum crucibus tenentes, qui pensaverunt singuli libras 105. cum gemmis alavandinis in oculos. Fastigium ipsum ubi stant Angeli, vel Apostoli pensat libras duo millia viginti quinque, ex argento dolatico. Pharum ex auro purissimo, quod pendet sub fastigio cum Delphinis quinquaginta, quæ pensant cum catena sua lib. 25. Coronas quatuor cum Delphinis viginti ex auro purissimo, pensantes singul. lib. 15. Cameram Basilicæ ex auro trimme in longum, & in latum in pedibus quingentis. Altaria septem ex argento battutili pens. sing. lib. 200. Patenas aureas septem, quæ pensant singulæ libras 30. Patenas argenteas 16. pensantes singulas libras 30. Scyphos aureos 7. qui pensant singuli lib. 10. Scyphum singularem ex metallo, corallo ornatum undique de gemmis prasinis & hyacinthinis auro interclusum, qui pensat ex omni parte libras viginti, & uncias tres. Scyphos argenteos viginti pensantes singulos libras 15. Amas ex auro purissimo duas pensantes sing. libras quinquaginta, portantes singulas medemnos tres. Amas argenteas viginti, quæ pensant singulæ libras decem, portantes singulæ medemnos singulos. Calices minores ex auro purissimo quadraginta, pensantes singulos libras singulas. Calices minores ministeriales 50. pens. sing. libras binas. Ornamenta in Basilica Pharum cantharum ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum Nardinum pisticum cum Delphinis octuaginta, qui pensant libras triginta, ubi candelæ ardent ex oleo Nardino pistico in gremio Ecclesiæ. Pharum cantharum argenteum cum Delphinis centum & viginti, quod pensant libras quinquaginta, ubi oleum ardet Nardinum pisticum. Phara canthara argentea in gremio Basilicæ, quadraginta pens. singula libras triginta, ubi ardet oleum quod supra. Parte dextrâ Basilicæ Phara argentea quadraginta pens. singula libras viginti. Phara canthara in læva Basilicæ argentea vigintiquinque pens. sing. libras viginti. Canthara cyrostrata in gremio Basilicæ argentea 50. pens. sing. libras viginti. Singularum librarũ metretæ tres ex argento purissimo, quæ pens. sing. libras 300. portantes singulæ medemnos 10. Candelabra aurichalca septem ante altaria, quæ sunt in pedibus 10. cum ornatu suo ex argento, interclusa sigillis Prophetarum pens. singula libras triginta, quæ constituit in servitio luminum, idest massam Garilianam in territorio Suessano, præstantem singulis annis solidos quadringentos. Massam Muronicam in territorio suprascripto præstantem solidos trecentos sexaginta. Massam Aurianam territorio Laurentino præstantem solidos quingentos. Massam Urbanam territorio Antiano præstantem solidos 240. Massam Sentilianam territorio Ardeatino præstantem solidos 240. Massam Castis territorio Catinæ præstantem solidos mille. Massam Trapeam territorio Catinensi præstantem solidos mille sexcentos, & quin-

quinquaginta. Thymiamateria duo ex auro purissimo pensantia libras triginta. Donum aromaticum ante Altaria annis singulis libras 150.

Pro tantæ Ecclesiæ dissertationis corona, referre operæ pretium existimamus, honorificentissimum elogium, quod posteris reliquit Petrus Damiani S. R. E. Cardinalis Episcopus Portuensis, qui ob egregiam vitæ Sanctimoniam, incomparabilem eruditionem, ac disciplinæ Ecclesiasticæ zelum, Hieronymus Junior meritò nuncupari potest. Is inquam, in Epistola ad Cardinales S. R. E. hæc scribit: *Lateranensis Ecclesia sicut Salvatoris est insignita vocabulo, qui nimirum est caput omnium Electorum, ita Mater, & quidam apex, & vertex omnium per Orbem Ecclesiarum. Hæc septem Cardinales habet Episcopos, quibus solis post Apostolicum, sacrosanctum illud altare licet accedere, ac divina mysteria celebrare*, &c. De eadem rursus ad Cadaloum Schismaticum sic scribit: *Hæc igitur ad honorem condita Salvatoris culmen, & summitas totius Christianæ Religionis effecta (ut ita dixerim) Ecclesia est Ecclesiarũ, & Sancta Sanctorum. Habet enim intrinsecus Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli diversis quidem locis constitutas Ecclesias, sed sui compage Sacramenti (quia videlicet in quodam meditullio posita quasi caput membris supereminet) indifferenter unitas. His itaque tamquam expansis divinæ misericordiæ brachiis summa illa, & venerabilis Ecclesia omnem ambitum totius Orbis amplectitur, omnes, qui salvari appetunt in materno pietatis gremio confovet, & tuetur. Hac Jesus, Summus videlicet Pontifex, arce subnixus totam in Orbe terrarum Ecclesiam suam Sacramenti unitate confœderat, ut unus Pastor meritò, & una dicatur Ecclesia.*

CAPUT III.

De Lateranensi Baptisterio.

PLURIMA huc usque de inclyta Lateranensi Basilica à Christianissimo Imperatore Magno Constantino ædificatâ brevi complexi sumus: decet modò, eâdem brevitate servatâ, de Baptisterio Basilicæ adjacenti disserere, quod operis elegantiâ, & marmorum pretio insigne, ac speciosissimum est.

Ædificium hoc tam exteriùs, quàm interiùs octanguli figuram exhibet; in singulis autem interioribus angulis singulæ columnæ porphyreticæ assurgunt, relicto inter columnas, & parietes lato ambulacro: columnis imminent epistylia cum zophoro, & parvâ coronâ: huic incumbit secundus columnarum ordo numero æqualium, magnitudine verò minorum cum epistyliis, quæ tandem tecto premuntur. In zophoro, quod epistylio primi ordinis incumbit, nonnulli leguntur versus, quos refert Panvinius de septem Urbis Ecclesiis, ac in sua Dissertatione de Baptismate Paschali, & origine, ac ritu consecrandi Agnos Dei, sed ordine, ut mihi videtur, perturbato videlicet.

Gens sacranda polis, hìc semine nascitur almo
Quam fœcundatis, spiritus edit aquis.
Virgineo fœtu, genitrix Ecclesia natos
Quos spirante Deo concipit, amne parit.
Cœlorum regnũ sperate, hoc fonte renati.
Non recipit felix vita, semel genitos.
Fons hic est vita, & qui totum diluit Orbem,
Sumens de Christi vulnere principium.
Mergere peccator, sacro purgande fluento,

Quem veterem accipiet, proferet unda novum.
Insons esse volens, isto mundare lavacro,
Seu patrio premeris crimine seu proprio.
Nulla renascentum est distantia, quos facit unum
Unus fons, unus Spiritus, una Fides.
Nec numerus quemquam scelerum, nec forma suorum
Terreat, hoc natus flumine Sāctus erit.

Panvinio consentiunt Baronius, Rasponus, & alii, qui à Panvinio transcripserunt. Pace tamen tantorum Virorum crediderim, initium legendi, institui debere, à fronte januæ opposita, & continuato ordine ad dexteram ingredientis, ita recitandos esse.

Gens sacranda polis, hìc semine nascitur almo
Quam fœcundatis, Spiritus edit aquis.
Mergere peccator sacro purgande fluento,
Quem veterem accipiet, proferet unda novum.
Nulla renascentum est distantia, quos facit unum
Unus fons, unus Spiritus, una Fides.
Virgineo fœtu genitrix Ecclesia natos,
Quos spirante Deo concipit, amne parit.
Insons esse volens, isto mundare lavacro
Seu patrio premeris crimine seu proprio.
Fons hic est vita, & qui totū diluit orbē,
Sumens de Christi vulnere principium.
Cœlorum Regnum sperate, hoc fonte renati.
Non recipit felix vita semel genitos.
Nec numerus quemquam scelerum, nec forma suorum
Terreat, hoc natus flumine Sāctus erit.

Hisce carminibus, adde alia duo cum annexa inscriptione, quæ à Grutero pag. 1163. num. 11. referuntur, ac Panvinius scriptor cæteroqui eruditissimus non vidit.

Ad fontem vitæ, hoc aditu properate lavandi
Constantis Fidei, janua Christus erit.

Inscriptio.

Hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus, sumptu, & studio Christi famuli Hilari Episcopi, juvante Domino tantâ ruderum mole sublatâ quantum culminis nunc videtur ad offerendum Christo Deo munus, ornatus, atque dedicatus est. Verùm ex hac inscriptione, & ex Libro Pontificali in vita Xysti III. non mediocre dubium exoritur an Hilarus, an verò Xystus III. hoc Baptisterium, à Constantino inchoatum absolverit; & ornârit? Stat pro Hilaro, prædicta Gruteri inscriptio, si Baptisterio applicanda sit, ut pluribus placet; pro Xysto verò stat Liber Pontificalis, ubi in ejusdem Pontificis vita legitur: *Hic* (Xystum intellige) *fecit in Basilica Constantiniana, ornamentum super fontem, quod ante ibi non erat, idest epystilia marmorea, & columnas porphyreticas erexit, quas Constantinus Augustus congregatas dimisit; ac jussit, ut erigerentur, quas & versibus exornavit.* Discrimen temporis inter utrumque Pontificem est annorum 21. circiter. Nec verisimile videtur, hoc opus ab altero factum, ab altero refectum fuisse. Quomodò enim tam brevi temporis intervallo, potuisset in eam ruinam collabi, quæ instar sordentis tumuli esset, & tanta ruderum copia congeri, ut in molem evaderet? Concordem Libro Pontificali Gruterum reddi posse existimo; si animadvertamus Constantinum juxta antiquorum Romanorum morem, balneum in proprio habuisse palatio, illudque postquam Christianam fidem amplexus fuit in Baptisterii usum converti, ac epistiliis,

liis, marmoribusque, & columnis porphyreticis ornari voluisse, atque ideò eadem marmora, eundem in locum, ad eundem finem, jussisse adduci: postmodum verò inchoatum opus, quod imperfectum remanebat, absolvi imperasse. Quare Beatissimus, atque magnificus Pontifex Xystus, de Sacris ornandis ædificiis valdè sollicitus, ut testatur Liberiana Basilica, post seculū, hanc Constantini voluntatem executioni mandavit. Præterea absurdum minimè esse puto, si asseram, quòd in tam longa annorum serie, ubi epistylia, aliaque marmora columnæque jacebant, magnam ibi tunc molem aggestam fuisse, partim ex effossis fundamentis, super quibus ipsæ columnæ erigendæ erant, partim aliâ ex causa, ut quotidie in novis fabricis, antequam illæ absolvantur, similes terræ aggeres efformari videmus. Xystus igitur Pontifex columnas erexit, epistylia superimposuit, opus tamen non absolvit. Unde Hilarus paulò post Xysti successor jam aggestam terram, novaque rudera, ex recenti fabrica superaddita exinde amoveri, ac in liberam, nitidamque formam reddi jussit, proptereaque inscriptionem illam, *hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus*, &c. absque ullâ dubitatione, ipsi Hilaro Pontifici adaptari posse arbitror; præcipuè cum idem Pontifex, hoc in eodem Baptisterio, tria Oratoria, unum in S. Joannis Baptistæ, alterum in S. Joannis Evangelistæ; tertium parum ab eisdem distans, in Exaltationis Sanctissimæ Crucis honorem, ædificaverit, quorum ultimum retroacto seculo, tempore nimirum Pontificat. Xysti V. gloriosissimi Pontificis, ob vetustatem nimiam dirutum fuit, in cujus angulis quatuor Cruces variis Musivis operibus ornatæ visebantur, ut narrat Ugon. in Stat. V. pag. 46. De ambobus prioribus Oratoriis nos disseruimus in nostro Opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 26.

Ne autem ullam dubitandi ansam in hucusque narratis relinquamus, cum supra in capite præcedenti retulerimus, in zophoro quatuor columnarum, quæ muro sacelli S. Thomæ, seu Secretario Pontificum adhærebant infrascriptam legi inscriptionem, quæ cum illa à Grutero relatâ eadem penè est, videlicet: *Hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus, sumptu, & te Domine tantâ ruderum mole, quantum culminis nunc videtur ad offerendum Christo Domino N.......* Quare inter utrasque solummodò ea est differentia, quod in hac desiderantur voces. *Studio Christi famuli Hilari Episcopi juvante*; ideò ad hoc elucidandum dubium responderi posse puto Anastasium IV. qui floruit anno 1153. Porticum ante Baptisterium, tabulis marmoreis, muroque clausisse, duoque altaria ibidem consecrasse, quare cum in hac porticu, olim ipsæ columnæ, cum zophoro fortasse, ante Baptisterii januam starent, quæ inde amotæ fuerunt, ut amplior redderetur area; quæ in Oratorii usum inserviret; & ne illarum columnarum, zophorique periret memoria, in ejusdem sacelli muro inclusæ fuère, non à Joanne, qui Anastasii Prædecessor fuit, sed ab ipso Anastasio, vel aliquo ex Successoribus, sacrarum antiquitatum studioso.

Nec obstat quod Rasponi inscriptio in præcitatis differre videatur, quia diversitas nulla est, sed unius versus mutilatio, qui aut in marmore corro-

ſus erat, ut extremæ voces: *ornatus atque dicatus*, indicant, vel ab Amanuenſe omiſſus fuit, ut ſæpè accidere ſolet. Rei igitur veritatem aſſequi impoſſibile eſt, cum nihil impervium tempori, nihil vetuſtati non penetrabile, nihil non obnoxium, longę ætatis edacitati non ſit, ac propterea ab hominum memoria, priſtinus rerum ſtatus, & primæva eſſentia facilè expungatur. Si quis igitur meliores habet conjecturas, afferat; Nos autem contenti ſumus Baptiſterium à Magno Conſtantino conſtructum, ſive conſtrui juſſum fuiſſe aſſerere, ideòque ad illius donaria modò deſcendimus, quæ à Bibliothecario in Sylveſtri vita ſic recenſentur. *Fontem Sanctum, ubi baptizatus eſt Auguſtus Conſtantinus ab eodem Epiſcopo Sylveſtro. Ipſum Sanctum Fontem ex lapide porphyretico, ex omni parte coopertum, intrinſecus, & foris, & deſuper, & quantum aqua continet, ex argento puriſſimo in pedibus 5. qui penſavit argenti libras, tria millia, & octo. In medio fontis columnas porphyreticas, quæ portant phyalam auream, ubi candela eſt, penſans ex auro puriſſimo libras 52. ubi ardet in diebus Paſchæ balſamum lib. 200. annexum verò, ex ſtippa amianti, in labro Fontis Baptiſterii; Agnum ex auro puriſſimo fundentem aquam, qui penſat lib. 30. Ad dexteram Agni, Salvatorem ex argento puriſſimo in pedibus 5. penſ. libras 170. In læva Agni, Beatum Joannem Baptiſtam, ex argento in pedibus 5. tenentem titulum ſcriptum, qui hoc habet. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, penſantem libras centum. Cervos ex argento 7. fundentes aquam, qui penſant ſinguli lib. 80. Thimiamaterium aureum cum gemmis prainis, & hyacinthinis quadraginta duabus, penſans libras decem.*

Maſſam Feſti præpoſiti ſacri cubiculi, quam donavit Auguſtus Conſtantinus præſtantem ſolidos 300. Maſſam Gaba territorio Gabinenſi præſtantem ſolidos 202. Maſſam Pictas, territorio ſupraſcripto, præſtantem ſolidos 205. Maſſam Statilianam, territorio Corano, præſtantem ſolidos 200. Maſſam intra Siciliam Taurana, territorio Parampnienſi, præſtantem ſolidos quingentos. Intra Romam domos, vel hortos præſtantes ſolidos duo milia ducentos. Fundum Baſſi, qui præſtat ſolidos centum viginti. Maſſam Laninam præſtantem ſolidos ducentos. Fundum Catulli, territorio Momentano, præſtantem ſolidos quinquaginta. Maſſam Statianam, territorio Sabinorum, præſtantem ſolidos 350. Maſſam Murinas, territorio Appiano Albanenſi præſtantem ſolidos 300. Maſſam Virginis, territorio Corano, præſtantem ſolidos ducentos. Et tranſmarina infra partem Africæ. Maſſam vineis, territorio Mucario, præſtantem ſolidos octingentos. Maſſam Capſis, territorio Capſitano, præſtantem ſolidos ſexcentos. Maſſam varia Sardana, territorio Monenſi, præſtantem ſolidos quingentos. Maſſam Cameras, territorio Curalupi, præſtantem ſolidos 405. Maſſam Nummas, territorio Numidiæ, præſtantem ſolidos 710. Maſſam Baldarioleario, territorio Numidiæ, præſtantem ſolidos octingentos, & decem. Item in Græcia territorio Cretas, Maſſam Cefalinam in Creta, præſtantem ſolidos quingentos. In Mengaulo Maſſam Amaron, præſtantem ſolidos 222.

CAPUT IV.

De Vaticana Basilica.

VATICANAM Basilicam toto Orbe terrarum celeberrimam, quæ Architecturæ miraculum, & Constantinianæ liberalitatis, munificentiæque erga Christianam Religionem, nobile argumentum meritò asseri valet, descripturi; operæ pretium exigit, ut de Vaticano etymo aliqua prius exponamus. Vaticanus itaque Mons, ultra Tyberim in Hetruria, à Ponte Milvio usque ad mare protensus est: latâ tamen sumptâ terminatione, ut rerum naturalium scrutator Plinius lib. 3. c. 5. affirmat: *Citra XIII. M. passuum Urbis Vejentem agrum à Crustumino, dein Fidenatem, Latinumque à Vaticano dirimens.* Stricto verò termino; Vaticanus, planities illa dicitur, quæ inter montem Vaticanum, Tyberimque interjacet, cujus magnam occupat partem Leonina Civitas, à Sanctissimo Pontifice Leone IV. illius conditore, sic appellata, cujus pars, quæ Urbis muris olim exclusa, extra porrigebatur; modò à Summo Pontifice Urbano Papa VIII. novis mœnibus, sive propugnaculis, mirâ animi magnificentiâ inclusa, Janiculus appellatur. Antiquitus neque admodum frequens, neque de Urbis pertinentiis Vaticanus erat; ita dictus, ut ex Verrio tradit Festus, quod Vatum responso, expulsis Hetruscis, Populus Romanus eo potitus sit. Hinc Janiculus licet propriè, pro Vaticano non veniat, attamen, ut eidem conterminus, si non tam rigidè vocem accipias, ipsum sonat, ut Martial. lib. 1. Epigram. 63. cujusdam Tullii Martialis A Villulam describens, quæ in Vaticani ambitu sita erat, ut in Janiculo positâ, sic cecinit.

Tulli jugera pauca Martialis
Longo Janiculi jugo recumbunt.

Ac Gellius lib. 16. c. 17. *Et agrum* (inquit) *Vaticanum, & ejusdem agri Deum præsidem appellatum acceperamus à Vaticiniis, quæ vi, atque instinctu ejus Dei in eo agro fieri solita essent. Sed præter hanc causam M. Varro in libris* B *Rerum Divin. aliam esse tradit istius nominis rationem: Nam sicut Ajus, (inquit) Deus appellatus, araque ei statuta est, quæ est in infima nova via, quòd eo in loco divinitus vox edita erat, ita Vaticanus Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia, quoniam pueri simul atque parti sunt, eam primam vocem edunt, quæ prima in Vaticano sillaba est: idcircò vagire dicitur,* C *exprimente verbo sonum vocis recentis.* Huc usque Gellius. Hipponensis verò Episcopus S. Augustinus lib. 4. de Civitate Dei cap. 8. sic appellatum fuisse scribit, quia *infantium vagitibus præsidebat*: & cap. 2. ejusdem libri idem affirmat, nempè *nascentibus in vagitu os aperire.* Ac Romanæ eloquentiæ Parens lib. 13. Epist. 33. ad Atticum Vaticani sic meminit: *Sed casu sermo à Capitone de Urbe augenda à Ponte Milvio* D *Tyberim duci secundum Montes Vaticanos, Campum Martium coædificari; illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum.* Meminit quoque hujus montis Venusinus Vates Horatius lib. 1. Ode 30. ubi sic:

Care Mæcenas Eques, ut paterni
Fluminis ripæ simul, & jocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Apud Porphyrium Horatii inter-

pretem hoc loco Vaticanum montem non longè abesse à Theatro Pompeii conjicitur; quem resonuisse simul cum ripis plausu Populi ipse refert. Apud Martialem non semel Vaticanum offendimus, cujus vina pessimi generis fuisse cecinit. Ibi.

Quid te Tucca juvat vetulo miscere phalerno
In Vaticanis condita musta cadis?

Campum Vaticanum eximius ille Historiæ Scriptor Tacitus lib. 14. Annalium, Vallem appellat his verbis: *Clausumque Valle Vaticanâ spatium, in quo equos Nero regeret*. Nam Circus hic antiquissimus erat, à Cajo extructus, & Augusto dicatus, licet postea Neronis assumpserit nomen, cujus vestigia tam in præterito, quàm in præsenti seculo extabant, nam partim visebantur, partim verò terram effodiendo inventa fuêre. Præcipuum & principale Circi signum erat Obeliscus, qui nunc ante Basilicam cernitur, olim situs prope ubi nunc Sacrarium. Circi initium, sive ingressus erat, ubi ad præsens Ecclesia S. Marthæ; finis, seu terminus ad ultimos scalæ gradus antiquæ Basilicæ se extendebat, ut fusiùs narrat Severanus in suis Memoriis Sacris septem Ecclesiarum Urbis pag. 7. Prope Obeliscum Occidentem versùs duo aderant rotunda templa, quorum Obelisco proximius Matri Deûm, licet perperam à quibusdam Marti attributum, & hoc Neronis Vestiarium appellatum. Alterum verò remotius Apollini, ideſt Soli dicatum erat. Utraque cum transitu simul conjuncta, in hisce ædificiis speciali nota digna sunt non solùm, quòd in Circi spina erant constructa, verùm etiam, quòd in una, eademque parte sita; cum contrarium appareat ex Circo Caracallæ, à Panvinio in suo Opere de Ludis Circensibus pag. 57. relato, ubi ex una Obelisci parte Solis templum, ex altera verò Matris Deûm simulacrum cernitur. Itemque ante Apollinis templum observandum est, fuisse vestibulum, quod Vaticanum denominabatur, quia Vates, scilicet Idolorum Sacerdotes, ibi Sacra peragebant; ideòque tota illa pars Basilicæ, quæ Meridiem respicit, Vaticanum etiam dicta fuit, ut narrat antiquus Scriptor Petrus Mallius in sua Descriptione Vaticanæ Basilicæ num. 16.

Propè Circum, Collis cretosus est, lateribus, tegulis, vasis, aliisque fictilibus operibus fabricandis valdè opportunus, ut quotidiana docet experientia, de quo Juvenalis Satyr. 16. ibi. *Et Vaticano fragiles de monte patellas*.

Vitellium in suo Principatu ducentorum sextertiorum valoris patinam condidisse, narrat Plinius lib. 35. c. 12. cui extruendæ fornax in campis exædificata erat, quos utique campos Vaticanos fuisse existimo; de quibus & Livius ait: *Quorum terram, Argillaceam esse, & ad fabricas aptissimam experimur*. Laudatus verò Tacitus lib. 2. Histor. Vaticanam terram infamem vocitat, hisce verbis: *Postremò ne salutis quidem curâ infamibus Vaticani locis magna pars tetendit, unde crebræ in vulgus mortes.* Vetustissimæ Ilicis, quæ apud Vaticanum olim viruit meminit idem Plinius lib. 16. cap. 44. ubi sic: *Vetustior Urbe in Vaticano Ilex*, &c. Et de inauditæ magnitudinis serpente in eodem Vaticano occiso, idem Auctor lib. 8. cap. 13. ita meminit: *Faciunt his fidem in Italia appellatæ Boæ:* (ideſt Serpentes) *in tantam amplitudinem*

nem exeuntes; ut D. Claudio Principe, occisæ in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. Montem istum, quid celebris semper habuisse, ex eo eruitur; quòd Lucius Verus Imperator equo suo, quem peramabat extincto, sepulcrum in Vaticano posuerit, ut tradit Julius Capitolinus in eodem.

Redeamus modò ad Circum, in cujus medio, prefatus Obeliscus situs erat, in quo hæc legebantur inscripta, prout adhuc leguntur.

DIVO CÆSARI DIVI IVLIJ F. AVGVSTO TI. CAESARI.
DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

De hoc Obelisco expresse sæpè laudatus Plin. in lib. 36. cap. 11. ubi sic: *Tertius Romæ Obeliscus est in Vaticano Caii, & Neronis Principum Circo, ex omnibus unus omninò fractus est in molitione, quem fecerat Sesostridis filius Nuncoreus. Ejusdem remanet, & alius centum cubitorum, quem post cæcitatem visu reddito, ex oraculo Soli sacravit.* Ac lib. 16. cap. 40. n. 20. idem Auctor miræ magnitudinis navem fuisse, quæ eumdem vexit Obeliscum sic narrat: *Abies admirationis præcipuæ visa est in navi; quæ ex Ægypto Caii Principis jussu, Obeliscum in Vaticano Circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad sustinendum eum adduxit: quâ nave nil admirabilius visum in mari certum est. CXX. M. modiûm lentis pro saburra ei fuère. Longitudo spatium obtinuit magnâ ex parte Osciensis portus latere lævo. Ibi namque demersa est à Claudio Principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exædificatis, ob idq; Puteolano pulvere advecto. Arboris ejus crassitudo quatuor hominū ulnas complectentiū implebat.*

Celebris fuit Circus iste ob Circenses ludos in eo celebratos, de quibus Svetonius in Claudii vita cap. 21. *Circenses*, ait, *frequenter etiam in Vaticano commisit, nonnunquam interjectâ per quinos missus venatione.* Ac Lampridius in Heliogabalo scribit: Elephantorum quatuor quadrigas, in Vaticano agitasse, dirutis sepulcris, quæ obsistebant. Tacitus verò ad Annal. lib. 15. Neronianos hortos in Vaticano virescentes enunciat, in quibus feralem Christianorum cladem, Cesarum immanissimus, veluti ludicrum, Populo exhibuit.

Hunc tot spectaculis, rebusque admirabilibus celeberrimum Circum, Cesar Constantinus demolitus, in eo spectabilem Principis Apostolorum Basilicam, à fundamentis excitavit, ubi B. Petri corpus sepultum fuerat, ut Bibliothecarius in ejusdem D. Petri Vita. *Sepultus est viâ Aureliâ in templo Apollinis juxta locum, ubi crucifixus est, juxta palatium Neronianum in Vaticano, juxta territorium triumphale.* Hujus occasione laudatus narrat Alpharanus, quòd ubi nunc majus est altare, ibi ante Constantinum B. Petri Confessio, sive Oratorium erat, Petrique prima in Urbe sedes, Successorumque ejus, in qua omnes Christiani ad divina audienda; necnon sacrosancta percipienda mysteria, conveniebant. Pro hac narratione firmandâ, plures valerem conferre auctoritates, quæ in novissima Ciaconii editione tom. 1. pag. 70. relatæ sunt. Ideò brevitatis gratiâ illas omittere, & ad nostrum Magnum Imperatorem sermonem iterum convertere duco.

Non sine igitur mysterio, circumjacentem Confessionis locum, tot pro-

pha-

phanis ſuperſtitionum præſtigiis coinquinatum, tot Chriſtianorum Martyrum carnificinis deturpatum, ſacroſancto hoc templo expiandum putavit, nempè, ut ubi crudeliſſimorũ hoſtium rabies, in pueraſcentem Eccleſiam, immani inſanierat excidio, ibi in æternum ſubactæ Idololatriæ tropęum, immobile D. Petri monimentum aſſurgeret: ac unde impia, vanaque Apollinis falſa vaticinia, diabolicis artibus, extorquebantur, inde infallibilia Cathedræ Petri oracula, perpetuò proderentur. Enim verò noſter Magnus, ac Pius Auguſtus, latè per omnes Imperii Romani terminos, vero Numini templa erigendi, Chriſtifidelibus facultatem indulſit. Atque *ut ipſe* omnibus præiret exemplo, inter cæteras ſacrarum ædium moles, non abſque maximis, eximiiſque Chriſtianæ humilitatis argumentis, ampliſſimam hanc excitavit. Prius enim quàm manus tanto admoveret operi, in Vaticanum collem ſe contulit, Imperialique depoſito diademate, pronus in terram, ac illacrimans, ad Baſilicæ inchoanda fundamenta, ligone aſſumpto, prior ipſe ſolum effodere eſt aggreſſus. Tum duodecim corbes, egeſtâ jam humo opplevit, ſuppoſitiſque Auguſtis humeris aſportavit; Veſpaſianum fortè æmulatus, qui, ut tradit Svetonius in ejus Vita cap. 8. *Reſtitutionem Capitolii aggreſſus ruderibus purgandis manus primus admovit, ac ſuo collo quædam extulit.* Deſignatis hinc Templi fundamentis, nonaginta duabus, ut ex Ichnographia, marmoreis columnis excelſum reddidit, ac in Principis Apoſtolorum memoriam, honoremque ſacravit. Quæ omnia S. Sylveſtri acta teſtantur apud Baronium ann. 324. n. 62. & longè ante ipſum Baronium, hanc piam, religioſamque narrat actionem Canonicus Romanus, ſeu Petrus Mallius, in ſua Deſcriptione Vaticanæ Baſilicæ in principio. Præfatã Conſtantinianam fundationem pluribus, magniſque lateribus, in quibus Conſtantini nomen impreſſum erat, confirmatam deprehendimus, horumque laterũ, teſtem de viſu habemus, laudatum Baronium, qui in appendice tom. 3. in antiquorum parietum demolitione, occaſione novæ fabricæ Vaticanæ erutos, ſe illos vidiſſe ſcribit, ut in Tab. VI. fig. 1. Id etiam firmat Torrig. in ſuis Sacris Crypt. Vatican. pag. mihi 448. aſſerens, idem nomen, in quadam tegula, quæ ſuper tectum ejuſdem Baſilicæ erat, ſculptum fuiſſe. Quare firmiſſimum ſanè, validumque argumentum exiſtimo, ad probandam ædificiorum antiquitatem, hoc laterum inſcriptorum teſtimonium; quo etiam ſimiliter uſus eſt Blondus Flavius Inſtauratæ Romæ lib. 2. num. 12. ubi ſe vidiſſe narrat quadratos lateres ampliſſimos ex ruinis, quæ Eccleſiam S. Sylveſtri Monialium, nunc celebre monaſterium, ſæpiunt extractos, quorum pars literas habebat à figulo prius quàm cęmentum exſiccaretur expreſſas in hæc verba: *Domitiana major pars: Domitiana minor*: E quibus lateribus ipſe Blondus eodem in loco Thermas, ſive Methodium, vel Domitiani Naumachiam fuiſſe conjecit. Octavius item Falconerius in Epiſtola ad Carolum Dati italico idiomate, quæ in Romæ antiquæ appendice, Famiani Nardini jacet, ac nuperrimè Fabrettus in ſuo de Columnæ Trajanæ Syntagmate cap. 7. eiſdem utuntur argumentis. Similium laterum exempla in Tab. VI. fig. 2. 3. 4.

ſub

fig. 1

fig. 2

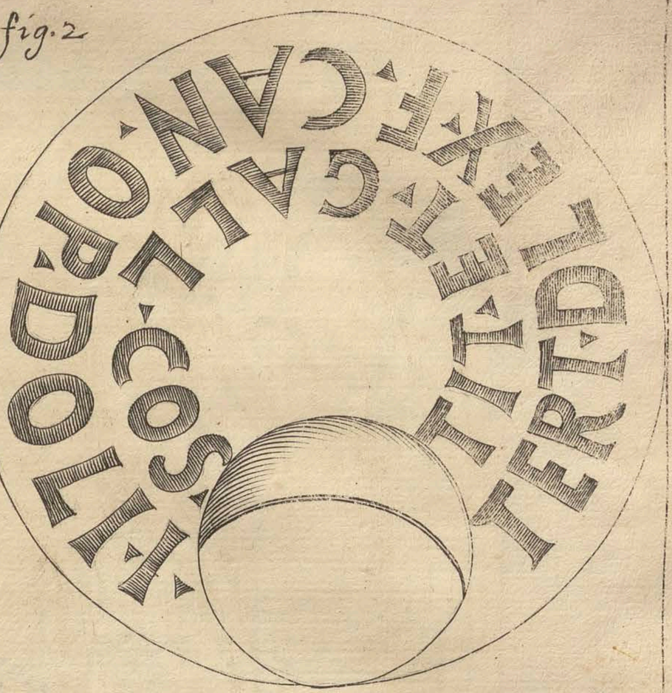

fig. 5

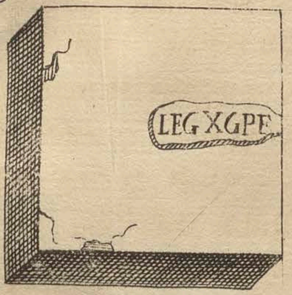

fig. 6

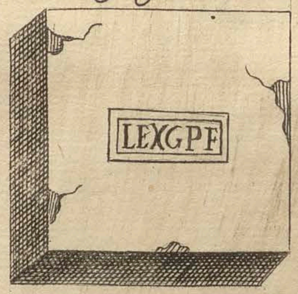

fig. 7

fig. 3

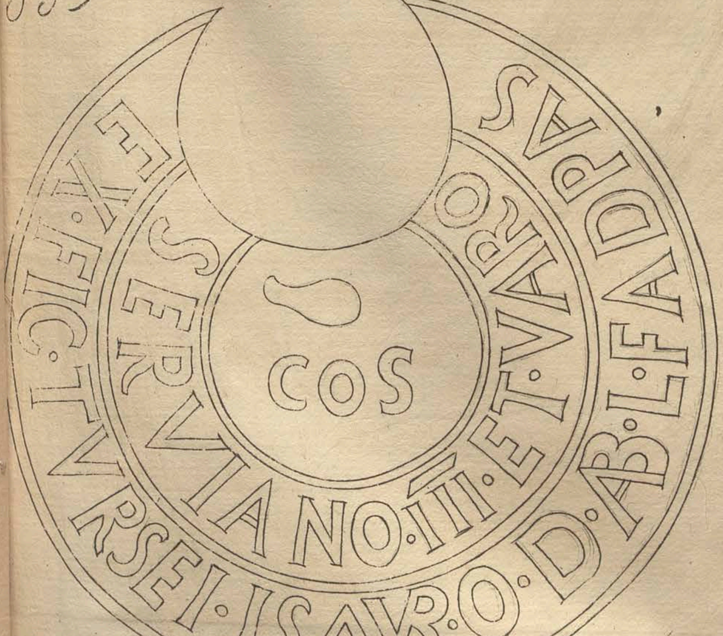
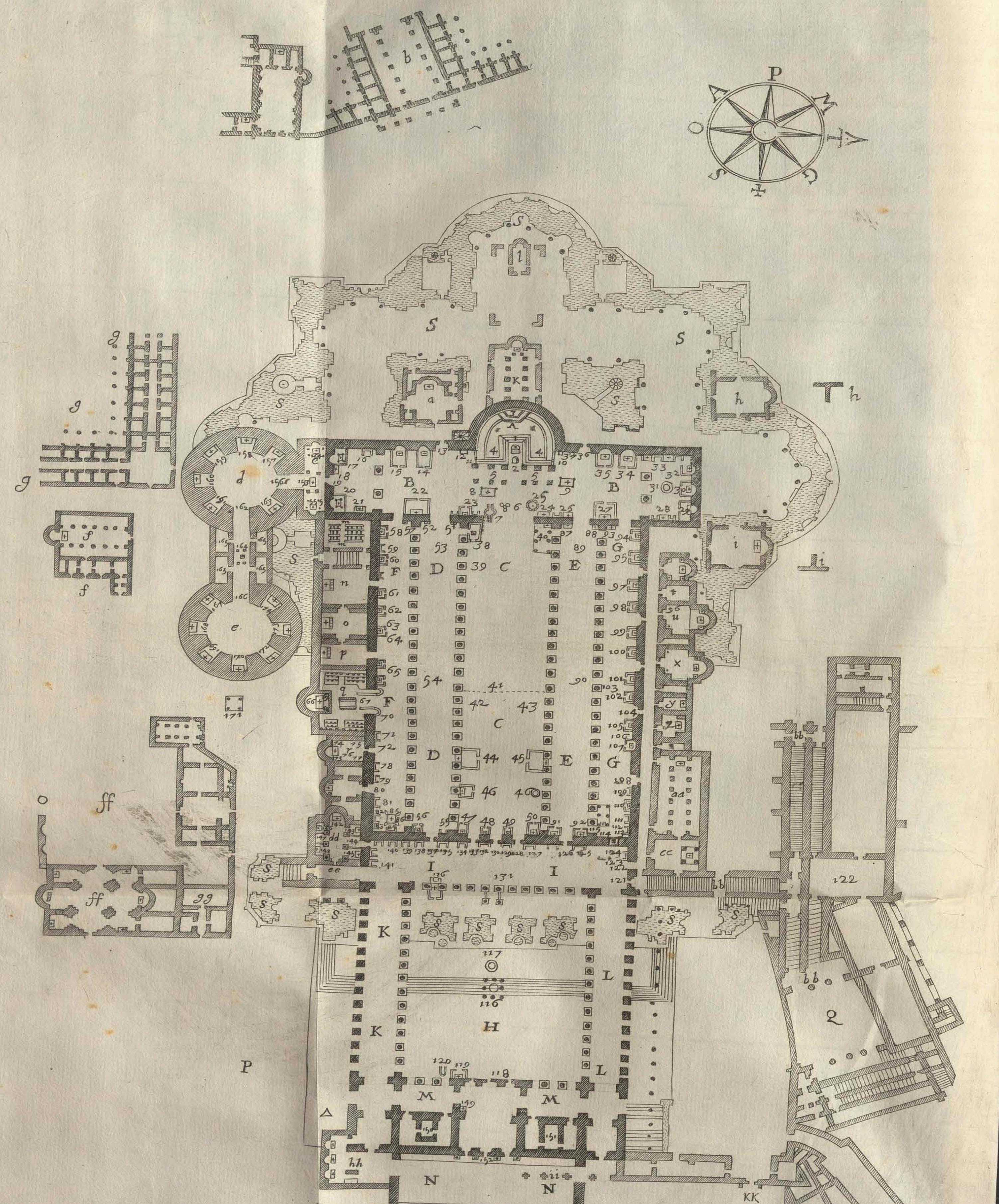

fig. 4

TAB·VII *Ichnographica*

sub oculis expono. Morem hunc literis, quadratos lapides obsignandi, non solùm hìc Romæ, verùm etiam per totum Romanum Imperium observatum reor, ut ex similium laterum figuris à Lambecio relatis, in sua Bibliotheca Cæsar. lib. 2. pag. 1001. colligi valet. Horum laterum exempla, vides in dicta Tab. VI. fig. 5. 6. 7. Laterum figuræ 5. & 6. habent literas: LEGXGPF; quas sic legendas existimo. LEGIO DECIMA GEMINA PIA FIDELIS; ut legit Lambecius; alii legunt, ut ex Ursato de Notis Roman. *Legio Decima Gemina Pia Felix*, vel *Decima Germanica Pia Fidelis*; sive *Decima Gemella Pia Fidelis*. Hos lateres propè Pagum Germanum Altemburgicum, inter rudera veterum Hybernorum Pannonicorum, inventos fuisse scribit idem Lambecius. Tertius vero signatus num. 7. qui Carnunti sedem habebat, sequentibus literis obsignatus est, sic LEG XIIII. GEM. scilicet LEGIO DECIMA QVARTA GEMINA.

Augent etiam constanter fidem hujusce fundationis, æenea numismata, cum effigie Magni Constantini, & Crucis, occasione qua, tempore Urbani VIII. Sum. Pont. jacta fuère fundamenta pro collocandis, supra confessionem, magnis quatuor æneis columnis, ibidem reperta, ut narrat citatus Torrigius p. 62. Idem quoque testantur duo illa carmina, literis Musivis, in vetusta Tribuna olim expressa, quorum memoria jam periisset, nisi accurata Andreæ Fulvii solertia, cujus tempore Tribuna disjecta fuit, illa posteritati consignasset; quæ carmina idem Fulvius lib. 2. suarum antiquitatum sic refert.

Quod duce te Mundus surrexit in astra triumphans
Hanc Constantinus Victor tibi condidit aulam.

Hactenus de Vaticano, & ejus Etymo, necnon indubitatâ Constantini fundatione satis actum est. Superest modò, ut operi nostro indulgendo, ad interiores Basilicæ partes describendas gradatim procedamus.

In Tabul. VII. exhibeo tam veteris, quàm novæ hujus inclytæ Vaticanæ Basilicæ ichnographiam, ex qua clarè intueri valebis, quomodo se antiqua Basilica, cum sibi adjacentibus locis, haberet, & quicquid postea per novas constructiones eidem additum, sive subtractum fuerit; novum indicatur à punctis, antiquum à lineis, aliisque signis. Veteris Basilicæ singulas partes, minutim utcumque describemus, ut posteris quoquomodo tantæ Basilicæ forma, quæ olim erat, innotescat.

Hanc, sequentesque tabulas antiquam Basilicam, & in eis contenta repræsentantes, desumpsimus ex quodam Codice, in Archivo ejusdem Basilicæ extante, cujus mihi copiam fecit Reverendissimus D. Thomas Vanninus præfatæ Basilicæ Canonicus, & Tabularius, permittente tamen Eminentiss. & Reverendiss. D. Carolo Cardinali Barberino ejusdem Basilicæ Archipresbytero, quibus humillimas rependo grates, pariterque etiam Rev. D. Josepho Mariæ Cari de Sacris, antiquisque memoriis admodum benemærenti, qui Manuscriptum Tiberii Alpharani antiquæ Vaticanæ Basilicæ accuratissimi Scriptoris, Xysti V. Summi Pontificis coævi, nobis libentissimè communicavit, à quo plurima excerpsimus; quare eumdem ab Alpharano observatum ordi-

ordinem, nos etiam sequendum duci-A mus, cum clarus, patensq; sit. At antequàm ad antiquæ Basilicę descriptionē descendam, gratum fore puto, si nonnulla carmina, à Prudentio Poëta Christiano, qui in principio quinti seculi floruit, exarata referam, quæ sic in Hymno 12. leguntur.

Dividit ossa duum Tybris, sacer ex utraque ripa,
Inter sacrata dum fluit sepulcra.
Dextra Petrum regio, tectis tenet aureis receptum,
Canens oliva, murmurans fluento.
Namque supercilio saxi, liquor ortus, excitavit
Frōdem perennem chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatque clivum
Donec virenti fluctuet corymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
Stagnum nivali volvitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura supernè tingit undas,
Musci relucent, & virescit aurum.
Cyaneusque latex, umbram trahit imminentis ostri,
Credas moveri fluctibus lacunar.
Pastor oves alit, ipse illic gelidi rigore fontis
Videt sitiri, quas fluenta Christi.

Hæc Prudentius cecinit.

Modò ab Abside, tamquam à digniori Basilicæ parte, initium sumimus. Absis itaque, quam majorem Tribunam vocari, Populi placitum introduxit, post transversam Basilicæ partem ad ortum vergentem, id situs nacta fuit, ut caput ipsius Basilicæ esset, Sacrosanctæque Crucis typum inchoando prætexeret, sicuti per lit. A. denotatur. Hemicycli formam exprimebat, longitudineque ad Occidentem palmis quadraginta quatuor præstabat, latitudine palmis octoginta spatiabatur, altitudine verò centum æquabat inter Absidem, & transversam navem. In medio, ara princeps erecta erat, quæ tantæ semper venerationis fuit, ut nullus unquam Pontificum illam reserare ausus sit, nihil removere, ut tradit laudatus Alpharanus cap. 1. & innuit Pancirolus de Eccles. hac in B eadem Basilica.

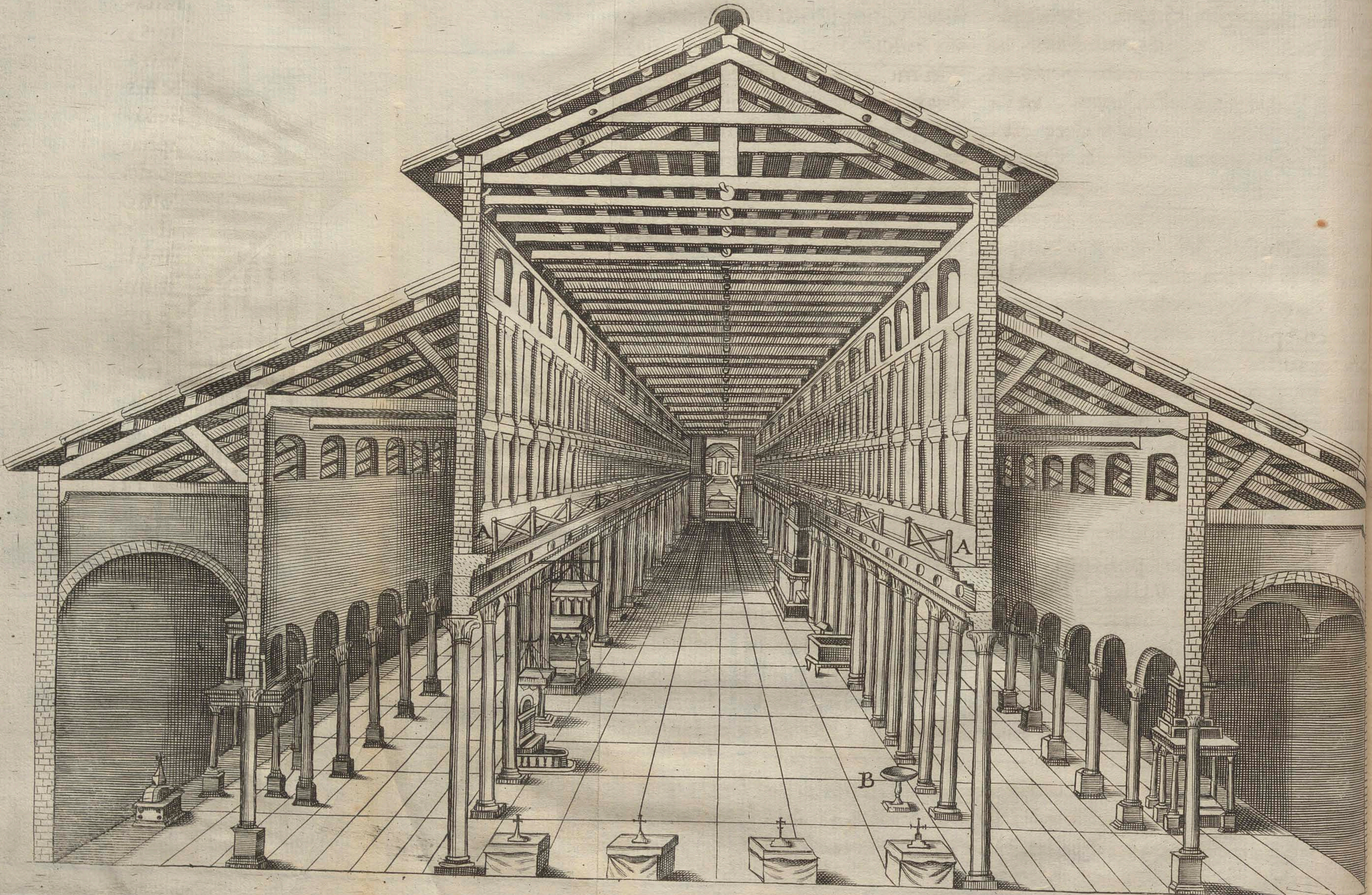
Transversa verò navis designata literâ B. inter Tribunam, & Basilicæ corpus protendebatur, latitudinis palmorum septuaginta octo, altitudinis centum septuaginta, longitudinis tandem à Meridie ad Boream, nonaginta supra trecentos.

Templi Vaticani area, scilicet à januis, quæ erant in conspectu ante qua-C driporticum, usque ad transversam navem, quadringentis, & sex palmis in longitudine, ab Ortu ad Occasum excurrebat, ac ducentis octoginta quinque in latitudine; in altitudine verò centum septuaginta. Mediana navis notata litera C. omnium maxima centum, & sex palmis in longitudine producebatur, ac centum septuaginta in altitudine.

Reliquæ hincinde naves D. E. lon-D gè depressiores, & minoris latitudinis erant; illæ namque duæ, quæ medianæ navi à dextero latere ad Meridiem, & à sinistro ad Boream adjacebant, in latitudine triginta octo, ac in altitudine octoginta duobus palmis constabant.

Posteriores naves F. G. ante dictis contiguæ, pariter ad Meridiem, & ad Aquilonem, ex utraque parte Basilicæ muro adjacentes, paululum præfatis de-

TAB · VIII

pag. 33

demissiores, palmos triginta novem latitudinis seorsim habebant, altitudinis verò sexaginta duos.

Intercolumnium, quod quinque naves sustentabat, columnis octoginta octo coordinatum erat, quarum singuli ordines, viginti duabus inter se parallelis columnis, æquè constabant, ad ordinem illum columnarum porticus Templi Salomonis alludentes, ut in Tab. VIII. scenographica videre est. Harum columnarum capitula Corinthia, & epistylia maxima super capitula è Pario marmore quadrata erant, & signis Musivis decorata, quæ templi muros, & tectum sustentabant. Minores naves super columnarum capitula loco, epistyliorum, habebant arcus parietes sustentantes. In mediana autem navi, super epistyliorum corona, intrinsecùs per gyrum proferebatur podium, latitudinis palmorum trium, erantque ante podium circulariter lignum, & lateres palmorum quinque altitudinis, ne hinc inde homines circumambulantes cadere possent, ut apparet in eadem Tab. VIII. sub lit. AA. Testatur laudatus Alpharan. in eodem cap. I. quòd ævo suo ejusdem podii vestigia adhuc visebantur. Præfatæ columnæ, neque altitudine, neque crassitudine æquabantur; illæ enim medianæ navis, quadraginta in altitudine, in crassitie verò sex palmos continebant: aliæ è Numidico, aliæ è Pario marmore, mixtoque erant; duæ tamen, quæ valvis Basilicæ proximæ offendebantur, ejus venustatis erant, ac pretii, utpote, quæ marmore Africano constabant, ut iis pares nullas, Urbs, aut Orbis ipse umquam viderit. Columnæ minorum navium viginti sex palmis altæ, & quatuor crassæ, aliæ erant ex Pario, nonnullæ verò ex Numidico, mixtoque marmore.

In summitate cujuslibet navis; aut ordinis columnarum, ad Occidentalem plagam, fornix elevabatur, & transversam navem cum Tribuna connectebat. Quinque isti fornices, sex parastatis fulciebantur, quorum maximus, qui medianæ navi incumbebat, ultra duas parastatas, binis adhuc, & his prægrandibus columnis præmuniebatur; quare veteres arcum triumphalem vocitárunt; unde autem hoc desumpserit nomen diximus in nostro opere de Veter. Monim. Cap. XXII.

Patuit antiquitùs ista Basilica multis janius, nam in parietibus ad Ortum, quinque januas habuit, ut videre potes in Tab. IX. sub num. 1. 2. 3. 4. & 5. Videlicet in mediana navi portas tres, æqualem in altitudinem elatas, palmorum viginti novem, & latitudine sexdecim: harum locus in Tab. VII. Ichnographica sub nu. 128. 130. & 133. indicatur. Duæ anteriores naves ex utraque parte medianæ propinquæ, duabus janius occurrebant, quarum singulæ, palmis viginti octo altitudinis, æqualiter præstabant, latitudinis verò quatuordecim; locus istarum designatur in eadem Tab. VII. Ichnographica sub num. 126. & 137. Janua autem, quæ Sancta dicebatur Basilicæ, lateri addita in posteriori navi, quæ dicebatur Vultus Sancti ad Boream, pro Anno Jubilæi, altitudinis erat palmorum sexdecim, latitudinis verò decem; istius situm habes in prænotata Tabula VII. sub num. 124. Basilicæ latus dexterum in Meridiem, quinque janius præditum fuit, totidemque sinistrum, quæ altitudine, & latitudine promiscuè vincebantur. Ex his ad quasdam

E po-

postea Ecclesias, seu Oratoria, de quibus infra, patebat aditus. Tandem in parietibus transversæ navis ad Occidentem, duæ aderant januæ sub nu. 13. & 36. & ad Meridiem unica sub n. 19. & earum singulæ secum in altitudine octodecim palmorum, & in latitudine decem congruebant.

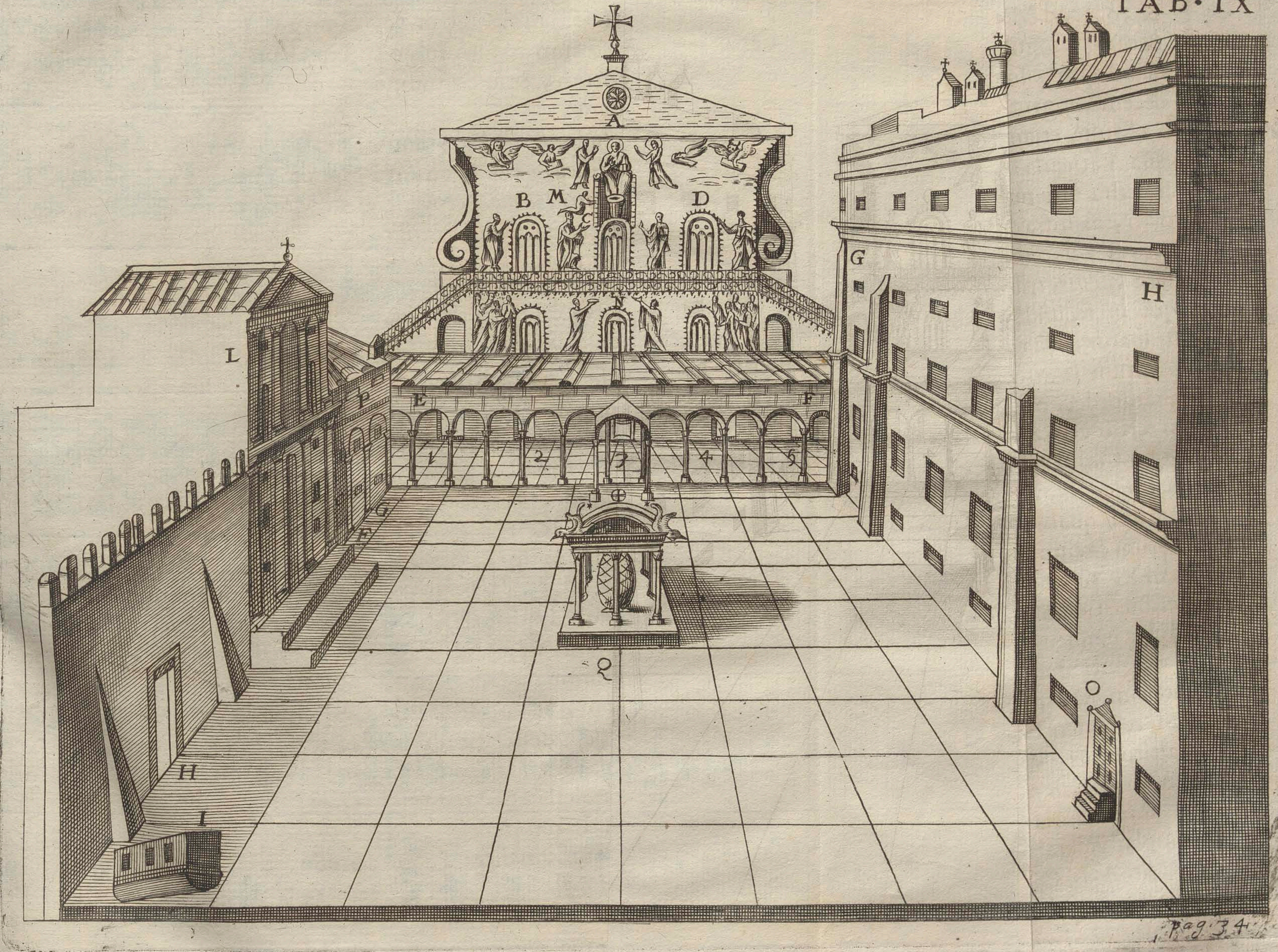
Multa etiam luce, abundabat antiqua Vaticana Basilica, ex magnarum fenestrarum numero, quas octoginta octo, ex infra dicendis, fuisse colligitur. Frons templi in Mediana, Orientem versùs, tribus in primo, totidemque in secundo ordine, fenestris illustrabatur, quæ viginti duobus palmis in altum se attollebant, & latitudine quatuordecim singulæ extendebantur; in tertio verò ordine, juxta tectum unicâ tantum, eâque rotundâ ad instar magni oculi, cujus diameter erat palmorum quatuordecim. Harum fenestrarum exempla habes in Tabula IX. ac in X. sub lit. A. B. C. D. E. In parietibus itidem ex utraque dextera, & sinistra ejusdem Medianæ navis, Basilica viginti duo lumina adaperiebat, undecim Meridiem, ac totidem Boream respicientia, ejusdem latitudinis, ac altitudinis, quâ præfata alia excisa erant, invicem paralella, & è regione sese inspectantia: harum fenestrarum exemplar videre poteris in dicta Tabula X. lit. A. B. C. D. E.

Posteriorum minorum navium parietes dextrâ, lævâque, viginti pariter duas fenestras, undecim ad Meridiem, ac totidem ad Aquilonem reserabant: æquis item spatiis erant contrapositæ, earum altitudo palmis decem & septem evehebantur, latitudo verò palmis duodecim cum semisse. In oblongum in transversa navi, habuit itidem Basilica sexdecim fenestras, quæ altitudine, & latitudine, cum illis majoris navis, comparabantur; & octo à dextris, octo à sinistris patebant. Parietes dextrorsum ad Meridionalem partem duas excipiebant, ad Orientem tres, & ad Occasum tres alias è conspectu positas, & è regione mutuò se conspicientes: à sinistris similiter in parietibus ad Aquilonem duæ, ad Ortum tres, & ad Occidentem tres aliæ, pariformiter contra se vicissim singulæ illuminantes, respondebant.

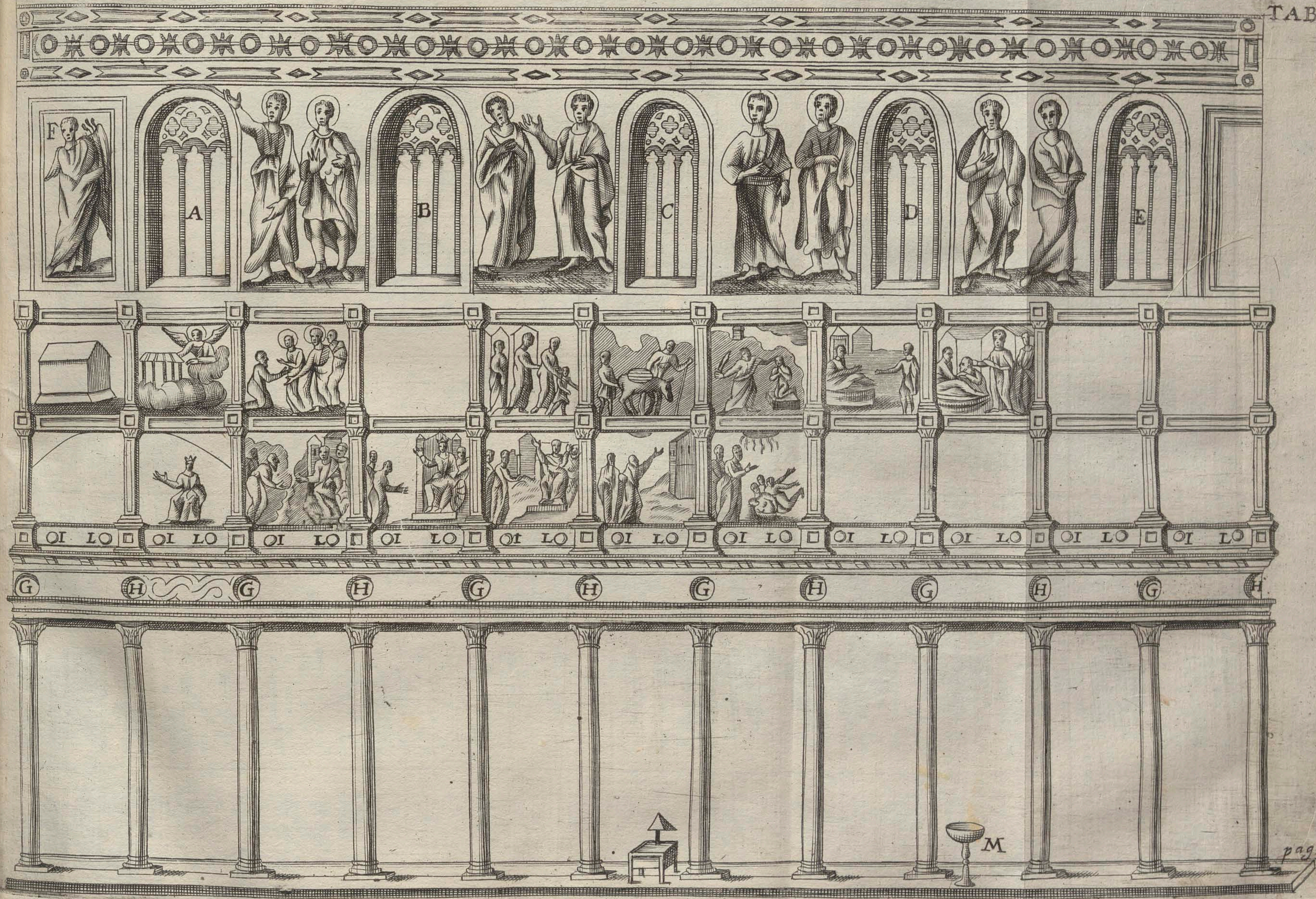
Absis quoque Basilicæ, quinque circumforata fenestris pandebatur, Occasum prospectantibus, quarum singulæ palmis sexdecim altitudinis, ac undecim latitudinis erant.

Basilica tota ex lateribus coctis constructa, ejus murorum crassities sextum palmum cum semisse, & alibi septimum, aut octavum non excedebat; à pavimento usque ad summitatem parietum, & laquearia tota, ex Musivo, variisque picturis Veteris, ac Novi Testamenti depicta, cælataque erat; horum exemplum habes in præfata Tabula X. quæ partem illam ad Aquilonem vergentem ostendit, ubi Angelus lit. F. signatus, manu Jotti celebris Pictoris, qui in fine XIII. ac principio XIV. seculi vixit, Musivo opere expressus erat; reliquæ verò picturæ, quarum una pars, historiam Veteris Testamenti designabat, & istarum nonnullæ injuria temporis erant deletæ, ut ex eadem Tabul. X. facillimè argui potest; altera verò pars superiùs, diversorum Sanctorum imagines repræsentabat. Hæ picturæ antiquissimæ erant, & jam vetustate quasi consumptæ, jussu Formosi Primi Summi Pontificis factæ, qui floruit an. 890. Aderant etiam

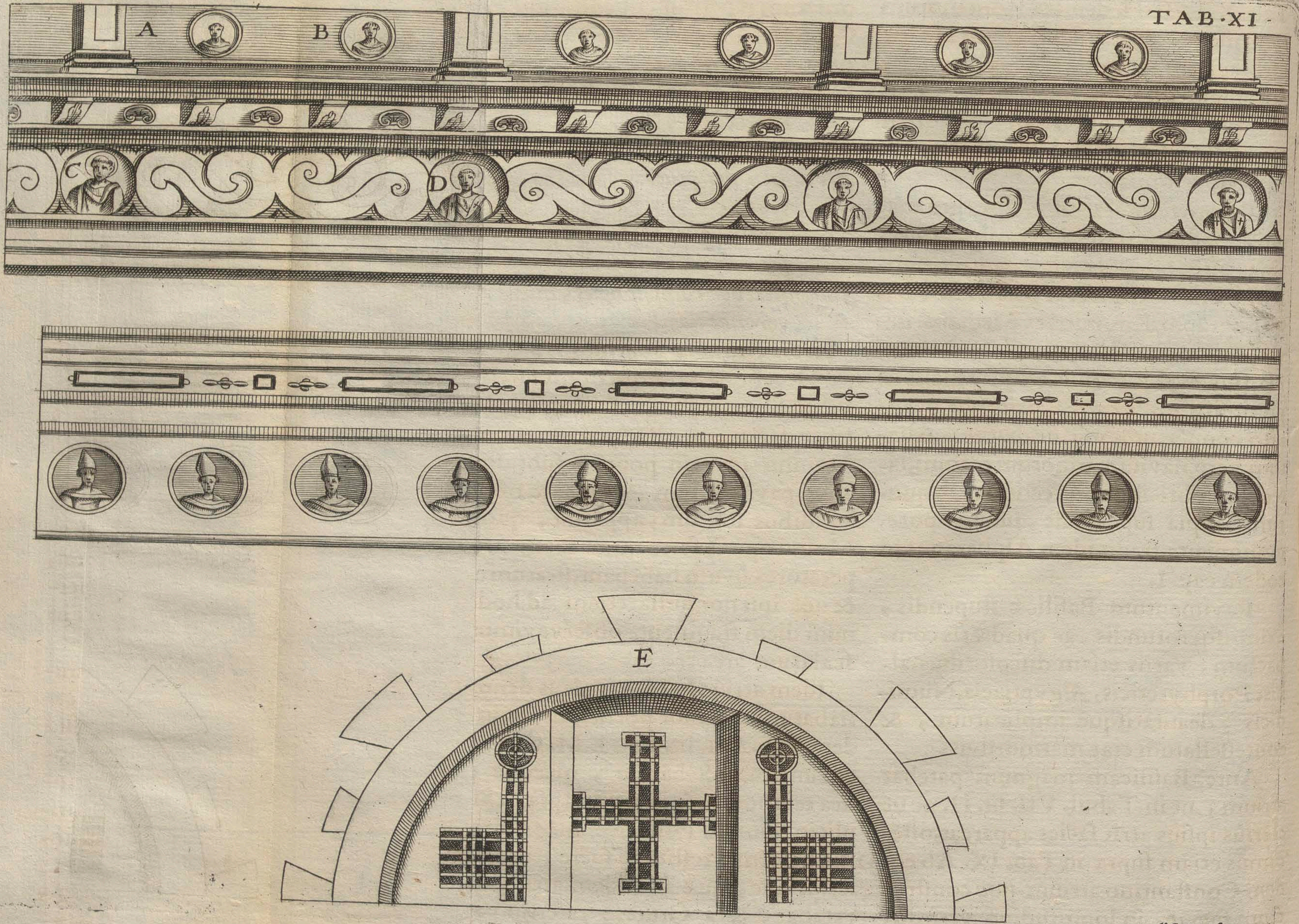
TAB·IX

Pag. 34.

F
A
B
C
D
E
G
H
M

TAB·XI·

pag 35

in zophoro, qui imminet columnarum epistyliis, videlicet in Orbicularibus illis signis, indicatis in eadem Tab. X. lit. G.H. depicta Romanorum Pontificum capita, sicuti etiam in aliis Orbicularibus signis his superpositis, ut ibidem lit. I. L. & clariùs demonstrantur in alia Tab. XI. in ampliorem formam designata sub lit. A. B. C. D. & sic de reliquis.

Totum templi tectum ligneum magnis quadratis trabibus, contignatum, abiegnisq; tabulis levigatis, irretitum, atque imbricatum erat, ut Tab. VIII. scenograph. demonstrat. Medianæ navis, & transversæ Crucis laquearium, magnis æneis tegulis sesquipedalibus pretiosissimis, ex ære Corinthio deaurato coopertum, mirificabatur. Aliarum vero navium minorum tectum, lateritiis imbricibus pretectum erat, quorum aliqua superfuisse, suo tempore, monimenta tradit idem Alpharanus in eodem cap. I.

Pavimentum Basilicæ stupendis, eximiisq; rotundis, ac quadratis compactum, variis etiam discoloribus, albis, Porphyreticis, Ægyptiacis, Numidicis, deauratisque implicatum, & contessellatum erat marmoribus.

Ante Basilicam magnum patebat atrium, ut in Tabul. VII. lit. H. ac ut clariùs ipsius atrii facies appareat, ostẽdimus etiam supra in Tab. IX. Ab eodem Constantino atrium hoc constructum fuerat, in longitudine verò ducentis palmis constans; quod postea à Domno Summo Pontifice, circa annum Domini 678. magnis marmoribus fuit stratum. Id narrat Bibliothecarius in ejusdem Pontificis vita: *Hic*, inquiens, *atrium B. Petri Apostoli, superius quod Paradysus dicitur, quod est ante Ecclesiam in quadriporticũ magnis marmoribus stravit*. Hoc idem atrium deinde, ab aliis Pontificibus etiam ornatum reperitur, ut colligitur ex hac Gruteriana inscriptione pagina 1163. num. 1.

Quamvis clara fides multum de luminis aula,
Plusque loci meritis nobilitetur opus;
Est tamen his pulcris specialis gratia rebus,
Spectantumque oculos ars pretiosa rapit.
Johannes hoc compsit opus, quem rite coronat
Urbis Romanæ Pontificalis apex.

Occasione constructionis faciei novæ Basilicæ, à Paulo V. Summo Pontifice factæ, avulsa fuère marmora à Domno in atrio posita, subtusque aliud pavimentum ex albis, ac minutis lapidibus stratum, apparuit, quod ad Musivi operis formam, ut Romani Imperatores in usu habebant, stratum erat, & nos ipsi nonnulla etiam ad hodiernum diem fragmenta observavimus in scalarum area.

Idem atriũ Quadriporticus denominabatur, à quatuor porticibus, ut in eadem Tab. VII. lit. I. K. L. M. quæ illud circumamplectebantur, quæque postea temporum injuriis delapsæ, à Simplicio Summo Pontifice an. 468. pristinæ formæ restitutæ fuère, ut ex inscriptione, quæ in eodem atrio olim extabat, & a Grutero refertur pagina 1164. num. 1. sed errat in voce *Porticibus* cujus loco ponit *Ponticibus*; hęc autem sic se habebat.

Cum subitis peragi fallax clementia veris,
Et sacer addendo festa vetaret aquis.
Simplicius Præsul sacraria celsa peteret

Porticibus junctis, texit ab imbre diem.

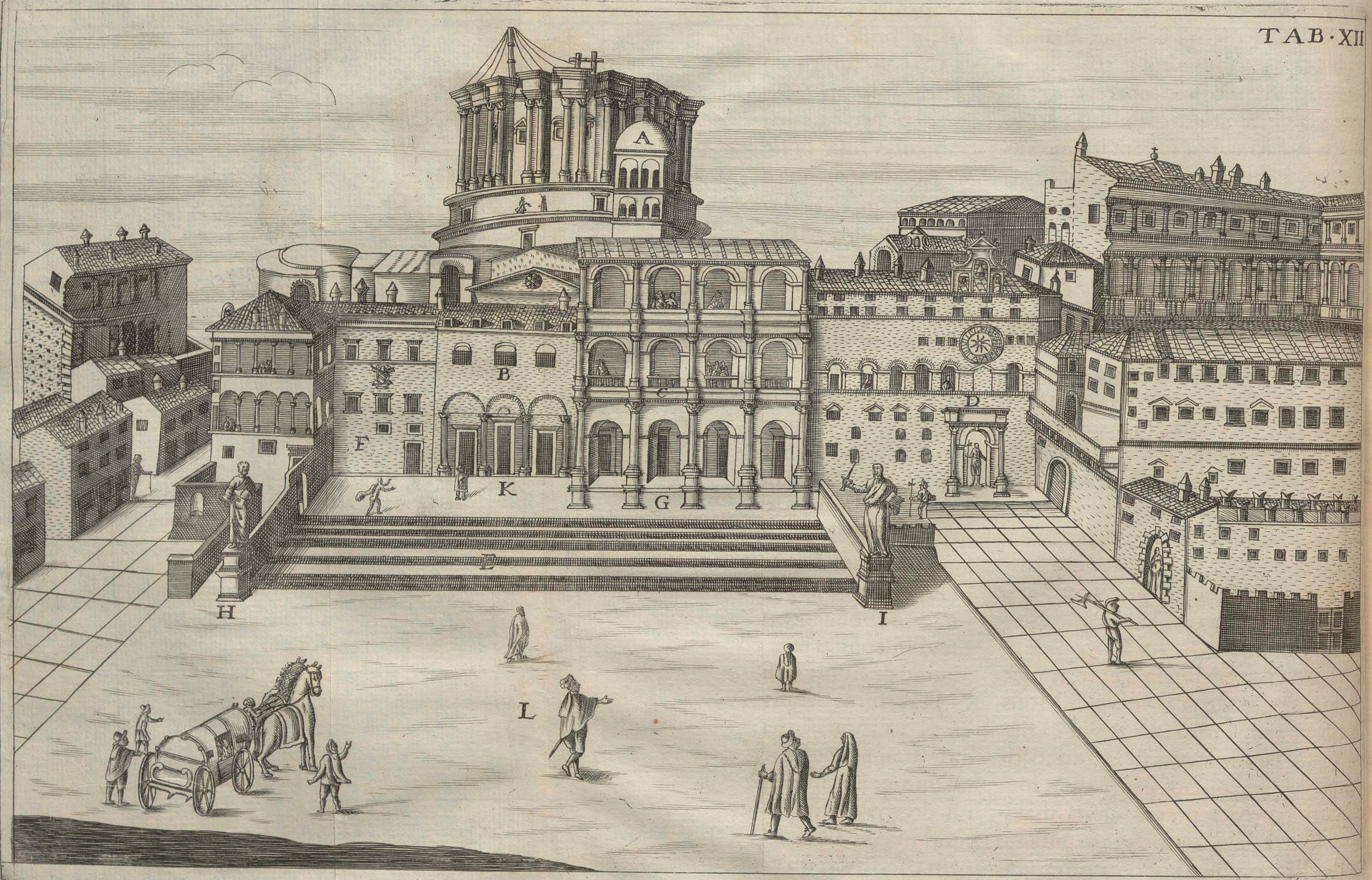
Eædem porticus Palmariæ dicebantur, in quibus Symachus Papa quartam Synodum, ab eisdem porticibus, Palmariam denominatam celebravit. Ipsa porticus in Basilicæ fronte, palmis ducentis octoginta, ad mensuram latitudinis ejusdem Basilicæ, in longum extendebatur, latitudo palmorũ trium, & quinquaginta erat; altitudo verò usque ad tectum quinque supra quinquaginta. Decem aderant columnæ cum duabus parastratis, quæ quidem columnæ, ad illas decem Tentorii in facie atrii Tabernaculi Mosis, ac ad totidem alias positas in facie atrii templi Salomonis, alludere videbantur. Sed & in ipsarum columnarum medio, ostium æneum erat, contra medianam Basilicæ Januam, ut nu. 131. in eadem Tabula VII. supra quod B. Petri Apostolorum Principis marmorea statua, in throno sedentis posita, dextrâ populum benedicentis, sinistrâ verò claves tenentis, cernebatur, quæ postea cum tegmine æneo, duabus columnis porphyreticis sustentato, extitit; quæ nimirum duę columnę, illas duas magnas æneas columnas ante Porticum Templi Salomonis erectas, repræsentabant. Sueverunt olim Fideles hanc statuam, D. Petri festo ejusdem die Pontificiis insignibus, Albâ nempe, Pluviali, Mitrâque gemmis discriminata exornare, & solenni, pioque cultu venerari: illam postmodum Paulus V. Sum. Pontif. in Cryptas Vaticanas, in Cappellam B. Mariæ Porticus appellatam, transtulit, ubi etiam hodie asservatur.

Unicam tantummodò partem quadriporticus descripsimus, cum aliæ tres à Constantino constructæ in recentioribus seculis destructæ fuerint. Quomodo antiquitus hæc se haberet quadriporticus, satis ostendit figura Ichnographica in dicta Tab. VII. expressa, cujus aspectum habes in Tab. IX. signatum lit. E. F.

In pręcitata Tab. VII. Ichnographica lit. L. signat locum secundæ porticus ad dexteram ingredientium, sive ad Aquilonem, cujus longitudo erat palmorum ducentorum quinquaginta & sex, ad mensuram longitudinis atrii; latitudo verò palmorum quadraginta, & unius, & habebat columnas tredecim cum suis capitulis Corinthiis, & fornicibus, loco peristyliorum; extrinsecùs verò totidem parastratas laterítias, contra columnas positas, cum suis fornicibus æquali spatio, inter columnas, contra se invicem collocatas, & è regione se respicientes, parietesque, & tectum similiter sustinentes. Super hanc porticum constructum fuit Pontificium Palatium, quod Innocentii Octavi denominabatur, ut videre est in Tab. IX. lit. G. H. ibique lit. O. parvum ostium demonstrat, quod in Auditorium Rotæ ducebat. Ex altera parte sinistrorsum, Meridiem versùs tertia aderat porticus ejusdem formæ, ac altera in conspectu, ut in sæpè memorata Tab. VII. lit. K. designatur, & in Tab. IX. lit. P. indicantur reliquiæ ipsius porticus. Ejus reliquæ partes, novorum ædificiorum constructionibus, occupatæ fuere; nam lit. L. denotat Oratorium Archiconfraternitatis SS. Corporis Christi, sub Paulo III. erectæ, F. Gymnasium Cappellæ Juliæ, G. Domum Altaristæ, H. ostium ducens in atrium Archipresbyteratus, I. Sepulcrum Othonis II. Imperat. quod maximus porphyreticus lapis operiebat, de quo etiam infra in capite de

Par-

TAB·XII

pag. 37.

Partibus subterraneis Vaticanæ Basilicæ num. 38.

Quarta aderat porticus, in dicta Tabula VII. lit. M. indicata, quæ in atrii fronte ad Orientem, & super Basilicæ gradus erat, cujus aliquæ partes tempore Alpharani adhuc supererant, plurimis, nobilibusque columnis, & parastatis in fornicibus sustentata, intersecabatur, habebatque in longitudine palmos ducentos octoginta quinque, ad mensuram latitudinis Basilicæ, & in latitudine ante faciē atrii ad Orientem, unum supra octoginta. A facie verò atrii in Occidentem è media sui parte in tres januas laxabatur, quæ quatuor parastatas interjectas habebant, & binas, hinc inde, columnas, singulasque parastatas in utroque porticus extremo, ejusdem angulos conjungentes, tectumque fulcientes. Præterea iis januis, totidem aliæ opponebantur, Solis Ortum, & gradus Basilicæ spectantes, & æquali positæ spatio marmoreis postibus, æneis valvis, & quatuor columnis ornabantur, ut videre est in Tab. XII. lit. B. K. quæ nimirum illas, ante faciem Tentorii positas, in introitu atrii Tabernaculi Mosis, significabant. Porrò istæ januæ eâ fuerunt arte constructæ, ut Æquinoctii tempore Sol exoriens, per illarum medianam ingrederetur; & aram maximam, intra Sancta Sanctorum positam ad Basilicæ caput, Apostolorum corpora continentem, recto fulgore illustraret, idemque in Occasum vergens, per posteriores Basilicę fenestras, ipsam Arā maximam, totamque Basilicam irradiaret. In hujus porticus dextro latere ad Meridiem, pro Ministris, ac Basilicæ Janitoribus, aulæ visebantur, ut in eadem Tab. XII. lit. F. A sinistro verò ad Aquilonem, non humilis turris, ut litera A. in præcitata Tab. indicat, cum pluribus, & eximiæ magnitudinis campanis, erigebatur, quam Cymbalariam fuisse denominatam colligitur ex Ciacon. in Vita Clementis VI. ac cælitus fulmine tactam, magnaque ex parte culmen ejus disjectum, & vi ignis campanas fusas fuisse, præcitatus narrat Auctor, de qua etiam dicemus infra ad num. 151. Tectum insuper totius quadripartitæ porticus, ac Basilicæ ligneum erat, levigatis tabulis laqueatum, magnisque imbricibus lateritiis coopertum, cujus altitudo quaquaversum æqualis, palmos quinquaginta, & quinque non excessit. Præter eam partem, quam ultimò memoravimus, in qua scilicet januæ tres erant ad Orientem supra gradus Basilicæ; hæc enim paulò fuit eminentior, habebatque tres satis amplas fenestras, ut in dicta Tab. XII. lit. B. ostenditur, unde Summos Pontifices olim solennibus diebus, populum in subjectam plateam confluentem, benedicere consuevisse conjici jurè potest. Sed ab his aliquid de fronte Basilicæ attingamus.

Hæc frons Musivo opere ornata erat, ut in præcedenti Tabul. IX. demonstrantur, cujus in fastigio, ex albo marmore, stabat magna Crux, altitudinis decem, latitudinis verò octo palmorum, ad Græcæ Crucis similitudinem efformata, quæ adhuc in Basilicæ cryptis servatur; in medio verò frontis ejusdem Basilicæ, Christi sedentis cernebatur imago, ad ejus dexteram B. Virgo Maria ad sinistram verò S. Petrus stantes: hinc inde quatuor Evangelistæ sub animalium formis expressi; ad Christi pedes Gregorii Papæ IX. genuflexi erat imago, quæ lit. M. indicatur,

catur, Litera N. denotat quædam carmina, quæ in eadem fronte legebantur, videlicet.

Ceu Sol fervescit sydus super omne nitescit,
Et velut est aurum rutilans super omne metallum
Doctrina, quæ fide calet, & sic pollet ubique
Ista domus petrâ super fabricata quietâ.

Ante supradictas tres januas posterioris partis quadriporticus, super gradus Basilicæ ad Orientem area magna jacebat, ut in laudata Tab. XII. lit. K. quadris, maximisque strata marmoribus, habebatque in longitudine palmos ducentos, ad mensuram latitudinis atrii, in latitudine verò ante faciem januarum, sex & septuaginta; hujus areæ situs demonstratur in Tabul. VII. lit. N. & Tabula XII. litera E. In hac area Romani Pontifices Imperatores recipere solebant. Juxta turrim Campanariam ad Aquilonem, quatuor marmorea Meniana, quinque parastatis cum columnis subnixa inchoavit Innocentius VIII. & Alexander VI. absolvit, ut in eadem Tab. XII. lit. C.G. Posterioribus verò temporibus, ex Meniano signato lit. C. Romani Pontifices adstanti Populo benedictiones impartiri consuevêre. Præter hoc ædificium, etiam permulta alia Basilicæ, & juxta eam, ejusque porticus addita fuêre, de quibus suo loco.

Deinde prægrandes è marmore gradus triginta quinque in Basilicæ aream ascensum præbebant, ut in Tabula VII. lit. O. & sæpè citata Tab. XII. lit. E. & ii omnes in quinque distribuebantur ordines, ut quemlibet ordinem septem gradus occuparent, exiguusque areæ tractus illos ab invicem distingueret. Omnes autem graduum ordines, cum interjacentibus areolis, ab ima tellure ad aream magnam, palmorum nonaginta quinque longitudinem adæquabant, latitudinem verò ducentorum juxta areæ, atriique latitudinem.

Hanc aream, & gradus primò post Constantinum Symmachus, deinde Pius II. postremò Martinus V. Pontif. Max. restaurârunt, & amplificârunt, ad longitudinem palmorum quadraginta quinque supra ducentos, usque ad rectam lineam parietum quadriporticus ad Aquilonem, additis hinc inde, ad infimas graduum extremitates, colossis marmoreis BB. Apostolorum Petri, & Pauli, ut cernere est in Tabula XII. lit. H. I. cum his in eorum basibus inscriptionibus.

Beato Petro Apostolorum Principi.
Beato Paulo Vasi electionis Pius II. Pont. Max.

Reædificatâ postea eâdem Basilicâ à san. me. Paulo V. ii gradus ad viginti quatuor redacti fuêre, quorum longitudo palmorum nonaginta erat: modò autem viginti duo tantummodò sunt, ex restauratione fel. record. Alexandri VII. quindecim ex Pario marmore, reliqui verò septem, fronti Basilicæ proximiores, ex Tyburtino lapide.

Cogor hìc aliquantulum à brevitatis scopo deflectere, cùm multa notatu digna de hisce gradibus referri possint. Nam Canonicus Romanus, sive Petrus Mallius, in descriptione Vaticanæ Basilicæ nu. 48. præfatos gradus constructos fuisse tradit, ex Romuli demolito sepulcro, quod tamen Marlianus lib. 5. cap. 22. suæ Typograph. Urbis Romæ, non Romuli, sed Scipionis Aphricani fuisse ait: & Turrigius in suo

suo Tractat. de Sacris Cryptis Vatican. part. 2. cap. 4. Idem Sepulcrum Terebinthum Neronis vocatum fuisse asserit, ab ejus nominis arbore, quæ propè virebat, & ab Alexandro VI. ad dirigendam Burgi novi viam, complanatum. Adhuc hodie in domorum caveis vestigia, seu fundamenta observantur, ubi nunc est fons à Paulo V. constructus, sub veteris, & novi Burgi ingressum. Addit idem Mallius è pulcherrimis lapidibus fuisse fabricatum, & eorum plurimos, à Domno Pontifice in sternendo atrio Paradisi adhibitos, teste Bibliothecario. At iste Auctor in ipsius Pontificis vita narrat quidem ipsum, præfatum stravisse atrium, quibus verò lapidibus silentio præterit.

Utcumque sit de conversione dictorum lapidum, vel in restaurandis gradibus Basilicæ, vel in sternendo atrio, cum nihil officiat, diu non immoror. Scio tamen, Bibliothecarii auctoritate, eosdem gradus vetustate consumptos Leonem III. refecisse. Sed ab horum graduum constructione, ad ritus in eis observatos accedamus.

In lectione igitur sæpè memorati Bibliothecarii detentus, animadverti per supradictos gradus antiquitus Christifideles, devotionis gratiâ, ascendere consuevisse, ut in Gregorii IV. vita, ibi: *Renovavit simul & Porticum ejusdem Basilicæ, quæ super gradus ejus esse perspicitur, per quos Populus orationis voto indifferenter habet ascensum.* Hac autem loquendi formâ, nempe *orationis voto*, usus est etiam in vita Gregorii II. ubi hæc: *Eo itaque tempore Teudo Dux gentis Bojoariorum ad Apostoli B. Petri limina, primus de gente eadem, occurrit orationis voto*. Et Paulus Diaconus lib. 6. de Gestis Longobardorum cap. 44. scribit ejusdem Teudonis Romam adventum, *orationis gratiâ*; ex quibus ni fallor, deduci potest Fideles, per eos gradus, flexis genibus, Deum oraturos, ascendisse: quæ mea sententia innititur Severano, qui de hujusmodi scalis agens addit, Symmachum Summum Pontificem, gradus ante fores Basilicæ, ampliasse, & alios gradus dexterâ, lævâque construxisse, ex utraque parte contignatione coopertos, quæ ut opinor in umbraculum diei ab æstu, & in securitatem à turbine, & à pluvia, pro majori Populi orantis commoditate, inserviret.

Horum quæ dicimus, testis Augustissimus sit Carolus Magnus, de quo sic Anastasius in vita Hadriani: *Ipse verò à Deo institutus benignissimus Carolus Magnus Francorum Rex, & Patritius Romanorum, quâ horâ easdèm sacratissimas Cruces, ac signa sibi obviam advenisse conspexit, descendens de equo, quo sedebat, ita cum suis Judicibus ad B. Petrum pedestris properare studuit. Quod quidem almificus antedictus Pontifex diluculò surgens in eodem Sabbato Sancto cum universo Clero, & Populo Romano ad B. Petrum properavit, ad suscipiendum eumdem Francorum Regem, & in gradibus ipsius Apostolicæ aulæ eum cum Clero suo præstolatus est. Conjungente verò eodem excellentissimo, ac benignissimo Carolo Rege omnes gradus sigillatim, ejusdem Sacratissimæ B. Petri Ecclesiæ, deosculatus est, & ita usque ad prænominatum pervenit Pontificem, ubi in atrio super gradus, juxta fores Ecclesiæ assistebat, eoque suscepto mutuò se amplectentes, tenuit idem Christianissimus Carolus Rex dexteram manum antedicti Pontificis, &*

ita in eandem venerandam aulam B. Petri Principis Apostolorum ingressi sunt, laudem Deo, & ejus excellentiæ decantantes, universus Clerus, & cuncti Religiosi Dei famuli extensâ voce acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini.

Eumdem etiam Pontificum Rom. morem, ac ritum in recipiendis Imperatoribus, Regibusque ad B. Petri limina accedentibus, repetit Bibliothecarius in vita Sergii II. hisce verbis: *Quem* (idest Ludovicum Regem Lotharii Imp. filium) *antedictus almificus Pontifex in gradibus ipsius Apostolicæ Aulæ, eumdem Regem in ipso die Dominico post Pentecosten, suo cum Clero expectavit; conjungente verò eodem Rege, universosque gradus ejusdem Sacratissimæ B. Petri Ecclesiæ ascendente, ad prænominatum propinquavit Pontificem, ubi in atrio super gradus juxta fores Ecclesiæ cum universo Clero, & Populo Romano assistebat. Tunc mutuo se amplectentes, tenuit idem Ludovicus Rex dexteram antedicti Pontificis, & in interius ingressi atrium, ad portas pervenerunt argenteas.* Longum deinde post temporis intervallum, ut eorumdem graduum venerationem, ac Populi pietatem augeret Alexander VI. Pontif. Max. pro cujuslibet gradus ascensu, septem annorum indulgentiam concessit; quod Pancirolus refert in suo Tractatu de Ecclesiis Urbis. Verùm ad reliquas nostræ antiquæ Basilicæ partes describendas accedamus.

A dextris extra quadriporticum; & parietes Basilicæ ad Austrum, Pontificum Romanorum commodo, ac majestati consulens Constantinus, magnæ molis Episcopium erexit; quod inde injuriâ temporum & hominum incuriâ penè collapsum, in quorumdam Canonicorum domos, necnon in Palatium officii S. Inquisitionis, cessit; quo in statu ad hęc nostra tempora perseverat. Situs ejus ostenditur lit. P. in Tabula VII.

Alterum etiam Episcopium à sinistris ad Septentrionem, dextero è diametro oppositum, idem Constantinus extruxit, nobiliùs quidem, & fata meliora sortitum: nam Symmachus primò, deinde Nicolaus III. & alii in posterum Romani Pontifices mirificè ampliârunt, & exornârunt. Præcipuè tamen Greg. XIII. ac Xyst. V. qui in eam, quæ nunc est, formæ magnificentiam, decusque perduxêre. Illius indicatur situs lit. Q. in eadem Tab. VII.

Gradibus demum Basilicæ superiùs relatis, subjecta jacebat amplissimæ laxitatis platea, per lit. R. in Tab. VII. & in Tab. XII. lit. L. demonstrata, quam *Porticum S. Petri*, sive *Cortinam* appellavêre. Surgebat inibi non exiguus fons porphyreticus, quem Symmachus Papa ad Chrismatis unctionē, feriâ secundâ post Pascham faciendam, excitavit. Pulcherrimam etiam plateæ coronam efficiebant non humiles domus, quas inter Xenodochium vetustate suâ, & Auctore B. Gregorio I. clarissimum, quod pro schola Canentium quotidie in Vaticana Basilica deserviebat; hoc verò jam diu exoletum & in domos conversum Pius IV. ampliandæ plateæ gratiâ disjecit, soloque æquavit. Eadem hęc infortunia passæ fuêre geminæ Ecclesiæ S. Gregorii de Cortina, & altera penè contigua S. Mariæ Virgariorum denominata, quæ tamen ruina, casuque frequenti excidium ultimum invitaverant, & quasi prævenerant. Plura de istis Ecle-

clesiis si desideres, vide Turrigium paginâ 188. & 189.

Hactenus autem de externis vetustę Basilicæ partibus actum est. Cæterum longè majoris amplitudinis est nova Basilica, vetus templum circumdans in formam Crucis, ut in Ichnographica Tab. VII. sub lit. S. ostenditur, quà in ornanda, post Julium II. qui veteri disjecta, novam Basilicam inchoavit, reliqui posteriores Romani Pontifices certavêre, nec adhuc glorioso certamini finis impositus, cum in dies decori, & elegantiæ novus decor accedat. Nec in ornanda solùm certatim elaborârunt, sed etiam in augenda: adeòut san. mem. Paulus V. Græcæ Crucis figuram, quam eidem novæ Basilicæ celeberrimus Architectus Bramantes dederat, producto anteriori brachio, seu pede in formam Crucis Latinæ, Antonio Sangallo Architecto converterit. Sed hisce de rebus plurima disces ab iis, qui eadem operosiori calamo prosequuti. Præcipuè verò à bon. mem. Joanne Baptista Costaguti Seniore fel. record. Pauli Papæ V. Domus Præfecto, qui anno 1620. ejusdem Basilicę tam exteriores, quàm interiores partes æneis, magnisque Tabulis delineari, ac notis illustrari, publicique juris fecit, & cum ob illarum raritatem, atque excellentiam magno haberentur in pretio, illas denuò imprimi voluit Illustris. & Reverendiss. D. Joannes Baptista Costaguti Junior, Collegii Illustrissimorum, & Reverendissimorum DD. Clericorum Cameræ Apostolicæ Decanus, quique ad præsens meritò Purpurâ decoratus, Eminentiæ titulo gaudet, cuique nos devinctos esse fatemur, cum uno ex illis exemplaribus nostrum literarium ditaverit Musæum. Nos enim plura de nova Basilica tradere jure fugimus, cum unicè de vetustis Ecclesiis agere, jam ab initio operis, proposuerimus. Quapropter, ut ad ea, quæ ad nos attinent, revertamur, ab exterioribus antiquæ hujus Ecclesiæ partibus, ad internas, ac singulares transibimus, & ab earum digniori, videlicet ab Altari Majori, inchoabimus.

SECTIO I.

De Altari Majori S. Petri, & iis quæ erant in Basilicæ Abside, sive Tribuna.

1. STABAT jam mole non minus, quàm cultu spectabilis Vaticana Basilica, Constantinianæ pietati, ac magnificentiæ par opus, cum in decora nobiliora pius Cæsar incumbens, aram maximam, ad Basilicæ caput, majori Tribunæ, navique transversæ mediam, excitavit, ut indicatur in Tabul. VII. Ichnographica, sub num. 1. Hanc aram S. Sylvester marmoream, stabilemque ædificari suasit, cum antea è ligno, mobilibusque in Altaribus celebraretur, ut huc illuc, urgentibus persecutionum procellis, asportarentur, illamque, Chrismate sacro delibutam, consecravit, jussitque in posterum, hęc ipsa, in Altarium structura, & consecratione, servari. Quadruplici angulo istius aræ, quatuor eximiæ speciei columnas è porphyrite, apposuit, quæ nobilissimum argenteum tegmen, sive suggestum deauratum fulcirent, à quo circumquaque Cherubim turba pendebat.

In hujus altaris interno sinu, Sanctissimum corpus B. Petri, reconditum

fuit, ex loco humiliori latum, ubi A prius unà cum successoribus suis, Lino, Cleto, Anacleto, Evaristo, Xysto, Telesphoro, Higino, Pio, Eleutherio, & Victore dormierat. Argentea theca deaurata, sacrum tuebatur depositum, cujus in munimine, alia exterior addita fuit ex ære, cuproque firmissima, latitudine, ac longitudine quinque pedes non excedens. E loculi superiore planitie fulgida, eminebat Crux, B centum, & quinquaginta librarum pondo, ex auro puro, pictoque, in qua nigro charactere hæc scripta legebantur.

Constantinus Augustus,
Et Helena Augusta
Hanc domum regali simili fulgore
Coruscantem, auro circumdabant.

Vel ut alii scribunt: *Const. Aug. & Hel. Aug. fecerunt.* Totam deniq; absidē figuris elegantissimis, opere vermicu- C lato elaboratis, ornavit. Absidem hanc temporis diuturnitate collabentem, Severinus Summus Pontifex anno 638. refecit, ut Bibliothecarius, in in ejusdem Pontificis vita, narrat. *Hic renovavit absidam B. Petri Apostoli ex Musivo, quod dirutum erat.* Licet Musivum opus pictura æterna asseri valeat, ut diximus in nostro opere de Vet. Monim. nihilominus irreparabile tempus, suâ longâ annorum serie, om- D nia etiam durissima saxa immutat, & & terit, necnon ad nihilum redigit. Ita hujus absidis Musivo accidisse comperimus, nam Innocentius III. itidem Summus Pontifex illud restauravit, quod postmodū labens Benedict. XII. iterum in pristinam restituit formam, Jotto illorum temporum celebri Pictore, & Musivario, Florentia ad hoc peragendum opus, evocato, ut narrat Turr. pag. mihi 62. Quale verò demolitionis tempore antiquæ Basilicę Musivum fuerit, ex sequenti Tab. XIII. conjicies.

SECTIO II.

De Musivis operibus in Apside, sive Tribuna Vaticanæ Basilicæ olim extantibus.

SUPRAMEMORATÆ Apsidis, seu Tribunę, quę in laudata Basilica olim erat, in ejusdem Basilicæ Archivo, magno in pergameno coloribus apprimè delineatum, asservatur exemplar, cui in calce apposita est fides publici Notarii, de collatione cum originali factâ, antequam à Xysto V. fel. record. ut Turrigius narrat, Musivum dirueretur. Apsidis præfatæ exemplum diligentissimè delineari fecimus, ac illud in Tab. XIII. sub oculis exponimus, ut Lector curiositati suæ, contemplando, magis indulgere valeat. Ibi in arcus summitate parva visitur Crux, & juxta illam manus quasi è cœlo erumpens, complicatis interioribus digitis, benedictionem in Gręca forma, impartiens. Dixi in Græca forma, nam Græci secundum digitum dexteræ manus, & tertium secundo junctum, rectos protendunt, licèt tertius leviter, ac paululum in medio flectatur. Quæ manus dispositio efficaciter denotat, & quasi imagine quadam exprimit nomen Jesus; etenim secundus digitus, dum rectus extenditur literam I, denotat, tertius paululum inflexus elementum C, describit; quæ literæ I. C. simul junctæ, ejusdem Jesus nomen, exprimunt. Idem dicitur de pollice, qui si cum quarto jungatur digito, ac paululum,

TAB·XIII

pag. 42.

lulum, & in obliquo sive transverso super hunc imponatur; ex hac conjunctione, quasi litera X. resultat. Quintus tandem, scilicet auricularis, si aliquantisper flectatur, literam C. figurat, quæ apud Græcos eadem est ac S. Unde si X. & S. simul jungantur, abbreviatè Christi nomen exprimunt. Quare sic complicatâ manu in benedicendi actu, ut scribit Raynaudus de Attributis Christi sect. 4. cap. 9. num. 733. Jesus Christi nomen efformatur. Hujus manus in benedicendi actu compositionem, figurâ expressit Dominicus Macrus in suo Hiero-Lexico, in voce *Crux*, at contrariam figuræ explicationem apposuit, dum dixit, quòd pollex cum auriculari conjungitur, & per hos digitos duo alphabeti elementa denotari, nempe Α. & Ω. quæ principium, & finis significant. Nihilominus in figura, pollex cernitur cum auriculari conjunctus. Similem manum in marmore cælatam observavi in quodam quadrato lapide, variis sacris ornato figuris, in Ecclesia S. Mariæ in Aventino, nunc Prioratus Urbis, qui lapis, occasione restaurationis ejusdem Ecclesiæ, ab Eminentissimo, & Reverendissimo D. Cardinali Benedicto Pamphilio splendidè factæ, extra januam ejusdem, jacet. Hæc de forma complicandi manus digitos in benedicendi actu, à Græcis observata. Modò ad Latinorum formam me converto. Nos autem Latini, Crucem dexterâ manu, formamus, pollice, indice, ac medio extensis, ad denotandum Trinitatis mysterium, reliquis verò duobus digitis contractis. Manum in hoc emblemate expressam fideliter ad prototypum delineari fecimus, at erratam esse putamus, aut ex Pictoris, sive Musivarii errore, aut ex restauratoris culpa.

Hujus Musivi area multis stellulis disseminata cernitur, in medio est Salvator in throno sedens, qui dexteram elevatam, in benedicendi actu, complicato pollice cum annulari, tenet: sinistrâ manu librum clausum stringit, qui Librum Vitæ, scilicet Electorum denotat; de quo in Apocalypsi cap. 20. num. 15. *Qui non inventus est in Libro Vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis*. Et in eodem cap. num. 11. de throno legitur: *Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum*. Consuevêre enim prisci Fideles multa ex Apocalypsi desumere, figurisque adumbrare; ut fusiùs notavimus in nostro opere de Veteribus Monimentis cap. 24. Caput diademate ornatum, in quo Crucis signum expressum est, Saluator habet. Diadema enim in eodem cap. 24. Regni, sive Imperii symbolum esse etiam diximus; Crucémque in eo expressam, nil aliud denotare arbitror, quàm Regnum Redemptionis, mediante Cruce, acquisitum. A dextro capitis latere duæ cernuntur literæ, scilicet IC; quæ Jesum significant; in sinistro verò aliæ duæ literæ nempe XC. expressæ sunt, quæ Christum denotant, ut supra diximus. Ad dexteram Salvatoris stat S. Paulus, pallio involutus, ex quo dexteram emittit, quasi cum Salvatore colloquens, sinistrâ volumen apertum tenet, in quo legitur. *Mibi vivere Christus est*. Hac desumptâ epigraphe ex ejusdem D. Pauli ep. ad Philipp. 1. 20. à tergo hujus figuræ, perpendiculari ordine, Græcis characteribus, abbreviatè legitur, ut in Tab. XIII. conspici valet, quæ denuo characteribus Latinis, eodem perpendiculari modo, ante faciem sancti exprimun-

muntur, nempe *Sanctus Paulus*. A si-A nistra verò stat S.Petrus, qui dexteram subtus è pallio elevat, ac manum in benedicendi actu tenet, pollicem cum annulari constrictum habens: sinistrâ duas claves pendentes gerit, quæ ligandi, & solvendi potestatis symbolum sunt. Ex eodem itidem brachio, volumen apertum pendet, in quo legitur: *Tu es Christus Filius Dei vivi*: quæ illa fuit ab hoc Apostolo facta confessio, ut narrat Evangelista Matthæus cap. 16. vers. 16. quæ placuit Ma- B gistro, undè illam reportavit responsionem: *Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & tibi dabo claves Regni Cælorum, & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum, & in Cælis, & quodcumque solveris super terram, erit solutum, & in Cælis*. Quę verba, ad expressum clavium symbolum, respectum habent. Ante hujus imaginis faciem, itidem characteribus Latinis, perpendiculari formâ, C nomen Apostoli expressum est, videlicet *Sanctus Petrus*, & à tergo Græcis characteribus eodem modo vetitur, licet penultima litera, sive ex Pictoris, sive ex Musivarii culpa errata, cum loco O, G, utpote etiam ultima S. inverso ordine, expressa sit. Ex earumdem figurarum utroque latere, duæ magnæ Palmarum arbores attolluntur, quas mysterio minimè carere judico, nam D Palma Iudææ Regionis symbolum est, ut ex nummis Vespasiani, & Titi argui potest, ubi quædam mulier sub arbore Palmæ sedens, veluti lacrymans cernitur, cum epigraphe: *Judea capta*. In hoc notat nummo eruditissimus Antonius Augustinus in suis Dialogis, arborem hanc Judææ attribui, quia Phæniciæ, quæ Palmis abundat proxima est. Quare hoc in nostro emblemate, Regionem illam denotari puto, in quà Salvator noster D. Jesus Christus natus, & cum hominibus conversatus est. Campus, sive area, sub harum figurarum pedibus, nonnullis tabernaculis, arbusculisque, & figuris in diversis actibus expressis, ornatus cernitur. Diu super eisdem figuris meâ mente revolui, quid significare valerent, illasque etiam eruditis ostendi amicis, sed nec ullam explanationem appropriari posse existimavimus. Quare potius ad Pictoris, seu Musivarii placitum, quàm ad ullum demonstrandum symbolum fuisse expressas, judicavimus. His igitur omissis, ad duos Cervos, qui ad fontes properant, subtus Christi pedes emanantes, me converto. Quales isti sint fontes, sub ipsis, eorum scripta sunt nomina, idest *Gion, Phison, Tigris, Euphrates*; qui quatuor illa sunt magna flumina, quæ nos Sacra docet Scriptura Genes. cap. 2. è terrestri Paradiso exire. Cervi autem, qui ad dicta tendunt flumina, nonnisi Fideles denotant, ut fusè Beatus Bruno, in expositione Psalm. 41. *Quemadmodum desiderat Cervus ad fontes aquarum &c.* cum aliorum antecedentium Patrum auctoritate, sic declarat. *Non immeritò hoc animal comparatum est Fidelibus, est enim primò innoxium, deinde velocissimum, tertiò siticulosum. Serpentes naribus trahit, quos ut voraverit æstuante veneno, ad fontem festinat. Hoc nos admonet, ut quando venena haurimus antiqui serpentis, ad fontem divinæ misericordiæ festinemus. Fons enim semper irriguus est Christus, unde non dixit ad fluenta, quia siccari possunt: fons autem semper fluit. Homo ergo Ecclesiæ, qui diu in actu*

actu venenoso degebat, cum hunc gratiâ Dei videns derelinquere cupit, clamat: Quemadmodum &c. Ut pænitentiâ ablutus gloriam Dei videat. Hæc de superiori Musivi emblematis parte, sive segmento, accedo ad inferiorem.

In hujus medio visitur gemmatus thronus, non multò absimilis illi, quem Xystus III. in Ecclesia S. Mariæ Majoris appingi curavit; de quo aliqua notavimus in cap.22.nostri Operis Veter. Moniment. Part. I. In præsentis throni area, Crux gemmata expressa, est, in cujus pede visitur veluti pulvinar; sub Cruce stat Agnus diadematus super montem, è cujus pectore, pedibusque quinque defluunt rivuli in flumen, quod ad montis decurrit radices, quodque deinde per latera expanditur. Symbolum hoc Casalius in suo erudito tractatu de Vet. Sac. Christ. Rit. part. prima cap. 1. refert, notisque illustrat, asserendo; quòd eo tempore, quo Crucis supplicium in reos, & latrones apud Gentes frequens erat, Christifideles magna circumspectione Christi patientis imaginem Cruci affixi exprimebant, quare hanc exponebant gemmis, margaritisque ornatam, ut Ecclesia canit.

O Crux splendidior cunctis astris.

Similem Crucem gemmatam habemus in Ecclesia Sanctæ Pudentianæ, ac Basilica Lateranensi, de quibus suo loco differemus.

Ad Crucis pedem stat Agnus sanguinem è pectore effundens in calicem, & ex isto in proximum rivulum defluentem, utpote etiam sanguis, è pedibus emanans, per rivulos in subjectum flumen decurrit. Quæ omnia, nonnisi Christi Cruci affixi, quinque vulnera sanguinem emittentia, demonstrant. In præfata enim Christi Cruci-A fixi imagine exprimendâ prisci Fideles fragilitati recentium initiatorum, aliquando indulgere existimarunt, cum, sive ex Judaismo, sive ex Gentilitate, ad Christi fidem, converterentur; accidebat, ut ex his multi erubescerent Christum Crucifixum, uti Deum adorare, cum eâdem die, vel paulo ante, latronem, aut alias criminis reum in Cruce pendentem, inspexissent, ut innuit B Apostolus 1. Corin. 1. *Nos autem prædicamus Christum Crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gētibus autem stultitiam*. Supra relatum symbolum indicavit S. Paulinus Episcopus Nolanus ep. 12. ad Sulpitium scribens.

Sub Cruce sanguineâ niveo stat Christus in Agno

Et paulo post.

Sanctam fatentur Crux, & Agnus victimam.

Agnus hìc expressus, illum Agnum mansuetum representat, de quo Isaias C cap. 53. 7. *Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi Agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suū*. Quod etiam his verbis indicavit Præcursor Joannes: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Ad hoc igitur hieroglyphicum Innocentius III. Summus Pontifex Musivi operis restaurator, in lib. 4. cap. 44. mysteriorum Missæ respiciens, sic fatur: *Non enim solùm lavit nos Christus à peccatis nostris* D *sanguine suo, quando sanguinem suum fudit in Crucis patibulo, verùm etiam quotidie nos lavat à peccatis nostris in sanguine suo, quando ejus sanguinem accipimus in calicis poculo*. Nec durum nobis esse debet, quòd fragilitati veterum illorum Fidelium indulgerent Sancti illi Patres circa ritus, qui directè Christianæ Religioni non repugna-

gna-

gnarent, quoniam suaviter ad verum cultum erant ii alliciendi, ut innuit Magnus ille Gregorius lib.9. ep. 71. scribens ad Mellitum Abbatem, sic enim inquit: *Nam duris mētibus, simul omnia abscindere, impossibile esse, non dubium est, quia is, qui locum summū ascendere nititur, necesse est, ut gradibus, vel passibus, non autem saltibus elevetur. Sic Israelitico populo in Ægypto Dominus se quidem innotuit; sed tamen eis sacrificiorum usus, quos diabolo solebant exhibere, in cultu proprio reservavit: ut eis in sacrificio suo animalia immolare præciperet quatenus &c.* Hinc est quòd plurimi similes ritus, sive Hebræorum, sive Gentium, perseverârunt etiam apud priscos illos Fideles, sicuti, & alii similes à Summis Pontificibus, aliisque Sanctis Patribus, in Christianam reducti Religionem, ut in eadem D. Gregorii exprimitur epistola.

Consuetudinem hanc, appingendi Agnum, servatam fuisse deducitur usque ad Conciliabulum Quinisextum, sive Trullanum celebratum anno 692. vel ut Petavio placet, anno 707. in quo Can. 82. decretum fuit, loco Agni, ut Christus in Cruce, in hominis figura pingeretur. Hæc de præcipuo symbolo in hoc secundo ordine expresso; modò ad alias in eodem contentas figuras devenimus. Ad dexteram throni, quæ est sinistra intuentium stat Vir, Casulâ, juxta tamen antiquam formam, indutus, Pontificiâ Thiarâ, & ex ea pendentibus lemniscis, caput ornatum, ac super humeros pallium gerens: quis iste sit Vir, conjunctæ literæ indicant, nempe *Innocentius Papa III.* qui, ut diximus, hujus Musivi operis restaurator fuit. Consuevêre enim antiqui Pictores in hujusmodi operibus, illius Pontificis effigiem exprimere, qui tale opus construi mandabat. In opposita autem parte, scilicet sinistrâ stat mulieris effigies, manicatâ veste usque ad talos demissa, indutæ, ac super humeros birrum, vulgò *Mozzetta* deferens; caput quodam byreto, veluti Ducalis corona, redimitum habet: in dextera manu hastam, in summitate Cruce insignitam, gestat, ad cujus pedem vexillum volitat, in quo duæ claves expressæ cernuntur; alterâ verò manu librum ad pectus stringit. Quid per hanc denotetur figurâ, appositæ ibi literæ demonstrant, scilicet *Ecclesia Romana*: prope, & à tergo hujusmodi figurarum, duæ attolluatur arbores, quæ potius Palmam, quàm aliam plantam representant; rami ita sunt dispositi, ut ellypsim, scilicet ovalem formam exhibeant; in cujuslibet medio stat avis, cujus autem sit generis, ob illius parvitatem discerni minimè potest.

Quid arbores hìc depictæ, avesque ibi stantes significent, difficile admodum redditur explicare: diu etenim quæsivi, sed nil adinveni; existimavi propterea, has arbores, & aves, sicuti in superioris partis area, de tabernaculis, aliisque figuris dixi, ad Pictoris, sive Musivarii placitum, atque ornatum expressas fuisse.

In hujus inferioris partis extremitate, dexteroque loco, respectu Salvatoris quædam visitur civitas, quæ Hierusalem representat, ut conjunctæ denotant literæ. Pendentes lampades sunt in summitate arcus portæ, in hujus medio stat Agnus, sive ovis exitura, quam aliæ quinque præcedunt. In opposita verò, sive sinistra parte, eædem cernuntur figuræ, nomine tantum civitas discrepat, cui Betleem appositum

tum fuit. Quid per civitates, quidque per lampades istas antiqui Patres ostendere voluerint, diximus in nostro opere de Veter. Monim. par. 1. cap. 21. ad quod benignum Lectorem remittimus. Superest modò de Agnis, sive ovibus aliquid exponere. Cum igitur Sacra in Scriptura, apud dilectum Christi Discipulum, veritatisque scriptorem D. Joannem cap. 21. 15. habeamus quòd Jesus dixit Petro: *Simon Joannis diligis me plus his?* Respondit Petrus: *Tu scis, quia amo te*: & Jesus, ut prius subjunxit: *Pasce Agnos meos*. Tertioque Jesus interrogavit Petrum, an eum amaret, Petrusque respondit: *Domine tu omnia nosti, tu scis quia amo te*; & Jesus dixit: *Pasce oves meas*. Igitur per Agnos, & oves Fideles denotantur. Idem confirmat B. Eucherius Lugdunensis Episcopus, qui floruit in principio quinti seculi lib. 1. cap. 4. prope finé Formularum Spiritualium; hic per oves asserit, populos Fideles denotari, de quibus in Evangelio Joannis 10. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt*. Agni enim Christum, vel Apostolos, aut Sanctos significant. Durandus verò in suo Rationali Divin. Offic. lib. 1. cap. 3. num. 10. describit varias mysticas formas appingendi Apostolos, inter, quas sub forma duodecim ovium aliquando expressos fuisse, affirmat, quæ præsenti Musivo operi adaptatur. Et hæc satis de illius explicatione. Epigraphe sub eodem apposita est, quam referre supervacaneum duco, cum in exemplari legi possit. Ac ut Lectori magis innotescat nostri animi candor in his concinnandis operibus, & in illis describendis, suprarelatam fidem à Notario publico exaratam, de collatione exemplaris cum ori-

A ginali, antequam istud dirueretur facta apponimus, quæ tenoris est sequentis.

In nomine Domini. Amen.

Per hoc præsens publicum descriptionis Cappellæ Sanctorum Petri, & Pauli instrumentum, cunctis pateat evidenter, & sit notum, quòd anno à Nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, Indictione
B *quinta; die verò tertiâ Augusti, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris, & D. N. D. Clementis Divinâ Providentiâ Papæ Octaui anno ejus primo. In mei Notarii publici, testiumque infrascriptorum ad hæc specialiter vocatorum, & rogatorum præsentia, præsens, & personaliter constitutus R. D. Marcus Antonius de Magistris Canonicus, & ad præsens alter ex majoribus Sacristis Basilicæ Sancti Petri de Urbe, requisivit me*
C *Notarium, quatenus, ex Cappella, seu Tribuna existente supra Altare majus Basilicæ Sancti Petri subtus Cuppulam magnam dictæ Basilicæ, quæ Tribuna modò demolitur, describerem statum, & inscriptiones, quæ ibi reperiuntur; unde ego Notarius, tamquam obedientiæ filius, ad dictam Cappellam, seu propè illam, unà cum infrascriptis testibus, me contuli, & unà cum eisdem testibus legere scientibus, dictam Cappellam, seu*
D *Tribunam diligenter vidi, inspexi, literasque in eis descriptas perlegi, prout etiam infrascripti testes viderunt inspexerunt, & perlegerunt. In primis in summitate dictæ Cappellæ, seu Tribunæ adest imago Sanctissimi Salvatoris in throno sedentis ex Musaico confecti, ad cujus dexteram est imago Sancti Pauli habentis in manibus librum cum his verbis videlicet: Mihi vivere Christus est; & à sinistris imago S. Petri etiam ex*

Mu-

Musaico confecti habentis in manibus librum, cum his literis videlicet; Tu es Christus Filius Dei vivi. Subtus dictas imagines ad manum dexteram, apparet etiam ex musaico confecta imago, Innocentii Papæ Tertii, cum pallio, & Regno, & à sinistris Ecclesia Romana, in persona muliebri, habens in manibus crucem cum insigniis, in quibus adsunt claves extensæ, etiam ex musaico confectæ. Subtus dictas picturas, seu imagines Sanctissimi Salvatoris, & Sanctorum Petri, & Pauli: adsunt etiam ex Musaico confecti duodecim agni, & in medio illorum est agnus cum diademate etiam ex Musaico confectus. In capitibus, & extremitate laterum dictæ Cappellæ, adsunt ex Musaico confectæ Civitates, Hierusalem ad manum dexteram, & à manu sinistra Bethelem, cum literis id dicentibus etiam ex Musaico. Ab imagine Sanctissimi Salvatoris, & agni diademate ornati, profluunt flumina videlicet Gion, Phion, Tigris, & Eufrates. Subtus supradictas imagines, & picturas adsunt ex Musaico, in literis majusculis, confecta hujusmodi carmina, videlicet: Summa Petri sedes est hæc sacra Principis ædes. Mater cunctarum decor, & decus Ecclesiarum. Devotus Christo, qui templo servit in isto. Flores virtutis capiet, fructusque salutis. Quæ omnia ego Notarius, & testes infrascripti vidimus, & diligenter inspeximus, super quibus omnibus, & singulis præmissis petitum fuit à me Notario publico infrascripto, ut unum, vel plura, publicum, seu publica conficerem instrumentum, & instrumenta, prout opus fuerit. Actum Romæ ubi supra, præsentibus ibidem, audientibus, & intelligentibus his videlicet R. D. Tiberio Alfarano Presbytero Hieracen, Clerico dictæ Basilicæ, D. Joanne Fabri Presbytero Aretino, & D. Joanne Bugino Romano, testibus ad præmissa omnia, & singula vocatis, habitis specialiter, atque rogatis.

Et ego Quintilianus Gargarius Notarius Capitolinus, de præmissis rogatus, præsens publicum instrumentum, aliena manu fideliter scriptum subscripsi, & publicavi, signumque meum apposui solitum, & consuetum.

Loco † Signi.

SECTIO III.

De Confessione D. Petri.

2. POST Aræ majoris, Absidisque descriptionem, inferiùs descendendi occasio se præbet, eum in locum, qui D. Petri Confessio, ab Ecclesiæ incunabulis, usque ad hæc nostra tempora meritò vocitatur; quoniam ibi, ut Severanus de septem Urbis Ecclesiis, nonnullorum veterum Scriptorum testimonio ostendit, Apostolorum Princeps Evangelicam veritatem, Christianamque fidem publicâ confessione, ac Martyrio asseruerit, & confirmaverit. Parvulam hìc ædem olim Christiana pietas extruxit, ut Apostolicæ fortitudinis, fideique memoria in ipsis sedibus, ubi enituit, perennaret. Ad locum hunc, veluti ad Ecclesię fundamentum, stabilemque petram peregrini Fideles à toto Terrarum Orbe venerabundi accedebant, divinisque mysteriis, necnon Sacramentis reficiebantur. Ædiculam hanc quæ in eadem Tab. VII. sub num. 2. demonstratur, B. Petri in dignitate, ac sanctitate successor Anacletus ampliavit, exornavitque; ut ex Pontificali libro, ac hujus Pontificis vita deducitur, ubi legitur:

TAB·XIV

pag·49·

tur: *Hic memoriam B. Petri construxit, & composuit, dum Presbyter factus fuisset à B. Petro*. De hoc loco, ac illo ubi Doctor Gentium S. Paulus sepultus fuit, Cajus, sive Gajus Theologus, qui temporibus Zephyrini Pontificis, scilicet anno 205. vixit, teste Eusebio lib. 2. cap. 25. sic loquitur: *Ego verò Apostolorum tropæa possum ostendere, nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurent tibi tropæa eorum, qui Ecclesiam illam fundaverunt*. Per tropæa laudatus Cajus memorias intelligere voluit, scilicet Apostolorum sepulcra, quæ tropęa appellavit, tamquam victoriæ signum de Christianæ fidei subactis hostibus.

De hujusmodi memoriis Optatus Milevitanus, qui anno 368. floruit lib. 2. pag. mihi 38. sic loquitur *Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite si ad has ingredi potuit: ita, ut obtulerit illic, ubi Sanctorum memorias esse constat*.

Quum feliciora secula Christianæ illuxêre Reipublicæ; regimenque Terrarum Constantinus Augustus excepit, Basilicæ capacioris molem, Cæsareâ magnificentiâ, à fundamentis erectam, veteri ædiculæ circumduxit, ipsamque Confessionem, prodigâ in Principem Apostolorum liberalitate, ornamentis quibusvis, donariis pretiosissimis, redditibusque locupletavit, quæ omnia in hujus dissertationis calce ad literas, mm, apponam.

Tanta fuit apud omnes omni tempore Confessionis prædictæ sanctitas, ut Imperatores, Regesque pacificè Romam accedentes, post exteriores, Basilicæ gradus flexo genu superatos, (de quibus jam supra disseruimus) sepulcrum B. Petri pari modo adirent, A ibi sceptra, & diademata venerabundi deponerent, seque, & sua Regna Principi Apostolorum offerrent, ac subderent; ut ex variis Auctoribus collegit Paulus de Angelis in suis Adnotationibus ad Descriptionem Veteris Basilicæ Vaticanæ n. 51. Plerique etiam Peregrinantium, cum in sacri hujus arcani foribus adessent, pio quodam horrore correpti, trementesque ingredi B ulteriùs præ religione non audebant. Porrò has fores ad seculi duodecimi finem Innoc. III. cancellis æneis obseravit, cum Icone Salvatoris exigua coronata, mysticis hinc inde sacrorum Evangelistarum figuris, Homine nempè, Bove, Leone, & Aquilâ expressis, ut refert Turrig. de Crypt. Vatican. parte 2. cap. 8. pag. 463. & ipse vidi, licet aliquâ ex parte dilapsa sit. Salvatoris etiam imago pulcherrimi Musivi C operis in quodam loculamento cernitur intus Confessionem, cujus Iconem, cum paucissimis sit conspicua, exhibeo in Tab. XIV.

Non abs re erit, si ab instituta oratione aliquantisper deflectam; nam nonnulli latinę linguę Professores, Servatoris vocem, ab aliquibus pro Salvatore usurpari observârunt, cujus vocis etymon assignat, Latinæ Græcæque linguæ peritissimus Paulus Manutius D in Act. 2. lib. 2. in Verrem, ubi: *Quo patet communis error eorum, qui Jesum Christum Servatorem appellant. Aliud enim est servare, aliud salutem dare. Servat is, qui ne salus amittatur, aliquâ ratione præstat; salutem dat, qui amissam restituit; quòd si Servator non est Soter, quia minus valet, necesse est Salvatorem appellare, quòd σωτὴρ græcè dicitur, usurpato in re nova novo verbo quod veteres quoq; probârunt*. Paulum se-

sequutus est Angelus Rocca in suis observationibus linquæ Latinę in capite, *Delle osservazioni intorno alle regole del comporre le Pistole latine*, in principio. At unde discessit oratio eò revertatur.

Ipsi Romani Pontifices, cum ad pręfatam Confessionem processissent, ac si B. Petro cederent, cæterisque, & Populo fierent æquales, veluti depositâ Pastoris auctoritate, supremo præsente Principe, se coargui patiebantur; quod fassus fuit Sanctus Gregorius Magnus, cum dixit: *Si quis nos redarguere velit, veniat ad Sedem Apostolicam, ubi ante Confessionem mecum justè decernet*: ex Ms. Bibliothecæ Vaticanæ. Ac Sanctiss. Pontifex Leo III. qui ab inimicorum calumniis, coram Synodo hac in eadem Basilica habitâ se purgare volens, Ambonem ascendit, & in hunc modum, ut refert Baronius ad annum 800. n. 7. fassus est: *Nota res est, fratres charissimi, malos adversùm me homines insurrexisse, meque, ac vitam meam gravissimis criminibus infamasse. Cujus rei cognoscendæ gratiâ Clementissimus hic, ac Serenissimus Rex Carolus, unà cum Sacerdotibus, & Principibus suis in hanc Urbem se contulit. Quamobrem ego Leo Pontifex S. R. E. à nemine judicatus, neque coactus, sed meâ voluntate impulsus purgo me, præsentibus vobis coram Deo, & Angelis ejus, qui conscientiam novit, & B. Petro Principe Apostolorum, in cujus conspectu consistimus, neque sceleratas res, quas mihi obiiciunt perpetrasse, neque perpetrari jussisse, Deum testans, in cujus judicium venturi sumus, & in cujus conspectu consistimus. Et hoc facio, non legibus ullis obstrictus, neque hanc consuetudinem, aut decretum in Sancta Ecclesia Successoribus meis, & fratribus Coëpiscopis imponere cupiens, sed ut certiùs iniquis vos suspicionibus liberem.*

In hac denique Confessione quibusvis ætatibus tam Pallia, quæ Patriarchis, & Archiepiscopis, ac etiam nonnullis Episcopis in signum plenitudinis Pontificalis officii mitti consueverunt, quàm etiam quædam Sanctuaria, Patrocinia, & Brandea, ac etiam Palliola, sive vela, sic diversis nominibus appellata, immitti antiquitus mos fuit, qui mos, sive ritus sic peragebatur.

In ædicula, quam Confessionem dicimus, ac pavimenti medio aperiebatur quadrangulare foramen, vel Billicum, ut Bibliothecario placet, qui inter egregia Benedicti III. opera opertum fuisse ab hoc Pontifice enarrat, trilibri laminâ ex auro purissimo. Sanctus verò Germanus in Epistola ad Hormisdam Pontificem, primam cataractam appellat, cum inferiori alteri responderet, quæ propior corpori Apostolico patebat, & cataracta secunda vocitabatur. Per hæc igitur duo foramina, seu cataractas, lanea, quæ diximus, subalbi coloris Pallia, quatuor crucibus brevioribus, antiquitus rubeis, postea nigris coloribus distincta, in loculum corporis B. Petri manu Presbyterorum demittebantur, unde brevi recepta, suetis, piisque cæremoniis Summus Pontifex consecrabat. Hæc deinde Patriarchis, Archiepiscopis, nonnullisque de Apostolica Sede optimè meritis Episcopis, in pretiosissimũ munus, & potestatis plenissimæ, dignignitatisque argumentum, & insigne tradebantur. Et adhuc hodie mos iste observatur, concipiturque Pallii traditio his fermè verbis: *Ad honorem Dei omnipotentis, & Beatæ Mariæ Virginis,*

nis, ac Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, & Domini Nostri N. Papæ N. & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, necnon N. Ecclesiæ tibi commissæ, tradimus tibi Pallium de corpore B. Petri sumptum, plenitudinem videlicet Pontificalis officii, ut utaris eo infra Ecclesiam tuam certis diebus, qui exprimuntur in privilegiis ei ab Apostolica Sede concessis. Si quis verò de Archiepiscopali Pallio, deque eorumdem ritu, & forma benedictionis, plura desideret, adeat Nicolaum de Bralion, qui peculiarem super hoc edidit Tractatum.

Quod verò fidem excedit veluti prodigiosum de supranarratis Sanctuariis, seu Palliolis legitur apud D. Gregorium Turonensem lib. 1. cap. 28. de glor. mart. Palliola in sacrũ Sarcophagum immissa, ac si spirituali, & Apostolica quadam virtute imbuerentur, magis, minusque gravia pro petentium, & orantium pietate, ac fide inde elevari observatum olim fuisse.

3. 4. In extremo pariete, supra memoratæ absidis, idem Religiosissimus Cęsar Romani Pontificis sedẽ, seu thronum marmoreum, Musivis signis ex auro, & cælaturis mirabile sublimavit, ac utrumque prædictæ sedis, sive throni Pontificis latus idem Imperator sedilibus humilioribus, sed marmoreis, & elegantibus circumsepsit in commodum, honoremque Sacerdotum Pontifici ministrantium, dum sacra Deo super Altare B. Petri peragerent.

SECTIO IV.

De Altaribus, Oratoriis, & aliis, quæ erant in tranversa Basilicæ Navi.

5. ANTE frontem Aræ maximæ, quam descripsimus, duodecim columnæ surgebant, è Pario marmore elegantissimæ, quas Constantinus, ut scribit Alpharanus, è Templo Salomonis evectas, ut Sanctuarium constituerent, inibi collocavit; earum autem uni tantam Christus Dominus adhærendo, dum prædicabat, virtutem contactu ipso impressit, ut immundos illico spiritus, vel reprimeret, vel fugaret. Has quoque columnas consultissimus Princeps, ferreis undequaque cancellis, auro coruscantibus circumsepsit. Turrigius verò sæpè laudatus pag. 283. asserit duodecim istas columnas, Romam delatas fuisse, ab Hierosolymis, vel ut alii putant, à Græcia, è Dianæ Ephesinæ templo, Constantini Magni Imperatoris tempore. Nũc octo ex illis in pilarum loculamentis, quæ Tholum sustentant, binæ in singulis collocatæ fuere. Earumdem columnarum situs, ubi olim positæ in Tab. VII. Ichnograph. sub num. 4. indicatur. Aliæ duæ similes columnę in præsentia in Cappella S. Mauritii, vulgò Sanctissimi Sacramenti appellatâ, ad dexteram ingressus, visuntur.

Sanctiss. Pontif. Leo IV. argenteã Salvatoris throno insidẽtis imaginem, super hisce imposuit columnis, duobus hinc inde Angelis, atq; insuper duodecim Apostolorũ aliorũ viginti Sanctorum imaginibus, magnitudine, materiâque, argenteâ mirabilibus, ordine bipartito thronum stipantibus. Intra

hæc columnarum ſepta Beatiſſimus A Papa Greg.III. trium ſupra nonaginta Epiſcoporum Concilium coëgit pro ſanctarum imaginum cultu, quas impius Cæſar Leo Iſaurus impugnabat, quem, uti cæteros pervicaces, anathemate feriit, & alienum à corpore, & ſanguine D. N. Jeſu Chriſti, & Eccleſiæ totius unitate eſſe decrevit, ut Bibliothecarius in ejuſdem Pontificis vita teſtatur. Ciaconius verò Concilium B prædictum in Lateranenſi Eccleſia celebratum fuiſſe aſſerit; quo teſte ignoro. Scio tamen pro Vaticano Concilio militare marmoreæ tabulæ fragmentum, quod adhuc in Baſilicæ cryptis aſſervatur, in quo inciſa pars Bullæ legitur hoc in eodem Concilio à dicto Beatiſſimo Pontifice Gregorio editæ. At motum hoc dubium dilucidari poteſt, ſi aſſeramus ſupra laudatum Pontificem, Romæ duo celebraſſe Conci- C lia; alterum Laterani, alterum in hac Vaticana Baſilica: in primo enim celebrato An. 731. Actum fuit de cauſa Gregorii Apoſtolicæ Sedis Legati, qui epiſtolam Leoni Imperatori, humano terrore motus minimè porrexit. Quare cum in hoc ageretur Concilio de cauſa privati hominis, ipſum Concilium in Lateranenſi Palatio habitum fuit. In ſecundò verò cum ageretur de cauſa Fidei, videlicet de confirmanda anti- D qua Patrum traditione circa Sacrarum Imaginum uſum; ideò ante B. Petri corpus fuit celebratum, de quo etiam infra in cap. de Subter. part. Vat. Baſil. nu. 9. ubi præfatæ Bullæ fragmentum afferimus, diſſeremus.

6. Lateri dextro anteriori columnarum, eximium ſpecie Candelabrum, ponderis magni Cereum, ſemper ardentem ſuſtinebat ut in num. 6.

7. Prope hoc Candelabrum, ut in nu. 7. magnum erat marmoreum ſuggeſtum, *Ambo* dictum, ſupra quod Verbum Dei, & Sacroſanctum Evangelium altâ voce Populo annunciabatur.

Sed modò ulterius procedere, & ſcitu permulta digniſſima intra hanc Baſilicam, graphicâ deſcriptione proſequi neceſſum eſt.

8. Ab aris igitur, quæ poſt ferream cratem ſeu cancellos ſuperiùs deſcriptos, hinc inde ſequebantur, ordiamur. In primis autem à dextris Altaris majoris: alterum ſtabat altare D. Xyſto I. Pont. Max. Martyrique ſacrum, ut in num. 8. Hoc Paſchalis I. Papa excitavit, tegimenque mirificum è marmore Muſivis, auratiſque figuris ornatum, & quatuor columnis ſuffultum ſuperiùs obduxit. Inferiùs verò ejuſdem B. Pontificis corpus, è Cœmeterio Caliſti, honorificâ pompâ tumulavit, cui poſt ævi non exigui lapſum ſociata fuêre corpora Fabiani I. & Sergii II. ut ex epigraphe tumuli, liquidò conſtabat.

Non longè ab hoc altari jacebant corpora Sanctorum Peregrini Epiſcopi, & Martyris, & Ceduvallæ Anglo-ſaxonum Regis exuviæ; quorum prior in Gallia Præfectus, juſſu ejuſd. B. Xyſti I. nutantes, ob immanem perſequutionum metum, Fideles, verborum pariter, & exempli efficaciâ firmavit, roboravitque. Alter verò Chriſtianam Religionem amplexus, in hac Sacroſancta Baſilica luſtrali aquâ mundatus à Sergio I. Pontifice ſanctitate celeberrimo, in Apoſtoli reverentiam, Petri nomine eſt inſignitus, brevique intervallo obdormiens in Domino, in eadem Baſilica ſepultus fuit, de quo plura ſcri-

scribit Smitheus in Histor. Ecclesiast. de Gestis Anglorum lib. 2. cap. 6.

9. Huic altari à sinistris aliud respondebat, pulcherrimum quidem, & sumptuosum, cui ossa Sacratissima Apostolorum Petri, & Pauli nomen fecêre, quæ à Beato Sylvestro in Ecclesiæ consecratione, eodem prorsus loco supra lapidem, è Porphyrite quadrangularem ibi asservatum, divisa fuisse fama est. Cum enim in Basilicæ consecratione B. Petri sacra ossa ab iis Coapostoli Pauli distingui neutiquam possent, indicto jejunio, & oratione, cęlitus responsum fuit, majora esse ossa Prædicatoris, minora verò Piscatoris. Atque ita sanè seorsim à sese mutuò ossa separata fuêre, suisque in Ecclesiis posita. Ita scribit Joannes Beleth. in explicat. Divin. offic. cap. 138.

Lapis autem iste, in Veteris Basilicæ demolitione à Julio II. facta, ad ejusdem Basilicæ calcem, prope Portam Sanctam, translatus fuit, ut videre est in Tab. XVII. sub lit. D. Idem postea lapis sacris in Cryptis fuit collocatus. Denique Anno 1639. bo. mem. Franciscus Cardinalis Barberinus ejusdem Basilicæ Archipresbyter Sacrarũ memoriarum diligens perscrutator, ac servator, lapidem hunc è Cryptis in novam Basilicam asportari, ac parastati, ad dexteram ingredientium, affigi fecit, ubi in præsentia aquæ lustralis, sive benedictæ vas positum est. Hujus translationis occasione, in quodam ejusdem marmoris loculo, nonnullæ reliquię cum duobus incensi granis introclusæ, repertæ fuêre, quas ex ossibus SS. Apostolorum Petri & Pauli, ac S. Sylvestri fuisse nonnulli putârunt; ut narrat laudatus Turrigius in suis Trop. Rom. cap. 23.

In honorem deinde amborum Apostolorum idem altare restituit, ac elegantissimè ornavit, amplissimisque redditibus auxit, tribus Clericis institutis, qui Choro jugiter, sedulòque inservirent, Franciscus S. R. E. Cardinalis de Tibaldeschis tit. S. Sabinæ, cujus cineres propiùs jacebant unà cum iis majorum suorum, & olim maximi fratris Theobaldi Cardinalis.

Venerabilem præcipuè hanc aram reddiderant privilegia septem Altaribus à Pontificibus Maximis impertita. Quę olim hujusmodi gaudebant privilegiis, præter hoc memoratum, erant Altare S. Leonis Papæ, SS. Processi, & Martiniani Martyrum, B. Mariæ Virginis Greg. III. postea Innocentii VIII. denominatum, SS. Sudarii, Altare Mortuorum appellatum, juxta portam Argenteam; Septimum denique Spiritus Sancti, quod in nomen postea S. Annæ transivit, prædictæ portæ proximum. Quicumque autem septem has aras, eâ quâ par est reverentiâ, ac pietate quovis tempore visitasset, omnes omninò Indulgentias consequebatur, quæ septem Urbis Ecclesias, tam frequenti Fidelium copiâ, celeberrimas reddunt; quin festis diebus eæ omnes in quovis Sacrosanctæ hujus Basilicæ altari in duplas, triplicatasque excrescebant, ut Alpharanus narrat.

10. Medium inter altare descriptũ, & Aram maximam angustum ostium, ut in dicta Tab. VII. num. 10. ducebat in Polyandrum à tergo subtus Absidé, Confessionem circumjens, Sanctorum Pontificum loculis, cineribusque refertum, fœminis inaccessum, exceptâ secundâ feriâ post Pentecostem, quâ die ab eodem, sub excommunicationis pœnâ viri arcebantur.

In-

11. Ingredientes autem à sinistris per illud ostium, exibant à dextris per aliud eidem paralellum, scilicet æqualiter distans, ut num. 11. quod Alpharani adhuc supererat ævo. Prope hoc salutis anno MDXLV. Polyandrum alterum, seu sepulcrum excisum fuit, ubi Sanctorum omnium per Basilicam quiescentium corpora, è loculis propriis eruta, conderentur.

12. Contigua quoque prædictæ januæ è pariete, urna extabat marmorea capacissima, plumbo, ferroque circumducto munita, ut num. 12. In hac cum requiescere crederetur B. Sylvestri corpus, in Ecclesiæ demolitione cadaver cum infula Pontificia inventum fuit, absque ulla inscriptione, eodemque modo, quo per plurima secula jacuit, relictum.

13. Juxta prædictam urnam, in Occidentem in Basilicæ muro, aperiebatur vetustissima janua, ut num. 13. & in Ecclesiam, Monasteriumque S. Martini præbebat iter, de quo suo loco nobis agendum.

Sub præfatæ januæ pavimento plurimi erant Pontificum, virorumque maximorum loculi, è vario marmore; in quorum nonnullis Regum exuvias, cum aureo syrmate Regnique insignibus penè incorruptis invenêre, qui sarcophagos reserârunt. Sed neque solùm sub exiguo spatio hujus pavimenti, verùm per totam Basilicam, præcipuè sub ista transversa navi, penè innumera Sanctorum Virorum, ordinis cujuscumque, Sanctarumque deposita reperta sunt, quæ omnia piissimè veneratus Julius II. Pont. Max. in excitanda novę Basilicæ mole, intacta prorsus reliquit.

14. Præterea januę jam dictæ conterminum erat altare, ut n. 14. S. Leoni IV. Pont. Sacrum, vetustate, venustateque, & quod maximum Icone B. Mariæ Virginis clarissimum, summæque religionis. In hoc olim Paschalis Papa II. quatuor Sanctorum Pontificum corpora, nempè Leonis I. II. III. & IV. quàm maximâ pompâ recondidit. Quorum primum, cum Sergio I. Pontifici occultum esset, tandem aliquando in hujus Basilicæ Sacrario repertum fuit. In Ecclesiæ autem veteris, necnon, & altaris istius demolitione, sacra hæc ibi quiescentia pignora, ne minimum quidem, loco dimota fuêre.

Quin imò cum Anno Salutis 1580. Gregor. XIII. Basilicæ pavimentum coæquasset sub prædicti Altaris basi, eadem corpora marmoream intra concham optimè obsignatam, cum animi maxima alacritate, reperiit, suamque in Sanctissimos Prædecessores devotam mentem testatus est, extructo super urnam sacello, fornicis artificio, cultusque decore, elegantissimo, in quo, & Eucharistica mysteria confici commodiùs possent, & à Populis inspectari. Demum hujus seculi exordio per Paulum V. Pontif. in aliud Altare Deiparæ de Columna (sic vulgò appellatum) solenni processione translata sunt. Quod totum liquidò patet ex lapide charactere grandiori exarato, priorique, quo jacuerant loco, reposito.

Ad hujus etiam Aræ radices latebat urna sepulcralis Rainaldi de Ursinis S. R. E. Cardinalis tit. S. Hadriani, & Vaticanæ Basilicæ Archipresbyteri, qui florebat ann. 1370. quam grandis tabula è marmore claudebat, ubi non solùm simillima effigies Cardinalis præ-

prædicti cælata erat, sed & vita, moresque metrica hac inscriptione.

Mitis, & affatu dulcis, censuraque morum,
Iratus vitiis, placidus virtutibus, æquus
Omnibus, Ecclesiæ speculum, lux unica Romæ,
Unica lux Latii, Sydus, radiusque Senatus
Cardinei, dedit huic titulos Hadrianus honoris,
Vita inopū spes, ac Ursinæ gloria gentis
Egregiæ Rainaldus humo requiescit in ista
Corpore, sed cælo meliori parte sereno.

Non absimilis magnitudine, ac specie sepulcrali huic Tabulæ, alia effossa olim fuit in proximo sacello, in qua trium orationum fragmenta legi vix poterant, quas admirabilis, celeberrimæque sanctimoniæ Pont. Greg. III. in suæ ipsius animæ suffragium dicendas instituit. Has referimus infra Sect. XV. De Partibus Subterraneis, sive Cryptis num. 16.

15. Aram hanc S. Leonis, seu Oratorium, alterum excipiebat Hadriani I. in quo Sedes, aut Cathedra S. Petri servabatur, pellucido marmore operta, variis, ac mysticis Musivis affabrè coagmentatis, candorem lapidis discriminantibus. Verùm non modò Cathedra B. Petri, sed ejusdem Hadriani corpore conspicuum fuit, maximoque cultu habitum, ut appensæ quaquaversum tabellæ votivæ fidem adstruebant, & celeberrimum epitaphium à Carolo Magno tabulæ satis amplæ è Numidico lapide incisum, quod postmodum Gregor. XIII. ante Basilicæ januas translatum parieti affixit, ac sic se habet.

A

Hìc Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Hadrianus requiem Papa beatus habet.
Vir cui vita decus, pietas, lex, gloria, Christus,
Pastor Apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus jam gente parentum,
Sed sacris longè nobilior meritis.

B

Exornare studens devoto pectore Pastor
Semper ubique suo templa sacrata Deo.
Ecclesias donis, populos & dogmate sancto
Imbuit, & cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus
Et pro plebe sacris pervigil in precibus.
Doctrinis, opibus miris erexerat arces,
Urbs caput Orbis honor inclyta Roma tuas.

C

Mors cui nil nocuit, Christi, quæ morte perempta est,
Janua sed vitæ mox melioris erat.
Post Patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi
Tu mihi dulcis amor, te modò plango Pater.
Tu memor esto mei: sequitur te mens mea semper,
Cum Christo teneas regna beata Poli.
Te Clerus, Populus magno dilexit amore;

D

Omnibus unus amor, optime Præsul, eras.
Nomina jungo simul titulis, clarissime nostra
Hadrianus, Carolus Rex, ego, tuque Pater.
Quisque legas versus, devoto pectore supplex
Amborum mitis, dic, miserere Deus.

Hæc

Hæc tua nunc teneat requies, charissime membra,
Cum Sanctis anima gaudeat alma Dei.
Ultima quippe tuas donec tuba clamet in aures,
Principe cum Petro surge videre Deum.
Auditurus eris vocem, scio Judicis almam;
Intra nunc Domini gaudia magna tui.
Tum memor esto tui nati, pater optime, posco
Cum Patre, dic, natus pergat, & iste meus.
O pete Regna Pater felix cælestia Christi;
Inde tuum precibus auxiliare gregem.
Dum Sol ignicomo rutilus splendescit ab Axe,
Laus tua, Sancte Pater, semper in Orbe manet.
Sedit Beatæ mem. Hadrianus Papa annos XXIII. M. X. D. XVII. obiit VII. Kal. Jan.

16. Ulterius hinc procedentibus oculos primò rapiebat sepulcrum Urbani II. ut num. 16. juxta parastatam in Occasum, opificio certè, ac materie nulli secundum.

17. Sacellum inde antiquissimum, figurisq; Musivis insigne in hujus transversæ crucis angulo, ut num. 17. versùs Austrum tollebatur, erectum à Paulo I. Pont. sub denominatione Deiparæ, vulgò *de Cancelli*, sive *dell' Oratorio*, nam æneis undequaque cancellis circumvallatum Laicos arcebat, & præcipuè fœminas, quibus omninò inaccessum erat; nec immeritò cum illuc è plurimis Suburbanis, Urbanisque Cœmeteriis innumera Sanctorum corpora congesta fuerint ab eodem Pont. Paulo I. ubi postea, & ipse cum in Basilica S. Pauli decessisset, post trium mensium spatium, à Civibus, Proceribusque Romanis, naviculâ per Tyberim deportatus, maximo cum honore, in tumulo à se constructo Musivoque opere ornato conditus fuit. Ejusdem ante sacros cineres, quos impensè adhuc vivens coluerat Joann. XV. ut prope post mortem jaceret, sub istius aræ anteriori pavimento, sepulcrum effodit.

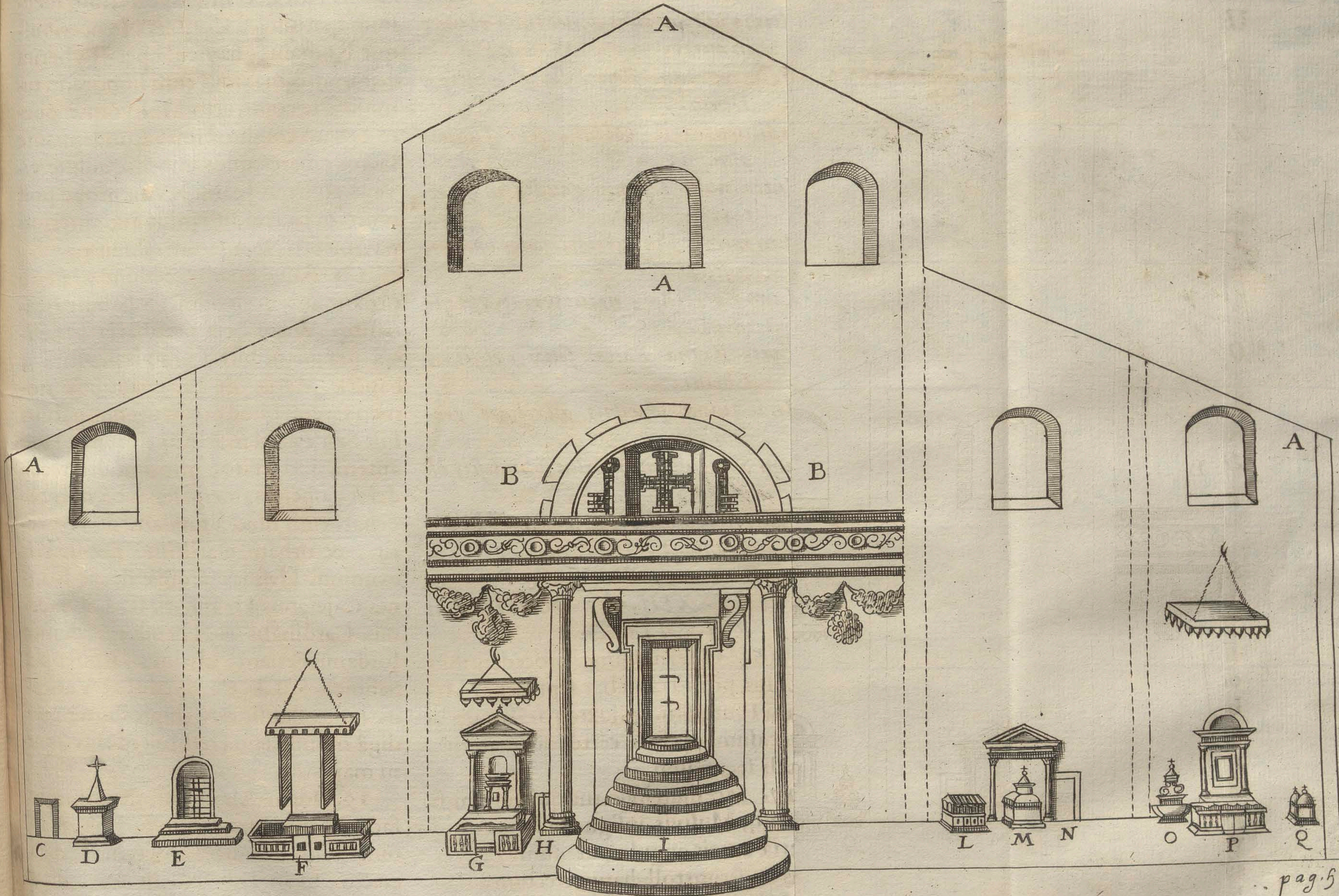
18. Aliud etiam sacellum præfato proximum, ut in num. 18. habuit Beatissima Virgo, cui peculiaria beneficia prægnantibus fœminis præstita; Sanctæ Mariæ de Prægnantibus nomen fecêre; quod etiam denominatum fuit Sanctæ Mariæ Angelorum. Hoc autem, licet ætate, priori multum cederet, operis tamen elegantiâ non cedebat, cum illud à fundamentis erexerit, & ornatu clarissimo nobilitârit eximium Ursinæ familiæ decus Joannes Cajetanus Ursinus S. R. E. Diaconus Cardinalis S. Theodori: deinde Jordanus etiam Ursinus Episcopus Sabinen. S.R.E. Cardinalis; ac Vaticanæ hujus Basilicæ Archipresbyter prodigâ munificentiâ restituit, dotavitque in majus.

19. Idem Altare in demolitione facta à Julio II. traslatum fuit, ac positum in novo muro ad Navium capita erecto, ut in Tab. XV. lit. G. indicatur.

Medium verò inter has aras sublimis tenebat janua ad Meridiem, per quam erat aditus è Vaticana Basilica ad Ecclesias S. Andreæ, S. Petronillæ, & S. Mariæ de Febribus.

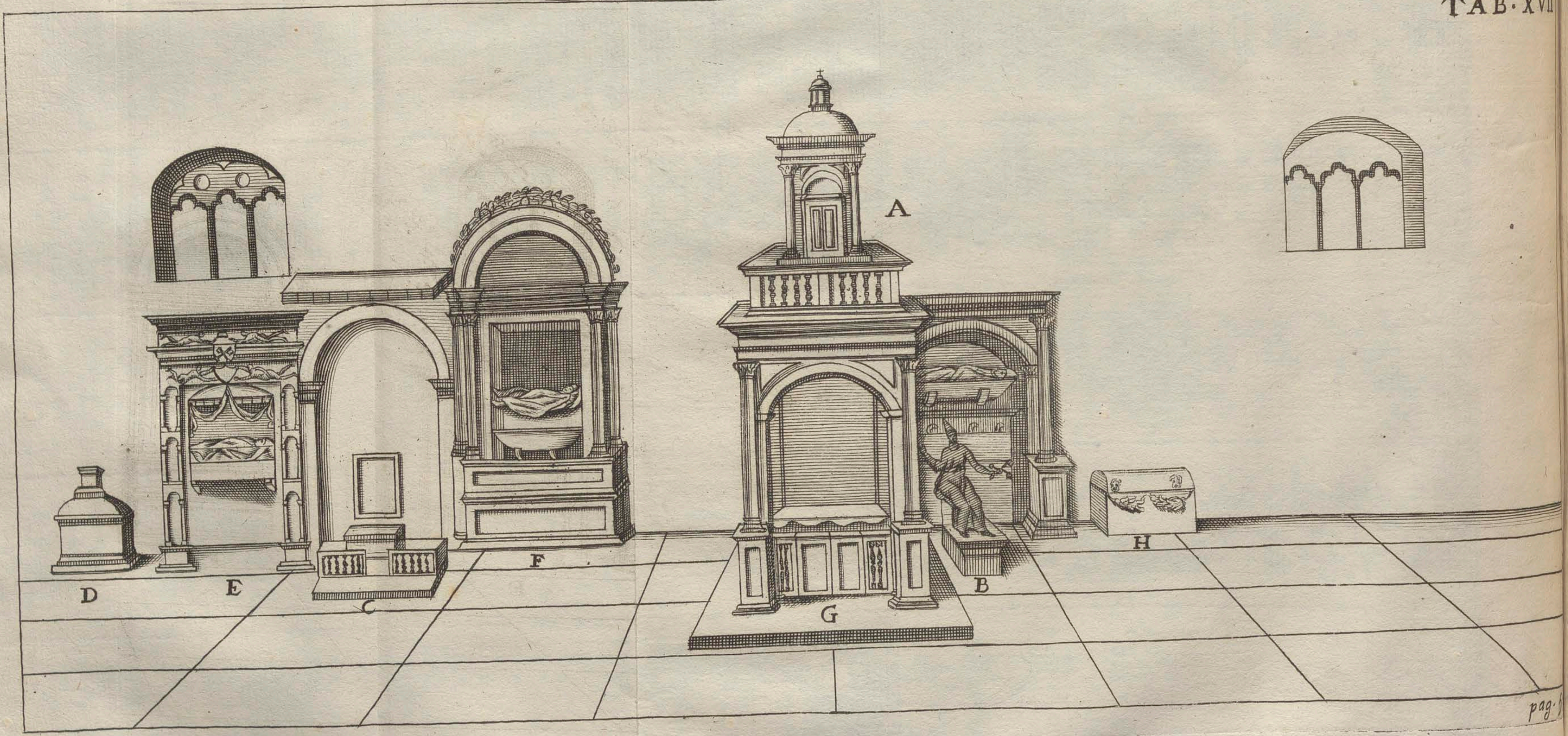
20. Januæ jam dictæ finitimum in extre-

TAB. XV

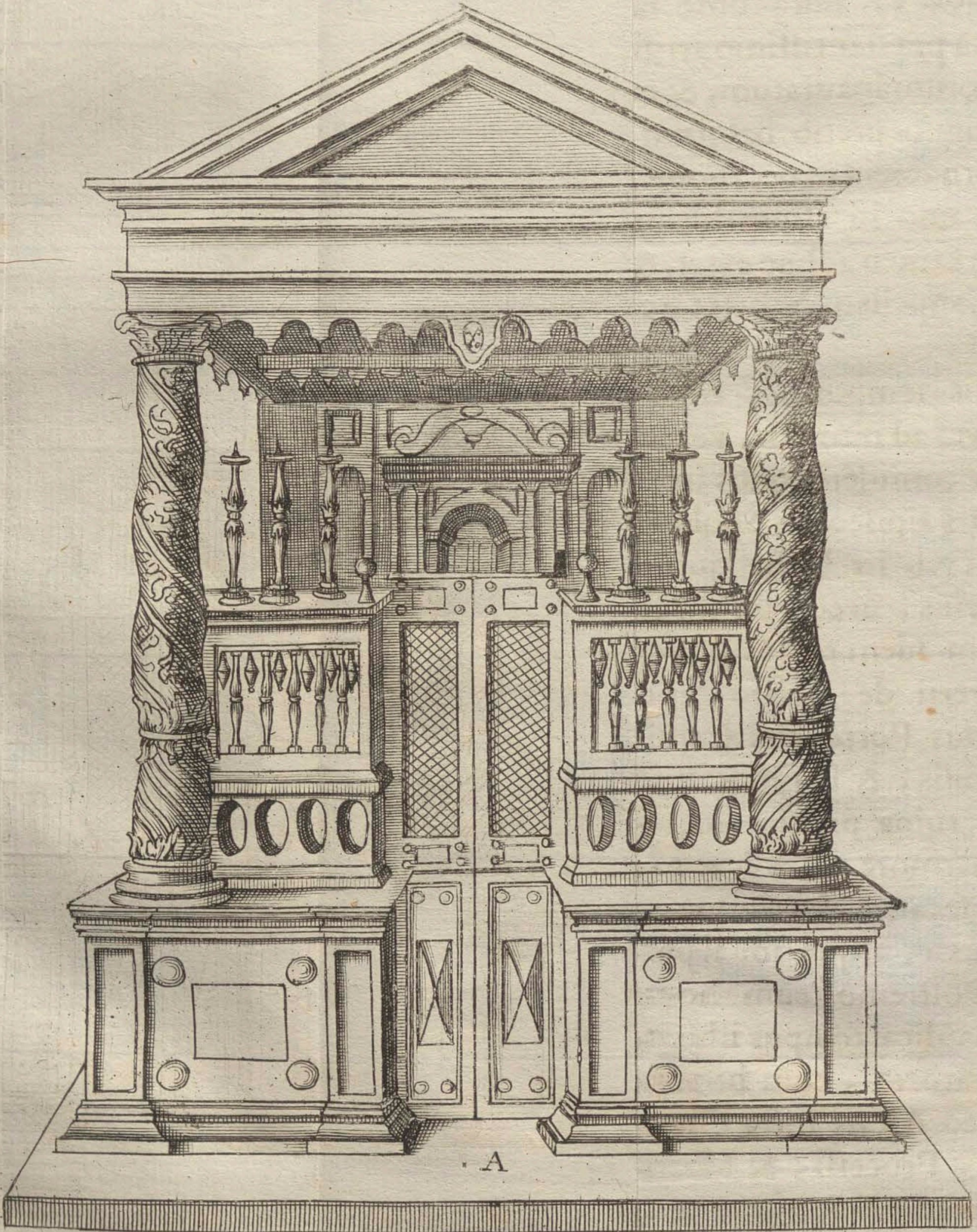
pag. 56.

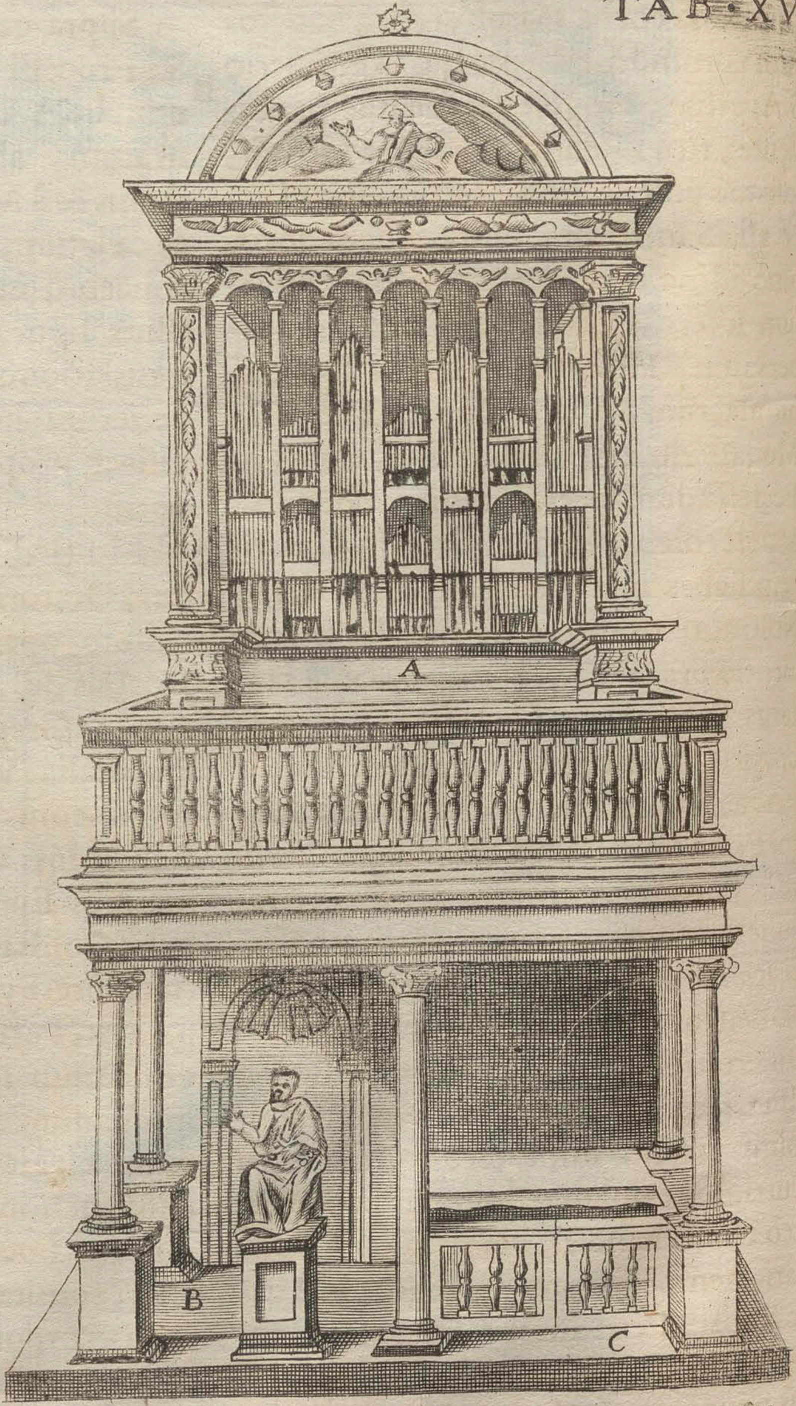
TAB· XVII

pag.

TAB·XVI

pag·97·

extremo angulo crucis pariter ad Meridiem videre erat Altare, sive Oratorium SS.Processi, & Martiniani Martyrum; cujus imaginem habes in Tab. XVI.sub lit.C.quod Paschalis I. à fundamentis erectum variis, & Musivo labore compactis emblematibus,illustravit, adjectis exteriùs cancellis æreis sat elegantibus: Ibidem in ampla, ac speciosissima cōcha Porphyretica Sanctorum eorumdem corpora, è Cœmeterio S.Agathæ, longo Cleri ordine præcedente, ritu solenni, asportata locavit, ipseque post obitum positus est. Hæc, & alia Sanctorum busta eodem loco, hinc illinc congesta, maximè religiosum fecêre, fœminisque prorsus impervium. Huc etiam æneum B. Petri simulacrum, è proximo S. Martini, Monasterio translatum fuit, cujus in Ecclesia dum perseveravit, concursu populi colebatur. Simulacri hujus iconem habes in eadem Tab. XVI. lit.B. Nolo autem aliqua de hoc simulacro silentio præterire, quoniam sæpè laudatus Turrigius in sępè citato opere de Cryptis Vaticanis pag. 126. scribit hanc æneam statuam,jussu Leonis Magni Pont.conflatam fuisse;de qua etiam ipse Turrigius brevem texuit narrationem in fine sui operis *I Sacri Trofei Romani* pag. 149. quem sequutus Franciscus Maria Phœbeus pag.38. in Dissertatione de Identitate Cathedræ S.Petri, eam ex ære statuæ Jovis Capitolini factam fuisse scribit, idemque Turrigius causam reddit, cur prædictus Leo Pont. hanc statuam jusserit conflari, nempè propter Romam ab Attilæ furiis,S.Petri auxilio,liberatam.Hodie in nova Basilica ad Aquilonare latus posita est, ad quam Fideles venerabundi accedentes, dexterum pedem, quem porrectum tenet exosculantur, eidemque capita in devotionis, ac reverentiæ signum submittunt. Eadem statua ejusdem Apostoli festo die Pluviali, Mitrâque aureâ ornatur, ut olim apud antiquos Fideles similem aliam marmoream ornandi statuam mos erat, de qua superiùs, occasione Porticus Palmariæ, narravimus.

Supra eandem statuam, & Altare SS.Processi, & Martiniani erat Organum lit.A. in eadem Tab.XVI.demonstratum, ab Alex. VI. sumptuosè factum, & à Musca præstantissimo artifice cælatum,ac totum inauratum, & ex concentu in magno pretio habitum. Illius lignea ornamenta occasione translationis de uno in alium locum perierunt; hodie tamen adhuc extat, & visitur propè Cappellam Sancti Gregorii.

Multi diversis temporibus multa huic Oratorio, vel ad nitorem, vel ad cultum, opesque contulêre, quos inter Jacobus de Mutis Episcopus Spoletanus, & Gregorii XI. in Urbe quoad spiritualia Vicarius, necnon Simeon Jo:Simeonis Rom. Idem postea,Junior Riccardus Oliverii de Angio Normannus Episcopus Portuensis Cardinalis Constantiensis, & Basilicæ istius Archipresbyter, ruinæ proximum reparavit, Pario marmore parietē, ac pavimentum intersecans, dotemque in immensum adauxit, atque ibi sepulcrum elegit. Postremò cum novæ constructionis Basilicæ tempus illuxit, disiecto hoc Oratorio, cum honoro Cleri comitatu; ad Altare infra Organum, corpora SS. Processi, & Martiniani translata fuêre.

21. Exiguo superato tramite in Ortum spectabatur sacellum S.Catharinæ

Virg. & Mart. dedicatum, cui pinguissimam impertivit dotem Ægidius Laurentii de Gerla, pro suffragiis impetrandis tam sibi, quàm Cardinali Tyburtino, qui unà cum Patribus suis, nepotibusque, ibi sepulti quievêre.

22. Directò inde spatiantibus, in pila, fornices navium minorum, fulciente, in Ortum pariter, è regione Altaris S. Leonis Papæ, occurrebat ædicula, eidem pilæ adhærens, cum ara S. Mauritii Mart. Huic id præcipuum erat, ac peculiare, quod designati, electique Imperatores, antequam aram maximam, Confessionèque S. Petri, ad auream Imperii coronam, gladiumque in Ecclesiæ Romanæ tutelam à Pontifice suscipiendum, adirent, ab Episcopis Cardinalibus, more Veterum benedici, & in dextero brachio perungi ibi solebant, quamobrem frequens hujus aræ habetur mentio in actis omnium Coronationum Imperatoris Romani. Hæc celebris cæremonia describitur in Rituali Archiepiscopi Corcyrensis, seu Augustini Pientini Episcopi Sect. 5. eadem quoque habetur apud Goldastum in suis Constitutionibus Imperialibus pag. 412. & seqq.

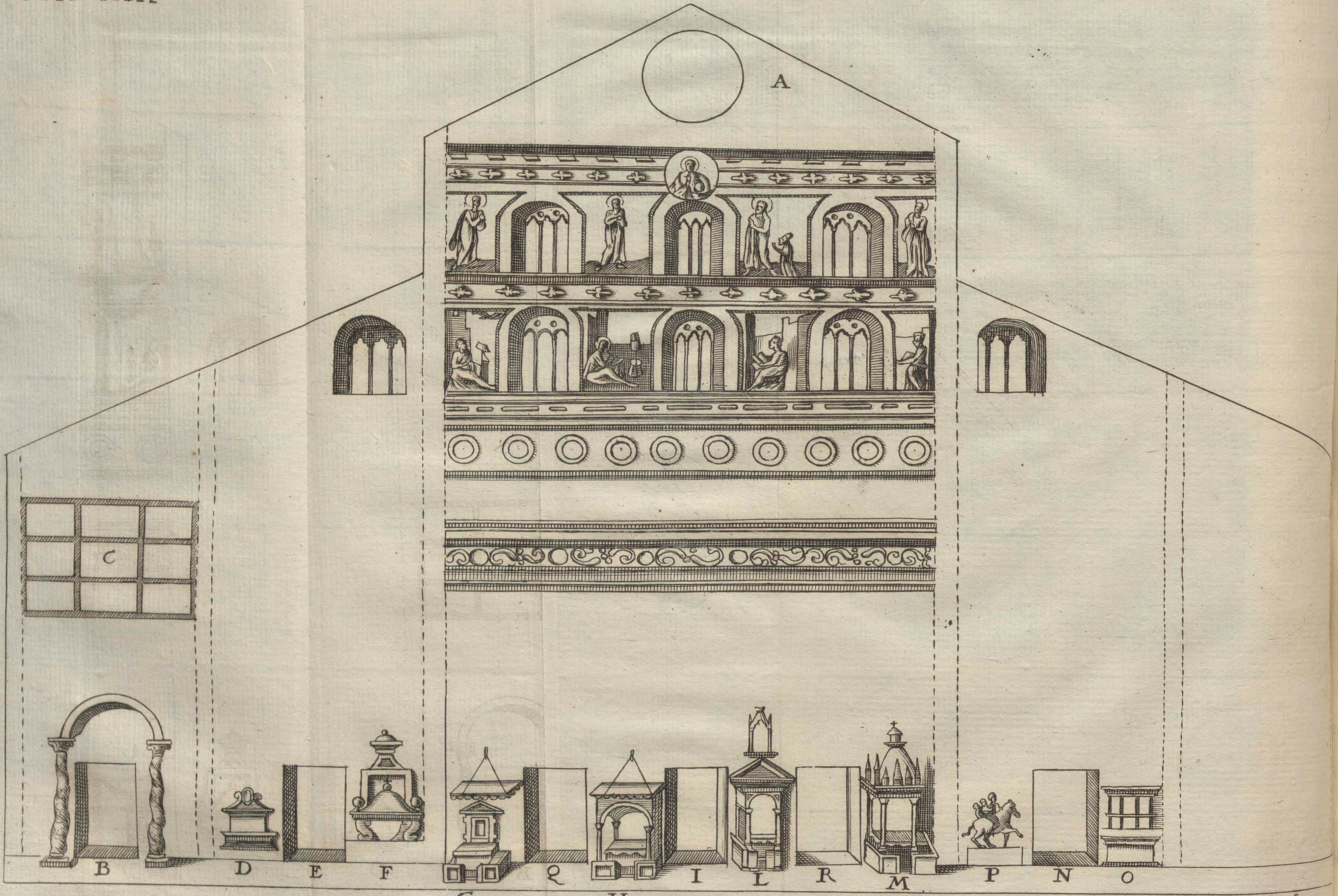
23. In altera autem pila, scilicet num. 23. quæ superiori è latere parallela erat, elevabatque fornicem maximum, seu arcum triumphalem, Altare surgebat celeberrimum asservans brachium B. Sylvestri, cui sacrum fuit. Juxta hoc ab uno laterum in pariete inscriptio pervetusta Vigilii Papæ corpus ibi sepultum docebat; quod ex Cœmeterio Priscillæ ad S. Marcellum viâ Salariâ translatum, & in hac Basilica reconditum fuisse, testatur Canonicus Romanus, idque se accepisse à majoribus suis asserit. In altero autem triumphali arcu supposito grandis è marmore extabat sarcophagus Hadriani IV. quibusdam signis hinc inde adstantibus, lapide, & cælatura clarissimis. Dexterum crucis transversæ brachium lustrasse sit satis, cum ad alia æquè præclara nos vocet sinistra pars.

24. Primò autem navim maximam recto calle transeunti erat obvia Pila, Vigilii Papæ sepulcro è diametro opposita, pariterque cum illa tam fornice, quàm arcu maximo pressa, cui quâ parte prospiciebat in Orientem contra Aquilonem, nempè num. 24. adjacebat sacellum cum Altari B. Bartolomæo Apostolo dicatum, seculisque anteactis eximiâ pietate cultum.

Sub silentio prætereundam minimè esse arbitror rem paucissimis notam, & à Turrigio in suis Cryptis Vaticanis pag. 43. relatam, scilicet Pauli IV. ævo Tyberim fluvium extra suum debacchatum fuisse alveum, quare Ecclesiæ pars, Conventusque S. Bartolomæi, in Insula Licaonia corruit. Quamobrem ejusdem S. Apostoli corpus cum aliis reliquiis in illa Ecclesia eò usque asservatis, ad Vaticanam Basilicam cum pompa translatum fuit; deinde Ecclesiæ, Conventusque reparationibus factis anno 1560. die 27. Julii jussu Pii IV. solenni pompâ ad eandem Ecclesiam idem corpus cum reliquiis relatum: ac ut de hujusmodi notitia plenior fides adhibeatur Breve super hujusmodi nova translatione ab eodem Pio IV. datum ad longum idem Turrigius pag. 544. refert.

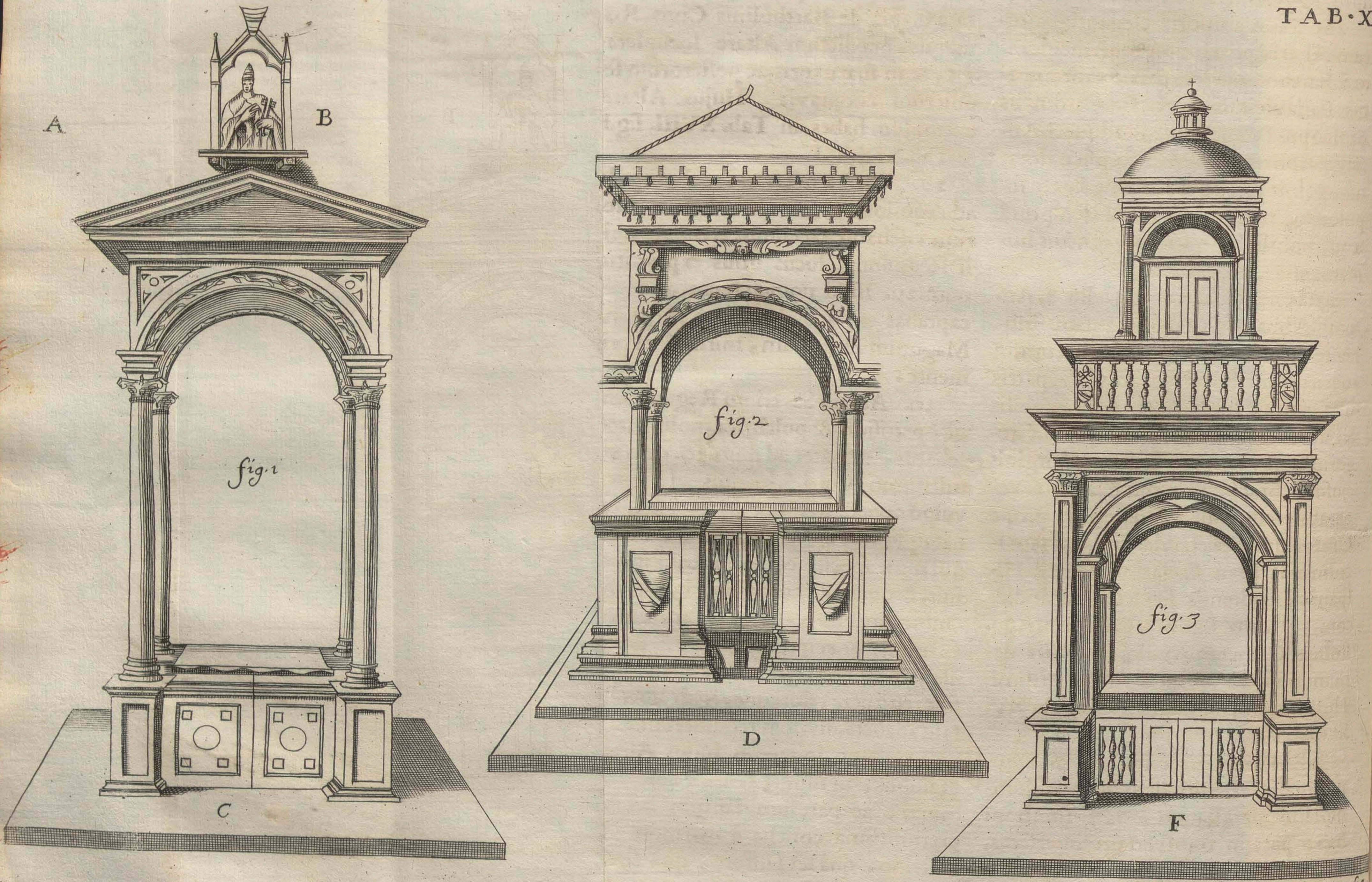
25. Numerus 25. columnam indicat Vitineam, quæ Sancta appellabatur, ferreisque cancellis, à quodam Jordano Cardinali de Ursinis, fuerat circumsepta, modò verò translata est in dexte-

TAB·XIX

pag. 69.

to grandis è

pag. 59

appellaba-
quodam Tor-

dexterum latus ingressus Cappellæ Sacratissimi Crucifixi ad Aquilonem. De hac columna scripsit Turrigius pag. mihi 397. & nos supra narravimus n. 5.

26. Non minoris elegantiæ alterum Altare, proximum supermemorato S. Bartholomæi, extruxit Antoniottus Pallavicinus S. R. E. Cardinalis Episcopus Prænestinus, illudque S. Antonio Abbati sacrum magnificè dotatum voluit, apposito ab uno latere sepulcro, marmoribus, & sculpturâ æquè nobili, in quo fato functus humatus est.

27. Gradu facto ex sacello S. Antonii Abbatis ad aliam Pilam sustinentem fornices navium minorum, in eodem sinistro latere transversæ partis in Ortum, surgebat ara prænobilis S. Luciæ Virg. & Mart. in qua B. Gregorius, qui eam construxerat, Virginis ejusdem brachium summè populis venerabile condidit. Hoc etiam propè Oratorium spectandæ molis sepulcrum erat Joan. Cæsarini Patritii Hispani, Leodiensis Ecclesiæ Archidiaconi, Vaticanæ Basilicæ Canonici, Apostolicæ Cameræ Auditoris, Viri demum numeris omnibus absolutissimi. Hujus exemplar habes in Tabula XV. lit. O.

28. Præteritis ergo navium minorum intervallis, juxta intercolumniorum parastatam, quæ sinistram hanc partem transversam intersecat, visebatur olim Oratorium S. Joannis ad Fontes cum Baptisterio, quod hujus transversæ crucis angulo dederat nomen. In eo insuper aliud erat Altare, Mortuorum appellatum, ut nu. 28. in quo sine ulla interpellatione Mysteria Eucharistica conficiebantur, in animarum purgantium suffragium, pro quibus opulentissimos, & peculiares Indulgentiarũ thesauros Romani Pontifices inibi affixerunt, quorum sibi, suisque adipiscendorum cupiditate Gajus de Bartholinis Civis Romanus, prædictum Altare locupletavit, & in suæ uxoris, ac posterorum sepulcrum cooptavit. Hujus Altaris exemplum habes in Tab. XVIII. fig. I. & Tab. XIX. lit. L.

29. Verùm in hujus crucis angulo ad Aquilonem, juxta jam dictum, alterum visebatur sacellum, vetustate nulli secundum, locus istius exprimitur num. 29. Istud nomen suum, ac decus captabat ex Tabula, trium Regum Magorum Historiam, mirificè exprimente.

30. Ab ara SS. trium Regum longè operosior, & pulchrior moles attollebatur, ut patet ad num. 30. cum vetustissimo Altari, S. Joannis ad Fontes, vulgò appellato. Hæc ara excitata, ornataque fuit à Symmacho Pontifice, qui miræ speciei columnis eam imposuit, & operculo communivit, plurimis emblematibus variato. Cum autem ex nimis præcipiti temporum lapsu, illa jam laberetur, duo Cardinales Ursini restituêre, doteque regali liberalitate adauctâ, divitem reddiderunt.

31. Non longè ab hujus Altaris gradibus, ut num. 31. in medio magnum, ac patulum labrum laxabat pretiosissima concha è marmore alabastrino, quà levi nitore, quà signis extantibus illustris. In hanc cæco meatu per fistulas è solo undæ irrumpebant, quibus Cathecumeni baptizarentur. Illam Liberius Pontifex extruendam olim mandaverat Damaso, cum non adhuc Pontificiâ fulgeret majestate. Quà absolutâ Liberius à Sabbato

Pentecoſtes in Dominicam, promiſcui ſexus, ac ordinis, octo ferè mille octingentos, decemque Cathecumenos baptizavit. Quin, ut operis tam perſpicui memoria ad poſteros perveniret, ipſe muſarum non humilis cultor Damaſus, lapidi incidit, & aræ ejuſdem lateri affixit, quoſdam verſiculos, quorum nonnulla fragmenta cum in parietibus intra novum Oratorium S. Leonis Papæ vix legi poſſent, tandem eruditâ, pertinacique curioſitate primævo, ac genuino ſenſui reſtituta viſuntur in Cryptis Vaticanis hoc ordine.

Cingebant latices montem, teneroque meatu,
Corpora multorum, cineres, atque oſſa rigabant.
Non tulit hoc Damaſus, communi lege ſepultos
Poſt requiem triſtes iterum perſolvere pœnas.
Protinus aggreſſus magnum ſuperare laborem
Aggeris immenſi dejecit culmina montis,
Intima ſollicitæ ſcrutatus viſcera terræ,
Siccavit totum quidquid madefecerat humor,
Invenit Fontem, præbet qui dona ſalutis.
Hæc curavit Mercurius Levita fidelis.

32. Idem Symmachus aliam aram erexit B. Joanni Apoſtolo, & Evangeliſtæ, pene contiguam ſuperiori, utpotè in angulo tranſverſæ navis, vt num. 32. eamque, quâ licuit per ejus ætatis artifices, politiori minervâ exornavit.

33. Huic proxima, in pariete ad Occidentem, præcipuè à fœminis Deipara colebatur, ſuper Altare ornatu decorum, & opibus, quarum copiam in omnes beneficentiſſima Virgo comparaverat.

34. A dexteris prædicti Altaris, ut num. 34. aliud attollebatur ſub auſpiciis B. Annæ. Hujus non mediocris opificii ſtructuram Matthias Paparonius olim Canonicus reddidit auctu dotis ſpecioſiorem. Illuc etiam Parafrænariorum, ut vocant S.R.E. Cardinalium Societas, ſtatis diebus conveniebat, ut ſacris, orandi, pſallendique muneribus certatim operam daret. Altaris exemplar habes in Tab. XIX. lit. H.

35. Sequebatur inde ſub num. 35. Oratorium S. Crucis, fultum hinc inde geminis è Porphyrite columnis, marmoreoque operculo faſtigiatum, cujus in abſide Symmachus Papa ejuſdem excitator, Sanctiſſimæ Crucis particulam decem librarum pondere poſuit, & ab ejus ingreſſu mulieres perpetuò removit. Verumtamen ævo in longum producto, cum exoleſceret, & venuſtati vetuſtas plurimum derogaret, Bernardus Herulus Narnienſis, Epiſcopus Sabinus S.R.E. Cardinalis Spoletanus, eodem quo vetus ſteterat loco, novum non imparis, immò cultioris architecturæ, & ornatus extruxit, juxtaque ſepulcrum effodit, ubi poſt mortem tumularetur, qui tamen inde aliò translatus juxta Xyxti IV. ſacellum tandem aliquando quievit.

36. Brevi ab hoc intervallo eodem ordine, ut vides in num. 36. quædam janua populum extra Baſilicam emittebat, & exinde Probi Præfecti Prætorij templum, & aliud immemorabilis ævi Cœmeterium, utrumque Baſilicæ exteriùs adiacens, adibatur.

37. Reliquum tandem parietis à janua

janua ad absidem aræ maximæ in Occidentem, ut num.37. tenebant duo vetustate magis, quàm aliâ dote celebrata sacella, quibus longa tempora nomen ademerant: licet argui possit aliquatenus SS. Cassiano, Protho, & Hyacintho Mart.sacra fuisse ex Bibliothecario, qui in vita Symmachi Papæ auctor est, eundem Pontificem penes B. Petrum, prædictis SS. Martyribus Confessionem, argenteis laminis bracteatam viginti librarum pondere, dedicasse, & arcum ex eadem materia pensantem duodecim libras superinduxisse. Inter hæc medium jacuit cadaver Alberti Guidalotti Juris utriusque consulti Perusiæ civis, ut è marmore non ignobili, tabula testabatur.

Cæterùm navis hujus transversæ non brevi ambitu quaquaversum lustrato, congruum maximè fuerit medianam aliis longè majorem, Sanctorumque reliquiis religiosiorem percurrere.

SECTIO V.

De Oratoriis, & Altaribus, quæ erant in mediana Navi.

38. DEXTERAM partem medianæ, necnon maximæ navis spatiari inchoantibus, protinus obiiciebantur duo Altaria vetustissima, quę parastatam in Austrum, arcum triumphalem Basilicæ sustentantem, occupabant, æreis claustris circumsepta, ut nu.38. Gregorius Pontifex III. cum utraque excitasset, ornassetque, primum Deiparæ Virgini, alterum S.Gabinio Mart.dedicavit. Notatu hic utique dignum videtur, tantâ ciuibus, exterisque veneratione habitum esse illud S.Gabinii, eo quòd corpus ipsius asseruaret, ut Sardiniæ, Corsicæque Ligustici maris Insulæ, non exigui pretii tributum quotannis offerrent. Verùm Eugenio III. Pont.ambo in unum sacellum elegantissimè ornatum Beatæ Mariæ sub auspiciis transiere, superstructâ marmoreâ camerâ, lapillis auroque perfulgidâ, quæ S.Stephani Protomartyris humerum honorificè custodiret. Clarumq; pręterea ætatibus superioribus semper fuit, plurimorum Pontificum ibi sepultorum cineribus nempè: Hadriani, Gregorii, & ipsius Eugenii III. necnon B. Petri Diaconi, ad quem Magnus ille Ecclesiæ Doctor Gregorius Dialogorum suorum librum inscripsit. Senio tandem graviori perculsum, afflictumque dejecit penitus Innocentius VIII. novumque nobilius, Virginis ipsius in honorem restituit, ac è marmore Pario candidissimo, deauratoque ornari jussit Laurentio nepoti suo Tit. S.Cæciliæ Presbytero Cardinali Beneventano, cujus inde aræ medium icon B.Mariæ filium amplexantis implebat, suberatque eximiæ vetustatis, preciique tabernaculum ad Eucharistici Panis custodiam. Desuper eminebat ab Oratorio pulcherrima cellula, seu camera, ut vocant, deauratis marmoribus corusca, fultaq; quatuor parastatis affabrè elaboratis, ut ferrum Lanceæ, quæ Christi Domini latus aperuit asseruaret; exemplar cellulæ hujus Altaris habes supra in Tab. XVII. lit.G. & in majori forma Tab. XVIII. fig.3. Sepulcri verò ipsius Pontificis Innocentii in dicta Tab. XVII. lit.B: Hoc autem Sanctissimum reparatæ salutis pignus à Bajazzete Turcarum Domino dono accepit Innocentius

tius VIII. ut profugo, Romæque degenti Zizimo fratri suo, gratior adesset Pontifex, quod in vita ejusdem Ciaconius asserit, cum Raynaldo, Bossio, alijsque rerum Ecclesiasticorum Scriptoribus.

39. Huic à se constructo sacello quatuor Sacerdotes Innocentius addixit, qui in perpetuum singulis diebus sacra conficerent mysteria. Supramemoratum addidit inde sepulcrum, ubi postea conditus fuit. Vetus Oratorii nomen S.Mariæ de Conventu fuerat, eò quia ante ipsum Canonicorum chorus è ligno, rudi artificio, compactus jacebat. Indicatur locus sub nu.39. in quem Canonici Basilicæ quotidie convenientes, propria Clero, suetaque psallendi munia persolvebant. De hoc sacello sic Bibliothecar. in Greg.III. vita meminit: *Hic fecit Oratorium intra eandem Basilicam juxta arcum principalē à parte virorum, in quo recondidit in honorem Salvatoris, Sanctæque ejus Genitricis reliquias, Sanctorumque Apostolorum, vel omnium Sanctorum Martyrum, ac Confessorum, perfectorumque justorum toto in Orbe terrarum requiescentium. Quorum festa vigiliarum à Monachis trium Monasteriorum illic servientium quotidie per ordinem existentia, atque natalitiorum Missas in eodem loco celebrare instituit.* Et paulò infrà: *Et hoc constituit, ut secundùm constitutum, quod à Collegio Sacerdotum coram sacro corpore B. Petri factum est, pro celebrandis solemniis vigiliarum, atque Missarum Christi Domini nostri Jesu Christi, Sanctæque ejus Genitricis, Sanctorum Apostolorum, vel omnium Sanctorum Martyrum, ac Confessorum, perfectorumque justorum toto in Orbe terrarum requiescentium, ut in Oratorio nomini eorum dedicato, intra Ecclesiam B. Petri Apostoli sub arcu principali à Monachis vigiliæ celebrarentur, & à Presbyteris hebdomadariis Missarum solemnia.*

40. At in adversa parastata sinistræ partis ad Aquilonem, quæ pariter cum præfata navi mediana, & arcu maximo præmebatur, antiquissimum erat Altare S.Pastoris, ut in num.40. quod cum tam longâ annorum serie dilaberetur, Ursus Ursinus S.R.E. Cardinalis, & Vaticanæ Basilicæ Archipresbyter splendidè restituit, dotavitque, exciso inibi tumulo, in quo ipse, & ejus Frater Matthæus Diaconus Cardinalis funerati fuerunt. Haud longè ab hoc, sedente Calisto III. Summo Pontifice, magnæ, pulcherrimæque molis organa suspensa fuère, suffultaque senis columnis è Porphyrite, quorum tubos prægrandes variâ metalli specie conflatos ligna intersecabant, auro cælaturisque insignita. Habes eorum exemplar in Tab.XVI.lit.A. Hodie verò ligneis ornamentis ævo comsumptis, organa conservantur in Sacello S.Gregorii.

41. Utramque parastatam sub arcu maximo conjungebat immodicæ longitudinis, ac crassitiei trabs quædam in speciem pontis, superiùsque Crux magna extabat, & hinc inde pendebant geminæ claves affabrè cancellatæ, multisque lampadibus fulgidæ, pro quibus adi Tab.XV. lit.B. ac Tab. XI.lit.E. eæ tamen lampades in nocte feriæ v. majoris Hebdomadæ accendebantur. Eâdem etiam è trabe statis per singulos annos diebus suspendebatur culcitra, quæ Sanctorum Martyrum corpora cooperiebat, dum in Cœmeteria deferrentur; atque ideò multo erat asper-

aspersa sanguine. Hęc omnia in undecimum columnarum ordinem transtulit Paulus III. & arcui magno, ostioque ligneis cancellis occluso, jussit affigi in medio vasti parietis, quem, ut à veteri novam Basilicæ partem divideret, & primævam superstitem custodiret, ad fornicem usque produxit, ut videre licet in Tab. XV. sub lit. A. qui murus deinde sub Paulo V. ann. salutis 1615. à prima die Martii usque ad 14. Aprilis, in qua incidit Dominica Palmarum disiectus, ac solo æquatus fuit.

42. Idem etiam Paulus III. non adeò novæ fabricæ studiosus, ut veteri iniuriosus omninò foret, prædictum organum cum columnis huc transtulit, ac sinistro in latere ad Aquilonem decimotertio, & quarto intercolumnio medium locavit, ut num. 42. sub quo insimul cum Altari corpora SS. Martyrum Processi, & Martiniani reposuit, ut vides in Tab. XVI. lit. C. adiecto B. Petri throno insidentis æneo simulacro, ut in eadem Tab. lit. B. & nos jam supra diximus in num. 20. hoc idem Altare insignibus Salvatoris, & Beatissimæ Virginis imaginibus decoratum erat, quarum prior in ara S. Joannis Evangelistæ, secunda verò, in parietibus supra Oratorium S. Leonis Papæ, visebatur. Hìc Alpharanus modestè quidem refellit, excusatque Honuphrium Panvinium Scriptorem eruditissimum in lib. de Antiq. & præstantia Basilicæ Vaticanæ, cujus ipsissima verba referre satius duxi: *Honuphrius Panvinius Ordinis Eremitarum in libro, quem scripsit de Antiquitatibus, & præstantia Basilicæ Vaticanæ valdè quidem præ cæteris hujusmodi Scriptoribus laudandus, & extollendus. Quamvis omnia benè interpretatus fuerit, tamen situs aliquorum sacellorum, Altarium, & nonnullorum locorum non benè intellexit. Nam sub organo corpus S. Petronillæ Virginis translatum fuisse scripsit, & Altaria Sanctorum Philippi & Jacobi, Simonis, & Judæ, Abundii hujus Basilicæ Mansionarii, & portam, quæ mittebat ad Ecclesiam S. Vincentii, alibi fuisse docet; quod quidem non est ita, corpora Sanctorum Processi, & Martiniani Martyrum sub organum, corpus verò S. Petronillæ in Altare Sanctissimi Crucifixi, & lancea, quâ Christi Domini latus perforatum fuit, ad Ciborium Vultus Sancti translata fuêre, ita & de aliis & quidem ei pai cendum est, nam de hujusmodi locorum spatiis, & translationibus non habuit antiquiorem, quem consulere posset, sicuti ego Jacobum Herculanum Canonicum, & Altaristam ejusdem Basilicæ antiquissimum, qui hujusmodi rerum, &* *actionum doctissimus erat*. Hæc de Panvinio Alpharanus. Redeamus modò ad præmemoratum magnum parietem à Paulò III. constructum, in quo in rudi lateritio sepulcro, ipsius Pōtificis cadaver ad tempus jacuit, donec operâ, & impensis Alexandri Farnesii Episcopi Ostiensis S. R. E. Cardinalis Vicecancellarii, necnon Ecclesiæ Vaticanæ Archipresbyteri, eiusque nepotis, elegantissimum, æneis, marmoreisque statuis insigne constructum fuit, quod visitur nunc in Basilicæ Tribuna, à cornu Evangelii Altaris, quod sub Cathedra est.

43. Ab adversa parte novi parietis in eadem mediana navi in Meridiem organo opponebatur Altare Virginis Mariæ de Prægnantibus, ut num. 43. & in Tabul. XV. lit. G. & supra sub num. 18. quod cum icone Dei Genitricis

nitricis è sacello S.Joannis ad Fontes huc translatum fuit.

44. Hinc procedamus ad decimā septimam, & octavam columnā hujusce navis nempe num.44. ubi erat Altare SS.Apostolorum Simonis, & Judæ in quo eorum corpora summâ cum veneratione colebantur. Hoc Alpharani adhuc diebus superstes erat, intortis ab utroque latere columnis æneis, & marmoreis emblematibus, picturis, pensilibus immotisque lychnuchis valdè spectabile, & Sacrosanctam Eucharistiam servabat. In hujus sacelli decore augendo Pauli III. & Alexandri Farnesii ejus Nepotis, cum aliis S.R.E. Cardinalibus, Capitulo, & nobilium Societate Sanctissimi Christi Corporis admirabilis pietas, munificentia, & ardor enituit. Sacellum hoc ex duplici effigie Christi Crucifixi vetustissimæ cælaturæ *ad Crucifixos*, dictum fuit, quas postmodum in parietem Ecclesiam dividentem transtulit Paulus III. si Severano fides habenda sit, cum valde diversum reperiam in sistemate expresso in Tab.XV.lit.F.ab illo delineato in Tab.XVI.lit.A. Utrumque in MS.Codice Archivi Vaticanæ Basilicæ Altare Sanctissimi Crucifixi denominatur. In quodam alio MS. hujusmodi sacelli laqueare, picturis, imagines eorundem Apostolorum repræsentantibus, manu Perini *del Vago*, ornatum fuisse reperi. Harum verò in ipsius demolitione partim ad Cardinalem Farnesium, partim ad Cardinalem Burghesium, ex ipsiusmet Capituli Basilicæ concessione, devenêre.

45. In sinistra autem parte medianæ navis ad Aquilonem, è sacelli prædicti regione SS.Simonis, & Judæ Apostolorum, surgebat alterum, ut in Anum.45. cui SS.Philippus, & Jacobus Apostoli nomen dederant, ut ex Petro Mallio didicimus. Fortè hìc prætereundum non foret, quod de hoc Altari proditum est, Innocentium nempè hujus nominis III. Octaviano Episcopo Cardinali Ostiensi, Urbisque in temporalibus Vicario jussisse, ut illud, & alia quædam consecraret, admonitu cujusdam Presbyteri sanctimoniâ spe-B ctabilis, qui per quietem ter à B.Petro Apostolo jussus est, renunciare Pontifici Dei voluntatem, ut scilicet Altaria, quę diximus, consecrarentur, quod ille, vel negligens, vel metuens, pęnas exsolvit, auribus illicò tam obturatis, ut sonitus quoslibet, vel graviores non perciperet; quâ tamen calamitate orando, & monitis Apostolicis obtemperando liber evasit. Hæc fusiùs prosequitur Innocentius ipse in C sua epistola ad pręfatum Cardinalem; quam ex illius registro refert Panvinius in MS. de Antiquit. ac pręstantia Basilicę S.Petri lib.3. cap.3.

46. Interiùs etiam propè vigesimam columnam ab utroque latere hujus navis, ut in Tab.Ichnograph. n.46. & in Tab.VIII.lit.B.& in Tab.X lit.M. concha è marmore non vulgari, ingredientibus hinc inde Fidelibus, aquam D benedictam offerebat, ut eâ, laudatissimo Ecclesiæ more, aspergerentur; ut docet Baronius ad An.57.num.109.& 110. At supra Fontem à dextris in columna, cum speciosissima Deiparæ effigies depicta esset, sub finem præteriti seculi, ita piæ plebis concursu, votis, muneribusque coli cœpta est, ut inibi nobile sacellum extrui necessum fuerit.

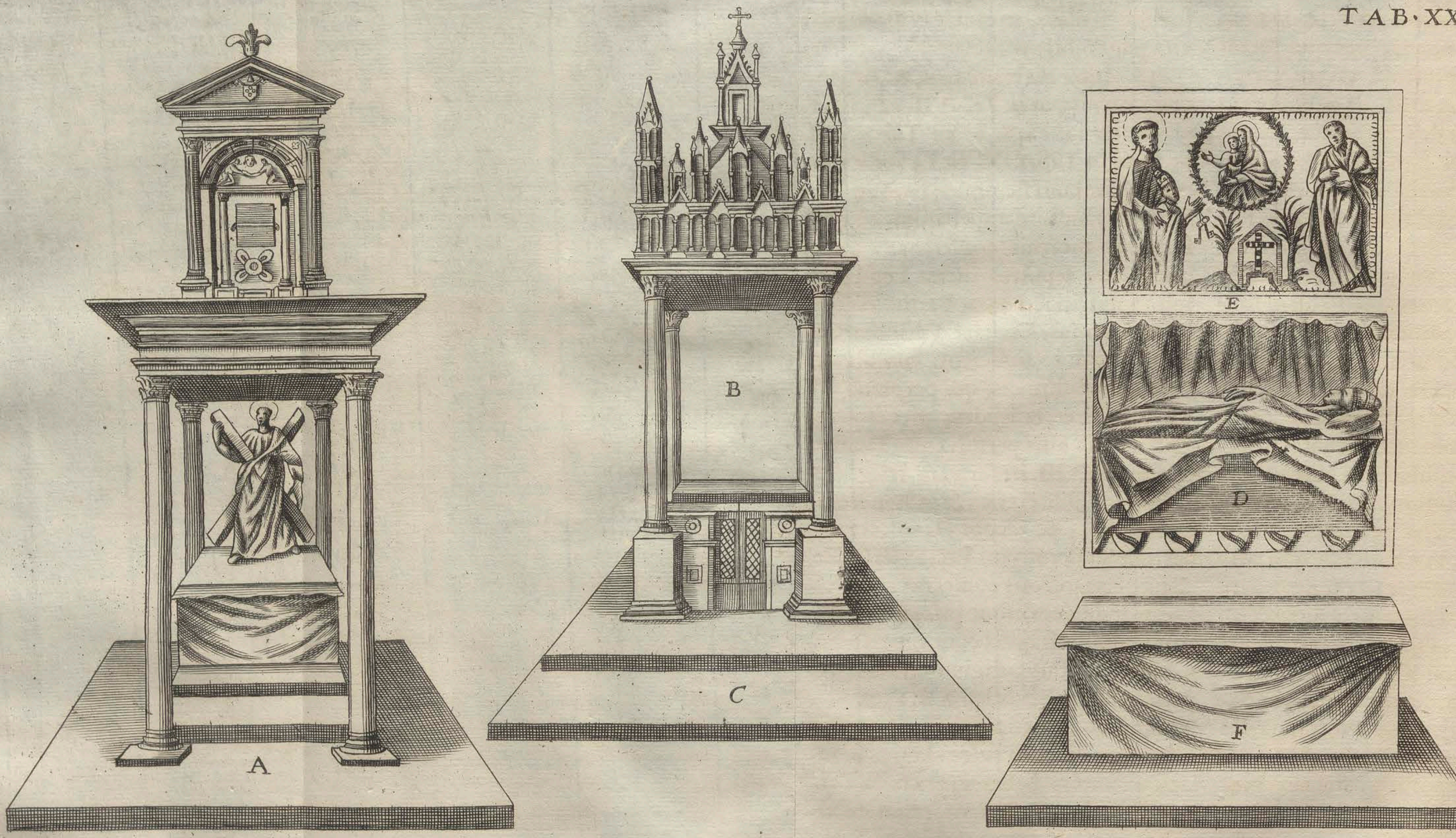
47. Cæterùm ad Basilicæ calcem in angulo mediæ navis propè januam Ra-

acobus
x Petro
præte-
oc Al-
n nem-
o Epi-
sque in
t illud,
nonitu
iá spe-
B.Pe-
ciare
scilicet
entur,
tuens,
m ob-
el gra-
en ca-
ostoli-
Hæc
pse in
alem;
Panvi-
gstan-

rigesi-
e hu-
n.46.
lit.M.
ngre-
quam
atissi-
r; ut
09.&
n co-
æ ef-
teriti
votis,
t ini-
sum.

lcem
uam
a.

TAB·XX

pag. 65.

Ravennatem, in Ortum, ut in nu.47. & in Tab.XX.lit.C. Bonifacius VIII. è Pariis marmoribus, columnis, operculo, Musivisque figuris restituit, & ornavit Altare B. Bonifacii Martyris longo senio deciduum, illiusque reliquiis sacratum. Ciborium cuspidatum erat Germani operis, sub quo sepulcrum marmoreum sibi vivens, cum suis insignibus gentilitiis, cooptavit, itaut dum Sacerdos Missæ sacrificium B peragerct, tumulum ipsius Bonifacii conspiceret. Sacelli præfati Architectus quidam fuit Arnulphus, cujus nomen inibi incisum erat: imaginem verò Deiparæ Virginis; ac SS. Apostolorum Petri in dextera, & Pauli in sinistra, ac etiam Bonifacii VIII. quem Princeps Apostolorum offert B. Virgini, Musivo opere expresserat Carolus Comes. Hæc clarè exprimuntur in dicta Tab.XX. ubi lit.B. denotat parietem, in quo sepulcrum constructum erat; lit.D. ipsum Bonifacii sarchophagum; E. supradictas imagines Musivo opere expressas; F. Altare sub quo corpus S. Bonifacii Papa IV. quiescebat. Hìc etiam sepulti fuêre Benedictus Cajetanus S. R. E. Diaconus Cardinalis ejusdem Bonifacii VIII. nepos, & Petrus Hispani Cardinalis Episcopus Sabinensis, & Cajetanus Protonotarius Apostolicus, ut è lapideis tabulis eorum sepulcris oppositis, patebat. Neque hìc omittendum reor, cum Sanctissimi Papæ Bonifacii VIII. mentio inciderit, eum adeò majestati Vaticanæ Basilicæ augendæ studuisse, ut & redditus ampliârit, multi pretii donaria contulerit, numerum Canonicorum adauxerit, octo creatis, ut terdenos perficerent; item Beneficiatorum, tribus additis illis triginta, quos Nicolaus III. creaverat, & demum viginti Clericos Beneficiatos instituerit. Corpus hujus Pontificis, è nobilissima, & antiquissima Romana Cajetanorum Familia, integrum, & incorruptum sub anno 1605. repertum fuisse traditur à Joanne Rubeo, in ejusdem Pontificis vita pag. mihi 346.

48. Inter Ravennatem, & Argenteam januas, ut in Tab.VII. ichnographica sub num.48. & in Tab.XVIII. lit.C. ac in Tab.XIX. lit.L. indicatur, erat Altare cum stemmate familiæ Ursinæ, Mortuorum appellatum, eò quia suffragia mortuis conferebat. Juxta hoc Altare sepultus fuerat Leo IX. ac sub annum inde 1430. Bartholomæus Beneventanus, Ecclesiæ Vaticanæ Canonicus, dote sufficienti cumulavit, Clericum instituens, qui perpetuò Altari inserviret, & laudes, precesque in C Choro cum aliis persolveret. Tandem Gregorius XIII. in formam longè augustiorem illud erexit, & in honorem SS. Philippi, & Jacobi Apostolorum, necnon S. Hieronymi Presbyteri, Ecclesiæque Doctoris consecravit, privilegiis, Indulgentiisque prioribus, pro animarum suffragio, confirmatis. Supra Altaris istius fastigium, sita erat in pariete statua Benedicti XII. Pontificis Tholosani, cujus opera, nova tecta Ba- D silicæ superinducta fuêre. Hujus simulacri exemplar habes in præfacta Tab. XVIII. lit.B. ac lit.A. demonstrat inscriptionem marmoream videlicet: *Benedictus PP. XII. Tholosanus fecit fieri de novo tecta hujus Basilicæ sub anno Domini MCCCXLI.* At sub eodem simulacro artificis nomen incisum erat. *Magister Paulus de Senis fecit*.

49. Ab altero latere Argenteæ portę, ac alterius, quæ Romana appellabatur,

ut num.49.erat Altare, quod olim Nicolaus de Astallis Basilicæ Canonicus Anno MCCCXLIII. restituit, ac S. Antonio Abbati dicavit, licet ætatis processu Spiritui Sancto, postremoque S. Annæ invocationi cesserit, eò quòd Societas Parafrænariorum, è veteri cruce transversa, Sanctæ istius effigiem huc transtulit. Hujus Altaris exemplar habes in Tab.XIX.lit.H.

50. Demum in angulo prædictæ navis in iisdem parietibus ponè januam Romanam, ut nu. 50. S. Vincislao Regi Bohemorum, ac Martyri ab Hyricone Episcopo Olomucense dicatum, atque dotatum fuit Altare, quod inde S. Erasmi Episcopi, & Martyris vocitabatur, ob ejus simulacrum ligneum inibi appositum, posteaque in ipsorum, & S. Bartholomæi Apostoli honorem denuò excitatum fuit, prout in Tab.XIX. lit.G. & in Tab.XXI. lit. A. à tergo iconis ligneæ S. Erasmi, picta erat antiqua imago, præfati S. Vincislai Regis Bohemiæ, ut lit.B.in dicta Tab.XXI. demonstrat; ubi in medio visitur S. Vincislaus Imperiali habitu indutus, dexterâ vexillum, in cujus medio nigra Aquila, in albi coloris area, expressa erat; sinistrâ verò gladium, & clypeum tenens: ad dexteram Carolus IV. Imperator Rex Bohemiæ, ad sinistram idem Hyricon Episcopus indutus cappâ rubrâ supra rocchetum cum cruce Archiepiscopali, ambo genuflexi. Post hos, duo stant viri, quorum unus in habitu regulari, dexteram super dexterum humerum præfati Caroli Imperatoris apponit, ac sinistrâ baculum Pastoralem sustentat; alter verò Episcopali indumento conspicuus, sinistram tenet super caput Hyriconis Episcopi, in ejusque dextera baculus pariter Episcopalis apparet. Quinã sint isti duo Episcopi ignoro, reor tamen ejusdem Bohemiæ Regni Patronos esse. Expeditis jam tandem, quæ de mediana hac navi dictu, visuque digna existimavimus, in proximam anteriorem, dexteramque in Austrum vergentem transibimus.

SECTIO VI.

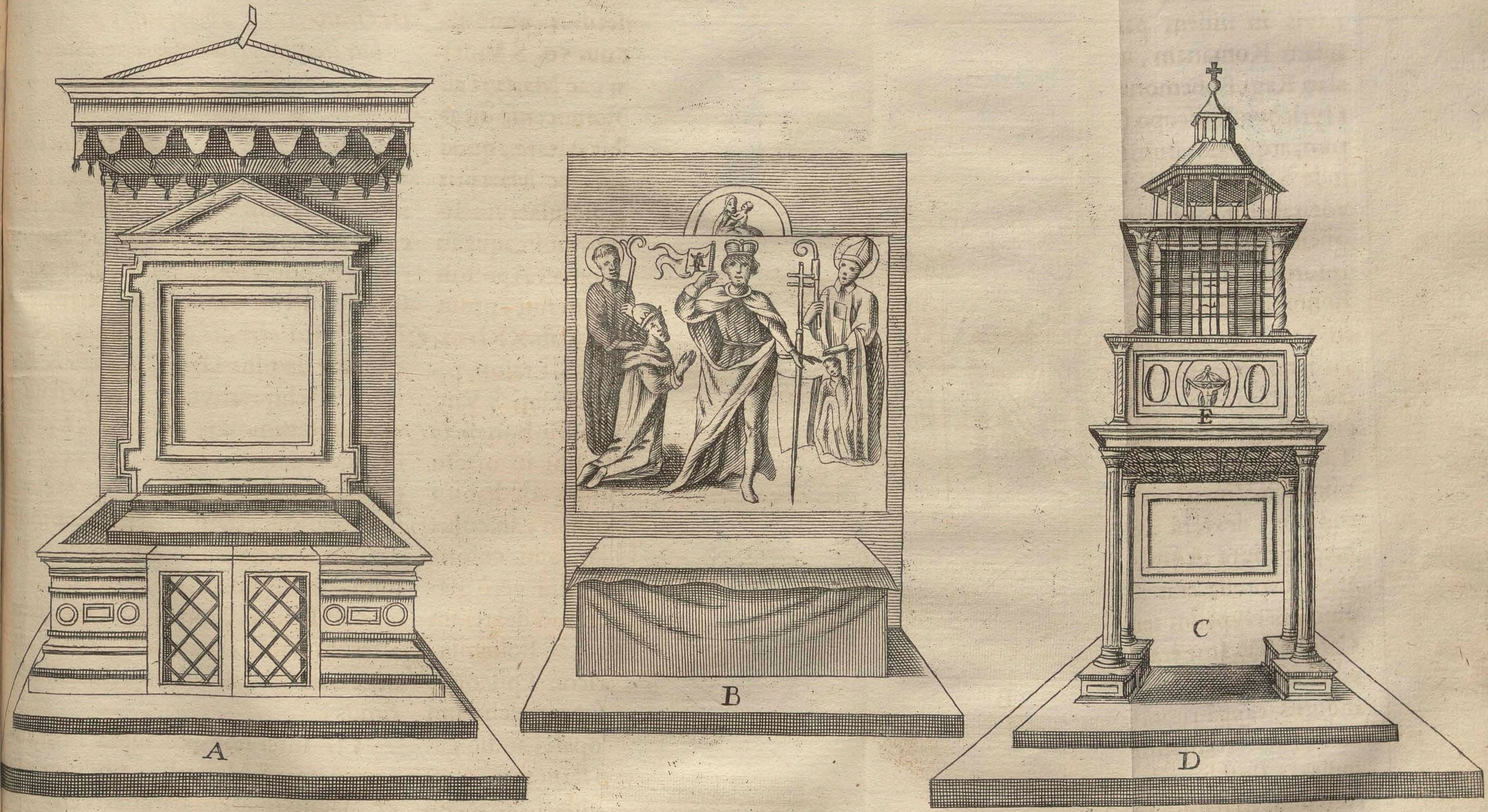
De Oratoriis, seu Cappellis, ac Altaribus in minori, anteriorique Navi dextera existentibus.

51. MEDIA, quæ & maxima dicitur, excipit à dexteris, idest Meridiem versùs, minorẽ navẽ, cujus ad caput in parastata, quæ majores, & minores fornices fulciebat, vetustissimum fuit Altare S. Martiali, Discipulo B. Petri dicatum, quod à Neapoleone de filiis Ursi Cardinal. & Basilicæ Archipresbytero semel restauratum; ditatumque, Ursina de Ursinis iterum reparavit, exornavitque, additâ dote pro suæ animæ, suorumque suffragio, qui etiam ibi sepulturæ mandati sunt. Locus hujus Altaris num.51. indicatur in Tab.VII.

52. Huic è diametro in Meridiem alterum stabat Altare adeò vetustum, ut & nominis, & cultus jacturam fecerimus.

53. Inter hoc, & supra memoratum Altare S. Martialis, ubi nunc una ex magnis quatuor parastatis est, quæ tholum sustentant, prima videlicet, quæ ad sinistrum latus ingredientibus occurrit, in absidula, seu loculamento in quo ad præsens est simulachrum S. Andreæ, inibi eximium marmoreum, deauratumque erat sepulcrum, cujus

TAB·XXI

pag. 66.

cujus locum numerus 53. indicat, cum statua ænea Pauli III. Pont. Max. quod postea Urbani VIII. jussu ad absidem majorem, idemque sinistrum latus, ut modò visitur, translatum fuit.

54. Inter undecimam, & duodecimam columnam fuit etiam translatum Altare, cum corpore B. Petronillæ Virginis è priori loco, sive ejus templo, & super Altare collocatus magnus, atque ligneus Crucifixus, qui in Altari Sanctorum Apostolorum Simonis, & Judæ erat.

55. Jamque ad Basilicæ januam, quæ olim Judicii, postea S. Andreæ nomen sortita est, brevi tractu devenimus. Ad sinistram egredientium propè sacellum B. Bonifacii Mart. extabat sepulcrum Bonifacii IV. marmoribus, & cælaturâ conspicuũ, ut in Tab. XIX. lit. M. Pontifex iste Pantheon celebre Agrippæ monimentum, à turpi futilium Deorum grege expiatum, Beatissimæ Virgini, Sanctisque omnibus dedicavit. Hìc etiam; ut in eadem Tab. XIX. sub lit. P. locata fuit equestris è marmore statua Ruperti Malatestæ Comitis, Xysto IV. regnante S. R. E. Ducis Generalis, qui & Urbem, & Vaticanam Basilicam ab immani, & avara Saracenorum rabie tutavit, & hucusque victrices gentium immanium furias acerrimè propulsatas infregit, ac domuit.

56. Dexterum portæ latus occupavit Guillelmus de Pereriis, extructo SS. Apostolorum Petri, Pauli, & Andreæ sacello, ut sub lit. O. præfatæ Tab. XIX. quod certè non ultimum templi decus habitum fuit. Sub pavimento etiam primæ, & secundæ columnæ conditus jacuit, Petrus Raymundez Hierosolymitani Hospitalis, ut ajunt, Magister: nec ille solùm, sed per totam hanc navem dexteram penè innumeri Cardinales virtute, moribus, genere, rebus gestis insignes quiescunt, quos inter Guillelmus Patriarcha Hierosolymitanus, Ostiensis Episcopus, Antonius Pazerinus Forojuliensis, Patriarcha Aquileien. & Episcopus Tusculanus, Nicolaus Neapolitanus Capuæ Archiepiscopus, Joannes de Segovia Hispanus, Varambona Gallus, Franciscus Condulmerius Venetus, Eugenii IV. nepos, Isidorus Constantinopolitanus, Archiepiscopus Ruthenorum, Legatione ad Orientis Imperatorem strenuè functus; Theodorus Lelius de Torno Episcopus Tarvisinus, Batholomæus Martini, Valentinus Hispanus Episcopus Segovien. Joannes Baptista Ferrarius Episcopus Mutinen. & Civis, Joannes Lagrolasius Gallus, Petrus Balbus Episcopus Tropien. & alii quamplures, quorum longâ nominum serie Lector tædio afficeretur, sed pauca hæc in illa navi delibasse sufficiat, in alia huic proxima, minorique diutius immoraturis.

SECTIO VII.

De Oratoriis, Altaribus, & Sepulcris posteriorem minoremque Navim occupantibus.

57. INFIMÆ hujus Navis sinistræ ingredientibus tractum, quamplurimæ Altarium, ac Tumulorum moles nobilitabant. In primis autem in superiori parastata, quæ Navis minoris, & hujus, quam describimus fornicem substentabat, colebatur Altare non indecorum, licet nomine ob vetustatem careret, ut num. 57.

58.59. Huic ex adverso in Meridiẽ juxta alteram parastatam innitebatur sacellum eximiæ pulcritudinis, ac majestatis ab Eugenio IV. splendidè restitutum, Deiparæ, & Apostolis Petro, & Paulo sacrum. Hoc Cardinalis Petrus Barbo Eugenii IV. nepos, perpetuâ pensione dotavit, adjecitque sepulcrum, ut num. 59. è marmore candidissimo, ubi Patrui Maximi ossa reposuit.

60. Proximum Eugenii tumulo, sequebatur sacellum B. Marco Evangelistæ dicatum, ut in num. 60. dives dote, & muneribus, quæ ei contulit Marcus Barbo Patriarcha Aquilejensis, & Paulo II. affinis, cui jam defuncto, urnã è Pario marmore figuris, & emblematibus latè conspicuam ibidem locavit.

61. Paulò inferiùs post grande Ostium in pariete Basilicæ, ducens in Sacrarium, stabat Altare S. Nicolai Episcopi, & Confessoris à Nicolao V. constructum, cujus inde Pontificis corpus sub tabula è lapide nobilissimo, servatum fuit.

62. Exiguo tractu intermedio, Oratorium cum Altari B. Blasio Episcopo, & Martyri excitavit Poncellus de filiis Ursi, juxta quod cum suis Patribus, & uxore filiâ Marchionis Monferratensis, sepulcrum habuit.

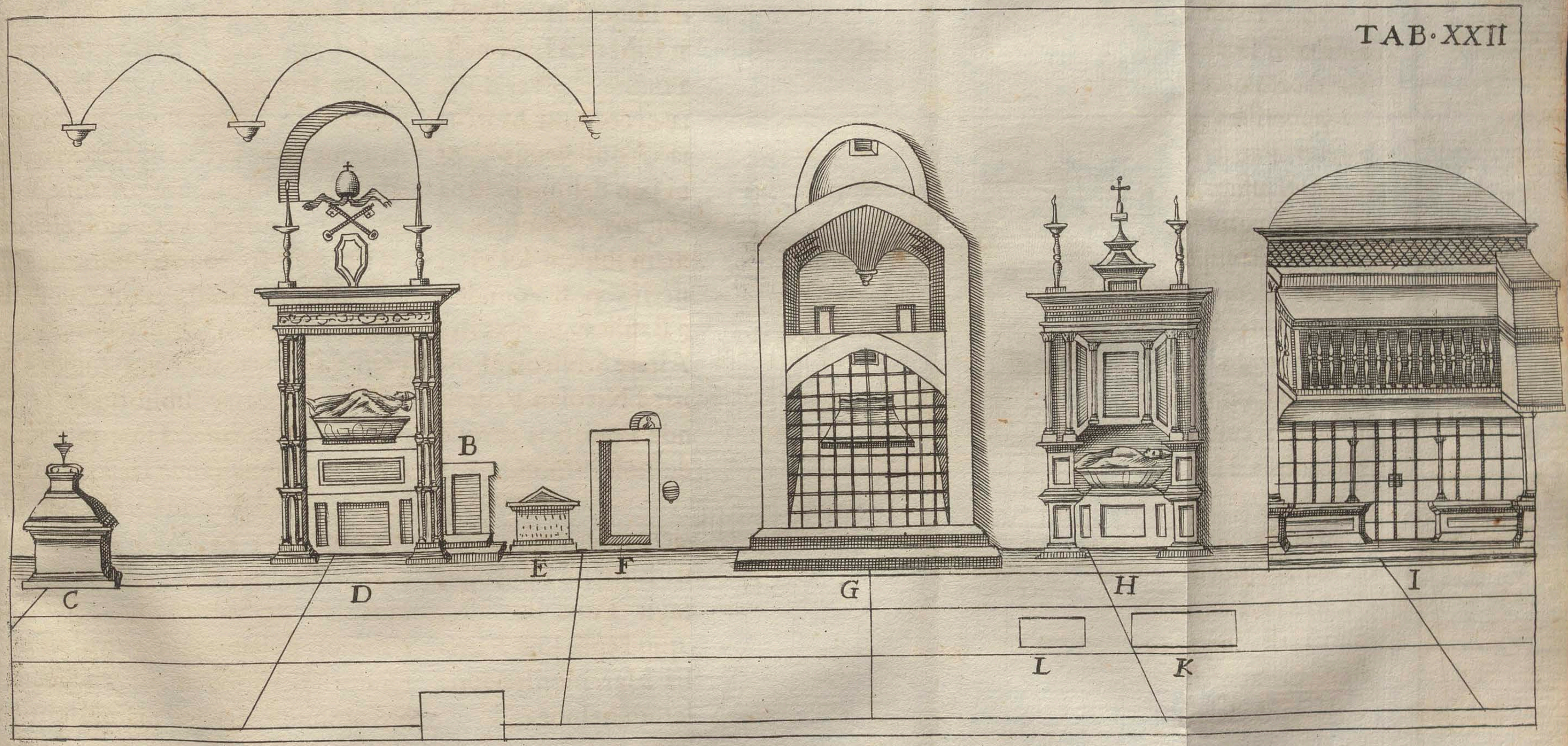
63. Splendidiùs tamen in proximo eminebat Urbani Pont. VI. Neapolitani sepulcrum, Basiliculæ formam præseferens. Ejus exemplar vide in Tab. XV. lit. L. circa quod, quamplurima Pontificum Romanorum cadavera reperta fuère, quæ ibidem relicta sunt, inter quæ illa Lucii II. & Cælestini III. Matthæus Veggius enumerat; itaut luce clariùs appareat accuratissimum Mallium non temerè affirmasse, in hac Basilica, præcipuè tamen in hac navi, Pontificum porticus appellatâ tumulatos fuisse omnes Pontifices, quorum sepulcra, vel saltem vestigia, situsve penitus ignorantur. Si autem qui illi fuerint scire in votis est, vices nomenclatoris implebo. Deusdedit, Honorius I. Severinus I. Joannes IV. V. VI. XVI. & XVIII. Eugenius I. & II. Formosus, Bonifacii V. & VI. Romanus I. Theodorus II. Leones V. VI. VII. & VIII. Landus, qui, & Laudo, Agapetus II. Nicolaus II. & Cælestinus IV.

64. Propè sepulcrum Urbani VI. pulcherrimum sacellum, in honorem Annunciationis B. Virginis Mariæ, locatum erat, in quo S. Margaritæ Virginis eximia imago à populo colebatur.

65. 66. In eodem muro duo alia antiquissima sacella erant cum aris, quorum alterum S. Eustachio, alterum verò S. Georgio dicatum fuisse ex pervetusto Vaticanæ Bibliothecæ Martyrologio colligitur. Hinc procedentibus amplissima janua, seu magnus arcus, aditum dabat ad Oratorium protensum extra Basilicam, ubi cum Xysti IV. Pont. liberalitate certavit operosior artificum eâ tempestate clarissimorum labor. In Patronos hujus Oratorii B. Virginem, S. Franciscum, ac S. Antonium delegit idem Pontifex. Tres gradus sedilium è ligno, juxta triplicem ordinem Clericorum ibi Psallentium, solo fixit. Binos Beneficiatos instituit, totidemque perpetuos Clericos, qui Xystini sunt appellati, plurimas, maximasque intra illud Sanctorum reliquias locavit, quas numerando prolixior viderer. Hujus Oratorii faciem habes in Tab. XXII. ad lit. I.

67. 68. 69. Interiùs verò pavimenti medium tenebat æneus tumulus, admira-

TAB·XXII

pag 68

mirabilis artificii, ut num 67. quem Patruo suo, ac Prædecessori Xysto IV. constituit Julianus Cardinalis Ruvereus, qui postea in Pontificem electus Julius II. appellatus est; ipse verò post obitum sub abside à tergo Altaris jacuit; attumulatis hinc inde S.R.E. Cardinalibus, Fatio Sanctorio, ut num. 68. & Galeotto Franciotti de Ruvere, ut num. 69.

70. Oratorio tandem egressis, in pavimento erat obvius lapis sepulcralis è marmore, ut num. 70. & in Tab. XXII. lit. K. piissimæ Carolæ Cypri, & Hierusalem Reginæ, quæ pietatis ergo Romam profecta, eamque peregrinationis, & vitæ suæ terminum nacta, à Summo Pont. Xysto IV. Regiâ quâ par erat funeris pompâ sepulcro mandata fuit. Nec longè ab illa, Maria Cõstantinopolitana genere nobilissima, fato non impari excepta. Earum monumenta Greco caractere marmori incisa fuere.

71. Hæc in pavimento. In pariete verò opposito tumulus eminebat Bernardi Heruli Narniensis, Sabinen. Episcopi, & Cardinalis, ut nu. 71. à transversa Basilicæ parte translatus. Pro ejus icone adi prædictam Tab. XXII. sub lit. H.

72. Huic situ, ac nitore inferior jacebat alter Stephani Nardini Foroliviensis, Ecclesiæ Romanæ Cardinalis amplissimi, ut num. 72. & in eadem Tab. XXII. videre potes sub lit. L.

73. Non longè ab Heruli tumulo in amplum ostium parietes aperiebantur, per quod adibatur Oratorium S. Thomæ Apostoli à Symmaco extructum, atque ornatum, ut nu. 73. Ejusque formam inquires in Tab. XXII. lit. G. Hujus in medio sub marmoreis lapidibus jacebant corpora Joannis Podii Bononiensis Episcopi, & Matthioli de Lampugnano Episcopi Placentini, Petri Lunelli Episcopi Cajetani, & Francisci Barclai Milopotamien. Episcopi, ex Turnone Valentiæ oriundi, Basilicæ Pœnitentiarii, qui omnes commune ibi sepulcrum habebant.

74. 75. 76. 77. A sinistro Altaris cornu parietibus inhærebat omnis elegantiæ fons Baptismalis, ut num. 74. ad cujus basim Pontifex Max. Innocentius VII. ad latus Petrus Fonseca Lusitanus, Diaconus Cardinalis, ac Nicolaus Ecclesiæ Vaticanæ Canonicus, è nobilissima Vicecomitum familia, extincti quievêre, prout num. 75. A dextero autem cornu Altaris in Orientem, è Pario marmore concinnè admodum elaborata visebantur sepulcra Ardicini Junioris Presbyteri ut nu. 76. & Ardicini Senioris Diaconi S.R.E. Cardinalium *della Porta* num. 77. ut vulgò appellabantur, quorum pietas, & devotio in S. Thomam Apostolum, Oratorii decorem senio labentem firmavit, & auxit. His denique medius, infra tamen, sub lapide signis, & emblematibus ornatissimo decubuit Theobaldus de Monte Rubeo Archiepiscopus Bisuntinus.

78. 79. Extra aditum prædicti Oratorii ad Meridiem, in interiori Templi pariete, ut nu. 78. Parius lapis affabrè insculptus operiebat exuvias Christophori de Maronibus Romani Episcopi Isernien. & S.R.E. Cardinalis, istiusque Basilicæ Archipresbyteri, optimè meriti, qui excogitavit, ut fieret copiosa, & exactissima descriptio eorum, qui vel minimum huic Ecclesiæ pio, gratoque animo contulerunt. Hujus deinde sepulcri locum, ætatis decursu,

occu-

occupavit Sacrarii janua, quam habes num. 79. & in Tabula XXII. sub litera F. illæso sepulcro Gregorii V. ut in eadem Tabula lit.E. quod hodie servatur sub fornice novi pavimenti, relictis quoque duobus aliis, Pelagii I. & Bonifacii III. ut ex inscriptione muro affixa colligi potest.

80. Gregorianum sepulcrum in parietum crassitie, sequebatur absidula cum altari in nu. 80. quod fortè Gregorius IV. erexit in cultum B. Sebastiani. Verùm ita exolevit, ut ejusdem vix tenue vestigium in muri præfati demolitione reperiri potuerit, cum in Ecclesiæ inservientium commoditatem recens aditus apertus fuisset, unde iter ad Oratorium esset, exteriùs quidem, sed adjacens templo maximo, ubi olim Sanctimoniales vulgò dictæ *le Murate di S. Pietro*, clausæ degebant, quæ sub seculi sextidecimi finem in alia Urbis Monasteria translatæ fuêre, de quibus infra ad numerum 165. dicemus.

81. Prope Sacrarii januam, de qua diximus supra num. 79. altera erat janua, ut in dicta Tabula XXII. litera B. quæ concedebat ingressum ad cameram amplam fornicatam, licet non integram, ad scopas, aliaque condenda lignamina, olim antiquum Sacrarium, ante quod diu S. Gregorii Magni jacuit corpus. Januæ huic proximum, auro, Pariisque marmoribus nituit sepulcrum Pii III. diverso, cultissimoque sculpturæ genere æque nobile. Ejus exemplar videri potest in eadem Tabula XXII. sub lit. D. Huic subjectus jacebat Franciscus Bandinus Piccolomineus Senarum Archiepiscopus.

82. Paulò inferiùs eodem ordine, prope Basilicæ finem, sub lateritio sepulcro depositum fuit corpus B. Pii V. ut num. 82. quod postmodum in Liberianam Basilicã augustissimâ pompâ à Xysto V. Summo Pontifice translatum, ubi in sacello ab eodem Xysto magnificentissimè constructo, recolitur.

83. Aliam quoque lateritiam urnam à superiore paulò distantem, ut num. 83. sed in eadem parte parietis, ad tempus habuêre, Julius III. & Hadrianus VI. ut scilicet inde asportati alibi locarentur. Julii lateritium tumulum vide in dicta Tabula XXII. sub litera C. Hadriani verò cadaver, in Ecclesiam S. Mariæ de Anima denominatam, translatum fuit.

84. In ultimo autem hujus navis angulo Constantia Piccolominea humata fuit, eique proximum, ut in num. 84. altiùs tamen in pariete erat sepulcrum Pii II. quod eximium illud Pii III. nepotis supra descriptum n. 81. æmulabatur. Ambo hæc sepulcra ab Alexandro Cardinali Montalto in Ecclesiam S. Andreæ de Valle translata fuêre; eò quia eodem in loco, ubi Ecclesia præfata ab eodem Cardinali magnificentissimè constructa fuit, Illustrissimæ Piccolomineorum familiæ erat Palatium, plateaque illa, quæ ante ejusdem templi faciem jacet, Platea Senarum denominabatur.

85. Ab horum sepulcrorum fronte Oratorium S. Gregorii Magni erat, ut num. 85. quod ei Gregorius IV. eximius cultor Sanctissimi Prædecessoris dicavit, & sub eodem prædicti S. Pontificis corpus, urnâ Ægyptiaci marmoris miræ amplitudinis inclusum, necnon trabibus ferratis munitâ venerabundus reposuit, multis per sacellum altaribus exci-

excitatis ad Sanctorum reliquias decorè servandas, quas è diversis Cœmeteriis, Cryptisque huc attulerat. De ejusdem Santissimi Pontificis corporis è Porticu, in hanc Basilicam translatione, sic Bibliothecarius in præfati Gregorii IV. vita scribit: *Et quoniam tunc divino ignis amore succensus corpus Beati Gregorii hujus universalis Ecclesiæ Præsulis, per quem S. Spiritus gratia toto Orbe Terrarum inextinguibile sapientiæ munus induxit, ex loco, sepultus, quo prius fuerat tulit, & non longè ab eo in alium noviter constructum infra Ecclesiam B. Petri Apostoli summo honore perduxit, ejusque sacrum altare argenteis tabulis undique perornavit, & Oratorium suo sancto nomine titulavit, absidamque ejusdem super aurato Musivo depinxit, in quo scilicet Oratorio Sanctissima corpora Beatorum Martyrum Sebastiani, Gorgonii, ac Tiburtii ex Cœmeteriis, in quibus ante jacebant perduxit, & unumquodque eorum separatis altaribus collocavit, pro quibus denique Pontificatûs sui tempore decrevit, ut monachi, qui ad officium persolvendum in Ecclesia B. Petri Apostoli sunt constituti, omnibus diebus ibidem, laudes omnipotenti Domino canere non desistant. Obtulit autem in eodem Oratorio vela majora, vel modica serica decem & octo. Vestes super altare, sub quo Sanctissimi Gregorii Papæ corpus quiescit tres. Unam cum chrysoclavo habentem historiam ::::::: & super unumquodq; altare prædictorum Martyrum vestem de fundato unam. Imagines denique desuper deargentatas, necnon auro perfusas tres, habentes vultum Domini, & eorum depictos, quorum specialia ibidem corpora humata, miraculis, ac virtutibus pollent.* Verùm cum jam Oratorium hoc nimiâ laberetur vetustate, Pius II. reparavit, pretiosisque marmoribus pristino decori, super extructâ camerâ, restituit, quam auro, gemmisque perfulgidam quatuor è lectissimo marmore columnæ sustentabant, ibique B. Andreæ Apostoli caput, summis honoribus publicè exhibitis, collocavit. Hujus altaris exemplar vide in Tab. XX. sub lit. A.

86. In hoc etiam sacello sepulcrum quidem non inelegans habuit Agnes de Columna ut nu. 86. Hæc de hac posteriori navi scripsisse satis superque sit; modò ad reliquas duas minores, ad lævum Basilicæ latus in Septemtrionem, gradum faciamus, & primò anteriorem, maximæ navi propiorem lustremus.

SECTIO VIII.

De Oratoriis, Altaribus, atque Sepulcris, in anteriori minorique navi, ad Aquilonem existentibus.

87. PRIMO igitur in navis capite ad Occidentem in parastrata dextera fornicis in Meridiem vergentis, ex qua parte in Basilicæ crucem aditus erat, ut num. 87. post Altare S. Antonii Abbatis, aliud Sanctis Laurentio, & Georgio extructum fuit, dotatumque à Jacobo Cajetano de Stephanescis hujus Basilicæ Canonico, deinde S. R. E. Cardinali pro anima sua, & Annibaldi de Ceccano nepotis, & Cardinalis, prope quod ipsi sepulti sunt. Hic porrò Cardinalis auctor fuit Jotto pictori eâ tempestate celeberrimo, ut D. Petri Naviculam fluctuum impetu jactatam & penè naufragantem intra Basilicæ atrium in parietibus qua-

quadriporticus ad Orientem, opere vermiculato exprimeret, de qua suo loco.

88. E regione autem visebatur ara sine nomine, & cultu, suâ tamen simplicitate non indecora, ut num. 88.

89. 90. Laudati Alpharani ordinem sequendo, in hujus minoris navis medio in Cappella, quæ nunc dicitur Gregoriana, in loco designato n. 89. recol. mem. Gregorius XIII. sepultus fuit. In pariete autem noviter à Paulo III. Summo Pontifice tunc extructo, qui per transversum hanc sinistram navim intersecabat, inter undecimum, & duodecimum columnarum ordinem, novum fuit extructum altare, ut n. 90. in quod Beatissimæ Dei Genitricis Mariæ filium amplexantis imago, quæ antiquitus in Oratorio S. Leonis Papæ posita erat, translata fuit, sub eodemque altari multa sacra lypsana recondita fuêre, quæ ipse Alpharanus recenset. Postea verò laudato Greg. XIII. jubente, hoc diruto altari, eadem Deiparæ Virginis imago ad cappellam, ab eodem Pontifice constructam, translata iterum fuit. Ante hoc Altare sepulcrum Bernardini de Cruce Episcopi Novocomensis erat, juxta quod ossa Callixti III. Alexandri VI. Urbani VI. ac VII. translata fuêre, cujus sepulcri formam habes in Tab. XV. lit. M. cui sepulcro proxima erat exigua quædam janua lit. N. designata, quæ in præmemoratum sacellum Gregorianum ducebat.

91. In hac eâdem navi ad Orientem juxta portam, quæ dicebatur Guidonea aliud erat perantiquum altare ut nu. 91. S. Tridento dicatum, postea S. Antonio de Padua, cum domus Ursinorum stemmate. Alpharani verò tempore, diruto altari, eodem in loco, lapis supra quem plurimi Sancti Martyres pro Christi fide mortem oppetierant, qui olim juxta S. Joannis Chrysostomi aram colebatur, positus fuit, ut indicat Tab. XIX. lit. F. Inibi etiam duo rotundi lapides, ferro ligati, collocati fuêre, quos pedibus SS. Martyrum carnifices appendebant, dum illi in eculeo cruciabantur. Modò omnes hi lapides ad primam visuntur parastratam.

92. Ad ingredientium sinistram, ubi lustralis sumitur aqua, ex altera parte ejusdem Guidoneæ portæ in Aquilonem, aliud erat antiquissimum altare, ut num. 92. cum insignibus, & descriptione in lapide marmoreo nobilium Romanorum de Amateschis à nobile Odone Lotta de Amateschis restitutum, ac S. Antonino Martyri dicatum; postea S. Birgittæ, demum S. Erasmo Episcopo, & Martyri; quo etiam diruto, Alpharani tempore, ejus loco, lapidem, sive Tabulam porphyreticam posuerunt, in qua ossa Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, ut supra diximus, divisa fuêre. Locus istius Tabulæ designatur in dicta Tabula XIX. lit. D. Hac perlustratâ navi, modò ad alteram huic proximam, quæ etiam Aquilonem respicit, stylum vertamus, quæque ob singularem Domini Nostri Jesu Christi imaginem Vultus sancti, sive Sanctissimi Sudarii, Veronicæ navis appellata fuit.

SECTIO IX.

De Oratoriis, Altaribus, & Sepulcris navis ultimæ, ac posterioris in Aquilonem.

93.94.95. IN hujus navis capite ad Occidentem, ut n.93. demonstratur; perantiquum extabat Altare, quod cuinam Sancto olim dicatum esset, ignoratur. E conspectu juxta alteram parastatam ad Aquilonem, ut num.94. pulcherrimum visebatur Sacellum, cum Altari S.Ægidio Abbati erecto, amplissimisque redditibus locupletato, à Joanne Tomacello Comite Soræ Pontificis Bonifacii IX. Germano. Juxta hoc sacellum aliud sequebatur, ut num.95. non minoris formæ, cum Altari, marmoribus, ac columnis diversorum colorum extructum, Divoque Nicolao Episcopo, & Confessori sacratum.

96. Numerus iste Cappellam Gregorianam designat, de qua nuper diximus. In eam translata fuit devota Imago Dei Genitricis Mariæ Virginis de Succursu nuncupatæ, quæ olim in supradicto Oratorio S.Leonis Papæ extabat. Sub hoc Altari Summus Pontifex Gregorius XIII. corpus S.Gregorii Nazianzeni, cognomento Theologi, & Ecclesiæ Doctoris, quod per longum temporis spatium in Ecclesia S.Mariæ Campi Martii de Urbe quieverat, inde amotum, splendidissimâ pompâ, reposuit.

97. In antiquo pariete ejusdem navis, loco indicato num.97. erat sacellum S.Jacobo Apostolo dicatum, ac ab Antonio de Calvis S.R.E. Cardinali, hujusque Basilicæ Archipresbytero, restitutum.

A 98. Propè hoc sacellum aliud sequebatur, nempè sub num.98. S.Hieronymo Confessori, & Ecclesiæ Doctori, ab Acheruntio de Bovenis erectum, atque dotatum.

99. Non longè ab isto eodem in pariete aliud erat Altare, ut num.99. S.Augustini Episcopi, & Ecclesiæ Doctoris, ab Altarusio Canonico restauratum, & pingui dote locupletatum.

B 100. Juxta dictum Altare S.Augustini aliud respectivè erat antiquissimum Altare, S.Ambrosio Episcopo, & Ecclesiæ itidem Doctori consecratum, cujus locus designatur num.100.

101. In eodem ordine, ut nu.101. aliud sequebatur Altare elegantissimum D.Martino Sacratum, amplissimisque proventibus ditatum à Joanne Gallo S.R.E. Cardinali Vivariensi, Ostiensi Episcopo, ac Vicecancellario.

C 102. Parum ab hoc S. Martini sacello distabat aliud Altare, ut nu.102. in honorem S. Agathæ Virg. & Mart. constitutum, ac ab Ægidio de Roffredis restitutum, quo deinde in Basilicæ demolitione disiecto, ejus locum sepulcralis urna è marmore Marcelli II. Summi Pontificis occupavit.

103. Ante hoc sepulcrum in recentis Basilicæ murum, qui illam à veteri dividebat, translatum fuit Altare D S. Luciæ Virg. ex Ecclesiæ ruinis ereptum, in quo Sanctæ hujus Virginis brachium, quemadmodum à B.Gregorio Magno in prima dedicatione locatum fuerat, in hac nova consecratione eâdem thecâ exceptum, repositum fuit. Hujus Altaris orthographiam habes in Tab.XV. lit.P.

104. Pone Altare B. Agathæ alius erat aditus, ex quo ad duas alias Basili-

cæ adiacentes Ecclesias patebat accessus; quarum Ecclesiarum nomen, & Auctor latent. Tandem occluso aditu, marmoreum Nicolai V. sepulcrum, ibi ex ruinis Basilicæ transpositum fuit; cujus formam habes in Tab. XVII. lit.E.

105. Non procul ab eodem Nicolai monumento, antiquitus stabat ara, S.Mariæ de Misericordia appellata, quæ à Nardo Catino hujus Basilicæ Beneficiato refecta, dotataque fuit: quâ denique jam labente, ejus loco, ut num.105. à Paulo II. Altare erectum fuit, ac B.Marco Evangelistæ sacratum, cujus exemplar inspicere poteris in eadem Tab.XVII.lit.C.

106. Juxta aram B.Marci, ut num. 106. eximium Pauli II. sepulcrum è marmore fuit transvectum, pulcherrimè ornatum, ut in Tab.XVII. lit.F. & licet marmorea Tabula, in qua ipsius nomen incisum erat, in anteriori navi dextera, ante Crucifixi aram strata reperiretur, attamen ejus corpus, Pontificum corporibus, è propriis thecis extractis, apud B.Petri Principem aram eâ parte, ubi jacet inscriptio -- *Polyandrium, hìc congesta sunt ossa plurimorum*; humatum fuit.

107. Prope locum hunc ut num. 107. ubi dictum sepulcrum fuit locatum, erat antiquitus ara S.Abundii, olim hujus Basilicæ Mansionarii, de quo in Martyrologio ad diem 14. Aprilis fit mentio. Hujus etiam meminit Divus Gregorius lib. 3. Dialog. cap.25. Hoc eodem in loco aliquando Leonis X. lateritium depositum stetit, quo demum in eximium, ac spectabile sepulcrum ad Ecclesiam S.Mariæ super Minervam, tempore Tiberii Alpharani, ut ipse testatur, translato, Pii IV. corpus lateritio, gypseoque monumento ibi fuit depositum, atque inde die 4. Februarii anno 1583. Gregorio XIII. Pontifice, ad Thermas in Ecclesiam S. Mariæ Angelorum pariter translatum fuit.

108. Numerus iste vetustum, designat aditum ad Ecclesiam S. Vincentii, quo clauso ejus in locum sacellum B.Mariæ Virginis ab Innocentio VIII. exctructum, ac dotatum transvectum fuit, de quo supra jam dictum est num.38. Præmemorati sacelli ciborium, reliquiis SS.Martyrum, Confessorum, ac Virginum erat refertum, quæ feriâ secundâ Paschatis, populo in statione affluenti visendæ, exponebantur in triginta octo tabernaculis, seu thecis elegantissimis, ac preciosissimis inclusæ, hasque omnes enumerat Alpharanus sub eodem num.108.

109 Hinc, nempè sub num.109. juxta prædictum sacellum, Innocentii VIII. æneum ipsius erigebatur sepulcrum, tantæ elegantiæ, ac precii, ut nulli secundum existimaretur, de quo meminimus supra ad num.38. ejusque exemplar etiam retulimus in Tab. XVII.lit.B.

110. Post hoc sepulcrum, antiquum sequebatur Altare in honorem S.Laurentii Martyris dicatum, ac dotatum à Lello de Milglis de regione Parionis, ut num. 110. quo etiam, iniuriâ temporum diruto, illuc labrum magnum è lapide Numidico, plumbo, ferroque apprimè glutinatum, quod fortè Pontificis alicujus sepulcrum erat, & juxta aram maximam, & Oratorium S.Leonis olim steterat, translatum fuit.

111. Juxta hoc labrum, ut n.111. erat sepulcrum Aloysii Cardinalis, ex fami-

TAB·XXIV

fig.1

fig.2

pag.75.

TAB. XXIII

pag. 75.

familia Rossiorum Florentiæ, quo in loco Alpharani ævo, Pauli IV. Pontificis corpus lateritio tumulo fuit exceptum, postmodum B. Pii V. studio in marmoreum, egregiumque sepulcrum intra templum B. Mariæ super Minervam translatum fuit.

112. A Pauli IV. sepulcro parum distans, ut num. 112. aliud elevabatur antiquum, & lateritium sepulcrum Franciotti Cardinalis Ursini, tituli Sanctæ Mariæ in Cosmedin, ac hujus Basilicæ Archipresbyteri, quod, ut sæpe memoratus Alpharanus tradit, ex Pii V. generali decreto de cunctis sepulcris supra pavimenta omnium Ecclesiarum amovendis, ac sub defunctorum pavimento condendis, prædictum Franciotti corpus, & nonnullorum Purpuratorum, nobiliumque ossa, pluribus sepulcris, ubique per Basilicam erectis exportata, in pavimenti visceribus humata fuere.

113. Porta parvula, ut num. 113. olim apud hujus navis angulum ad Aquilonem in parietibus erat, Porta Sancta dicta, quæ centesimo antiquitus reserabatur anno, in cujus vicem proxima suffecta fuit, ubi patebat S. Mariæ ad Præsepe Altare.

114. Numerus 114. locum ubi erat sacellum, & Altare S. Mariæ ad Præsepe designat, quod Joannes VII. eximiis Musivis, picturis, & marmoreis incrustationibus, columnisque vitineis, è Pario marmore, exornaverat. Dein in loco ubi erat Altare suffecta porta fuit, quæ Sancta dicitur, aliâ proximâ oppletâ muro. Hujus sacelli, locive, ubi Musiva opera in eo extabant exemplar habes in Tab. XIX. lit. B. & C. & in Tab. XXIII. lit. A. Portam Sanctam Jubilæi denotat, lit. B. columnas vitineas, quæ sacellum ornabant, lit. C. Musivum opus supra idem sacellum depictum, quod in ampliori forma habes sub lit. D. In explicandis figuris in eodem Musivo expressis non immoror, cum per se omnibus pateant; solummodo indico ipsius Pontificis Joannis VII. figuram lit. E. designatam, quæ retro caput quadratum habet, & Crucifixum quatuor clavis perforatum. Præter relata Musiva alterum expono in Tab. XXIV. sub fig. I. Musivum hoc observavi in Ecclesia S. Mariæ in Cosmedin, quod supra januam interiùs collocatum est, cum sequenti inscriptione:

Urbano VIII.
Vetustissimas has Musivas imagines in Oratorio Dei
Genitricis intra B. Petri Basilicam à Johanne VII. ad annum DCCV.
Exædificato olim extantes & in ejusdem Basilicæ sub Paulo V.
Amplificatione piè servatas hìc ad perpetuum rei sacræ
Monumentum Jo: Ant. Ghezzius Rom. hujus Diaconiæ Canonicus
Donavit & affigendas curavit anno salutis MDCXXXIX.

Lectorem hìc admonitum volo, quod figuras in Tab. XXIII. expressas, intersecatis lineis ad Musivum denotandum opus velare minimè feci, ne ob earumdem parvitatem, ipsæ obscuræ remanerent.

115. Ante præmemoratum sacellum, ubi præfata Porta Sancta suffecta fuit, aderat Ciborium, à conservando Sudario Domini Nostri Jesu Christi, Veronicæ appellatum. Ciborium quatuor, si emblemati, sex verò columnis elegantissimis, si Alpharano fides præstanda sit, sustentabatur, undequaque

ferreis, & deauratis cancellis munitum, ac circumseptum, cujus in summitate præfatus Crucifixus æneus quatuor clavis affixus positus erat; nunc autem in Basilicæ Sacrario asservatur. Hujus Ciborij exemplar habes in Tab. XXI. lit. C. D. lit. E. denotat præfatum Crucifixum æneum.

SECTIO X.

De Sepulcris, & aliis multis, quæ erant in Quadriporticu, & Atrio Basilicæ, ut in Tab. Ichnographica.

116. In atrii centro sub dio sita erat ænea vetustissima Pinea deaurata, altitudinis quindecim, & latitudinis septem palmorum cum dimidio, additis hinc inde duobus æneis, & deauratis Pauonibus, ac quatuor Delphinis pariter deauratis, aquam fundentibus, octo porphyreticis columnis circumlocatis, quæ tectum æneum sustinebant, quo Pinea cooperiebatur. Epistilia, quæ columnis imminebant, Palmis, Crucibus, & Agnis Musivis, Zophorum exornatum habebant, in quo sequens æneum signum peculiariter visebatur X. In Pineæ extremitate insculpta prominebant hæc verba *P. Cincius P. L. Salvius fecit*, scilicet: *Publius Cincius Publii Libertus Salvius fecit*. Duę etiam aderant literę scilicet A. & O. Pineam hanc, sicuti etiam Pavones, & Delphinos in Hadrianæ molis summitate olim fuisse scribunt Marlianus, Panvinius, & alii Antiquarii. Hodie eadem Pinea, & Pavones in Pontificio viridario visuntur. Si vero Pineæ ejusdem cum illius ornatibus exemplar desideres, exponitur in Tab. IX. lit. Q.

117. Non longè ab eadem aberat Pinea magnus ex ære Cantarus, sive labrum deauratum, quod nos fontem æneum diceremus, in cujus summitatem per aliquot ascendebatur gradus, ut publicè Peregrinis ad Basilicam cōfluentibus commoditati, ac usui esset. Verùm in hujus Cantari, præfatæque Pineæ descriptione, ex variis Auctorum sententiis, dubium incidit, an unus tantùm, vel duo fontes in Atrio locati essent. Primò enim Canonicus Romanus, sive Petrus Mallius, qui tempore Alexandri III. vixit in sua Vaticanæ Basilicæ descriptione sic fatur: *In Paradiso S. Petri est Cantarum, quod fecit fieri Symmachus Papa, columnis porphyreticis ornatum. Quæ nimirum columnæ tabulis marmoreis cum griphonibus connexæ, pretioso cœlo æneo coopertæ, cum floribus, & Delphinis deauratis aquas fundentibus. In medio verò hujus Cantari est Pinea ænea, quæ fuit coopertorium cum sinino æneo, & deaurato super statuam Cibeles Matris Deorum in foramine Pantheon. In qua, videlicet Pinea subterranea fistula plumbea subministrabat aquam ex forma Sabbatina, quæ toto tempore plena præbebat aquas per foramina nucum omnibus indigentibus eâ; & per subterraneam fistulam quædam pars fluebat ad Balneum Imperatoris juxta Agulea.* Alpharanus verò præteriti seculi scriptor, de eodem Cantharo, præter superiùs relata scribit, aquam ex forma Sabbatina per subterraneos scyphones, & plumbeas fistulas in eum corrivatam fuisse, quæ postea ex Pinea ænea per foramina nucum defluebat. Quare sensus hujus scriptoris esse videtur, quod Cantharus in sublimi loco positus

tus esset, ex quo aqua descendens per Pineæ foramina, in depressiore loco positæ, exiliret; quod tamen à verisimili alienum reor, cum Pinea non spernendæ altitudinis sit, nempè palmorum 15. & amplius, si ei basis addita fuisset, quâpropter, si aquæ è Pineæ summitate excundum fuisset, in altitudinem palmorum triginta Cantharus elevari debuerat, cum aqua descendens suæ primę altitudinis tertiam partem amittat. Turrigius autem jam à quinquaginta, & ultra annis Scriptor, narrat hunc Cantharum fontem fuisse in Atrio, quod Paradisus appellabatur ad Peregrinorum usum à Symmacho Papa constructum. In cujus locum, altero parumper ab isto distante constructo fonte, Pineam collocavit, quæ etiam aquam fundebat, quibus hanc addit Bibliothecarii auctoritatem: *Cantharum B. Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit, & ex Musivo Agnos, & Cruces, & Palmas fecit.* At si ponderanda sit Tab. IX. in medio Atrii visitur Pinea cum intercolumniis, aliisque ornatibus lit. Q. designatis; quâ in figura nullum omninò vestigium vasis ad excipiendam aquam apparet.

118. In hoc etiam Atrio supra tres illas januas quadriporticus posterioris in Ortum, per quas in Atrium, & in Basilicam iter erat, B. Petri navicula fluctibus agitata, ac veluti naufraga in parietibus videbatur expressa, elegantissimo, nobilissimoque Musivo opere, labore Jotti ævi sui Pictoris commendatissimi, de quo supra fati sumus ad num. 87. impensâque Jacobi Cajetani de Stephanescis S. R. E. Cardinalis, & antea hujus Basilicæ Canonici; quod constat ex membranaceo manuscripto in Archivo S. Petri asservato, cujus verba Turrig. refert in suo tractatu de Cryptis Vaticanis pag. 162. hæcque sunt: *Obiit san. mem. Dom. Jacobus Gayetani de Stephanescis S. Georgii Diac. Cardinalis, Canonicus noster, qui nostræ Basilicæ multa bona contulit &c. In Paradiso ejusdẽ Basilicæ de opere Musaico historiam, quâ Christus B. Petrum Apostolum in fluctibus ambulantem, dexterâ ne mergeretur, erexit, per manus ejusdem singularissimi Pictoris fieri fecit, pro quo opere duo millia, & ducentos florenos persolvit.*

Navicula hæc veluti fluctibus agitaretur, in varias nostris temporibus impulsam vidimus partes, nam cum in scalarum area, quæ ante Ecclesiæ faciem sunt, & antequam in hanc præsentem redigerentur formam, quidam prægrandis murus attollebatur, ubi nunc magnæ illæ sunt fenestræ, quæ porticum ad interiores scalas Palatii ducentem illuminant; in eodem muro à Paulo V. præfata navicula fixa fuit; postea ab Urbano Papa VIII. super interiorem Regiamque portam ejusdem Basilicæ translata; deinde ab Innocentio X. ex illo loco avulsa in atriolo, quod ante majorem Palatii erat portam, altiori in loco posita; demum ab Alexandro VII. Summo Pontifice occasione constructionis præfatæ porticus diruta. Deinde nobile hoc monumentum, sacrarum memoriarum ferventissimus cultor, bon. mem. Eminentissimus Cardinalis Franciscus Barberinus, ne periret, iterum ad antiquum exemplar construi fecit in porticu ante faciem Basilicæ, ubi nunc visitur, in mediana ipsius interiori porta. At de hac navicula fusiùs in tertia nostri operis parte, juxta temporis seriem, agemus,

mus, & ipsius exemplar demonstrabimus.

119. Juxta portas jam dictas, à dextera parte Atrii, pariter in Ortum contra Austrum parvula quidem, sed vetustissima stabat ædicula, figuris, & aliis ornamentis illustris, in qua Peregrinorum fuit Altare, cujus in cornu dextero adhærebat parieti tabula è marmore, plurimorum Sanctorum reliquiis venerabilis; quarum seriem explicat Alpharanus in suo MS. hoc eodem num. 119.

120. Pone ædiculam hanc sepultus fuit Honorius Augustus, ut tradit Paulus Diaconus in Appendice Eutropii lib. XIV. anno Urbis conditę 1165. sic narrans: *Honorius annis quindecim cum imperasset, & iam antea annis tredecim, ac sub Patre duobus regnasset, rempublicam, ut cupierat pacatam relinquens, apud Urbem Romam vitâ exemptus est, corpusque eius iuxta B. Petri Apostoli in Mausolæo sepultum est.* Ibique etiam humati fuēre Otho II. Placidius, & Valentinianus III. Imperatores, ut quidam antiqui Scriptores testati sunt; quorum sepulcrum è porphyritè pereleganter, ac magnificè excitatum, Honorii Mausolæum appellatum est, & adhuc hodie sub fornice novi pavimenti servatur; ejus exemplar habes in Tab. IX. sub lit. I. quod inversum cernitur. Hujus sepulcri occasione, palinodiam nos canere debemus, nam in nostro opere de Veter. Monimen. part. 1. cap. 23. diximus Honorii sepulcrum Ravennæ in Ecclesia SS. Nazarii, & Celsi, vulgò Gallæ Placidiæ, extare, ibique Imperatorem hunc, cum eâdem in civitate decessisset, humatum fuisse. Notitiam hanc ex Fabri, qui Sacras Memorias Ravennæ descripsit deprompsimus, illique, tamquam de re ad suam patriam spectante adhibuimus fidem: at modò ab eodem recedere cogimur, Scriptoremque antiquiorem maioris nominis, ac famæ sequi æquum arbitramur.

121. In sinistro præterea latere anterioris partis quadriporticus, quæ media inter frontem Basilicæ, & atrium attollitur, ad Aquilonem, in angulo contra Orientem, amplissima patebat porta à Julio II. restaurata, per quam alia porticus adibatur, quam Innocentius VIII. labentem refecit, unde plures gradus è marmore in augustum sacrumq; Palatium Apostolicum ascensum præbebant. In hoc autem Palatio visebantur, Aula magna, quæ Regia propter amplitudinem appellatur, Oratoria Xysti IV. & Pauli III. venusta, Sacri Consistorii cubicula, Aulæ pro domicilio Pontificis, plura mœniana triplicis ordinis, variis, pulcherrimisque picturis ornatâ, quibus accedebant viridaria, lucus, fontes, turres, & propugnacula, aliaque multa dignissima visu monumenta, quæ omnia nunc quoque, quibusdam tamen diutinas ob instaurationes mutatis, auctisque, non sine magna admiratione, conspicimus.

122. Post dictam à Julio II. restauratam portam, quædam alia aperiebatur, quam tamen potius dixisses magnum aditum, seu arcum, à quo transitus erat ad Ecclesias S. Gregorii, S. Vincentii, cæterasque adiacentes Basilicæ; qui tamen aditus, sive porta, ante Alpharani tempora, occlusa fuit.

123. Deinde etiam prope eamdem occlusam portam, alterumque angulum porticus, Benedicti IV. sepulcrum è marmore situm erat, quod temporum

rum injuriâ penè deperiit, uti ceteri aliorum Pontificum tumuli, quorum cineres ſub pavimento repoſitos fuiſſe nemini dubium videri poteſt, ſi Alpharani opinionem ſequamur, cujus tempore adhuc extabant eorumdem ſepulcrorum veſtigia in parietibus hujus porticus, antequam à Gregorio XIII. tectorio opere tota dealbaretur, picturiſque decoraretur, ſupra quinque Regias Baſilicę januas, deletis quibuſdam antiquis imaginibus, dejectiſque marmoreis incruſtaturis, quę totam Baſilicę faciem à Conſtantino Magno ſic exornatam fuiſſe ſuadebant. Ex horum autem omnium ornamentorum reliquiis unica tantùm cavea, cum Pſittaco, media ſupra portas Ravennatem, & Judicii relicta fuit, quæ hodie quoque deperiit.

124. Huic angulo proximum in parietibus frontis Baſilicæ ſequebatur oſtiolum clauſum, quod vulgò antiqua Porta Sancta dicebatur, & huic penè contigua erat alia Porta Sancta, recentioris ſtructuræ, pulcherrimoque ex marmore verſicolori conſtructa, reſpiciebatque Oratorium Sanctæ Mariæ ad Præſepe, in poſteriori navi ſiniſtra locatum, ut vides in Tabula XIX. lit. B. & Tab. XXIII. lit. A.

125. Inter hanc Portam Sanctam, proximamque Guidoneam ut nu. 125. non mediocris aderat elegantiæ ſepulcrum Joannis IX. è marmore cum Epitaphio.

126. Poſt dictam Portam Sanctam alia ſequebatur, quæ proximæ navi correſpondebat, dicebaturque Guidonea à Guidonibus, qui Peregrinos per eam in Baſilicam introducebant, eiſdem omnia memoratu, viſuque digna oſtendentes, de qua etiam meminit Petrus Mallius, ſive Canonicus Romanus in ſua Deſcriptione Vaticanæ Baſilicæ num. 44. ubi ſic: *Porta illa, quæ eſt juxta eam, & quæ vadit per porticale juxta Veronicam, dicitur Porta Guidonea, quoniam Guidones, qui ducebant Oratores venientes per porticale, quod eſt juxta Nolarium majus, frequenter per eam intrabant; unde uſq; ad noſtra tempora faculæ, & cerei ibi vendebantur.* Vixit enim Mallius circa medietatem XII. ſeculi, ex cujus auctoritate deduci valet, quod Oratores, videlicet Peregrini faces emebant, ſive candelas, quas poſtea ad Beatiſſimorum Apoſtolorum ſepulcrum, ſive confeſſionem offerebant, vel etiam accendebant, in eorumdem Apoſtolorum honorem. Sæpè laudatus cenſet Turrigius, eoſdem Peregrinos proceſſionaliter cum candelis accenſis Baſilicam ingredi conſueviſſe; quam quidem ſententiam minus probabilem puto. Fuit etiam eadem janua Porta Veronicæ, ſive Sudarii à proximo ſacello denominata: Supra eam autem appenſa erant corona, lancea, & inſignia Regis Hungariæ, ad corpus Beati Petri tranſmiſſa ab Henrico Cæſare, qui Regem, ac Regum Hungaricum debellavit. Inibi quoque fixa erat lancea cum vexillo, quod Rex Hiſpaniæ ſub anno 1212. Saracenorum Rege devicto Romam ferri, & in Baſilicæ B. Petri conſpicuo, atque eminenti loco appendi curavit. Januæ iſtius ſitus deſignatur in Tab. XIX. ſub lit. E.

127. Inter hanc, & ſequentem januam duo aderant Summorum Pontificum ſepulcra Stephani nempe V. & VI. cum ſuis epitaphiis.

128. Alia erat janua, per quam ad alteram navim ad Septentrionem ver-

vergentem, patebat aditus. Janua hæc appellabatur Romana. Rationem, cur ita appellaretur, Mallius in præcitato loco sic reddit: *Dicitur Porta Romana, quoniam, ut à nostris Majoribus accepimus, Romanæ mulieres antiquitus, & adhuc frequenter per eam intrant*. Hæc indicatur porta in eadem Tabula XIX. lit. Q.

129. Huic januæ proxima erant sepulcra Benedicti III. & Joannis XIX. & Bulla centesimi, ideſt Jubilæi anni, quæ in lapide marmoreo incisa fuit, & adhuc in nova visitur porticu, cujus tenor videri poteſt inter extravagantes communes, & incipit: *Antiquorum habet fida relatio &c.* sub tit. *de Pœnitentiis, & Remissionibus*.

130. In medio faciei Basilicæ tertia janua aperiebatur, quæ etiam in dicta Tab. XIX. sub lit. I. oſtenditur, ac Argentea dicebatur, eò quòd ipsius valvæ ex puri argenti laminis, cælaturisque ab Honorio I. coopertæ fuerint, ut apud Bibliothecarium in ipsius Pontificis vita, sic: *Investivit Regias januas in ingressu Ecclesiæ, majores, quæ appellantur medianæ ex argento, quæ pens. libras noningentas septuaginta quinque*. Has tamen poſtmodum à Saracenis nudatas, direptasque Leo IV. primævo splendori reſtituit; ut in ejusdem Pontificis vita pariter teſtatur idem Bibliothecarius, ibi: *Ipse insignis, Præsulque præcipuus cum innumera summi decoris opera in Basilica B. Petri Cœli clavigeri perfecisset, portas, quas destruxerat Saracena progenies, argentoque nudaverat erexit, multisque argenteis tabulis lucifluis, salutiferisque historiis sculptis decoravit, & in meliorem speciem, quã pridem fuerant, reparavit*. Hæ valvæ ab ævi injuria sive aliâ causâ laceræ, deciduæque, tempore Eugenii IV. ablatæ fuere, aliæque æneæ in earumdem locum suffectæ, de quibus in noſtro opere de Veter. Monim. part. I. cap. 5. egimus, ipsarumque iconismum attulimus. Occasione quâ, hanc descripsimus januam, sub silentio præterire minimè volumus, quod Canonicus Romanus, sive Petrus Mallius in sua descriptione Vaticanæ Basilicæ pag. 117. de quodam lapide propè hanc januam in pavimento exiſtente narrat, nempe: *Requiescit etiam ante Portam Argenteam sub rota, scilicet porphyreticâ, ut à nostris Majoribus accepimus, Venerabilis Beda Presbyter, qui fecit Homilias, & ejus ob reverentiam Antiqui nostri penitus non transiebant per eam, nec nos transire permittebant*. Supramemoratam confirmat traditionem, Honorius Auguſtodunensis de Luminar. Eccles. ubi meminit, Bedam Romæ obiisse, ibique fuisse sepultum. Honorius Mallio Syncronus fuit; nam ille obiit anno 1124. ut docet Labbe de Script. Ecclesiaſt. Ex quonam Auctore notitiam hanc Bedæ Romæ obitus, Honorius desumpserit ignoro, fortasse ab eadem Mallii traditione decerpsit. Beda enim obiit anno 735. ut placet citato Labbe, & sic per secula quatuor ante Honorium, quare facilè iste decipi potuit. Hæc omnia indicanda esse duxi, ut scias eruditissimum Danielem Papebrochium in Actis Sanctorum ad diem 10. Aprilis Tomo I. pag. 866. & ad diem 27. Maii To. 6. pag. 723. hanc quæſtionem examinare, ac asserere Bedam Venerabilem in Ultramontanis partibus obiisse, ibique fuisse sepultum. Qui plura desiderat laudatum Papebrochium adeat. Lapis præfatus orbicularis figuræ erat

ac

ac supra eumdem diversæ ceremoniæ in Creatione Romani Pontificis, ac Coronatione Imperatoris habebantur. De hac rota plura habes apud Turrig. pag. 124. & 520. Hodie adhuc extat, estque terminus, in quo Pontifices in receptione equi phalerati, vulgò *Chinea*, quæ pro Neapolitani Regni tributo, Romano Pontifici offertur, consistere solent.

131. E conspectu autem hujus portæ, in intercolumniis porticus, ad ornatum tantummodò, positæ fuêre antiquissimæ ex ære valvæ huc, uti alia multa, è templo Salomonis transvectæ, & has supra, ut jam dictum est, simulacrum marmoreum Divi Petri throno insidentis, locatum erat.

132. Magnus lapis è Numidico marmore, in quo Epitaphium Hadr. I. erat incisum, à Carolo Magno compositum, quod præ foribus ejusdem Basilicæ adhuc visitur, illiusque tenorem retulimus supra sub n. 15. Hoc eodem in loco extabat sepulcrum Sergii I.

133. Quintam januam designat numerus 133. quæ Porta Ravenniana appellabatur, ea de causa, quam docet Mallius num. 44. hisce verbis. *Porta verò quæ est juxta Argenteam factam à Leone Papa IV. & quæ vadit ad Sanctum Leonem IX. PP. vocatur Porta Ravenniana, quoniam antiquitus Ravennates, & omnes Longobardi, & Tusci de consuetudine per eam intrabant, vel quia Transtyberini per eam intrare solebant, cum Transtyberina civitas Ravennatum vocaretur*. Hæc janua indicatur in Tab. XIX. lit. R.

134. In parietibus verò duabus his januis interjectis, septem è marmore tabulæ affixæ erant, insculpta referentes oliveta, fundos, aliaque permulta, quæ B. Gregorius Magnus Basilicæ dono dedit, sed ævi diuturnioris injuriâ factum est, ut è septem duo tantùm tempore Alpharani superessent; quarum una adhuc in nova porticu visitur, habetque hanc inscriptionem.

† *Dominis Sanctis, ac Beatis. Petro, & Paulo Apostolorum Principibus Gregorius indignus servus. Quotiens laudi vestræ usibus servitura quædam licet parba conquirimus vestra vobis reddimus non nostra largimur, ut hæc agentes non simus elati de munere set de solutione securi, nam quid unquam sine vobis nostrum est, qui non possumus accepta reddere, nisi quia per vos iterum & ipsum hoc, ut redderemus accepimus; unde ego vester servus reducens ad animum multum me vobis Beati Apostoli Petre & Paule esse devitorem, propter quod ab uveribus matris meæ divinæ potentiæ gratia protegente intro gremium Ecclesiæ vestræ aluistis & ad incrementum per singulos gradus usque ad summum apicem Sacerdotii licet immeritum producere estis dignati, ideoque hoc privilegii munusculum humili interim offerre devotione prævidi, statuo enim, & à meis successoribus servandum sine aliqua refragatione constituo, ut loca vel prædia cum olibetis qui inferius describuntur, quos pro concinnatione luminariorum vestrorum à diversis quibus detenebantur recolligens vestra vobis dicavi immutilata premanere, idest in patrimonio appiæ mass. Victoriolas olibetu in fund. rumelliano in integro olibetu: in fund. octabiano in integro mass. trabatiana olibet. in fund. burrejano ut sup. olibet. in fund. appiano ut suprà.*

Olibetu in fund. juliano in integro olibet. in fund. viviano ut sup. Olibet. in fund. Cattia : : : : : Olibet. in fund. solificiano.

ciano. ut sup. Olibet. in fund. palmis ut sup. Olibet. in fund. Sagaris. V..... Olibet. in fund. Marano. ut sup. olibet. in fund. juliano ut sup. olibet. in fund. sarturiano ut sup. olibet. in fund. caniano & carbonaria ut sup. mass. cesariana olibet. in fund. florano ut. olibet. in fundo Prisciano, & grassiano ut sup. olibet in fund. pascurano ut sup. olibet. in fundo variniano ut sup. olibet. in fund. cesariano ut sup. mass. pontiana olibet. in fund. pontiano ut sup. olibet. in fund. casaromaniana ut sup. olibet. in fund. tattiano ut ut sup. olibet. in fund. casaflorana ut sup. mass. stejana olibet. in fund. berrano ut sup. olibet. in fund. Caclano ut sup. olibet. in fund. Pontiano ut. olibet. in fund. aquiliano ut sup. olibet. in fund. stejano ut sup. olibet. in fund. cassis ut sup. mass. tertiana. olibet. in fund. cammeliano & fund. tortiliano ut sup. olibet. in fund. casacuculi ut sup. mass. neviana. olibet in fund. arcipiano. ut sup. olibet. in fund. corelliano ut sup. olibet. in fund. ursano ut sup. in patrimonio labicanens. mass. algisia. olibet. qui est ad tufu juxta anagnias in integro. olibet. qui est in silbula & modicas talias catagemmulum ag. milit. olibet. in aplineas in integro. olibet qui est in Claviano. olibet. quem tenet Franculus colonus in fund. ordiniano in integro.

135. Porrò has prope tabul. Nicol. I. sarcophagus eminebat, ob marmorum varietatem, & structuræ elegantiam, nobiliora inter Basilicæ decora, dinumerandus.

136. Ante prædictas tabulas, & sepulcrum Nicol. I. in oppositis intercolumniis porticus, & ad sepulcrum Sancti Gregorii Magni, retrò quod antiquissimum venerabatur sacellum, quod Orientem respiciebat, in eoque imagines Deiparæ, & Christi vultus, necnon Apostolorum Petri, & Pauli, & Beati Honorati Basilicæ Mansionarii visebantur, populo magnâ cum veneratione ad eas colendas accurrente.

137. Hęc porta Judicii denominabatur, *quoniam* (inquit Mallius loco supracitato) *per eam tantùm mortui, qui sepeliendi sunt in Ecclesia B. Petri, mittuntur à Domino judicandi*. Ista janua Tabulâ XIX. literâ N. designatur, quæ etiam appellata fuit S. Andreæ.

138. 139. 140. Inter portam istam, & angulum porticus, multa Pontificum Romanorum sepulcra visebantur, inter quæ magis conspicua fuêre illa; Joannis VIII. juxta januam; deinde Joannis XIV. eisque proxima, nec longè dissimilia alia Joannis II. & demum Joannis III.

141. Multi præterea Romani Pontifices spatium illud tumulis occupavêre, quod medium jacet, ab angulo supradicto hujus porticus, usque ad portam Judicii. Nam juxta parietes Austrum prospectantes, & in vestibulo extra Secretarium sub pavimento jacuêre Bonifac. I. & II. Simplicius I. Gelasius I. & Symmachus. Immò per totam hanc porticum sub pavimento alii quamplures Pontifices tumulati fuêre, quorum aliquot Alpharanus enumerat.

Extra hujus porticus extremitatem, quæ Meridiem respiciebat, magnum aderat sacellum, quod Secretarium appellabatur, nosque infra sub lit. dd. de eo latiùs acturi sumus.

142. 143. 144. 145. 146. Verùm intra Secretarium, quod est post angulum hujus porticus, à dextris extra parie-

parietes ad Meridiem Benedict.I.Pont. Max. tumulum habuit. Hoc autem Secretarium postmodum in sacellum cessit, quod appellabatur S. Mariæ de Febre, eò quòd Christifideles enixè se Virgini commẽdantes (cujus icon elegantissima ibidem, in abside majori ad Occasum locata fuit) à febri quotidie liberabantur. Præter hanc aram Deiparæ sacram, sex aliç in hoc Secretario, totidem in sacellis minoribus aderant, quarum tres Austrum, totidemque Boream respiciebant. Porrò in primum sacellum à dextris in Austrum, ponè illud majus B. Mariæ, translatum fuit altare S. Joannis Baptistæ. In secundo verò, antiquissimum stabat altare S. Sebastiani, à Christophoro de Jacobatiis S. R. E. Cardinali, atque olim Basilicæ hujusce Canonico, restitutum, ac dote locupletatum. In tertio verò non inelegans quidem, sed sine nomine aliud erat, ante quod nonnulli egregii Viri, deque Apostolica Sede optimè meriti quiescebant. A sinistris autem hujus Secretarii ad Aquilonem juxta Sacellum majus, altera translata fuit imago Deiparæ, Sanctorumque Apostolorum Petri, & Pauli cum tota muri crassitie, quæ erat inter columnas porticus, ut num. 136. indicavimus.

147. Sacellum propè hoc, alterum ei simile sequebatur, sed ejus altaris locum occupavit janua, unde in Basilicæ porticum iter erat.

148. Demum in tertio sacello, super altare locata fuit, ad tempus tamen, insignis, atque admirandæ pulchritudinis statua B. Mariæ Virginis, filium è cruce depositum amplexantis, è Pario marmore, ab inclyto Sculptore Michaële Angelo Bonarota Florentino elaborata, Joannis Cardinalis S. Dionisii Francorum Regis Oratoris impensâ. Neque verò omittendum reor, antiquitus in hoc Secretario, Summos Pontifices cum ad officia divina in Basilica celebranda accederent, vestes Pontificias assumere, & exinde in Basilicam ad altare majus, cunctorum ordinum comitatu, procedere consuevisse. Ante hujus Secretarii januam à facie Orientis erat vestibulum cum absidula, & altari. Ubi hæc absidula olim erat, janua aperta fuit contra Meridiem, quæ iter, atque descensum pręebat in Ecclesiam S. Salvatoris de Torrione, cum Cœmeterio, sepeliendis omnibus Ultramontanis, necnon Italis, immò quibusvis exteris, ac peregrinis Basilicæ, addicto à S. Leone IV. quod vulgò nunc Campus Sanctus indigitatur, successitque hoc Cœmeterium reliquis quinque antiquioribus, nempe Cœmeterio S. Justini ad Italorum, & Longobardorum, S. Mariæ in .... ad Anglorum, S. Michaëlis Archangeli ad Frisonum, S. Peregrini ad Latinorum, demum S. Mariç ad Saxonum sepulturam. Ecclesiæ ac Cœmeterio prædictis, proxima erat magnæ amplitudinis domus, quam addito grandi cœnaculo, necnon aulis, & cubiculis multi Summi Pontifices, & præsertim Gregor. XIII. ampliorem effecerunt, ut inibi tredecim peregrini quotidiè, ad id institutis ministris, ad mensam susciperentur, omnesque, alii egeni, alimento reficerentur. Et hæc suffecta fuit domus antiquo Xenodochio à Divo Gregorio Magno, aliisque duobus à Stephano II. circa Basilicam excitatis.

Sed jam reliquæ quadriporticus partes nos vocant, quas à Symmacho

Papa marmoreis tabulis constratas, exornatasque Musivis operibus, Constantinus Papa, sex Sanctarum Syndonum picturis, conspicuas reddidit. Primò autem de his partibus dicendum est, quæ Meridiem, & Aquilonem prospectant. Porrò hæ quot columnis, tot parastatis lateritiis elevabantur, cum totidem arcubus, sive fornicibus in intercolumniis, loco peristiliorum, tectum fulcientibus. Et sub his arcubus undique ad Basilicam per gradus ascēdebatur. Tempore autem procedente, dextera hujus quadriporticus pars, aulis cappellæ Juliæ, & Ædibus Altaristæ; sinistra verò ædificiis Palatii Apostolici, & Sacræ Rotæ Auditorum, atque Datarii cubiculis clausa fuit.

149. Verùm ab hisce partibus quadriporticus ad posteriorem, ulterioremque inspiciendam accedamus. Hęc ad Orientem sita erat, pluribusque parastatis cum fornicibus, porticibusque, & columnis, immò parietibus plurimis intersecabatur. Exigua quædam ejus pars, adhuc vivente Alpharano, supererat, cujus in medio, sex illæ jam supradictæ januæ laxabantur, tres Ortum, tresque Occasum spectantes, in quadam ex parastatis è diametro dictam porticum, ad Aquilonem in Austrum intersecantibus, ara antiquissima visebatur S. Mariæ in Turri appellata. Ante hanc Imperator electus, ad recipiendam à Summo Pontifice Imperii coronam approperans, ubi Basilicæ gradus ascendisset, osculatusque Pontificis pedes fuisset, & ab eodem osculo, & amplexu benignè exceptus, inter Canonicos adoptabatur, seque jurejurando Deo, & B. Petro Apostolo promittebat protectorem, defensoremque futurum, tum Pontificis, cùm omnium S. R. E. jurium, atque bonorum. Inde Imperialibus insignibus superindutus Basilicam ingrediebatur. Latè hæc describitur ceremonia in libro Rituum Ecclesiasticorum, qui sub nomine Christophori Marcelli Archiepiscopi Corcyrensis circumfertur in Sectione IV. per totam. Hæc autem pars quadriporticus S. Mariæ in Turri vocabatur, vel propter unam ei proximam, vel, ut aliis placet, propter duas Turres Campanarias, inter quas media attollebatur.

150. Intra porticum verò à dextris in Austrum, è conspectu Turris Campanariæ, domus aderat Archipresbyteri, ac aulæ pro janitoribus, Sacerdotibus, Ministrisque Basilicæ. Deinde verò porticus pars, Archipresbyteri domo clausa fuit, cum vetustate penè labens à Riccardo Cardinali Constantiensi, ejusdem Basilicæ Archipresbytero restituta, & decori suo reddita fuisset.

151. Huic autem Archipresbyteri domui, opposita tollebatur Turris Campanaria, cum mole, tum gravi, ac sonoro campanarum tinnitu celeberrima, de qua Bibliothecarius in Hadriani I. vita sic narrat: *Unde ex nimii fervoris dilectione pro honore B. Petri Apostolorum Principis, & ornatu ipsius Sancti Patriarchii construxit, atque ædificavit ibidem noviter turrem, miræ pulchritudinis decoratam, cohærenti porticu, quæ descendit ad balneum. Ubi, & deambulatorium, scilicet solarium suum, cancellis æreis, nimis pulcherrimè construi fecit. Sed & porticum ipsam, quæ vetustate diruta inerat, nimis utiliter renovavit, & picturis, atque marmoribus eamdem turrem, & cuncta ædificia ab eo noviter constructa, deco-*

decoravit. Ciaconius in Clementis VI. vita narrat Anno Dominicæ Incarnationis 1352. paulò ante ipsius Pontificis mortem dirum Coemetern fulsisse, & quatriduum ante ejus obitum, quarto nonas Decembris, Turrim Cimbalariam S. Petri in Vaticano (sic erat appellata) fulmine cœlitus tactam, magnaque ex parte culmen ejus disiectum, & vi ignis campanas fuisse fusas. Hujusmodi turris exemplar demonstratur in Tab. XII. lit. A. de qua Turri etiam supra disseruimus.

152. Tradit Petrus Mallius n. 51. ante hujusmodi posterioris quadriporticus frontem, tres januas summæ vetustatis fuisse, quæ postea à Nicol. V. fuere restitutæ, ac in earum ex ære valvis civitatum nomina, quæ ab Imperatoribus, Regibus, aliisque Principibus Sanctæ, & Apostolicæ Sedi donata fuere argenteis literis insculpta, ac adnotata, quas se vidisse, & legisse sequentibus testatur verbis. *Quantam reverentiam, quantam dilectionem totus Orbis terrarum huic Sacrosanctæ Beati Petri Basilicæ exhibeat, quantumque Christianissimus Romanorum Imperator Carolus, eam ditaverit, & honoraverit, in vita beatæ recordationis D. Hadriani I. Papæ manifestissimè indicatur. Nam donationem Beato Petro, & ejus Successoribus per Cappellanum, & Notarium suum Etherium religiosum, & prudentem virum lætus fecit. In qua concessit prænominato Pontifici Domino Hadriano, & Successoribus in perpetuum has urbes, & castella; idest à Lunis cum insula Corsica; deinde in Suriano, deinde in Monte Bardone, idest in Vereto: deinde in Parma, deinde in Regio, & exinde in Mantua, atque Montem Silicis, simul, & universum Exarchatum Ravennatium, sicut antiquitus erat. Atque Provincias Venetiam, & Histriam; Necnon & cunctum Ducatum Spoletanum, seu Beneventanum: factâque eâdem donatione propriâ suâ manu eam ipse Imperator corroborans, universos Episcopos, Abbates, Duces, & Grafiones in ea ascribi fecit. Quam nimirum chartam donationis prius super altare B. Petri superiùs, & postmodum intus in Sancta ejus Confessione ponentes, tam ipse Franciscorum Rex, quàm ejus Principes B. Petro, & ejus Vicario Sanctissimo Hadriano Papæ sub terribili sacramento sese omnia conservaturos, quæ in eadem charta donationis continentur, promittentes tradiderunt. Apparearn quoque ipsius donationis per eumdem Etherium ascribi faciens, intus super corpus B. Petri sub istis Evangeliis positis pro firmissima cautela, & æterna nominis sui, & Regum Francorum memoria propriis suis manibus posuit. Aliaque ejusdem donationis exempla per Scriniarium S. R. E. ascripta, ejus excellentia secum deportavit: & ideò, ut putamus in memoriam tam magnificæ donationis nomina civitatum, quæ prænominatus Romanor. Imperator huic Sacrosanctæ Ecclesiæ contulit, in portis æneis, quæ super gradus B. Petri fuerunt, videlicet in introitu Ecclesiæ S. Mariæ inter Turres argenteis literis annotata fuerunt, sicut nos vidimus, & sæpè cum fratribus nostris legimus.* Eædem januæ exteriùs, quatuor ornabantur columnis cum suis capitulis, è lectissimo marmore. Harum januarum, ac columnarum locus designatur in dicta Tab. XII. lit. K. Supra verò, ac interiùs in parietibus perantiquo Musivo opere expressæ erant imagines Salvatoris in

thro-

throno sedentis, & hinc inde SS. Apostolorum Petri, & Pauli, necnon Angelorum, aliorumque Sanctorum cum hac inscriptione:

Tibi Christe sit laus, honor, & decor.

SECTIO XI.

De iis, quæ olim erant in Ecclesia Sancti Andreæ Apostoli, in vestibulo Templi Apollinis.

153. TOTUM illud spatium, quod medium jacet inter Ecclesiã S. Petronillæ, parietesque Basilicæ navim transversam, in Austrum claudentes, occupabat Ecclesia S. Andreæ num. 153. cujus ornatui, & elegantiæ Symmachus Papa maximè studuit. Sic enim in Pontificali libro, ac hujus Pontificis vita legitur: *Fecit Basilicam S. Andreæ Apostoli apud B. Petrum Apostolum, ubi fecit Ciborium ex argento, & Confessionem pens. lib. centum, & viginti. Arcus argenteos tres pens. singulos libras sexaginta.*

Sub silentio pretereundum minimè esse censeo, locum istum ex præcitati Mallii lectione, dubium reddi; nam numer. 16. sic scribit: *Infra Palatium verò Neronis est Templum Apollinis, quod nunc vocatur S. Petronillæ, in quo est reconditum corpus ejusdem Virginis, ante quod est Basilica S. Angeli, quæ vocatur Vaticanum, mirifico mosibo laqueatum auro, & vitro. Ideò verò dicitur Vaticanum, quia Vates, idest Sacerdotes antiquitus, canebant ibi sua officia, ante Templum Apollinis: & ideò tota illa pars dextra Basilicæ B. Petri, qua itur per Porticum Pontificum, & usque ad Portam Argenteam, vocabatur Vaticanum. Ibique est aliud templum, quod fuit Vestarium Neronis, quod modò vocatur S. Andreas: in cujus Altare Beatus Gregorius Papa, ut à nostris majoribus accepimus, recondidit brachium Sancti Andreæ Apostoli, & B. Lucæ Evangelistæ, quæ cum magna devotione detulit à Constantinopoli.* Hæc Mallius, qui in hac sua narratione de tribus præcipuè locis mentionẽ facit, nempè de Templo Apollinis in Ecclesiam Sanctę Petronillę converso; secundò de Basilica S. Angeli, tertiò de alio templo Vestario Neronis dicto (quod Vestiarium legendum est) in Ecclesiam S. Andreæ commutato. De Ecclesia S. Petronillæ, ubi nam fuerit, ambigendum minimè est, cum expressè illa indigitetur. Quæstio igitur est de Basilica S. Angeli, & Templo Sancti Andreæ. Locus Basilicæ S. Angeli ex eadem Mallii lectione etiam eruitur, nempè quod erat ante Templum S. Petronillæ. Dubium igitur remanet, ubinam S. Andreæ templum fuerit, quod antiquitùs Vestiarium Neronis vocabatur. Hoc dubium nobis excitavit D. Petrus Paulus de Rubeis, ejusdem Basilicæ Beneficiatus, & in ejusdem Basilicæ historia valdè eruditus. At cum diligenti attentione præallegatum locum ab Alpharano, aliisque Scriptoribus descriptum considerarem, situm observavi ante Apollinis templum, illummet fuisse, qui à Mallio describitur pro Vestario Neronis. Nam si attentè istius Auctoris vocem, *ibique* perpendamus cum dictis de Apollinis templo connectenda sunt; cum Vestiarium locus sit, ubi asservantur vestes. In hoc igitur loco, quando Nero dirus ille Imperator in Circo aurigabat, ut Svetonius narrat, verisimiliter vestes, aliaque Imperialia depone-

ponebat ornamenta, quando nempè pro Agitatore apparebat in Circo. Non obstat, quod Mallius locum istum templum appellet, cum eâdem utatur voce in ipso Apollinis ædificio, quod ptincipale, & non pars est, ut istud Vestiarii. Quamobrem observo Mallium de vocum electione solicitum minimè esse, ut in hac eademmet narratione animadverti valet; quoniam Neronis Circum, Palatium appellat, cum ex historiis, Neronem nullum aliud Palatium ædificasse comperiamus, præter illud, quod suâ pretiositate domus aureę Neronis nomen promœruit; lapsus est enim Mallius in voce Basilicæ, quam ædificii parti attribuit, cum propriè Basilica Regium sit ædificium, & non illius pars, immò altare, ut mox dicemus. Insuper eumdem locum templum nominat, cum sit templi vestibulum. Non obstat, quod eidem loco duo fuerint attributa nomina, quia in eodem tria aderant altaria; unde à Sanctorum nominibus; in quorum honorem ipsa altaria dedicata erant, locus ipse nomen desumpsit. Si enim observabatur altare, quod in vestibuli medio situm erat, ac Sancto Andreæ dicatum, templum D. Andreæ denominabatur; si verò quis animo se convertebat ad altare S. Angeli eodem in loco situm, Ecclesiam S. Angeli locum illum appellabat; ut observamus hodie in Ecclesia S. Mariæ in Cosmedin, quæ dicitur etiam Schola Græca, quæque etiam alio vocabulo *Bocca della Verità* nominatur, à marmoreo simulacro inibi extante. Item in Ecclesia S. Mariæ, & Gregorii in Vallicella, quæ ab aliquibus Ecclesia nova, ab aliis verò S. Philippus dicitur. Pariter in Ecclesia S. Mariæ novæ, quæ itidem à quibusdam S. Francisca, sive S. Francisca Romana vocitatur; nomina enim sunt ad placitum. Quando igitur ædificia nota sunt, sub quocumque illa nominentur vocabulo, semper pro eisdem innotescunt. Ex hactenus dictis concludi posse videtur, cum omnes Scriptores de Basilica Vaticana tractantes, locum istum pro Ecclesia S. Andreæ designent, non obstare, quod Mallius illam Basilicam Sancti Angeli denominet, quia partem pro toto accepit. At unde digressa fuit oratio revertatur.

154. 155. Dexteram hujus vestibuli in angulo ad Occidentem tenebat sacellum, seu potius præmemoratum S. Angeli altare; sinistram verò aliud S. Ursulæ, & sociis dedicatum. Totus autem hujus vestibuli, sive Ecclesiæ tractus oblongus erat, habebatque in longitudine palmos 78. juxta transversæ navis Basilicæ latitudinem.

Hac in Ecclesia S. Andreæ celebrata fuit Synodus sub Bonif. III. ann. 531. in qua dicitur, habita fuisse in Consistorio B. Andreæ Apostoli; ubi notat Holstenius in sua Collectione Romana, à Pontificibus, & Episcopis Romæ Concilia celebrantibus, olim quæsitam fuisse viciniam Sacrarum Reliquiarum S. Petri Apostoli, ut coram eo quodammodo habita dici possent; idque deducitur ex Epist. XVI. S. Leonis Magni ad Universos Episcopos per Siciliam constitutos cap. 7. *Pari modo.* Alia Synodus à Symmacho Papa celebrata, fuit habita in Consistorio Lateranensi, ex quibus Synodis Cardinalium Congregationes, in quibus Episcoporum electiones fiunt, Consistorii nomen desumpsisse pro certo habeo.

SE-

SECTIO XII.

De iis, quæ exstabant in Ecclesia Sanctæ Petronillæ Virginis, in Templo Apollinis.

Templum hoc à S. Paulo I. Pont. egregiè ornatum, dedicatumque S. Petronillæ Virgini fuit, exteriùs orbicularis, interiùs verò octangularis erat formæ, tegebaturque testudine, sive tholo rotundo; longitudo ejus, ac latitudo inter se pares, palmos 75. adæquabant, altitudo verò palmos 55. Intra parietum crassitudinem, juxta numerum angulorum, octo sacella visebantur, æqualia inter se longitudine, & latitudine palm. 20. singulaque diversis altaribus ornabantur, quæ ferè omnia in ejus templi, Basilicæque demolitione perierunt, quædam tamen eorum, ut ex libro Mallii, & Basilicæ Martyrologio colligitur, hæc fuêre.

156. 157. Primò à dextris istius primi sacelli, per quod ad dictum templum iter erat, aliud sacellum erigebatur contra Occidentem, & Aquilonem, in quo erat conspicuum altare S. Salvatoris, vulgò *De Abundantia* appellatum, quod ab Ursinorum domo erectum, atque dotatum, cum lapsu temporis inolesceret, Neapolio de Ursinis Comes Manupelli restitui, in Testamento mandavit, ibique cum suis majoribus, & Thoma de Ursinis Comite de Manupello S. R. E. Diacono Cardinali S. Mariæ in Dominica, sepultus fuit.

158. Ponè hoc sacellum in alio angulo sequebatur alterum cum ara Sanctæ Mariæ Virginis sub titulo Annunciationis, quod Maria de Comitibus jam labens restituit, dotavitque. Hujus à tergo, cum fundamenta novę Basilicę ponerentur, ingens fovea inibi inventa, innumeris defunctorum ossibus; è sepulchris templi S. Petronillę effossis, oppleta fuit.

159. Non longè à prędicto aliud sacellum fuit Meridiem, & Occidentem respiciens, habuitque altare non inelegans, quod prę senio nomen amiserat.

160. Sequebatur exinde longè antiquius, atque elegantius sacellum in Austrum S. Petronillę, filiæ B. Petri sacrum, quod cum altari, ut jam diximus splendidissimè ornavit Sanctiss. Pontifex Paulus I. & sub eodem prædictæ Virginis corpus, viâ Ardeatinâ, maximâ cum pompâ translatum, in labro è marmore nobilissimo collocavit, cum hac inscriptione.

Aureæ Petronillæ dulcissimæ filiæ.

Intra sacellum plura, nobilissimaque fuêre sepulcra, inter quæ illud Agnetis Imperatricis Henrici II. uxoris, & aliud hoc longè pretiosius Mariæ Honorii Imperatoris conjugis. Proximè etiam tumulata fuit Thermantia Augusta ejus soror, & ipsa etiam post mortem sororis, uxor prędicti Honorii. Hoc Mariæ Imperatricis sepulcrum, Anno 1544. die 4. Februarii, sub Paulo III. Summo Pont. cum fundamenta jacerentur novæ Basilicæ, inventum fuit auro, argento, gemmisque maximi pretii refertum, quæ singula recenset Lucius Faunus in sua Antiquit. Romę. cap. X. Sacellum hoc Ludov. XI. Francorum Rex amplissima dote locupletavit; duos ibidem instituendo Cappellanos, qui ter in hebdomada, pro anima dicti Regis, Missas celebrare tenerentur.

161. Ab hoc sacello aliud petebatur, cum ara, cuius nomen, & Auctor prorsus latent.

162. 163. Hoc excipiebat alterum in Orientem simile superioribus, unde aditus in templum Matris Deûm, postmodum S. Mariæ de Febribus nuncupatum. Hoc aditu mediante dicta duo templa connectebantur, ejusque à sinistris inter Ortum, & Boream intra Ecclesiam S. Petronillæ, absidula cum altari conspiciebatur, cujus nomen ignotum est. Ast tota Ecclesia B. Petronillæ solo æquata, in nova Basilica inclusa fuit, fornicibusque pavimentum ejusdem Basilicæ sustinentibus concamerata, & Christifidelium sepulcris addicta. Ubi verò prædictum erigebatur sacellum, sepulcrum repertum fuit, in quo penè innumera Fidelium cadavera, è Basilicæ antiquæ loculis, & ex Ecclesiis adjacentibus eruta, condita fuêre.

164. 165. In medio autem prædicti aditus, sive transitus in Orientem, ara S. Joannis Chrysostomi visebatur, quatuor columnis porphyreticis fulta, nobilique marmoreo tegmine cooperta. Sub hac ejusdem S. Joannis Constantinopoli translatum corpus maximâ populi, & præcipuè fœminarum frequentiâ colebatur. Augebatque ejus venerationem lapis quidam Ægyptiacus, supra quem plurimorum SS. Martyrum corpora cruciata fuêre, de quo etiam diximus supra sub n. 91. Porrò lapis ipse exinde in Basilicam translatus fuit, & prope portam Guidoneam locatus; corpus verò S. Joannis Chrysostomi intra templum Sanctæ Mariæ de Febribus. Hinc inde etiam huic aditui, erant aulę Sanctimonialium, vulgò *le Murate di S. Pietro*, quæ inde propè Oratorium S. Gregorii, & Secretarium, ultimò ad nobiliora Urbis cœnobia translatæ fuêre.

SECTIO XIII.

De iis, quæ in Templo S. Mariæ de Febribus olim extabant.

Hoc S. Mariæ de Febribus templum; simile omnino alteri S. Petronillæ supra descripto erat; ejus forma octangularis, ac rotunda, latitudo, ac longitudo per diametrum palmor. 75. habebatque in parietum crassitie octo sacella, singula singulis in angulis. Adhuc integrum in Basilicæ Sacrarium conversum cernitur. Duo hæc maximæ vetustatis templa coniunctim extructa, atque per eum aditum, sive transitum, quem descripsimus, connexa, à quo excitata fuerint ignoratur. Verisimile tamen est Ethnicorum opus fuisse, qui in medio Circi erigebant templa, cum hæc in medio Circi Caii Neronis extructa essent, & Majorum traditione acceptum sit unum ex his, illud videlicet S. Petronillæ, Apollinis, sive Solis templum fuisse; alterum verò, nempè S. Mariæ de Febribus templum Matris Deûm, de quo disseruimus supra in principio, & num. 162. Modò hujus templi descriptionem aggrediamur.

166. 167. A dextris igitur sacelli, per quod in templum aditus erat, sequebatur aliud cum altari, inter Occasum, & Austrum situm, sed cui Sacrum esset olim quoque ignorabatur.

168. Juxta hoc aliud pariter in Austrum SS. Lamberto, & Servatio Episcopis erat dedicatum, ac à Georgio de Cæsarinis Basilicæ Vaticanæ Cano-

 nico,

nico, & Apoſtolicæ Sedis Protonotario ampliſſimâ dote locupletatum. Hoc autem Canonicorum ſacellum appellabatur, eò quòd inibi corpora Canonicorum ſepulcro mandari conſuetum eſſet. Item hoc in ſacello repoſitum fuit, ut ſupra diximus, corpus S. Joannis Chryſoſtomi, cui etiam altare, à Julio Antonio Sanctorio S.R.E. Cardinali tituli S. Bartholomæi in Inſula, tunc S. Severinæ Archiepiſcopo, dicatum fuit.

169. A prædicto ſacello in alterum iter erat inter Meridiem, & Ortum poſitum, in cujus parietibus ſuper altare depicta Salvatoris imago conſpiciebatur, cæterum cui Sacrum, vel à quo erectum, ſive dotatum eſſet, oblivioni datum eſt. Præcipuum ejus decus fuêre B. Petri Cathedra, cui inſidebat, cum Pontificalia munia exerceret, de cujus identitate eruditam texuit Diſſertationem bo.me. Franciſcus Maria Phæbeus Archiepiſcopus Tarſenſis. Culcitra etiam Martyrum, quâ eorumdem corpora cooperiebantur, cum in Baſilicam ſepelienda deferrentur, eodem in ſacello aſſervabatur.

170. Multò nobilius erat hoc, quod poſt prædictum ſacellum adibatur in Ortum vergens, SS. Andreæ, & Jacobo Majori Apoſtolis dicatum, exornatumq; magnificentiſſimè à Caliſto III. Summ. Pont. altari marmoreo, cum eorumdem Apoſtolorum ſimulacris è marmore candidiſſimo, inibi extructo; necnon eximiæ ſtructuræ ſepulcro, in quo tamen haud ſepultus fuit, ſed in tumulo quodam inſtar aulæ concamerato, in penetralibus hujus ſacelli. In prædicto autem tumulo poſita quoque fuêre corpora Alexandri VI. Pontificis, & Henrici Borgiæ, Gandiæ Ducis filii S. R. E. Diaconi Cardinalis, è priori, in quo jacuerant loco, translata. Quin etiam, juxta præfatum Calixtum III. ſepulti fuerunt, præter quamplurimos Protonotarios Apoſtolicos, Pontificum familiares, & cujuſcumque ordinis S. Apoſtolicæ Sedis Miniſtros, tres Cardinales Hiſpani, videlicet, Franciſcus Lloris Valentinus, S. Mariæ Novæ Diac. Cardinalis, Joannes Borgia Presbyter Cardin. tit. S. Suſannæ, & Joannes Lopez Presbyter Cardinalis, tituli S. Mariæ Trans-Tyberim.

171. Ab hujus ſacelli tergo magnus ille obeliſcus jacebat, qui antequam à Conſtantino Ceſare Caii Neronis demoliretur Circus, in ejus medio olim ſteterat, cujus in ſummitate pomum ex ære deauratum erat, in quo Julii Cæſaris cineres fuiſſe conditas fama deprædicabat. Hunc fel. recordat. Xyſtus V. Pont. Max. in medio areæ maximæ, ante hanc Baſilicam, ſumma cum impenſa, tum populorum admiratione, ſupra auguſtam baſim erigi imperavit, & vulgò appellatur *la Guglia di S. Pietro*. De hoc, aliiſque obeliſcis Romam advectis integrum, ac valdè eruditum edidit tractatum, Italico idiomate, Michaël Mercatus, qui ejuſdem Xyſti V. ævo floruit. Cogor hìc tanquam veritatis amans palinodiam canere; nam in capite III. mei operis Veter. Monim. part. 1. dixi ſupramemoratum Michaëlem, de Leonibus, quos antiquitus ſub iſto fuiſſe obeliſco fama deprædicabat, ne minimam quidem feciſſe mentionem; cum re verà in cap. 39. illorum meminerit, dicatque tunc vulgi fuiſſe opinionem, dictum obeliſcum quatuor ſuſtentaſſe Leones. Deinde erutâ terrâ, quæ obe-

obeliſci baſem occultabat, non Leones, ſed illorum loco aſtraguli fuêre reperti.

172. Juxta hoc ſacellum Caliſti III. videre erat alterum B. Mariæ de Febribus nuncupatum, quod præcipuum fuit, & toti templo nomen impoſuit. In ejus altaris pariete antiquiſſima, ac ſummæ venerationis inerat imago, B.Mariæ Virginis filium amplexantis; & hinc inde, paulò inferiùs, Pontificũ, Cardinalium, Regum, aliorumque tam Eccleſiaſtici, quàm Laicalis ordinis nobilium Virorum, atque mulierum, Dei Genitrici ſe commendantium imagines. Hæc autem pictura Baſilicę Secretario diſiecto, & hoc templo in Sacrarium cedente, cum toto pariete avulſa, juxta Oratorium S.Gregorii, translata fuit. Ex qua translatione accidit, ut ſacellum, & Templum S.Mariæ de Febribus, Sacrarium Baſilicæ appellaretur.

173. Huic proximum aliud olim extabat ad Aquilonem, quod tamen, cui dedicatum eſſet, omninò latebat. In eo autem plura, egregiaque Virorum illuſtrium ſepulcra conſpiciebantur, quibus deinde in hujus templi demolitione diſiectis, cadaverum ibi jacentium oſſa, in polyandrium ſub altare majus novæ Baſilicæ, fuerunt translata.

174. Denique contra Aquilonem, & Occidentem, poſtremum Beneficiatorum, & Clericorum Baſilicæ, erat ſacellum, Sanctiſſimæ Trinitatis indigitatum, Sanctiſq; Martyribus Coſmę, & Damiano ſacrum, ac ſplendidè ab Anſuino Beneficiatorum Priore dotatum. Hujus in medio ſub pavimento eorumdem Beneficiatorum, & Clericorum fuerunt ſepulcra; ſupra verò juxta parietes, tumuli lateritii Alexandri VI. Papæ, & Henrici de Borgia Cardinalis, in quibus eorum corpora jacuêre, antequam in ſacellum Caliſti III. deferrentur, ut ſupra jam dictum eſt. Hæc de hoc templo, necnon de totius Veteris Baſilicæ, templorumque adjacentium mole, & ornatu indicata ſatis ſuperque exiſtimari poſſe arbitramur, à nobis præcipuè, qui levi calamo hęc deſcribenda ſuſcepimus, cum plurimi egregii Scriptores non deſint, qui luculentiſſimos, feliciſſimoſque de Baſilica S. Petri cęterarum totius Chriſtiani Orbis Eccleſiarum ſplendore, & auguſtâ magnificentiâ tractatus ediderint.

SECTIO XIV.

De exterioribus partibus ad Baſilicam Vaticanam ſpectantibus.

HÆSIMUS hactenus in deſcriptione interiorum partium hujus Baſilicæ, modò extra eamdem vagemur, & ad circumjacentes ędes, quę non ob ſtructuram tantummodò, verùm etiam ob antiquorum Chriſtifidelium pietatem, ac religionis fervorem, non in paucis commendabiles ſunt, oculos convertamus. Ut verò rem altiùs ordiar, pauca pręmittenda mihi videntur de Monachorum ordinibus, atque inſtituto in Urbem introducto, circa annum Chriſti 340. quod ſic evenit. Cũ Anaſtaſius Alexandrinorum Epiſcopus ab Arrianis ſuâ ſede fuiſſet pulſus, Romam venit, atque hìc Monachorum Ægyptiorum inſtitutionem, & admirabilem vitam Magni Antonii adhuc viventis à ſe deſcriptam, promulgavit. Quare ſimul, & admira-

tionem, & ad consectandæ vitæ monasticæ studium plurimas ex Romanis fœminis, nobilissimasque incitavit, ut S. Hieronymus testatur Epistolâ 16. ad Principiam Virginem. Hinc autem non irrationabili conjecturâ argui posse crederem, Monasteria circa Apostolorum sepulcrum fuisse constructa, utpote, quæ non parum suâ solitudine hujusmodi instituto conformarentur, dum Vaticana Basilica extra Urbem tunc temporis posita erat. Nostra hæc coniectura, ex ipsismet Monasteriis circa hanc Basilicam excitatis, describendisque, clariùs apparebit. Hæc autem quinque fuisse constat ex duabus concessionibus, unâ Joannis XIX. qui floruit anno 1014. & alterâ Benedict. IX. qui vixit anno 1034. in favorem Petri Episcopi Sylvæ Candidæ factis, ut apud Ughell. videre est Tom. I. paginâ 108. Ibi enim hæc Monasteria numerantur, videlicet S. Stephani Majoris, & Minoris, SS. Joannis, & Pauli, & B. Martini, atque S. Theclæ. At præter hęc aliud apud Bibliothecarium in Vita Leonis III. reperio, nempè Monasterium in Hierusalem, de quo infra dicemus ad lit. aa. Verùm præterito seculo trium tantummodò supererant parietinæ, de quibus infra.

a. Per eam igitur antiquissimam januam, versùs Occasum, quã supra jam indicavimus sub n. 13. Tab. VII. facilis erat aditus ad proximum Monasteriũ S. Martini, cujus etiam situs ostenditur in dicta Tabula sub lit. a. De hoc Monasterio mentio fit in dicta vita Leonis III. hisce verbis. *Pari modo & Monasterium S. Martini Confessoris, atque Pontificis, situm ubi supra,* (videlicet prope Ecclesiam B. Petri Apostoli) *quod nimiâ fuerat vetustate quassatum, penè omne à fundamentis restauravit*. Hìc autem perpendendum Leonem creatum fuisse Pontificem Anno 795. ac proinde cum ab anno 340. (quo tempore, ut diximus Romæ Monasteria construi cępēre) usque ad pręfatum Leonem anni 455. effluxissent eo temporis spatio fabricas corruisse, adeòut jure Bibliothecarius hoc Monasterium nimiâ vetũstate quassatum, tradiderit. De hoc etiam Monasterio Scriptor vitæ Leonis IV. in eodem Libro Pontificali sic ait: *Hic primùm* (nempè Leo) *à Parentibus ob studia literarum in Monasterium B. Martini Confessoris Christi, quod foris muros hujus Civitatis Romanæ, juxta Ecclesiam B. Petri Apostoli situm est, quousque sacras literas plenitùs disceret sponte concessit. Ubi non solùm literas didicit, verùm etiam in studio Sanctæ conversationis, non quasi puer, sicut tunc erat, sed velut perfectus Monachus mãsit. Cujus etiam piæ cõversationis exemplo alii sub eodem Monachico degentes ritu Omnipotenti Domino plus devotè serviebant*. Ex quo Monachos huic Basilicæ in Divinis inseruisse deducitur, ut narravimus supra num. 39. & Monasteria literarum fuisse seminaria, è quibus diversi Romani Pontifices prodiére, qui Ecclesiæ Romanæ alumni appellabantur, ac nutriti in aula Romana. In hac quoque vita hæc habentur: *Idem egregius Pontifex in Monasterio S. Martini, quod B. Petri Apostoli Basilicæ cohæret, ad laudem, & gloriam ipsius B. Martini oraculi pulchritudinis vestem perfecit, habentem historiam supramemorati Sancti jacentis in lecto, cum effigie Salvatoris Domini nostri Jesu Christi:* Idem inferiùs repetitur, scilicet: *In Monasterio S. Martini, quod ipsius*

Apostolorum Principis Ecclesiæ cohæret, fecit lucernam ex argento fusilem, ac bimixtam pens. lib. viginti septem, & dimidiam. Demum ibidem scribitur: *Monasterium S. Martini, quod longo senio erat casurum miris domorum ædificiis restauravit, & ad honorem meliorem, quam prius fuerat, funditus decoravit.* Alia de hoc Monasterio leges in vita Benedicti III. qui præfato Leoni successit.

b. Huic autem proximum aliud extitit Monasterium, sed longè majoris operis, atque molis, ut ex superstitibus parietinis argui valet; locum, & Ichnographiam vide in eâdem Tabula VII. lit. b. Dicebatur hoc Monasterium S. Stephani Majoris ad differentiam alterius Minoris, de quo infra lit. f. ac in vita Leonis III. narratur, ibi: *Præsertim igitur & Monasterium S. Christi primi Martyris Stephani, quod appellatur Cata Galla Patritia, quod præ nimia vetustate jam emarcuerat, atque ex parte corruerat, idem præsagus Pontifex* (scilicet Leo) *certamen ponens à fundamentis simul cum Oratorio firmum jacens fundamentum, in meliorem erexit statum.* Gallam istam præclaram eam fœminam fuisse puto, Theodosii Junioris filiam, ac Constantii Cæsaris uxorem, necnon Valentiniani III. Matrem, non tam nobilitate, quàm religione insignem, cum sacra plurima ædificia Leonis I. Sanctissimi Pontificis hortatu construxerit, atque ornaverit; de qua nobilissima fœmina diximus etiam in nostro opere de Vet. Monim. part. I. cap. 23. & 24. Sexcentis circiter annis Monachi in eodem Monasterio permanserunt, donec illud Leo IX. Capitulo prefatæ Basilicę univit. Ejus autem quædam adhuc vestigia supersunt, in exiguam tamen Ecclesiam conversa, quæ Abissinorum, seu Æthiopum nationi, ab Eugen. IV. concessa creditur. Plura de hoc celebri Monasterio referre valerem; sed brevitati studendo abstineo, Lectoremque ad sæpecitatum Turrigium pag. 327. & 480. remitto.

c. Litera Ecclesiam Sancti Andreæ à Symmacho Papa constructam designat, de qua etiam egimus supra sub numer. 153. Ejus longitudo palmos 78. æquabat. Tria in eadem erant altaria, primum ad sinistram ingressus, cujus ob vetustatem denominatio ignota erat. Secundum ad dexteram D. Michaëli Archangelo dedicatum, ac S. Angeli Vaticani nomine insignitum, Musivoque opere erat ornatum. Tertium verò altare in medio Ecclesiæ, in honorem S. Andreæ Apostoli, erectum fuerat. Alia de iisdem altaribus diximus sub num. 153. 154. & 155. in Pontificali libro, ac vita Joannis VI. legimus, Pontificem hunc hac in eadem Ecclesia ambonem noviter fecisse.

d. Templum S. Petronillæ dicatum, extra formæ orbicularis, intus verò formæ octangularis ab Honor. I. Summ. Pont. extructum, ut in Pontificali, ac ejusd. Pontificis vita. De hoc templo disseruimus sub n. 153. & seqq.

e. Templum S. Mariæ de Febribus de quo itidem sub num. 162.

f. Monasterium S. Stephani Minoris. Duo Monasteria ad ejusdem Sancti honorem fundata fuisse reperio, ut nuper lit. b. retuli; unum sub denominatione Cata Galla, alterum Cata Barbara, quamobrem ea ex nominis affinitate confunduntur, ac unum, & idem esse existimantur; contrarium tamen

arbi-

arbitror, nempe primum tamquam majus, & magnificentius à Galla Placidia; secundum verò à Barbara Patritia fuisse constructa; nam Græca vox κατὰ plures habet significationes: hìc autem nil importare putaverim præter particulam *in*, adeò ut genuinus sit sensus, in Galla Placidia, & Barbarâ Patritiâ; ex eo quia Monasterium in prædio, vel in ipsius Gallæ Placidiæ bonis constructum fuerit, ut dicimus de hac Basilica, quæ cum in Campo Vaticano excitata sit, Basilica S. Petri in Vaticano appellatur.

g. Canonicorum habitatio, vulgò *Canonica* à Nicolao III. qui sedit anno 1277. ampliata.

h. Auctor est Alpharanus; hìc olim duas extitisse Ecclesias, quarum nomen ignotum erat, atque ipsæ, in novæ Basilicę constructione, fuêre demolitæ. Putat tamen earum alterã, versùs Occasum, fuisse Monasterium, appellatamque Ecclesiam SS. Joannis, & Pauli; alteram verò, contra Orientem, SS. Sergii, & Bacchi, ut ex librorum lectione, ac monimentis magnarum domorum inibi repertis, facillimè coniici poterat. Monasterium hoc SS. Joannis, & Pauli à S. Leone I. in ejus vita constructum reperio, & fortasse unum ex illis fuit, quod Galla Placidia, ut supra narravimus, excitavit.

i. Prædicta verò Diaconia SS. Sergii, & Bacchi antiquitus Oratorium tantùm erat, quod Gregorius III. anno 732. in ampliorem redegit formam, eidem omnia concedens, quæ in Diaconiæ usum necessaria esse videbantur. Quænam verò ista concessio fuerit ex Hadriani I. vita deducitur, ubi sic: *Idem egregius Præsul* (nempè Hadrianus) *Basilicam B. Hadriani Martyris, & SS. Cosmæ, & Damiani à novo restauravit, Diaconias constituit, in quibus, & multa bona fecit per suam sempiternam memoriam, concedens agros, vineas, oliveta, servos, ancillas, & peculia diversa, atque res mobiles, ut de reditu eorum crebris exactionibus Diaconiæ proficientes, pauperes Christi reficerentur.*

Tres huic similes Diaconias, idem Pontifex propè Basilicam Vaticanam erexit, ut in ejusdem vita ibi: *Hic coangelicus Vir divinâ inspiratione ignitus constituit Diaconias tres, foris portam Beatorum Apostolorum Principis, idest unam quidem Sanctæ, & gloriosæ semper Virginis Dei Genitricis Mariæ Dominæ nostræ, quæ sita est in atrio; aliam verò suprascriptæ, & intemeratæ Dominæ nostræ, quæ sita est foris portam B. Petri Apostoli in capite porticus. Necnon & aliam Diaconiam, quæ appellatur Sylvestri juxta hospitale S. Gregorii. Quas suprascriptas Diaconias hic almificus vir in abditis, sine misericordiæ fructu reperiens noviter restauravit, ubi & dona plurima mobilia, atque immobilia pro remedio animæ suæ obtulit, & constituit, ut per unamquamque hebdomadam, quintæ feriæ, die cum psallentio à Diaconia usque ad balneum pergerent, & ibidem dispensatione per ordinem pauperibus consolari, atque eleemosynam fieri.* Verùm de tribus his posterioribus Diaconiis nullam apud scriptores de Vaticana Basilica mentionem reperii.

k. A tergo veteris absidis à Cl. Viro Probo, Prætorii Præfecto, qui vixit sub finem IV. seculi, templum magnificum constructum fuit, quod in Tabula Ichnographica lit. K. designat. De hoc Probo, Probaque ejus uxore

fœmi-

fœminâ non solùm genere, verùm etiam sanctitate illustri, plura scripsêre elogia SS. Joannes Chrysostomus, Augustinus, & Hieronymus, ac recens Aringhus in sua Roma subterranea To. 1. lib. 2. cap. 10. ubi marmoreum sarcophagum miris cælaturis elâboratum, ac tres icones, diversos ejusdem sarcophagi aspectus repræsentantes, refert, in quo ipsum Probum cum uxore tumulatum fuisse narrat citatus Aringhus, ad quem curiosum Lectorem remitto. Sarcophagus iste in sacello ad lævam ingressus Basilicæ extabat, ac pro Sacro inserviebat fonte; hic verò, præsenti anno 1692. quo hæc scribimus, ab eodem loco amotus, & in quadam camera prope Crucifixi sacellum, repositus.

l. Cœmeterium Vaticanum, sive Fontis S. Petri designat.

m. Bibliothecæ Pontificiæ locum cum pluteis demonstrat, quamplurimis antiquissimis Codicibus refertæ, qui in novam Bibliothecam Vaticanam deinde translati fuêre.

n. Sacrarium antiquum pro supellectili asservanda, supra quod erant magnæ aulæ, & cubicula pro Basilicæ ministris, ejusdemque Sacrarii custodibus.

o. Magnum, & perantiquum Oratorium, quod tamen cui Sanctorum olim dicatum esset ignorabatur, quod postmodum b. m. Antonius Cardinalis Illerdensis primævo nitori restituit.

p. Aliud non imparis molis Oratorium extra Basilicæ latera protensum, quod cum altari à b. m. Baptistâ Zeno Veneto S. Mariæ in Porticu Cardinali extructum fuit.

q. Sacellum à Xysto IV. extructum, atque ornatum, necnon locupletissimâ dote auctum, ibique sedilia lignea triplicis ordinis, juxta tres Clericorum ordines, in magnificentissima Basilica divinas persolventes laudes, stabilivit. Binos quoque Beneficiatos, ac totidem Clericos Xystinos nuncupandos adjunxit, multa quoque sacra lipsana in altari reposuit, plurimasque indulgentias aram D. Antonii visitantibus impertivit. De hoc eodem sacello diximus supra sub num. *66*.

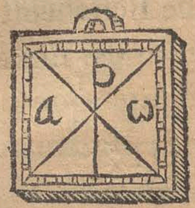
r. S. Thomæ Apostoli Oratorium, à Symmacho Summo Pontifice, qui sedit in fine V. seculi extructum.

s. Aliud adeò venerandæ antiquitatis Oratorium erat, ut & à quo ædificatum, & cui nam Sancto dicatum esset penitus lateret. In hoc inde translatæ, clausæque vixerunt Sanctimoniales, vulgò *le Murate di S. Pietro*, quæ ut num. *166*. indicavimus inter templa S. Mariæ de Febribus, ac Sanctæ Petronillæ juxta sacellum S. Joannis Chrysostomi quibusdam in aulis antiquitus clausæ degebant. Postmodum verò jubente B. Pio V. in alia Urbis Monasteria commigrârunt.

t. u. Duo annexa Monasteria, nempè S. Sosii, & S. Apollinaris, quæ à supradicto Symmacho Pontifice extructa fuisse Panvinius, & Alpharanus arbitrantur, cum eorumdem Monasteriorum in hujus Pontificis vita mentio habeatur.

x. Post hæc Oratoria antiquissimũ sequebatur ædificium, S. Ambrosii Ecclesia denominatum, cum eidem Sancto Episcopo, Ecclesiæque Doctori dicatum esset. Hujus in Ecclesiæ demolitione, ac in egestione terræ, pro novis fundamentis Cappellæ Gregorianæ jaciendis, multa Christianorum corpora reperta fuêre, quæ ante pectus aureas pendentes capsulas habebant, in

in quibus una ex parte literis Græcis Sanctiſſimum Chriſti nomen inſculptum erat, ut vides:

Ex altera autem columbarum effigies, quæ cum pacis ſymbolum ſint, per hæc hieroglyphica denotabant defunctorum animas, in pace ad Dominum evolaſſe, ut ex Aringho lib. 3. cap. 2. colligi valet. His in capſulis Evangelium S. Joannis in charta deſcriptum nonnulli incluſum fuiſſe autumant, atque inde tum tempore, tum loci ſquallore ac fęditate in pulverem verſum, quem antiquorum Chriſtianorum ritum deferendi è collo pendulum Evangelium deſcripſimus in noſtro opere de Veter. Moniment. part. 1. cap. 16.

y. z. Duo perantiqua Oratoria, quorum ob nimiam vetuſtatem memoria perierat.

aa. Sequebatur hinc vetus Eccleſia, in tres naves diviſa, ut olim mos fuit, ac argui poteſt ex illis, quas in noſtro præfato opere de Veter. Moniment. allegavimus, pretioſiſque novem columnis hinc inde ſuffulta, ac S. Vincentio Martyri dedicata. Hæc olim Monaſterium in Hieruſalem vocabatur, de quo ſermo eſt in vita Leonis III. ubi ſic: *Fecit autem, & in Monaſterio Hieruſalem, quod ponitur ad Beatum Petrum Apoſtolum caniſtrum ex argento penſans libras duas*. Itidem in Leone IV. legitur ſimiliter. *Et qui in venerabili Monaſterio Hieruſalem, quod juxta Eccleſiam B. Petri Apoſtoli ponitur fecit veſtem de fundato cum orbiculis in circuitu ornatam cum liſta de chryſoclavo cum velis, & imizino duobus, & de fundato tribus*. Monaſterium hoc Grimaldus, à Martinello citatus, aſſerit ſub Alexandro III. Eccleſiam S. Vincentii appellatam fuiſſe; ac anno 1561. novi templi cauſâ exciſam, ac ad cellæ vinariæ uſum jam dudum redactam, obliteratis vetuſtate picturis; ornatas naves fornicatas licet anguſtas, oſtium ad Ortum Solis habuiſſe, ex quibus decem, & octo columnæ integræ marmoris Glareati 20. ferè palmorum fuerunt repertæ. Poſtmodum verò Collegium evaſit, ac in ea Canonici cum Archipresbytero (nō tamen Cardinali) commorabantur. Deinde Nicolaus V. hanc ſuppreſſit Collegiatam, illiuſque fructus Capitulo, & Canonicis Vaticanæ Baſilicæ univit. Plura de hac Eccleſia ſcribit Severanus de ſeptem Urbis Eccleſiis, ad quem Lectorem remitto.

bb. Gradus per quos ad Palatium Pontificium aſcendebatur:

cc. Oratorium S. Gregorii de Palatio appellatum, in quo corpus ejuſdem Sancti à Greg. IV. tranſlatum fuit.

dd. Secretarium ubi olim Romani Pontifices, dum è Laterano ad Eccleſiam S. Petri accedebant, veſtes Pontificias ad divina peragenda aſſumebant.

ee. Veſtibulum Secretarii, ubi plures Pontifices ſepulti jacuêre. Non procul ab hoc loco die 29. Septembris præteriti anni 1689. occaſione quâ ibi morabatur currus Eminentiſſimi de Lauræa, Mulæ terram percutiendo, foveam aperuerunt, in qua marmoreus erat ſarcophagus, qui effoſſus infraſcriptam inſcriptionem oſtendit, videlicet:

Fe-

Felix. Sanctæ. fidei. vocitus iit
in pace. Cujus tantus amor. & caritas,
retenetur. ab amicis
in aueuo. Qui cum es. set. fuit
Solacius. & misericors. omnibu
snotus. Agrippina. fecit.
Dulcissimo suo Marito
Cum quem. vixit. sine. lesione
animi. annos III. & MX. fuit in
Sæculum. quod vixit. ann.
XXXII. dep. XIII. Kal. Sep. Valen
tiniano. N. P. & Victori Conss.

Quibus solæcismis præfata inscriptio scateat, latinæ linguæ periti judicent; quo tempore autem fuerit exarata ex ipsis Consulibus elicitur, qui anno Christi 371. Consulatum ambo gesserunt literæ N. P. Nobili Puero denotant.

Ut magis Lectoris curiositati indulgeam, locum ubi sarcophagus inventus fuit in sæpecitata Tabul. VII. lit. a. ostendo.

ff. Ecclesia S. Salvatoris de Ossibus, sive in Magello, aut Macello, vel de Torrione. Ecclesia hæc nunc profanata est, unitaque Palatio Sanctissimæ Inquisitionis. Eamdem à Carolo Magno fundatam fuisse tradunt Turrigius, & Martinellus, quorum testimonia hìc referimus. Turrigius igitur pag. 525. hæc se reperisse asserit in quodam Ms. Codice continente Ecclesias, Hospitalia, Monasteria Basilicæ Vaticanæ subjecta videlicet: *Item subjicitur dictæ Sacrosanctæ Principis Apost. de Urbe Eccl. S. Salvatoris de Terione, quæ à Carulo Magno Imper. ad sepulturam omnium Ultramontanorum, & omnium quorumcumque, ubicumque, & qualitercumque ad Urbem venientium pauperum, vel divitum, nobilium, vel ignobilium quocumque decedentium in hac alma Urbe Roma, vel in circuitu ejus à Sutrio usque ad Ananiam, vel Alb. fuit concessa Basil. S. Petri cum possessionibus, juribus, & utilitatibus suis ab ipso Carulo primo Imperatore, & Leone Papa IV. (idest III.) Consuetum fuit tamen de bonis Cameræ dictæ Basilicæ dari in festo Salvatoris comedere triginta pauperibus pro redemptione animarum omnium Fidelium defunctorum, & oleum pro festo. Tamen oleũ, et comestio pauperũ fuerũt taxata Sacerdoti in viginti pauperes, & Sacerdos cætera facere teneatur, de quo pauperes malè possunt sustentari. Tenetur etiam de more Capitulum Basilicæ supradictæ totum, ut Collegium, ire illuc in festo ejus, & vesperis vigiliæ, & in vesperis festi, & post vesperas, cantare vesperos, & vigilias defunctorum, & postea Sacerdos indutus pluviali violaceo cum Acolitis, cum candelabro, & faculis accensis, incenso, & aquâ benedictâ ire per sepulturas, & cœmiterium supradict. omnibus aliis dictæ Basilicæ Institutis procedentibus, & cantare psalmos pœnitentiales. Quibus completis Sacerdos, & Clerici S. Salvatoris prædicti debent omnibus, & singulis dictæ Basilicæ, qui ministrant, & officialibus vinum bonum propinare affluenter, & dare pyra, mala, nespula, castanea, nuces, & hujusmodi. Ante statutum D. Nicolai PP. III. Capitulum monebat (idest faciebat) ibi bonam distributionem de bonis Cameræ Basil. supradicto Sacerdoti ipsius Ecclesiæ S. Salvatoris. Cura Peregrinorum connectitur infirmorum, qui Sacerdos eisdem debet Sacramenta Ecclesiastica ministrare. Bona autem omnia reliqua Peregrinorum quorumcumque, qualitercumque, & quomodocumq; ad ipsam Sacrosanct.*

Basilicam provenientia devolvuntur, ut Dopnus Leo Papa IX. eidem Basilicæ concessit, & est usque in hodiernum diem inconcussè servatum. Hæc Turrigius; Martinellus verò in sua Roma Sacra, ac in eadem Ecclesia sic scribit: *Narratur, quod Leo PP. IV.* (idest III.) *ædificavit unam Ecclesiam in civitate nova Leoniana, juxta murum in prædium, quod dicitur Magelli, non longè à monte, qui vocatur Vaticanum ad utilitatem sepeliendi egenos in honorem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi. Et idem Imperator libenti voto augeri cupiens, atque ampliari, Altare ibi consecrare fecit, & maxima reliquiarum congeries condiri statuit in honorem Salvatoris, & Stephani Protomartyris, S. Laurentii, & Beatorum Joannis, & Pauli, ibique condidit de vestimentis Sancti Stephani Protomartyris, ac unam parapsidem plenam de carbonibus, quibus ustus fuit S. Laurentius, & duabus costis S. Joannis, & Armilla Pauli, & duas torques de Sergius, & Bacchus, & Bacchus Primicerius, & Secundicerius, & bojam* (idest funem) *de collo Alexandri V. Papæ* (idest quintus à S. Petro) *& de capillis ejus quantum pugillo capere potest. Concessit unam Curtem, quæ dicitur Maceranum, novem filas ad Sale faciendum, quas emerat à Joanne Portuense Episcopo, Cruces, Calices, coclearia, forficulas, & alia paramenta, necnon Crucifixum argenteum lib. 60. cum suis gabbathis, sive lampadibus. Voluitque, ut in dicta Ecclesia forent perpetuò tres Presbyteri, & duodecim Clerici tonsis comis de Aquitanio, & alias, prout latiùs continetur in dicto privilegio Dat. Ann. 797. Indictione 7. in Palatio juxta Vatican. ad Basilicam Sancti Petri, mense Decembri, die 22. Alcuino, & Fredigardo Cancellariis.* Has desumpsi subscriptiones ex eodem Turrigio pag. 487. ubi notatur; quod licet in supradicto privilegio nomen Leonis IV. & Caroli Magni legatur, nullum propterea adesse errorem, eò quod Leo III. dictus fuerit etiam IV. ex Chronic. Ms. à Ricaredo Monacho Cluniacense in Biblioth. Vaticana num. 3765. ubi post Sergium II. ponit quemdam Leonem III. ac idem ponitur à Martino Polono. Quin etiam Leo III sub nomine IV. habetur in diplomate Leonis IX. in Archivo Basilicæ, confirmantis dictam Ecclesiam S. Salvatoris à præfato Carolo Magno, & Leone IV. constructam.

gg. Xenodochium, sive magna domus, quæ in plures aulas, cubiculaque distributa erat, à nonnullis Pontificibus ampliata fuit; præsertim verò à Gregorio XIII. In hac autem domo Summi Pontifices S. Gregorium Magnum imitantes, per idoneos Ministros ibi institutos XIII. Peregrinos ad Apostolorum limina confluentes, ad mensam quotidie suscipiebant, qui mos nuper in Palatio Vaticano, & dum hæc imprimuntur in Quirinali sæpè præsente Pontifice observatur. Porrò hæc domus loco antiqui Xenodochii à præfato S. Gregorio in platea Vaticana constructi, & aliorum duorum, quæ Stephanum II. auctorem habebant, & propè eandem Basilicam erant, successit.

hh. Ecclesia S. Apollinaris ab Honor. I. ædificata, ut ex ejus vita, ubi sic: *Itē fecit Basilicā B. Apollinaris Mart. in Urbe Roma in Porticu B. Petri Apostoli, quæ appellatur Palmaria à solo, ubi dona multa largitus est, & decrevit,*

vit, ut per omnem hebdomadã sabbatho die exeat Litania ad B. Apollinarem, & ad B. Petrũ Apostolum, cum hymnis, et cãticis populus omnis occurrere debeat.

ii. Quatuor marmorea meniana, quæ à Xysto IV. & Innocentio VIII. inchoata, ab Alexandro VI. fuère perfecta. Hæc quinque parastratis cum columnis marmoreis sustentabantur, atque inde Romani Pontifices in præcipuis, ac solennioribus festivitatibus adstanti populo benedictionem impartire solebant. Meniana hæc demonstrantur supra in Tab. XII. lit. C.

kk. Juxta, & extra porticum in angulo ad Aquilonem occurrebat facies, sive frons Palatii Apostolici, in qua lit. kk. regiam ejusdem Palatii januam ab Innocentio VIII. restitutam, eximiisque marmoribus, ac variis cælaturis ornatam demonstrat, ut videre est in dicta Tab. XII. lit. D.

ll. Ascensum ad Basilicam per gradus 35. marmoreos in quinque ordines distinctos ostendit, quorum primi à Constantino Magno extructi, postea à Symmacho Papa amplificati; demum à Pio II. eò quòd ob nimiam vetustatem dilapsi essent, non renovati solummodo, sed etiam producti, extensique fuère ad Aquilonem, appositis ex utraque illorum parte SS. Apostolorum Petri, & Pauli statuis marmoreis, quæ etiam ad præsens cernuntur, ut apparet in relata Tab. XII. lit. H. I. De hujusmodi scalarum ascensu devotionis gratiâ diximus supra, antequam de altari majori S. Petri sermonem haberemus.

mm. Ecclesia, sive Xenodochium S. Gregorii in Platea, sive de Cortina, in qua Cantores Basilicæ habitabant, necnon ministri, qui ex Pontificis ærario Peregrinis, Pauperibusque ad Basilicam confluentibus suppeditabant alimentum.

Non longè ab hac Ecclesia, alia aderat sub denominatione S. Mariæ Virgariorum, in cujus conspectu Cantorum schola lectum D. Papæ, ad Basilicam processionaliter accedenti, parabat.

Pro hujus dissertationis corona, ac ut etiam magis appareat nostri Imperatoris Constantini, erga eamdem Basilicam liberalitas, donaria ab ipso eidem Basilicæ facta hìc ducimus annectere, prout in Libro Pontificali, & S. Sylvestri vitâ enarrantur, videlicet.

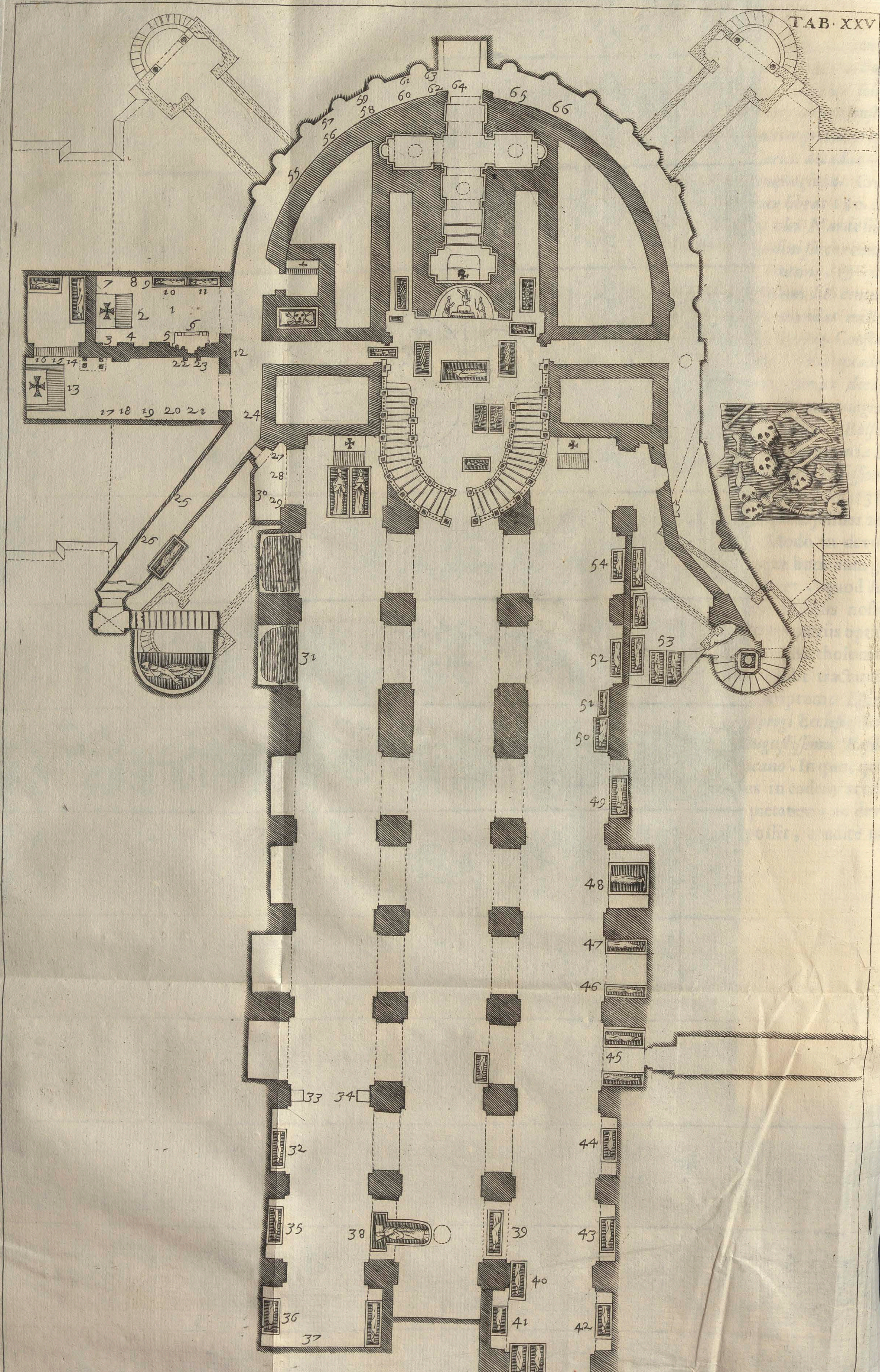
Corpus S. Petri recondidit, ipsum loculum undique ex ære Cyprio conclusit, quod est immobile. Ad caput pedes quinque, ad pedes pedes quinque. Ad latus dextrum pedes 5. Ad latus sinistrum pedes quinque; subtus pedes quinque, supra pedes quinque. Sic inclusit corpus B. Petri Apostoli, & recondidit, & ornavit supra ex columnis Porphyreticis, & alias columnas vitineas, quas de Græcia perduxit. Fecit autem, & cameram Basilicæ extremam ex auro fulgentem supra corpus B. Petri, supra æs unde conclusum est. Fecit crucem ex auro purissimo pensantem libras centum quinquaginta. In mensuram loci, ubi scriptum est hoc: Constantinus Augustus, & Helena Augusta hanc domum regali simili fulgore coruscans aula circundat; scriptum ex literis puris nigillis in cruce. Fecit autem candelabra aurochalca in pedibus 10. numero quatuor argento conclusa, cum sigillis argenteis. Actus Apostolorum, pensum singuli libras 300. Calices aureos tres, cum gemmis prasinis, & hyacinthinis singuli, qui habent gemmas 45. pens. sing. lib. 12. Metretas argenteas 2. pens. lib. 200. Calices argen-

teos viginti pens. sing. lib. 10. Amas aureas duas, pens. singulas lib. 10. Amas argenteas quinque, pens. sing. lib. tres. Patenam ex auro purissimo unam cum turre, & columba ornatam gemmis prainis, & hiacynthinis, quæ sunt numero cum margaritis albis 215. pensant. libras triginta. Patenas argenteas quinque pens. sing. libras 15. Coronam auream ante corpus, ubi est Phara cantharus cum Delphinis quinquaginta, qui pens. lib. 35. Phara argentea in gremio Basilicæ 32. cum Delphinis pens. singul. lib. 10. Ad dexteram Basilicę Phara argentea 30. pens. singul. lib. 8. Ipsum altare argento, et auro clusum cum gemmis prainis, et hiacynthinis, et albis 210. ornatum undique pensant libras 350. Thimiamaterium ex auro purissimo cum gemmis undique ornatum num. 51. pens. lib. 15. Item in reditus domus B. Petri obtulit Constantinus per Diœceses Orientis hæc in civitate Antiochiæ. Domum Datiani præstantem solidos ducentos quadraginta, Domunculam Vicene præstans solidos viginti, & tremissem, Cæle in Aphodisia præstans solidos viginti, Balneum in ceraterás præstans solidos 42. Pistrinum ubi supra præstans solidos viginti tres. Popina supra præstant. solidos decem. Hortum Maronis, præstans solidos decem. Hortum altum, ubi supra, præstantem solidos undecim sub civitate Antiochia. Possessio Sybillæ donata ab Augusto præstans solidos 323. Cartas decadas centum, & quinquaginta; aromatum lib. 200. Nardini olei libr. 200. Balsamum lib. 35. Sub civitate Alexandria possessio Timialia donata Augusto Constantino ab Ambronio præstans solidos sexcentos, & viginti. Cartas decadas 300. olei Nardi 300. Balsamum libras quadraginta. Aromata lib. 150. Storacis Isauricæ lib. 1. Possessio Euthimica ducis, præstans solidos quingentos, donavit Augustus Constantinus possessionem Pattinopolim, præstãs solidos octingentos, Cartas decadas 400. Piper medemnos quinquaginta. Crocos libras centum, Storace libras 150. aromata cassia lib. 200. olei Nardi libras 300. balsami lib. 100. lini saccos centum cariophyllorum lib. centum, & quinquaginta, oleum Cyprium lib. centum. Papyrii canas libras mundas mille. Possessio, quam donavit Aug. Constant. Hybromias, præstans solidos quadringentos quinquaginta, cartas decadas 200. Aromata cassiæ lib. quinquaginta. Olei Nardini lib. ducentas. Balsami libras quinquaginta. In provincia Euphratensi sub civitate Cyro possessionem Armanalanan, præstantem solidos 380. Possessio Mobaris, præstans solidos 260.

Hæc de donariis. Modò in devotorum, religiosorumque hominum gratiam addere nobis placet, quod Anno 1687. hìc Romæ Amicus noster, ac de sacris, piisque memoriis optimè meritus R. D. Abbas Bartholomæus Piazza peculiarem edidit tractatum, Italico idiomate, inscriptum: *Effemeride Vaticana per i pregi Ecclesiastici d'ogni giorno dell' Augustissima Basilica di S. Pietro in Vaticano*. In quo, quidquid singulis diebus in eadem acciderit Basilica, quod pietatem, ac devotionem excitare possit, eruditè narrat.

SE-

TAB. XXV

pag. 101.

SECTIO XV.

De Partibus subterraneis, sive Sacris Cryptis Vaticanæ Basilicæ.

Tam interiores, quàm exteriores hujus inclytæ Basilicæ, eique adjacentes fabricas diligenter lustravimus, atque perpendimus, narravimusque varios Sanctissimos Pontifices, variosque Augustissimos Imperatores, Regesque, atque Reginas, necnon sublimes diversi generis personas, non solùm in ædificiis, atque ornatibus, verùm etiam in dotibus, atque donariis magnas pecuniarum in sumendo summas, quasi certasse. Ne igitur tot religiosorum, piorumque hominum periret memoria varia fuère erecta monimenta, quæ in veteris Basilicæ demolitione partim diruta, partim aliò distracta sunt; & ne ex hac demolitione ipsa monimenta in oblivionis tenebris delitescerent, piâ, peculiarique Romanorum Pontificum, præsertim Pauli V. vigilantiâ, illa in subterraneis ejusdem Basilicæ partibus, quæ nunc Crypte denominantur, fuère collocata. Quare nos, ut curiositati simul, ac pię Lectoris devotioni satisfaciamus, nonnulla insigniora monimenta, quæ in eisdem extant Cryptis, hodieque visuntur, eorumdemque propterea locorum, atque Cryptarum ichnographiam exponimus in Tab. XXV.

1. num. Designat Oratorium, sive Cappellam Beatissimæ Virginis Marię Porticus, sic dictæ, quia infra columnas Porticus veteris Basilicæ olim extabat. Qua de re fusè citatus Turrigius pag. 33.

2. Altare ibidem existens, in quo visitur imago ejusdem Beatæ Virginis Mariæ, quæ Unigenitum filium suum, ac Dominum nostrum Jesum Christum amplexatur.

3. Hoc in loco antiquæ Basilicæ ichnographia depicta est, ut nos supra in Tab. VII. exhibuimus. In aliis etiam hujus Cappellæ locis, præsertim in fornice, qui valde demissus est, vetera altaria delineata cernuntur, sed cum illa jam supra diversis in Tabulis nos ostenderimus, ac descripserimus, hìc repetere incongruum fore putamus.

4. Marmorea Benedicti XII. imago, juxta quam sequens legitur inscriptio etiam marmore insculpta, nempè.

5. *Benedictus XII. Papa Tholosanus fecit fieri de novo tecta hujus Basilicæ sub an. Domini N. MCCCXLI. Magister Paulus de Senis me fecit.*

De hac imagine disseruimus supra sub num. 48.

6. Statua marmorea S. Petrum sedentem repræsentans, ut est illa ænea, quæ superiùs ad præsens in Basilica cernitur. Olim ante Regiam januam stabat, & in ejusdem S. Petri festo Pluviali, ac Mitra, cæterisque sacerdotalibus indumentis ornari etiam mos erat. De hac nos supra locuti sumus, ubi de atrio hujus Basilicæ egimus.

7. Marmoreum fragmentum, in quo memoria Concilii habiti hac in eadem Basilica anno 732. à Sanctiss. Pontifice Gregorio III. contra negantes sacras Imagines, cælata est, & quod à temporis edacitate servatum fuit, sequens est.

Petro, Theophano, Sergio, Jordane, seu Johanne. Adstantibus quoque Diaconibus. Moscho Archidiacono, Zaccaria, Johanne, Theophulacto, atque Gemmulo, vel cuncto Clero. Antefactus

D. Gre-

D. Gregorius Apostolicus Papa dixit, reduco ad animum (Sanctissimi fratres mei) qualia mihi, & quanta mirabiliter Christus D. noster contulerit bona, & quomodo me indignum ad tanti apicis fastigium suâ pietate dignatus fuerit evocare, & stupesco nihil aliud valens retribuere potentiæ ejus, nisi solas agere gratias, & indesinenti prece gloriosum ejus collaudare nomen. Quis enim (ut ait Propheta) loquatur potentias Domini, auditas faciat omnes laudes ejus, vel quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.

Hoc idem fragmentum habes apud laudatum Turrigium pag. 70.

8. Antiqua Crux Musivo opere elaborata, quæ olim ad Ciborium Sanctissimi Sudarii à Joanne VII. constructum extabat.

9. Aliud marmoreum fragmentum continens monimentum Concilii habiti anno 732. ante D. Petri corpus, à Gregorio III. Sanctissimo Pontifice, quæ ibi leguntur hìc habes.

.... tissimi Episc. & Vener.....
Hoc quod à vestro se....
intuitu prævisum aul.....
omnium conditoris et....
ejus placet, ut fieri di....
træ, & omnium Salu....
Gregorius Sanctissimus....
Apostolicus Papa dixit....
Sanctissimi intentio mea e....
positioni ea quæ à vobis Christi....
quoram B. Petri Apostoli....
sub interdictu anathemate....
Sanctissimi Episcopi, & venerabiles....
Presbyteri responderunt grato duc....
Interdictu Apostolicæ Auctori hæc quæ..
Salubri consideration....
visa sunt stabiliri debeant ne ve
quis audeat existere temerator....
Gregorius Sanctissimus, ac Beatissimus,
Apostolicus Papa dixit, si quis contra...
Privilegii definitionem venire tentaverit anathema sit, & responderunt omnes tertio anathema sit.
Gregorius gratia Dei Episcopus Catholicæ, atque Apostolicæ Urbis Romæ huic privilegio, atque de....

Alterum pulcherrimum exemplum nobis præbet moris hujus celebrandi Concilia ante corpus B. Petri Syricius Pontifex, qui sedit anno Domini 385. Is enim in Synodali Epistola scribens ad Episcopos Africanos sic ait: *Cum in unum plurimi fratres convenissemus ad S. Apostoli Petri reliquias, per quem & Apostolatus, & Episcopatus in Christo cœpit exordium, &c. Datum Romæ in Concilio Episcoporum octoginta, sub sub die octavo Idus Januarii.*

10. Nonnulla marmora anaglyphico opere elaborata, quæque erant ad sacellum Johannis VII. in quibus varii rami frondibus vestiti cælati erant.

11. Duo sunt sarcophagi, in quorum uno hæc tantummodo leguntur.

Constanti locus qui adhuc cos
TAT.

In tegmento verò legitur: *Constantii Dei famuli sepulcrum.*

Alter verò sarcophagus inscriptione caret, atque ideò, qui ibi tumulati sint ignoratur. Vide Turrig. pag. 67. & 108. In pariete super hos sarcophagos collocata sunt Phrygia marmora apprimè elaborata, involutos palmites arabico more expressos, repræsentantia, quæ olim erant in sacello Joannis VII.

In parastrata dextera ad januam ingressus hujus cappellæ est statua marmorea

morea anaglyphico opere elaborata S. Matthæum Apostolum repræsentans, quæ olim ad sepulcrum Nicol. V. erat, de qua Turrig. pag. 98. & 108. è conspectu verò scilicet in parastrata sinistra alia est marmorea statua, Sanctum Joannem Apostolum denotans, quæ itidem erat in eodem Nicolai V. sepulcro ut idem Turrig. narrat paginâ 99. & 108.

E conspectu januæ hujus cappellæ est magna Crux è marmore, quæ olim erat in summitate anterioris faciei veteris Basilicæ.

Prope hanc Crucem sequentes versus marmori insculpti sunt, qui olim extabant in zona coronicis faciei dictæ veteris Basilicæ. Carmina sic se habent.

Summa Petri sedes hæc est sacra Principis ædes
Mater cunctarum decor, & decus Ecclesiarum
Devotus Christo, qui templo servit in isto
Flores virtutis capiet fructusque salutis.

12. In hâc parietis facie Musivum opus collocatum est, quod olim extabat in Ecclesiæ atrio, (Paradiso vulgò appellato) super Ottonis Imperat. II. sepulcrum. Hoc Musivum opus tres figuras habet, quarum media humani generis Salvatorem in actu benedicendi denotat, qui pollicem cum annulari conjunctum habet. Ad dexteram stat S. Paulus, qui volumen sinistrâ tenet. Ad Salvatoris sinistram Sanctus Petrus est, qui itidem in sinistra tres habet claves. Has figuras exponit Aleman. in suis parietinis Lateranensibus c. 10. & nos retulimus supra in Tab. XXIV. fig. 2. Quid autem per illas tres claves denotetur disseruimus in nostro Opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 28. quę curiosus Lector videre poterit.

13. Propè descriptam cappellam alia est sub denominatione S. Mariæ de Prægnantibus, de qua supra fati sumus, ubi altare, ut n. 13. De Prægnantibus B.M.V. imago denominata fuit, quia mulieres utero graves erga illam peculiarem gerebant devotionem: fuit etiam Angelorum appellata, ut diximus sub nu. 18. & 43. Dictum sacellum Patriciæ Ursinorum familiæ erat, quæ nobilissima familia erga hanc præcipuè Basilicam singularem devotionem semper gessit; quoniam in eadem duodecim sumptuosas habuisse cappellas refert sępè citatus Tur. pag. 90. septemque ibidem ex præfata familia, laudatæ Basilicæ fuisse Archipresbyteros.

14. Joannis Papæ VII. qui floruit anno 705. imaginem Musivo opere expressam refert. Ædiculam in manibus Pontifex tenet, perquam ipsius ædiculæ denotatur constructor, scilicet ipse fecit Oratorium in eadem Basilica in honorem B.V.M. Musivis operibus ornatum, ut ex epigraphe anaglyphicis literis marmore insculptis apparet nempè: *Johannis servi S. Mariæ*. De quo narravimus supra sub nu. 114.

15. In hoc loco S. Petrus prædicans Musivo opere delineatus est. Extabat olim in præmemorato sacello.

16. Marmoreus lapis est, in tredecim partes ab edacitate temporis fractus, quibus curâ, & diligentiâ præmemorati Turrigii in unum collectis, lapis restitutus fuit, in eoque tres sequentes orationes leguntur, quas Gregorius hujus nominis III. Sum. Pontif. pro anima sua ad proprium sepulcrum poni jussit.

Ora-

Orationes sic se habent, sed aliqua in parte mutilæ.

Exaudi nos omnipotens, & misericors Dominus .... Gregorium tertium, quem tua gratia jussit .... agimus æternæ beatitudini, & consortio tuo .... catholica fide Religionis Christianæ præmia vitæ æternæ ...... refrigerii cum fidelibus tuis præpares mansionem Per etc. ..... Domine Oblata sanctifica, & animam famuli tui Gregorii .... munda, & perpetuæ vitæ facias esse participem.

Domine indulgentia tua animam famuli tui Gregorii .... corporis, & sanguinis participatio sacra ...... saginet, & sempiterna redemptione muniat.

Sequenti modo eædem orationes suppletæ fuêre.

Exaudi nos omnipotens. & misericors Dominus, & famulum tuum Gregorium III. quem tua gratia jussit esse Pastorem, per hæc, quæ agimus æternæ beatitudini, & consortio tuo aggreges & pro Catholica fide religionis Christianæ præmia vitæ æternæ, & refrigerii cum fidelibus tuis præpares mansionem. Per Dominum, &c.

Offertorium.

Hæc Domine oblata sanctifica, & animam famuli tui Gregorii maculis emunda, & perpetuæ vitæ facias esse participem. Per, &c.

Post Communio.

Domine indulgentia tua animam famuli tui Gregorii Summi Pontificis corporis, & sanguinis participatio Sacramenti sacra saginet, & sempiterna redemptione muniat. Per, &c.

17. B. M. Virginis imago Unigenitum filium suum, qui globum, mundum repræsentantem, manibus tenet, adstantibus hinc inde duobus Angelis, quæ imago à 350. annis circiter depicta est, & olim prope porticum navis SS. Crucifixi ad Altare Assumptionis ejusdem B. V. extabat.

18. In septem distinctis loculis anaglyphico, ac marmoreo opere armati cernuntur viri unà cum aliis imaginibus, ac Nerone sedente, quem militibus suis SS. Petri, & Pauli carcerationem jubere colligimus, olim hoc emblema à Xysto Papa IV. pro S. Petri altare exornando constructum fuit.

19. Marmorea inscriptio, quâ conceditur à Johanne Papa III. qui floruit anno 563. Marcello Subdiacono, ejusque successoribus, ut in Vaticana Basilica sepeliri possent. Epigraphe sic se habet.

Locus Marcelli sub Reg. sextæ concessum sibi, & posteris ejus à Beatissimo Papa Joanne, qui vixit annis plus minus 68. Dep. P.C. Basilii V. C. ann. 22. Indict. xi. undecimo Kal. Januarias.

20. Musivum opus Angelum stantem repræsentans, cujus iconem retulimus supra in Tab. X. lit. F.

21. Tenor licentiæ sepeliendi in sæpè laudata Basilica Petro, & conjugi ejus concessæ à Papa Hormisda, qui floruit anno 514.

✠ *Fl. Maximo V. C. Coss. concessum locum Petro Romæ ex trib. voluptatis, & conjugi ejus Joanne Papa Hormisda, & Transamundus Præps Basil. Beati Petri.*

Quodnam fuerit hoc Tribunitiæ potestatis munus deducitur ex Epistola 42. lib. 4. Cassiodori, ubi demonstratur, Tribunum hunc Theatralibus præfuisse ludis.

22. Alia antiquissima sepulcrorum duo-

duorum memoria hoc in loco servatur, quæ sic se habet.

Loc. Dulciti, & Euthichitis Not. Eccl. Rom. q. compb. idest quem comparaberunt, pro comparaverunt.

✠ *Locus Petri Subdiaconi Sanctæ Ecclesiæ Romanæ Reg. primæ, quem comparavit, se bivum*, pro se vivo.

Annalium Ecclesiasticorum parens Cardinalis Baronius ad annum 414. supramemoratum Dulcitum illum fuisse docet Tribunum, & Notarium missum in Africam ab Imperatore, virum amplissimum, ac disertum ad quem D. Augustinus direxit librum de octo quæstionibus.

23. Aliud marmoreum epitaphium hoc in loco cernitur, tenoris sequentis.

Lc. Joannis Alicensis se Vibo comparavit P. C. Viatoris. Ubi *Lc.* significat *locus, vibo vivo, P.C. post Consulatum.* Inferiùs hæc habentur.

Epitaphium Joannis Alicensis Gelasio I. anno CCCCXCVI. ex demolitione sub Paulo V. veteris Templi hìc positum.

Scilicet locus Joannis Alicensis se vivo comparavit post Consulatum Viatoris. Flavius igitur Viator secundùm Calvisii computum Consulatum gessit an. 495.

Ingressi fuimus Cappellam, modò ab illa egrediamur, in cujus januæ parastatis ad dexteram ingressus, cernitur statua marmorea anaglyphico opere elaborata, S. Jacobum Majorem repræsentans, quæ olim extabat ad sepulcrum Nicolai V. Summi Pontificis; in alia verò parastata altera est statua, pari modo sculpta, S. Jacobum Minorem denotans, quæ itidem in eodem erat sepulcro.

24. In pariete è conspectu hujus cappellæ, ac januæ magna locata est marmorea tabula, altitudinis quatuor, longitudinis verò duodecim palmorum, in qua carmina à B. Pontifice Damaso exarata, occasione, qua ipse Pontifex quandam humiditatem, quæ quiescentium in Christo corpora labefactabat, exsiccari mandavit, literis altitudinis unciarum trium insculpta sunt; quæ carmina retulimus supra sub num. 31.

25. Imago B. Mariæ Virginis musivo opere elaborata, quæ olim ad Ciborium Joannis Papæ VII. erat, in hoc loco collocata cernitur. Supra eandem imaginem marmorea tabula sita est, continens fragmentum epistolæ directæ ad Flavium Eutherium à tribus Imperatoribus, pro servandis bonis Ecclesiæ, cujus epistolæ tenor est.

...MPER AVGGG. FL. EVTHERIO. SVO. SALVTEM.

...Præcipuo cunctorum planè est tenenda consensu

...mno fas ducimus, vel cultibus ut ulla depereat proga

...includere ad quæ insultare reliquiis prædium pro

...eo sacris certum est ministeriis adque misteriis

...lum septa consurgerent, verum etiam pauperum

...Hoc jugiter Divina communiter adque humana

...eodem constituta possessio experiatur Emptores

...mque perpetuam præter venerabiles cultus ulla

...us muniendi fides adque reverentia perennis

...Majestate perpetua certum est esse venerabilem

... e custodiam B. data die pridie Kal. Majas

... VCC. CONSS. PROSB.

Super hanc epistolam copiosè disserit Laudatus Turrigius in suis Cryptis Vaticanis pag. mihi 21. ubi notat prefatum Eutherium unà cum Siagrio Consulem fuisse an. Christi 381. quo recurrebat annus decimus quintus Pontificatus S. Damasi, à tribus Imperatoribus fuisse conscriptam, nempe à Gratiano, Valentiniano, ac Theodosio Augustis, ut ille litere AUGGG. denotant; aliæ verò quæ in fine leguntur, nempe PRO. SB. sic explicat, *pro servandis bonis*. Hæc breviter de isto fragmento, plura si cupis adito eumdem Turrigium.

26. Hoc in pariete nonnulla collocata cernuntur simulacra marmorea Apostolorum, Doctorumque Ecclesie, quæ olim erant ad sepulcra Nicolai V. & Calisti III. Summ. Pont. necnon Berardi Cardinalis Heruli.

27. Alterum lapideum fragmentum continens donationem factam suorum bonorum B. Petro à Comitissa Mathilda, quam integram donationem præcitatus Turrigius ad pag. 338. refert literis majusculis, notando ea, quæ in marmore desiderantur. Donationis tenor sequens est.

In nomine S. & individuæ Trinitatis. Anno ab Incarnat. D. N. J. Christi 1102. XV. Kal. Decemb. indict. X.

Tempore D. Gregorii Papæ in Lateranen. Palatio in Cappella S. Crucis in præsentia Cencii Francipanis, Gratiani Cencii Francolini, & Alberici de Petro Leon, & Beneincase fratres ejus, Vberti De Thascio, & aliorum plurimorum.

Ego Mathilda Dei gratiâ Comitissa, pro Animæ meæ remedio, & parentum meorum, dedi, & obtuli Ecclesiæ S. Petri, per interventum Domni GG. PP. omnia bona mea jure proprietatis, tanto que tunc habueram, quàm ea, que in antea acquisitura eram, sive jure successionis, sive alio quocumque jure ad me pertinerent, & tam ea, quæ ex hac parte montis habebam, quàm illa, quæ in Ultramontanis partibus ad me pertinere videbantur, omnia, sicut dictum est, per manum Domini Greg. septimi Papæ Romanæ Ecclesiæ, & tradidi, & cartulam inde fieri rogavi; sed quia cartula nusquam apparet, & timeo ne donatio, & oblatio mea in dubium revocetur, ideo ego, quæ supra, Comitissa Mathilda iterum à præsenti die dono, & offero eidem Romanæ Ecclesiæ per manum Cardinal. & Legati ejusdem Romane Ecclesiæ, sicut in illo tempore per manum D. Gregorii, omnia bona mea, tam quæ nunc habeo, quàm quæ inposterum Deo propitio acquisitura sum, &c. Actû Canusiæ feliciter. Mathilda Dei gratiâ, si quid in hac cartula à me facta subscripsi † Ego Arelerius Judex interfui, & subscripsi, &c. Ego Guido Notarius Palatii Scriptor hujus cartule offertionis post traditam complevi, & dedi, &c.

Hanc eandem donationem integram, ac correctam refert Baronius ad annum 1102.

28. Aliud marmoreum sequitur fragmentum, quod admodum abstrusis, abbreviatisque characteribus incisum est. Legitur in eo peculiaris visio habita à quodam pio, ac devoto Viro, cujus fragmenti tenor sic se habet.

... sionibus extra, recepit que

... s tedium. In prima verò visione vidi

... tenentem in manu virgam, et erant

... o tres ex una parte, et tres ex alia parte

... et

. . . ee ante eum statim venerunt tres canes, qui
. . . S. Petri, et ascenderunt super armos meos, et lingebant
. . . tunc collum meum ex una parte, et alter ex altera
. . . iet et tertium inter duos armos, et ego cadebam in terram
. . . ue signavit me, et Sanctus Petrus dedit mihi panem
. . . imius, et ait mihi, Vade
. . . fuit autem secunda visio in porticu ante portam
. . . Sancte Marie vidi
. . . rabiles pueros ludentes inter
. . . e ad pinnam quæ est in
. . . omni temp.

29. Item aliud est fragmentum è marmore, in quo insculpta est memoria dotationis altaris BB. Apostolorum Petri, & Pauli, factæ à Petro Barbo hujus Basilicæ Archipresbytero, qui postmodum Cathedram B. Petri ascendit, ac Paulus II. denominari voluit.

30. Monumentum hoc lapideum, ac sepulcrale venerandum est propter ejus antiquitatem, nam in eo cujusdam Catelli nomen insculptum cernitur, qui obiit anno Christi 501.

31. De hac Sacratissima Basilica verè dici potest, quod in Sacra legimus Scriptura, quòd sit Domus Dei, & Porta Cœli, Gen. cap. 27. vers. 18. & quòd terra ista sancta sit, Exod. cap. 3. vers. 5. Hoc fel. record. Pontifex Vrbanus VIII. optimè animadvertens, terram erutam pro fundamentis jaciendis, occasione columnarum æneårum super Confessionem Beati Petri superpositarum, ob tot Pontificum, aliorumque piorum, ac religiosorum Virorum, & Fœminarum in hac eadem Basilica humatorum, sanctam esse, ideo in hoc peculiari loco recondi, ac asservari voluit.

32. Statua marmorea Alexandrum Papam VI. mortuum, ac Pontificalibus indutum jacentem repræsentat, qui in hac eadem Basilica humatus fuit.

33. 34. Alia duo simulacra marmorea SS. Apostolos Petrum, & Paulum denotantia, hîc sita sunt, quæ olim ad januam antiquæ porticus, Pontificum denominatæ, staban t

35. Hoc in loco sepulcrum est Francisci de Tebaldeschis Romani S. Sabinæ Prioris, & Canonici hujus Basilicæ, in qua tres Clericos Beneficiatos de suo auxit; obiit VI. Septembris anni 1378.

36. Prope hoc aliud est antiquissimum sepulcrum, sive marmorea sepulcralis tabula, in qua hæc leguntur: *Depos. Felix Diac. V. Idus Martias Theodosio XV. & Placido Valentiniano IIII. Augustis Viris clarissimis Consulibus*, quorum Consulatus cadit in anno 435. Cùm hoc anno idem Theodosius Iunior pro decimaquinta vice, & Valentinianus pro quarta fuerint electi Consules.

37. Sarcophagus marmoreus est variis anaglyphicis, sacrisque figuris cælatus, in quo antiquitus Fidelis aliquis sepultus, postea verò in eodem Gregorii Papæ cadaver reconditum fuit, supra in marmore exculptum est Epitaphium, quod habes apud Ciaconium in hujus Pontificis vita, ideo libenter omittimus.

38. Magna arca ex Numidico marmore, cujus tegumentum est è marmore Porphyretico; olim extabat in Adriana mole, ut refert Benedictus Canonicus in suo manuscripto. In hac cadaver Ottonis II. Imperatoris reconditum

tum est, qui Romæ anno 984. finem vitæ sortitus fuit, cùm esset annorum 31.

39. Sepulcrum Adriani PP.IV.hoc in loco situm est.(Cùm dico sepulcrum, intelligo statuam marmoream jacentem, quæ olim erat ad sepulcrum; quod dictum etiam sit pro sequentibus numeris.)

40. Pii II. Pontificis tumulus est; cujus ornamenta marmorea in celebrem Ecclesiam S. Andreæ de Valle translata fuêre.

41. Pii III. Sum. Pont. itidem sarcophagus, cujus ornamenta etiam in eandem Ecclesiam S. Andreæ fuerunt translata.

42. Nicolai V. marmoreum sepulcrum est, cum ipsius Pontificis effigie.

43. Tumulus etiam marmoreus cum effigie Pauli II.

44. Iulii II. & Nicolai III. sepulcra hîc sunt, quorum etiam imagines cælatæ cernuntur.

45. Scala est, per quam ad Palatium Vaticanum ascenditur, & per quam Pontifices in Vaticano habitantes, orationis causâ ad Confessionem B. Petri secretè accedere volentes, descendebant, quam antiquam Summorum Pontificum devotionem nostris temporibus imitatus est S. Mem. Clemens IX. cujus anima in æterna benedictione sit.

46. Sepulcrum, ad aliorum formam, Urbani VI.

47. Sequitur aliud sepulcrum Innocentii VII.

48. Itidem Marcelli II.

49. Innocentii IX.

50. Cardinalis Fonsecæ.

51. Hadriani Cardinalis De la Porta Senioris.

52. Cardinalis Berardi Heruli.

53. Diversa alia sepulcra.

54. Sepulcrum Arduini Cardinalis De la Porta Junioris.

55. Imago S. Pauli Apostoli musivo opere elaborata, quæ olim extabat in Tribuna ab Innocentio III. restaurata, & postmodum à Sixto V. demolita.

56. Marmorea simulacra B.V. Mariam, ac SS. Apostolos Petrum, & Paulum, necnon ad eorum pedes Nicolaum III. & Gaetanum Cardinalem Ursinum genuflexos repræsentantia.

57. Magna imago est B. Trinitatis, anaglyphico opere, marmore insculpta.

58. 59. Duæ marmoreæ statuæ, eâdem formâ elaboratæ, SS. Apostolos Petrum, & Paulum repræsentantes, quæ olim stabant ad sepulcrum Berardi Cardinalis Heruli.

60. Itidem prope relatas imagines sequitur alia, similiter in marmore, & eâdem formâ sculpta, quæ olim erat in sepulcro Pauli II. Sum. Pont. Evæ creationem è costa Adam denotans.

61. Aliud simile ornamentum, quod erat in eodem sepulcro, visitur in illo arbor cum serpente, qui Evæ, & Adæ insidiatur.

62. 63. Sunt itidem alia marmorea ornamenta, quæ olim posita erant ad præfati Pauli II. & Calixti III. sepulcra, ac super illis imago B. Virginis Marię musivo opere expressa, quę olim erat ad sepulcrum Joannis VII.

64. Magnus est lapis, anaglyphicis operibus totus elaboratus, quæ Crucifixionem S. Petri repræsentant.

65. Prænobilis, ac miræ cęlaturæ marmoreus sarcophagus Junii Bassi Urbis Pręfecti, in cujus superiori limbo hæc leguntur.

Junius Bassus V. C. qui vixit annis XLII. men. II. in ipsa Præfectura Urbis Neofitus iit ad Deum VIII. Kal. Sept. Eusebio, et Ipatio Coss.

Vixit Junius sub Pontifice Liberio, obiitque anno Christi 359. cujus sarcophagi exemplar habes apud Aringum in sua Roma Subterranea lib. 2. cap. 10.

66. Alia marmorea tabula eâdem formâ elaborata, quæ S. Pauli Decollationem significat.

Hæc breviter de nonnullis antiquis memoriis, quæ in hisce Vaticanis Cryptis adhuc servantur, indicanda duximus, cùm plura de illis copioso calamo tractaverit præcitatus Franciscus Maria Turrigius Romanus in suis Sacris Cryptis Vaticanis, vernaculo idiomate descriptis, & præsertim in secunda editione, quæ fuit Romæ apud Vitalem Mascardi 1639.

CAPUT V.

De Basilica S. Pauli.

BASILICIS superioribus descriptis, accedit alia Doctoris Gentium in Ostiensi via, milliare, & ultra ab Urbe dissita, de qua in Libro Pontificali, ac B. Silvestri vita hæc habentur: *Eodem tempore fecit Augustus Constantinus Basilicam B. Paulo Apostolo ex suggestione Silvestri Episcopi. Cujus corpus sanctum ita recondidit in ęre, et conclusit, sicut et Beati Petri, Constantinus Augustus, cui Basilicæ donum hoc obtulit, sub Tarso Ciliciæ in Insula Cordionis, pręstans solidos octingentos. Omnia enim vasa sacrata aurea, argentea, aut ęrea ita posuit, sicut et in Basilicam Sancti Petri Apostoli, ita et B. Pauli Apostoli ordinavit. Sed et crucem auream super locum B. Pauli Apostoli posuit pēsan. libras centum et quinquaginta. Sub civitate Tyria possessio comitum præstans solidos quingentos et quinquaginta. Possessio Timia pręstans solidos ducentos et quinquaginta. Possessio Fronimusa pręstans solidos septingentos, oleū nardinum libras septuaginta, aromata libr. quinquaginta. Cassia libr. centum. Sub civitate Ægypti possessio Cyrias pręstans solidos septingentos et decem, oleum nardinum libr. septuaginta, balsamum lib. triginta, aromata lib. septuaginta, storace lib. triginta, stacten lib. centum et quinquaginta. Possessio Basilea præstans solidos quingentos et quinquaginta. Aromata lib. quinquaginta, oleum nardinum libras sexaginta, balsamum lib. viginti, crocos libr. septuaginta. Possessio Insula Machabeo præstans solidos quingentos et decem papyrum m undum racanas quingentas, linum saccos trecentos.*

Ex relatis magni illius Cæsaris curâ deducitur, magnificis fabricis, aliisque ad cultum Divinum necessariis, Christianam ubiq; floruisse religionē.

At cùm nihil sit sub sole permanens, ut mortalium omnium sapientissimus Salomon dixit; ita hæc nostra Basilica non diu in eodem mansit statu, in quo Augustus noster eam construxit, cùm in ampliorem, splendidioremque formam, prout ad præsens visitur, à Valentiniano, Theodosio, & Arcadio AAA. Constantini successoribus fuerit redacta, de cujus constructione, eorumdem Cæsarum à Cl. V. Cardinali Baronio ad annum 386. nu. 29. ad Sallustium Urbis Præfectum refertur Epistola, quę cùm lectione digna videatur, illius tenorē hìc subjicimus.

Va-

Valentinianus, Theodosius, & Arcadius AAA. Sallustio Urbis Præfecto.

Desiderantibus Nobis contemplatione venerationis, antiquitus jam sacratam Basilicam Pauli Apostoli, pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate Conventus amplificare, & pro studio devotionis attollere; gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda universa, ut res exigebat, detulisti, & omnem situm, locorumque faciem sermonis congrui diligentiâ nostræ Serenitatis auribus intimâsti. Instructiones enim nos jubere decuit, quæ jubenda sunt. Quare participato examine cum venerabili Sacerdote, intimatisque omnibus, & magnificentissimo ordini, & Christiano populo, quæ jubemus; sublimitas tua rem diligentiori tractatu, & plenâ rerum inspectione discutiat; ac si placuerit tam populo, quàm Senatui, iter vetus, quod Basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberis amnis adjacet, innovari, ita ut præsens via spatio futuri operis applicetur: eatenus per Architectos futuræ Basilicę dirige formam, quatenus se planicies extructioni amica protulerit, ne ulla inæqualitas splendorem fabricę amplificentioris sublimet. Sic quidem in omnium mœnium facie decor summus est, quem servari oportere prima statim fronte magnarum ædificationum demonstrat intentio.

Qualis autem hujus Basilicæ hodierna sit forma, Tabula Ichnographica, & Orthographica in cap. I. part. I. nostri operis veterum Monimentorum satis ostendunt. Cæterùm de hac eadem Basilica nonnulla alia scripsimus in eodem opere de veter. Monim. dict. part. I. in cap. II. IV. IX. & XXIV. quare si piam, ac devotam legentium curiositatem non explent, sufficiant saltem ad indicandum inter sacra ædificia à Magno Constantino constructa numerandam esse.

Unum tamen hìc prætereundum non est, B. Gregorium Magnum huic Ecclesiæ, quemadmodum illi D. Petri donaria pro servandis luminariis obtulisse, quæ donatio lapidi incisa, & in porticu olim S. Pauli ad parietem affixa, nunc autem ante majus altare translata, prope alteram ex duabus columnis, quæ primarium fulciunt arcum à dextera parte collocata fuit, cujus tenorem hìc subjicimus.

Anno Christi 604.

Gregorius Episc. Servus Servorum Dei. Felici Subdiac. & Rectori Patrimonii Appię. Licèt omnia, quæ hæc Apostolica habet Ecclesia Beatorum Petri, ac Pauli, quorum honore, & beneficiis adquisita sunt, Deo sint auctore communia. Esse tamen debet in amministratione actionum diversitas personarum, ut in adsignatis cuique rebus cura adhiberi possit impensior. Cùm igitur pro Ecclesia B. Pauli Apostoli sollicitudo nos debita commoneret, ne minùs illic habere luminaria isdem Præco Fidei cerneretur, qui totum mundum lumine prædicationis implevit, & valde incongruum, ac esse durissimum videretur, ut illa ei specialiter possessio non serviret, in qua palmam sumens Martyrii, capite est truncatus, ut viveret, utile judicavimus eandem Massam, quæ Aqua Salvias nuncupatur, cum omnibus fundis suis, id est Cella vinaria Antoniana, Villa pertusa Bifurco, Priminiano, Cassiano, Silonis, Corneli tessellata, atque Corneliano, cum omni jure instructo, instrumentoque suo, & omnibus gene-

ra-

raliter ad eam pertinentibus cum Christi gratia luminaribus deputare, adjicientes etiam eidem cessioni hortos duo positos inter Tiberim, & Porticus ipsius Ecclesiæ, euntibus à porta Civitatis parte dexterâ, quos dividit fluvius Almon inter adfines horti Monasterii Sancti Stephani, quod est Ancillarum Domini, positum ad Sanctum Paulum, & ad fines possessionis Pisinian. simul & terrulas quæ vocantur Fossa latronis positas. Idem juxta eandem porticum, euntibus similiter à porta parte sinistrâ, ubi nunc vineæ factæ sunt, quæ terrulæ cohæret ab uno latere possessioni Eugenitis quondam Scholastici, & ab alia parte possessioni Monast. Sancti Aristi, quæ omnia quoniam Domino adjuvante per antedictæ Ecclesiæ Præpositos, qui per tempora fuerint à præsenti septima indictione volumus ordinari, & quidquid exinde accesserit luminaribus ejus impendi, atque ipsos exinde ponere rationes; idcirco experientiæ tuæ præcipimus, ut suprascriptam Massam Aquas Salvias cum prænominatis omnibus fundis suis, necnon hortus, atque terrulas, quæ superiùs continentur, de brevibus suis delere debeat, ac auferre, & cuncta ad nomen prædictæ Ecclesiæ Beati Pauli Apostoli tradedere, quatenus servientes sibi Præpositi omni post hoc carentes excusatione de luminaribus ejus ita sine nostra studeant sollicitudine cogitare, ut nullus illic unquam neglectus possit exsistere; facta verò suprascriptarum omnium rerum traditione, volumus ut hoc præceptum in scrinio Ecclesiæ nostræ experientia tua restituat. Bene vale. Dat. VIII. Kal. Februarias, Imp. D. N. N. Phoca PP. Aug. Anno secundo, & Consulatus ejus anno primo, Ind. septima.

CAPUT VI.

De Ecclesia S. Laurentii in Agro Verano extra mœnia Urbis.

Quod inter Constantinianas Basilicas hæc quoque annumeranda sit minimè est ambigendum, cùm in Pontificali libro, Beatique Silvestri vita legatur: *Eodem tempore Constantinus Augustus fecit Basilicam B. Laurentio Martyri viâ Tiburtinâ in Agrum Veranum supra Arenarium Cryptæ, & usque ad corpus B. Laurentii Martyris, in qua fecit gradum ascensionis, & descensionis: in quo loco construxit absidam, & exornavit marmoribus porphyreticis, & desuper locum clausit de argento, & cancellos ex argento purissimo ornavit, qui pensant libras mille, & ante ipsum locum in Crypta posuit lucernam ex auro purissimo lichnorum decem pensantem libras triginta, coronam argenteam cum delphinis quinquaginta pensantem libras triginta. Candelabra ærea duo in pedibus denis pensantia sing. libras trecentas. Ante corpus B. Laurentii Martyris argento clusam passionem ipsius sigillis ornatam cum lucernis byssinis argenteis pensantes singulas libras quindecim. Donum quod obtulit. Patenam auream pensantem libras viginti, patenas argenteas duas pensantes singulæ libras 30. Scyphum ex auro purissimo pensantem lib. 15. scyphos argenteos duos pensantes sing. libras decem, Calices ministeriales argenteos decem pensantes singul. libras viginti, Amas argenteas duas pensantes libras 10. phara argentea triginta pensantia singula libras 15. Metretum ex auro pensans libras centum quin-*

quinquaginta portantem medemnas tres. In eodem loco possessio cujusdam Cyriacetis religiosæ fœminæ, quam Fiscus occupaverat tempore persecutionis, Verarium fundum præstat solidos centum quadraginta. Possessio Aqua Turia ad latus præstans solidos centum quinquaginta tres, possessio Augusti territorio Sabinensi præstans nomine Christianorum solidos 120. *Possessio Sufuratarum præstans solidos sexaginta sex. Possessio Micinas Augusti præstans solidos centum quinquaginta, possessio Thermulas præstans solidos sexaginta. Possessio Aranas præstans solidos septuaginta. Possessio Septimiti præstans solidos centum triginta.*

Suadente igitur S. Silvestro Basilicam hanc Constantinum ædificâsse Panvinius, & alii existimant. In dubium tamen hoc revocari potest ex allatis à Bonino Mombritio de Vitis Sanctorum; is enim in Passione S. Gallicani narrat, sanctum hunc Romani exercitus Ducem de Persis triumphâsse, cùmque Romam rediisset, ob partam victoriam à Constantino filiam ejus Constantiam in uxorem postulâsse, quæ jam, conscio patre, Deo, servandæ Virginitatis emiserat votum. Verumtamen Constantinus tanto Duci eam denegare dubius, ideo invito animo concessit. Deus autem sibi desponsatam Virginem eripi haud patiens, expetitas à Gallicano nuptias, in cœlestium rerum desiderium commutavit, adeò ut ipse Gallicanus Martyrium pro Christi fide, renunciato thalamo, constantissimè tulerit, antequam autem Martyrii palmam esset adeptus, S. Laurentius per visum eumdem Gallicanum hortatus fuit, ut sibi erigeret Ecclesiam extra portam, quæ nunc ab ea Basilica, S. Laurentii appellatur. Ex hujusmodi relatis argui posse autumo, non Silvestrum, sed Gallicanum Basilicæ hujus ædificationem Constantino persuasisse; si tamen integra præfatis actis Martyrum fides præstanda sit, cùm Baronius ad annum 330. num. 51. de iisdem sic scribat: *Scimus tamen his de Gallicano adversari nonnulla, quò minùs ad perfectos, & undique absolutos veritatis numeros ejusmodi in omnibus rebus reduci possit Historia.* Utut sit, ab isto Imperatore constructa fuit, postea verò à diversis Romanis Pontificibus ornata, restaurataque. Nam Xystus III. ut habetur in eodem libro Pontificali: *Fecit Xystus Episcopus Confessionem Beati Laurentii Martyris, cum columnis porphyreticis, & ornavit transennam (alii legunt suggestum) & altare, & Confessionem S. Martyris Laurentii de argento purissimo. Fecit altare pensan. libras quinquaginta, Cancellos argenteos supra Platonias porphyreticas pensan. libras trecentas. Absidam super Cancellos cum statua B. Laurentii Martyris argentea pensan. libras ducentas. Fecit autem Basilicam B. Laurentio, quod & Valentinianus Augustus concessit, ubi & obtulit dona hæc: Patenas argenteas, &c.* Cùm autem iste Pontificalis libri locus, nempe: *Fecit autem Basilicam B. Laurentio, quod & Valentinianus Augustus concessit*; obscurior sit, ea vox *concessit* perpendenda est, atque sic intelligi posse judico.

Constantinus Imperator cùm quamplures ædificâsset Ecclesias, easdem ejus successores, utpote ab Imperatore fundatas, veluti proprias vendicârunt, adeò ut nullus absque accepta ab Imperatore facultate, in illis aliquid innovare

novare auderet. Idipsum nostro ævo in Ecclesiis Jurispatronatus observari animadvertimus, cùm ne minimum quidem in eisdem insciis Patronis immutari valeat. Igitur cùm eadem S. Laurentii Basilica una ex iis esset, quas Constantinus erexerat, Valentinianus ejus successor Xysto Pontifici, ut eam exornaret, concessit. Meam hanc conjecturam sequentibus confirmo versibus à Grutero pag. 1173. num. 1. relatis, ex quibus apparet S. Leonem, Sixti successorem curâsse, ut hæc eadem Basilica à Galla Placidia Theodosii senioris filia, tanquam Ecclesiæ Domina, in ampliorem, nobilioremque formam (complanato colle, qui eidem Basilicæ non sine ruinæ periculo imminebat) redigeretur. Carmina hæc sunt.

Gaudet Pontificis studio splendere Leonis
Placidiæ pia mens operis decus omne pater.
Demovit Dominus tenebras, ut luce creata
His quondam latebris, sic modò fulgor inest.
Angustos aditus venerabile corpus habebat,
Huc, ubi nunc populum largior aura capit.
Eruta planicies patuit sub monte recisa,
Estque remota gravi mole ruina minax.

Hìc verò primi duo versus notandi sunt, qui leguntur etiam in triumphali arcu S. Pauli, de quibus diximus in nostro opere de veter. Monim. part. 1. cap. 24. Cæterùm hæc Basilica brevi restauranda fuit. Nam cùm Pelagio II. Pontifice Longobardi, totâ vastatâ Italiâ, Urbem ipsam obsidione prememerent, tantæ, tamque assiduæ pluviæ ceciderunt, ut quamplurium, maximarumque ruinarum causæ extiterint, & penè omnes universale diluvium timuerint. Quapropter ipse Pelagius hanc ædem eisdem pluviis, aut re aliâ debilitatam, denuo ædificavit, ut in sæpe laudato Pontificali libro, ac dicti Pelagii II. vita scribitur; ibi: *Fecit supra corpus B. Laurentii Martyris Basilicam à fundamento constructam, ac Tabulis argenteis exornavit sepulcrum ejus.* Quod infrascripta carmina à Grutero pag. 1173. num. 1. relata indicare videntur.

Præsule Pelagio Martyr Laurentius olim
Templa sibi statuit, tam pretiosa dari.
Mira fides Claudius hostiles inferet iras
Pontificem meritis nec celebrâsse suis.
Tu modò Sanctorum cui crescere constat honores
Fac sub pace coli tecta dicata tibi.
Martyrium flammis olim Levita subisti
Jure tuis templis lex veneranda redit.

In quorum carminum postremo vox illa *lex* expungenda videtur, ac *lux* reponenda, ut in Musivo habetur opere.

Ex ea verò libri Pontificalis enarratione Panvinius, aliique recentiores, qui eum sequuntur, Ecclesiam hanc primùm à Pelagio ædificatam putârunt; at id in dubium revocari potest, nempe, an ipse Pelagius ex integro novam Ecclesiam, vel tantùm altare majus, sive, ut Antiqui vocabant, Confessionem extruxerit, Musivoque opere triumphalem ornaverit arcum. Ansam dubitandi præbet S. Gregorius lib. 3. epist. 30. ad Constantinam Augustam

gustam, ubi sic: *Sanctę memorię Decessor meus* (id est Pelagius) *ad corpus S. Laurentii Martyirs quædam meliorare desiderans, etc.* Dixit, *quædam meliorare*, non verò *de novo construere*, ac proinde de simplici tantùm ornatu intellexisse videtur. Quidquid autem de Pelagiana fuerit restauratione, nihil aliud in præsentia reliquum est, præter Musivi operis partem in dicto Arcu triumphali, qui si non tantæ amplitudinis, ejus saltèm formæ erat, ac arcus major ab eadem Galla Placidia in Ecclesia S. Pauli extructus.

Pluries ego hanc Basilicam S. Laurentii pro restaurationibus, sive novis ædificiis distinguendis adivi, sed ultra fidem difficilem hanc Provinciam expertus sum; nihilominus quæ observavi, quidve ipse existimo adjiciam, tuoque, lector, submittam judicio.

Autumo igitur Basilicam hanc, ut aliæ ab eodem Constantino ædificatæ Crucis formam habuisse, scilicet, ut pars major Crucis, sive navis major denominetur, Orientem, brachia verò, sive navis transversa Septemtrionem respicerent, ac ipsa brachia eo sita fuisse loco, ubi nunc ex una Secretarii porta, ex altera verò partibus descensus ad Catacumbas cernuntur.

Quanta autem arcus magnitudo fuerit, ex duobus supra relatis postremis carminibus elicitur, nempe:

Martyrium flammis olim Levita subisti,
Jure tuis templis lux veneranda redit.

Quæ carmina in triumphali arcu sub eodem Musivo opere leguntur: nonnullæ tamen voces desunt, cùm murus sit recisus, & verbum *Levita* duplici V. expressum sit, utpote etiam loco verbi *lex* est *lux*, & verbum *veneranda* incipit litera B. quæ apud Veteres aliquando in usu fuit, ut ex variis inscriptionibus apud Gruterum colligitur, demonstratque Dausquius in sua Orthographia sect. 4. Disjecti autem, & recisi pars quanta sit ex ipsis, quæ desunt vocibus, deprehenditur, ac ut faciliùs id argui valeat, literas, quæ desunt minusculis, quæ verò supersunt majusculis expressimus, scilicet:

MARTYRIVM FLAMMIS OLIM LEVVITA SVBISTI
JVRE TVIS TEMPLIS LVX BENERANDA REDIT.

Quare si numerentur literæ, quæ ex utraque arcus parte deficiunt, charactereque majusculo reprętententur, ferè dimidium arcus deficere reperiemus, cùm literæ in totum sint 66. exarata voce Levvita cum duplici V. quæ desunt literæ triginta sunt; quibus à 66. detractis, ea quæ remanent sunt 36. adeoque paulò medietatem arcus excedunt, alterâ ferè medietate disjectâ: hinc arcus latitudinem, ac per consequens longitudinem Ecclesiæ, quæ excedebat partem illam, hodiernum Presbyterium constituentem. Simile habemus exemplum in Ecclesia SS. Cosmæ, & Damiani, ubi etiam arcus coarctatus est, atque ideo etiam tota Ecclesia, quod ex Musivo, & fenestris deducitur, quæ in facie ejusdem Ecclesiæ sunt, ut in ipsius descriptione in secunda nostra Musivorum operum parte dicturi sumus.

Quare ex ipsius arcus S. Laurentii restrictione, carminumque mutilatione, validissimũ elicitur argumentum, Ecclesiam hanc arctiorem fuisse illâ, quam Constantinus fundaverat, restauravitque Galla Placidia, & cùm eodem

eodem in arcu duę conspiciantur fenestræ, quæ musivum mutilârunt opus, ejusdemque magnitudinis,ac alię laterales appareant,etiam conjici valet eodem tempore, quo laterales fuère constructæ, ędificatas fuisse, atque ideo Constantini ęvo posteriores, cùm admodum parvæ sint, ut demonstravimus eodem in opere de veter.Monim. part. 1.cap.9. Præterea cùm musivum opus absidam respiciat,ideo ante illius majorem fuisse januam arguitur, ut omnibus in Basilicis observari potest, ubi statim ingredientibus musiva opera spectanda se præbent. Si igitur janua in arcus conspectu erat, Presbyterii constructio, quæ nunc visitur,Pelagii minimè est,cùm ante præfatum arcum absis sit, atque ideo januam à tergo absidis fuisse prorsus inverisimile est. Item collaterales muri alternato ordine constructi sunt, unus quidem è tophis, alter verò è lateribus,ac proinde Constantino, & Pelagio posteriora tempora redolent. Item murus post absidam tumultuariò constructus è diversa materia constat, unde collateralibus muris posterior censendus est, ex conjecturis per nos in eodem opere de veter. Monim.part. 1, cap. 8. allegatis. Ex dictis igitur jure concludi posse arbitror, totum eum ambitum, in quo Presbyterium est, elegantissimis columnis, capitulis Corinthiis miri operis, zophoris, & epistyliis, ac circumquaque lapideis sedilibus conspicuum, non à Pelagio, sed ab Hadriano I.fuisse constructum,qui egregius Pontifex ad Urbis ædificia restauranda summopere addictus, etiam istius Ecclesiæ aspectum ex Oriente in Occidentem vertit, ac in eo loco majorem collocavit januam, scilicet in medio, ubi ad præsens cernuntur ambones. Quòd Hadrianus Basilicam in hanc redegerit formam ex laudato Pontificali libro deducitur, ubi: *Hìc almificus Pater* (nempe Hadrianus) *eandem Basilicam S.Laurentii Martyris, ubi suum corpus requiescit, annexum Basilicæ MAJORI, quæ dudum idem Præsul construxerat, ultro, citroque à novo restauravit.*

His Pontificibus Honorius III. successit, qui Basilicam hanc non solùm restauravit, verùm etiam ampliavit, cùm amplificationem,seu novam constructionem à triumphali arcu cœperit, & ædificium versùs Vrbem, videlicet Occidentem intenderit in tres distinctum naves, quæ miræ magnitudinis,sed inæqualibus columnis hinc inde fulciuntur. Nostræ huic conjecturæ novam addimus, nempe ex ipsius Ecclesiæ dimensione, nam antiqua Hadriani ab arcu usque ad parietem, retro Cathedram Episcopalē est longitudinis palmorum 132. ejus latitudo palm. 93. Recentior verò Honorii ab arcu usque ad januam est longitudinis palm.189.latitudinis verò 98.Insuper fenestræ, quæ hac in nova Honorii structura antiquioribus arctiores sunt, ac muri lateritii post salutis annum millesimum tempus olent.

Sub arcu triumphali Cappella, sive ut olim denominabatur B. Laurentii Confessio sita est, ubi ejusdem, unà cum illo B.Stephani corpus marmoreâ arcâ ferreis virgis circumdatâ inclusum jacet.Octo ad eum gradus descensum præstant; duodecim columnæ elevant fornicem, quarum quatuor anteriores ex marmore viridi, reliquæ ex pario sunt,indicantque non eas esse, quas inibi laudatus Xystus Pontifex

appoſuit, cùm illæ porphyreticæ fuerint. Ad altaris dexteram in eadem Confeſſione, ac pariete, veluti parva eſt feneſtra, tribus circiter palmis lata, duobus alta, totidemque intra murum porrecta. Super hanc marmor ejuſdem magnitudinis teſſellato opere elaboratum cernitur, in cujus ſummitate, ſive in ſuperiori zophoro duo, in inferiori verò parte quatuor leguntur carmina, quorum characteres Honorii tempora redolent. Cl. V. Panvinius, aliique Scriptores hęc carmina omiſſis duobus ſuperioribus referunt, at mendoſa; ideo integra, puraque exhibeo.

Jam licèt officio ſit te præſtantior Aræ,
Tu tamē es cratis celſior ignibus hoc.
Et quamvis mage tu tamen extitit ille peruſtus,
Uſſit te crates, uſſit & alma fides.
Quæ fervore pari Juſtini pectus aduſſit,
Cujus in hoc ſacro membra manent loculo.

Quibus verſibus S. Juſtini Presbyteri, & Martyris ſepulcrum ibi eſſe docemur.

Vt autem ipſe oculus aliqua ex his quæ dicimus pro captu teneat, ut inſtituti, atque propoſiti noſtri eſt, hujus Baſilicæ Tabulam ichnographicam referimus ſub nu. XXVI. In hac igitur A. B. ultimam conſtructionem denotant ab Honorio III. factam; C. D. veterem arcum triumphalem, in quo è poſteriori parte, quæ reſpicit literam E. adeſt muſivum opus Pelagii, E. F. G. antiquiorem Eccleſiam, ubi nunc eſt cathedra marmorea Epiſcopalis, ac circumquaque ſedilia lapidea. H. aram maximam, quæ Confeſſioni imminet. I. deſcenſum ad Confeſſionem, ubi Beatorum Laurentii, & Hippolyti corpora jacent. K. ambonem pro lectione Euangelii. L. ambonem pro lectione Epiſtolæ. Lectorem hìc admonitum volo æreæ laminæ Inciſorem ordinem, ſive loca ambonum perverꞇiſſe. Hos ambones in majori forma retulimus in noſtro opere vet. Monim. part. 1, cap. 2. Hæc breviter de tanta Baſilica indicâſſe ſit ſatìs, & ad alias deſcribendas ſermonem convertamus.

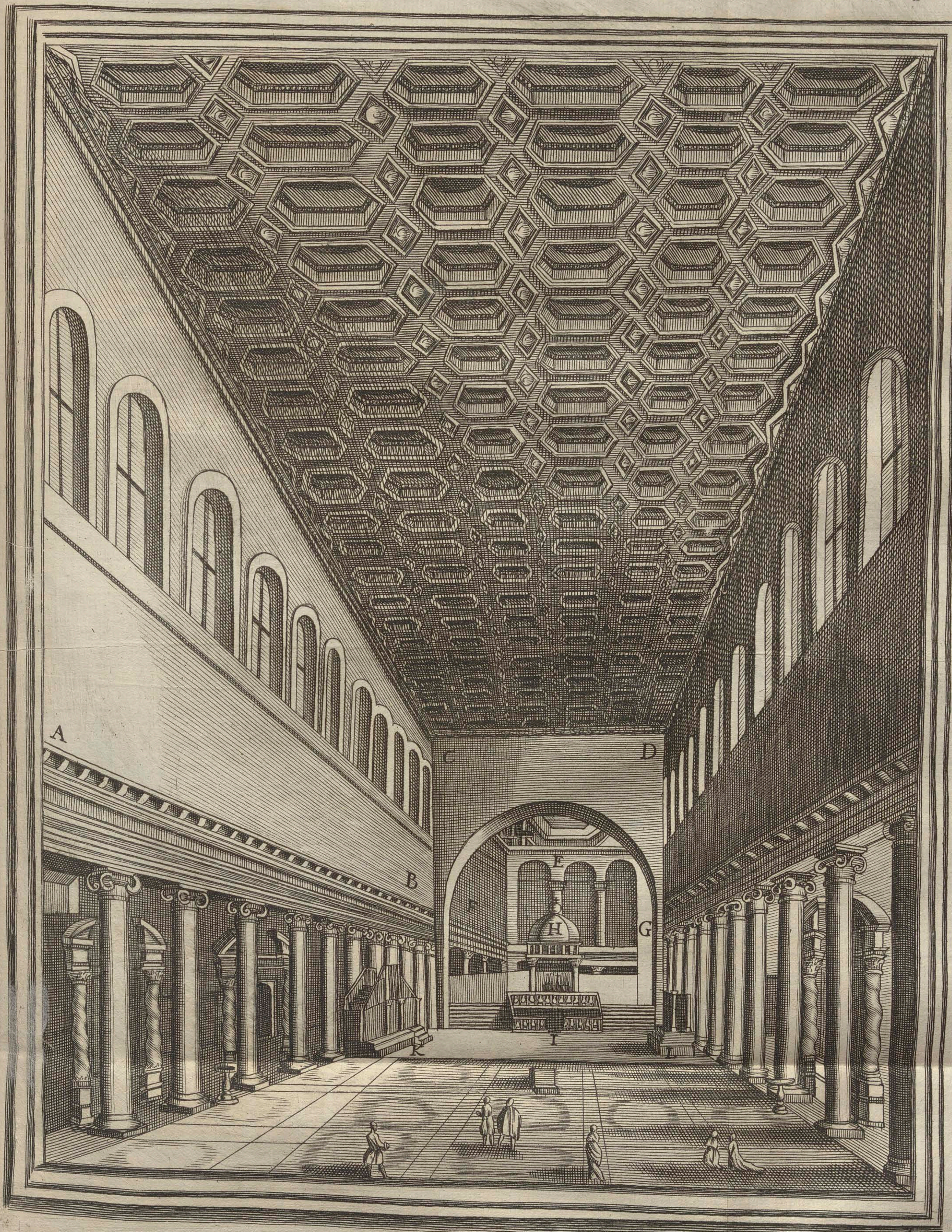
CAPVT VII.

De Seſſoriana Baſilica, ſive Eccleſia S. Crucis in Hieruſalem.

IN Exquiliis, ac Seſſoriano Palatio noſter Imperator Conſtantinus aliam ædificavit Baſilicam, cui ab eodem Palatio Seſſorianæ nomen inditū fuit. De hac in Pontificali libro ex ſępe citata Sylveſtri vita ſic legitur; *Eodem tempore fecit Conſtantinus Auguſtus Baſilicam in Palatio Seſſoriano, ubi etiam de ligno Sanctæ Crucis D. N. Jeſu Chriſti poſuit, & auro, & gemmis concluſit, ubi etiam & nomen Eccleſiæ dedicavit, quæ cognominatur uſque in hodiernum diem Hieruſalem, &c.* Hæc Baſilica adhuc integra cernitur. Qualis autem ſit ejus amplitudo, & ſtructura Tabulæ Ichnographica, & Orthographica ſub num. IV. & V. cap. 2. noſtri operis veter. Monim. part. 1. ubi fuſiùs explicantur, ſat docent.

Verùm quæ Conſtantino Baſilicæ hujuſce extruendæ cauſa fuerit, qua decet brevitate, ex Euſebio notitias deſumendo enarrabimus. Cùm Religioſiſſimus iſte Imperator adversùs Maxentium Tyrannum, qui Romanę Urbis imperium vi occupaverat, bellum inſtrueret, Patris ſui Conſtantis Imperatoris exemplo motus, quem Chri-

TAB·XXVI

pag. 116

Christianorum studiosum fuisse constat, indulgentiorem Christianæ Religioni se præbuit. Cùm enim in hujuscemodi gravissimi belli cura Imperator versaretur, reputaretque majori sibi præsidio, quàm armatorum militum ad eam expeditionem faustè conficiendam opus esse, animo secum volvebat, cujusnam sub numinis auspicio bellum gessurus esset; an scilicet DeosRomanorum, vel Christianorum Deū invocaret, quem à Patre suoConstantioCęsare cultum animadverterat? Quamobrem præcedentium Imperatorum exempla sigillatim examinabat, quorum cùm aliquos Diis suis fretos, alios divinationibus, & oraculis res prosperas pollicentibus, pessimum rerum, vitæque finem sortitos fuisse cognosceret, Deum Christianorum, quem Constantius Pater Imperii custodem, ac felicitatum omnium Auctorem expertus fuerat, jam tum colere secum constituit. Statim igitur fusis precibus Deum enixè rogavit, ut periclitantis Imperii rebus dexterè occurreret, tantique negotii molem tuendā, prosperandamque susciperet. Hæc autem oranti, flagitantique, visio quædam divina, & inprimis admirabilis apparuit; nam die quadam paulò post meridiem sole jam declinante, dum anxiè multa secum de imminentis belli necessitate revolvens sæpius ad cælum oculos elevaret, inde auxilium petens, vidisse se, totumque exercitum, fassus fuit in cœlo Sanctissimæ Crucis signum Sole ipso, cui imminebat splendidiùs, inscriptumque hisce verbis, ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ scilicet: *In hoc vince*; quo prodigio attonitum, deque eo plurima in animo volutantem nox oppressit, in qua eidem dormienti Christus unà cum Crucis symbolo, quod in cœlo viderat, apparuit, præcepitque, ut Crucis signo ad illius imitationem, quod in cœlo apparuerat, fabricato, eo tamquam præsidio, ubi prælia cum hostibus committeret, uteretur: Paruit illico Constantinus, convocatisque artificibus jussit, ut auro, lapidibusq; pretiosis prædictum exprimerent signum, cujus figuram ipse eos docuit, quam sic fuisse laudatus narrat Eusebius. Hastile oblongum, erectumque auro undique obductum erat, quod cornu transversum ad formam Crucis constructum, supra in fastigio ejus operis corona affixa gemmis, & auro politè circumtexta. In ea salutaris appellationis Salvatoris nota inscripta duobus solùm expressa elementis, idest duabus primis literis Græcis nominis Christi, erat P. in medio literæ X. curiosè, & subtiliter inserta, hac forma ☧, quæ Christi nomen compendiosè notat. Ad illius particulæ cornu, quæ in transverso erat per hastile trajecta, velamen quoddam pertenue appensum, mirabili texturâ affixit, quod Crucis mensuram exequavit. Sub ipsius Crucis insigne discurrentis velaminis fimbrias auream ipsius Imperatoris, ac liberorum suorum effigiem ad pectus usque concinnè descriptam apposuit. Hoc autem salutari signo, quod Labarum appellatum fuit, perpetuò exercitui pręcedente, Italiam alpibus superatis ingressus est, expugnatisq; finitimarum Urbium præsidiis, triplici prælio Maxentii copias fudit, ac universam Italiam pristinæ majestati restituit. Cùm verò ad Urbem appropinquâsset, in Pratis Quintiis juxta Pontem Milvium castrame-

ſtrametatus eſt, commiſſoque cum Maxentio certamine, eoque cum equo in Tyberim lapſo è quodam ponte, quem diſſutilibus, lintribus, tabuliſque dolosè in hoſtes fabricaverat, ſalutaris ſigni virtute, citra civilem ſanguinem, quod ſemper optaverat, egregiam tulit victoriam. Quamobrem Urbem immaniſſimâ Tyrannide liberatam triumphans ingreſſus, fauſtis acclamationibus Senatus, Populique Romani exceptus fuit. Inprimiſque Deo Liberatori gratias agens, à dextris imaginum, quas ei Senatus triumphales erexerat, atque etiam in medio Urbis ſupra tropheum, venerabile Crucis ſignũ figi imperavit, in quo hæc erant inſcripta.

SALVTARI HOC SIGNO IMPERIVM ROMANVM CVSTODITVR.

Hinc haſtam in Crucis ſignum decuſſatam imaginis ſuæ, quæ eo loci, ubi Tyrannus Civium proſcriptiones, & cædes imperabat, ſtatuta fuit, manibus aptavit, eidemque elogium hoc addidit.

HOC SALVTARI SIGNO QVOD VERAE VIRTVTIS ARGVMENTVM EST VESTRAM VRBEM TYRANNICAE DOMINATIONIS IVGO LIBERATAM SERVAVI. SENATVI POPVLOQVE ROMANO IN LIBERTATEM ASSERTO PRISTINVM DECVS NOBILITATIS SPLENDOREMQVE RESTITVI.

Senatus quoque in æternam ejus memoriam eximiæ ſtructurę arcum ad ad Palatini, Cœliique montium radices in Suburra conſtruxit, quod adhuc viſitur, eidemque cum hoc elogio dedicavit.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R. QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS. MAGNITVDINE. CVM EXERCITV. SVO TAM DE. TYRANNO. QVAM. DE OMNI. EIVS. FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS. REMPVBLICAM. VLTVS. EST. ARMIS. ARCVM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DICAVIT.

Intra fornicem à dextris.

LIBERATORI VRBIS.

A ſiniſtris verò.

FVNDATORI QVIETIS.

Hoc autem Crucis miraculo, diviniſque viſionibus Helena Auguſta ejuſdem Conſtantini Mater commota, Sanctiſſimæ Crucis lignum apud Hieroſolymam quærere ſecum ſtatuit, quod tandem poſt aliquod annos reperiit, ut narrant Ruffinus lib. 1. cap. 8. Socrates lib. 1. cap. 17. Sozomenus lib. 2. cap. 1. & S. Ambroſius in concione de obitu Theodoſii Imperatoris. Quapropter hìc ego inventionis illius hiſtoriam retexere ſuſpendo; illud unum, quod ad rem eſt enarrâſſe contentus, Helenam ſcilicet Sanctiſſimæ Crucis repertæ, & ab ipſa tripartitò diviſæ, unam partem cum titulo ejuſdem Crucis argenteis thecis incluſam in hanc Romanam miſiſſe Urbem, atque in hac Seſſoriana Baſilica collocari imperâſſe, quæ eadem de cauſa à Conſtantino Magno conſtructa, & ab ejus Matre quandoque etiam Helenianа appellata fuit, ut in actis Xyſti III. Pontificis legitur. Cæterùm adhuc hodie tres ipſius Sanctiſſimæ Crucis particulæ unà cum titulo, & tranſverſa cruce, ſeu, ut Euſebius vocat, cornu dextro, & ſiniſtro crucis boni Latronis

in eadem asservantur Basilica. Quoniam verò Tituli Sanctissimæ Crucis meminimus, & in eadem Basilica adhuc servari asseruimus, libet modò referre, quomodo olim deperditus, tandem sub fine XV. sæculi denuo repertus fuerit.

Vivebat tunc bo. me. Petrus Gondisalvus de Mendoza Presbyter Cardinalis Tituli ejusdem Ecclesiæ, qui cùm illam vetustate jam fatiscentem videret, ut in primævum splendorem restitueret, ejusdem muros novâ, & tenui calce obduxit, ac dealbavit, necnon interrasile laquearium picturis, aureisq; exornavit lineis. Dum autem hæc à fabris murariis peragerentur, in summitate majoris arcus, sive triumphalis, disjecto cujusdam parvæ fenestræ muro, ibidem Sacrosanctæ Crucis Titulus repertus fuit. Tota facti series à Stephano Infessura, quem penès me in meo librorum cimelio Ms. asservo, rerum sui temporis diligenti scriptore, rudi quidem stylo sic enarratur: *Die primâ mensis Februarii anno 1492. venerunt nova de partibus Africanis, dictumque fuit, qualiter Rex Hispaniæ habuerit victoriam de Granata, ipsamque cœpit, & dominatus est, & eam fuisse captam pactis omnibus, & fœderibus. Nam jam diu ante oppresserat eā, quibus autem pactionibus, non bene scitur apud nos.*

Eadem die miraculum in Urbe fuit. Nam cùm D. Petrus Gondisalvus de Mendoza, ut dicitur, suâ impensâ faceret incrustare, & dealbare Ecclesiam prædictam, quando Operarii tetigerunt summitatem arcus, existentis in medio Ecclesiæ juxta tectum, ubi adhuc sunt duæ parvæ columnæ, senterunt ibi certum vacuum, cùmque aperuissent, invenerunt unam parvam fenestram, in qua erat una capsula plumbea duorum palmorum, bene clausa, & super eam erat lapis quidam quadrangularis marmoreus, ubi erant sculptæ istæ literæ, videlicet: Hic est Titulus veræ Crucis, in qua capsula reperta fuit quædam Tabula parva longitudinis unius palmi, quæ ab uno latere erat comesa, & vetustate corrosa, ibique erant cavatæ, & deinde colore rubeo tinctæ infrascriptæ literæ, sive verba:

HIESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

Sed illud Judæorum non erat perfectum, quia illud RVM nonnisi ad R. inclusivè remanserat, & illud VM. ceciderat, ut dixi, quia erat Tabula ab ea parte corrosa, & vetustate deficit, & primus versus erat hoc scriptum literis Latinis, secundus verò literis Græcis, & tertius literis Hebraicis. Ad quem locum quasi tota Urbs accessit, & Papa Innocentius etiam post triduum vidit eam, jussitque permanere in dicta capsula cum quadam lamina vitrea super altare in festivitate dictæ Ecclesiæ, & est omnium æstimatione illa Tabula, quam Pilatus posuit in Cruce super caput Salvatoris Nostri Jesu Christi, posita ibi per Sanctam Helenam Matrem Constantini, tempore, quo fuit dicta Ecclesia fabricata.

Hęc Infessurę narratio Musivis literis expressa legitur in Sacello S. Helenę eadem in Basilica constructo, nempe.

Sacra ulterior Capella dicta Hierusalem, quam Beata Helena Magni Constantini mater Hierosolyma rediens anno Domini CCCXX. Dominici Trophæi insigniis repertis in proprio eam cubiculo erexerit, terràque sanctâ Montis Calvariæ navi inde advectâ, supra

quam

quam Christi sanguis effusus fuit, Redemptionis humanæ pretium: cujuscumque vigore in cœlestem Hierusalem mortalibus aditus patuit: ad primum usque inferiorem fornicem repleverit: ex quo Sacellum ipsum, & tota Basilica, ac universa Urbs secunda Hierusalem meruit appellari: apud quam & Dominus ad illius robur fidei in Petro iterum crucifigi voluit: ubique unius Dei veneratio, ac fides indeficiens: & Domini precibus, & Petri favore ad ultimum usque Domini judicantis adventum in Urbe sublimi, & valente, ac inde veriore Hierusalem creditur permansura.

Hunc ergo locum Regina ipsa multis Christi, & Sanctorum reliquiis ornavit, & à Beato Sylvestro 13. Kal. Aprilis cum multiplici peccatorum veniæ visitantibus indulta consecrari obtinuit. Inde centum ferme labentibus annis Valentinianus II. Imperator, filius Constantii Cæsaris, Archadii, & Honorii Imperatorum Nepos ex Sorore Galla filia Magni Theodosii Hispani, in solutionem voti sui, ac Matris Placidię, & Honoriæ sororis opere vermiculato eam exornavit. Inde quasi MC. annis evolutis Titulus verę Crucis ab Helena Romam delatus, qui supra arcum majorem istius Basilicæ in parva fenestra, plumbea theca, muro lateritio clausus tandiu latuerat: musivis tamen literis ab extra id referentibus, quòd illic Titulus staret, quæ jam literæ præ vetustate vix legi poterant. Sedente Innocentio VIII. pientiss. Pontifice anno Domini MCCCCXCII. Pontificatus sui anno VIII. cùm bo. me. R. D. Petrus Gundisalvi de Mendoza nobiliss. Cardinalis S. Crucis in Hierusalem Toletan. Primas, tectum Basilicæ istius, & musivas illas literas fenestræ reparari faceret, Fabris bitumen, quo literæ figebantur, indiscretè diruentibus, aperto fenestræ foramine, contra eorum, & Cardinalis beneplacitum, gloriosus Titulus veræ Crucis, post tot annos ab Helena, Romæ visibilis apparuit.

Super hujusmodi Tituli inventione recol. mem. Alexander Papa VI. peculiarem edidit Constitutionem, quæ incipit: *Admirabile*; in Bullario, ac in ordine numer. 4. Ubi eodem modo laudati Tituli inventio describitur, cujus occasione omnibus utriusque sexus Christifidelibus verè pœnitentibus, & confessis, qui Ecclesiam præfatam ultimâ Dominicâ mensis Januarii cujuslibet anni in ejus rei memoriam, à primis Vesperis usque ad occasum Solis ipsius Dominicæ devotè visitâssent, omnium peccatorum suorum veniam concessit, & elargitus fuit.

Non abs re etiam erit antiquissimi ritus Auream benedicendi Rosam mentionem facere, qui hac in Basilica quartâ Dominicâ Quadragesimæ celebrari mos fuit; quâ die in eadem habetur Statio. Hujusmodi benedictionis cæremoniam eruditissimus Vir Carolus Cartarius amicus noster, RR. DD. Advocatorum Consistorialium dignissimus Decanus, atque Archivii Apostolici in Hadriana Arce, sive Castro S. Angeli Custos, describit in suo luculento Tractatu de Rosa Aurea, vernaculo idiomate exarato, eamque desumpsisse fatetur ex Ms. Lonigi, ubi sic: *Quartâ Solis die in Quadragesima, quæ dicebatur Lætare, ex eo quia eâ luce Missa incipit per hæc verba: Lætare Hierusalem, erat Statio in Ecclesia S. Crucis in Hierusalem, & Camerarius, quem hodie Camerlinghum Ecclesiæ vocitamus,*

citamus, Cardinalitiâ dignitate insignitus, præsentabat Pontifici in Camera Rosam auream balsamo inunctam, muscoque affusam. Hæc camera locus erat in Palatio Apostolico, quò Camerarius, Clericique Cameræ conveniebant suæ munera acturi. Sum. Pontifex acceptâ Rosâ pretioso indutus Pluviali, Mitrâque gemmatâ capiti impositâ solemniter cum omnibus Curiæ ordinibus, ad Basilicam S. Crucis equitabat, ad quam perventus Missam celebrare solitus erat, prædicans Euangelium, Rosam manu gestans populo ostendebat. Sacris peractis Camauro Pontificio iterum capiti apto pariter equitabat, Rosam auream manu excipiens usque ad Lateranense Palatium, ubi Præfectus Urbis aderat, præstolans, ut Papæ ex equo descendenti inserviret, in cujus obsequii gratificationem Pontifex Rosam auream illi impartiebatur, qui deosculato sanctissimo pede discedebat.

Hanc Rosam temporis progressu Romani Pontifices ad Imperatores, Reges, aliosque Proceres, & Magnates, quandoque etiam ad insignes Ecclesias dono transmisêre, quæ exempla in unum cumulavit idem Cartarius in præcitato Tractatu, ad quem curiosum Lectorem remitto.

Donaria quæ à laudato nostro Imperatore huic Basilicæ facta fuêre, ut ex præcitato Pontificali libro colligitur, sequentia sunt.

Candelabra aurea, & argentea ante Lignum Sanctum, lucentia secundùm numerum Euangeliorum 4. quę pensaverunt sing. libr. 30. Pharacanthara argentea 50. quæ pensaverunt sing. lib. 15. scyphum aureum purissimum, qui pensavit libras 10. Calices ministeriales aureos 5. pensantes singulos libras singulas. Scyphos argenteos tres pensantes libras octo. Calices ministeriales argenteos decem pensantes libras binas, patenam auream pensantem libras decem. Patenam argenteam auro clusam cum gemmis pensantem libras quinquaginta. Ipsum sanctum altare aureum, quod pensat libras ducentas, & quinquaginta. Amas argenteas pensantes libras viginti. Et omnia agrorum circa Palatium Ecclesiæ dono dedit. Item possessio Sponsas viâ Lavicana præstans solidos ducentos sexaginta & duo. Sub Civitate Laurentium possessio Patras præstans solidos centum & viginti. Sub Civitate Nepesina possessio Anglesis præstans solidos centum quinquaginta. Sub Civitate suprascripta possessio Terega præstans solidos centum quadraginta, sub Civitate suprascripta Falisca possessio Herculis, quæ donata est Augusto Constantino, & Augustus obtulit Ecclesiæ Hierusalem præstans solidos 140. Item sub Civitate Falisca possessio Nimphas præstans solidos centum & quindecim. Sub Civitate Juder possessio Angulas præstans solidos 153.

Addere etiam hìc placet novam à nobis de hac Basilica post supradicta exarata factam observationem, nempe quoad antiquam structuram, cùm dictę Basilicæ exteriores partes ab annexis ædificiis minimè visibiles sint, præterquam latus, quod Boream respicit, quodque delineare fecimus, ut in Tab. V. nostri operis de veter. Monimentis part. I. Hisce non contenti, quadam die rogavimus admodum R. P. D. Julium Lucenti Cisterciensis Ordinis Abbatem, (cœnobium siquidem à Monachis hujus Ordinis habitatur) ut mihi commodum præstaret singulas exteriores ejusdem Basilicæ partes rimandi,

mandi, qui petitioni meæ libenter indulsit, ac intra Monasterii claustra introduxit, idemque latus propterea diligenter observavi, animadvertique arcus, qui superioribus pro fenestris inservientibus subsunt, tumultuario muro, recentis structuræ, fuisse oppletos. Ex hac igitur inspectione animo revolvi vetustum hoc admodum, ac nobile ædificium, antiquarum Basilicarum more, constructum fuisse, ut undique exteriores partes essent perspicuæ, utque exprimitur in numismate Basilicæ Emiliæ, quod in Tab. XXI. fig. 4. ejusdẽ nostri operis de vet. Mon. part. 1. retulimus. Hoc igitur admisso fatendum est non solùm, qui intra Basilicam, verùm etiam, qui extra eam, sacra, quæ intus agebantur vidisse. Scio Vitruvium dissimilem, ab hac Fani Fortunę construxisse Basilicam, nempe undique muro clausam, cujus rudera adhuc inibi extant, quorumque exemplar refert b. m. Daniel Barbarus Patriarcha Aquileien. in suis commentariis ad eundem Vitruvium lib. 5. cap. 1. Quidquid igitur sit de hac Basilicarum differentia, Architecturæ peritis, ac antiquitatum amantibus examinandum relinquimus, cùm nobis sufficiat dubitandi ansam præbuisse, ac demonstrâsse nos ipsos accuratè omnia observare.

CAPUT VIII.

De Ecclesia SS. Marcellini, & Petri via Lavicana.

AUGUSTAM in construendis Ecclesiis munificentiam, in hac quoque, licèt ab Urbe distaret, religiosissimus Imperator noster ostendit. A Primò ejus fundatio sic in libro Pontificali, ac vita Silvestri Papę describitur: *Eisdem temporibus Augustus Constantinus fecit Basilicam Beatissimis Martyribus Marcellino Presbytero, & Petro Exorcistæ inter duas Lauros, & Mausoleum, ubi Beatissima Mater ipsius sepulta est Helena Augusta in sarcophago porphyretico, viâ Lavicanâ milliario ab Urbe Roma tertio. In quo loco, & pro amore Matris suæ, &* B *veneratione Sanctorum posuit dona voti sui.*

Eorundem Beatorum Martyrum sepulcrum S. Damasus Pontifex, cùm adhuc puer esset, ac de eodem certior fuisset factus, à Dorotheo Carnifice, & horum Martyrum interfectore, (qui tamen postea Christi fidem amplexus fuit, eò quòd statim cæsorum animas in cælum ascendisse conspexisset) adultus effectus, his versibus exornavit.

C *Marcelline tuos, pariter Petre nosce triumphos.*
Percussor retulit Damaso mihi cùm puer essem,
Hæc sibi Carnificem rabidum mandata dedisse,
Sentibus in mediis vestra ut tunc colla secaret,
Nec tumulum vestrum quisquam cognoscere posset,
Vos alacres, vestris manibus mundasse sepulcra,
D *Candidulo occultè postquam jacuistis in antro.*
Postea commonitam vestrâ pietate Lucillam,
Hìc placuisse magis sanctissima condere membra.

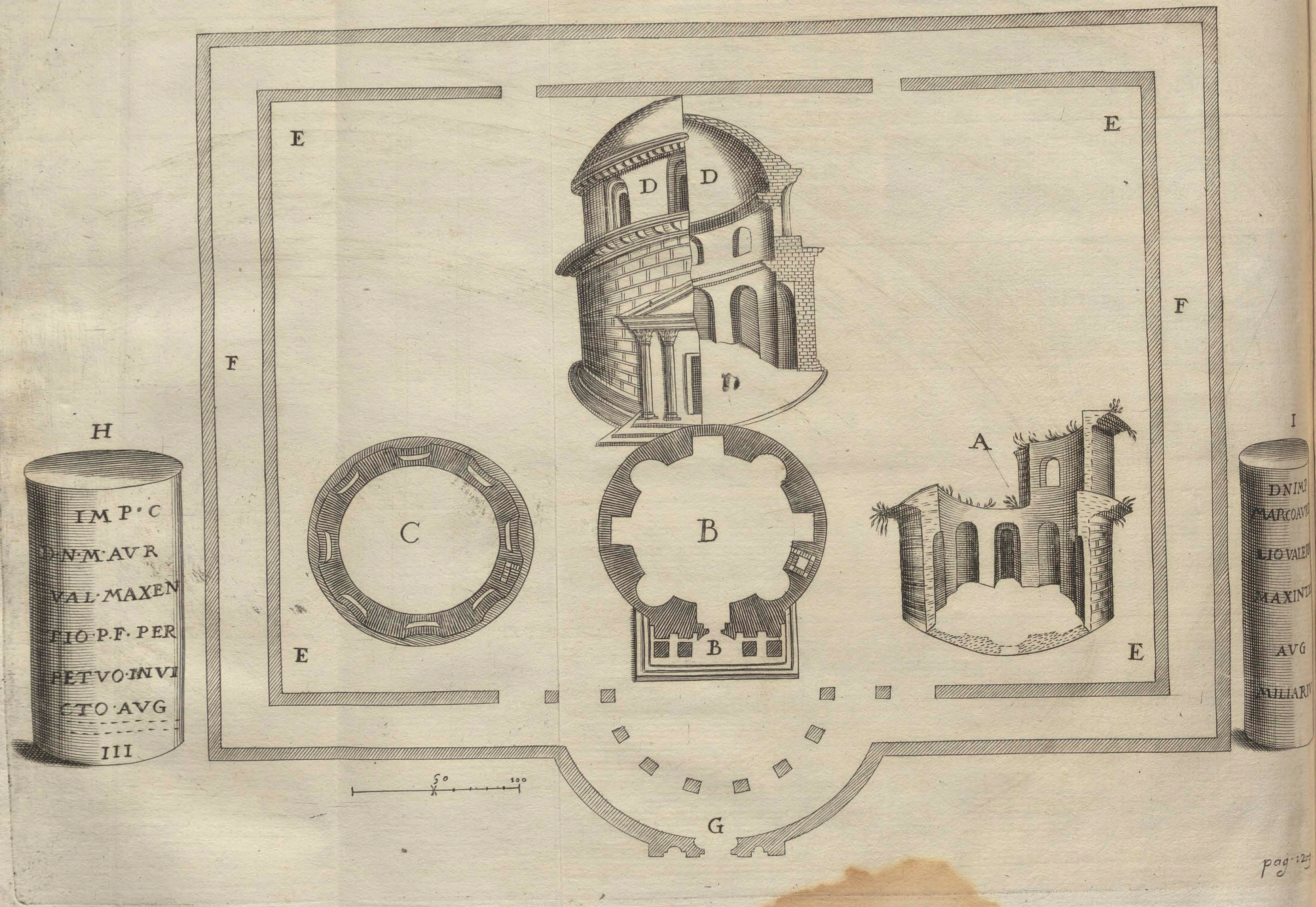
Quænam supramemorata fuerit Lucilla in Martyrologio ab Adone relato ad diem secundam Junii narratur: ibi enim legimus Lucillæ, & Firminæ

TAB·XXVIII

pag. 123

TAB·XXVII

pag·125

minæ Christianissimis fœminis Beatos Martyres revelâsse, ut sua corpora è Silva Nigra, in qua Martyrium perpessi fuerant, amoverent, ac in inferiorem partem Cryptæ juxta S. Tyburtium deponerent, quod brevi effectum fuit. Unde eadem Basilica Tiburtii nomen etiam accepit, & Silva Nigra, in honorem eorundem Martyrum, Candida inposterum appellata est. Postmodum verò prædicta SS. Martyrum corpora in Gallias translata fuère, ut scribit Sigebertus in Chronico ad annum 826. Aimonius de Gestis Francorum lib. 4. cap. 115. & alii. Cæterùm de hac Basilica in vitis Pontificum, ac præsertim in Hadriano I. hæc habentur: *Cimiterium item Beatorum Petri, & Marcellini viâ Lavicana juxta Basilicam B. Helenæ renovavit, & tectum ejus, id est S. Tiburtii, & eorumdem SS. Petri, & Marcellini noviter fecit, & gradus ejus, qui descendunt ad eorum sanctissima corpora noviter fecit, quoniam nullus erat jam descensus ad ipsa sancta corpora.* Qua ex authoritate deducitur, eandem Basilicam etiam S. Helenæ nomen acquisivisse. Cur autem illi tale nomen inditum fuerit, ex supracitato libri Pontificalis loco clarissimè apparet, ubi S. Helenam in sarcophago porphiretico, in Mausoleo viâ Lavicanâ, tertio ab Urbe milliario, sepultam fuisse narratur. Hujus verò Mausolei, sive Ecclesiæ SS. Marcellini, & Petri adhuc extant parietinæ, ut in Tab. XXVII. lit. A. videre est: lit. B. ipsius Mausolei Ichnographiam inferiorem, lit. C. superiorem denotant, ubi octo majores cōspiciuntur fenestræ; lit. verò D. partem interiorem, & exteriorem demonstrat; EE. atrium Ecclesiæ; F. porticus atrium circūeuntes; G. atrii ingressum; H. verò columnam milliariam præterito anno 1687. ad jactum lapidis procul à Mausoleo effossam, quam in meo lapidario Museo servo, ubi milliare tertium incisum est: literæ, quæ in ea rudi minervâ insculptæ cernuntur, sic se habent.

IMP C
D.N.M.AVR
VAL. MAXEN
TIO. P. F. PER
PETVO. INVI
CTO. AVG.
III.

Quæ sic explicantur: *Imperatori. Cæsari. Domino. Nostro. Marco. Aurelio. Valerio Maxentio. Pio. Felici. Perpetuo. Invicto. Augusto.* Tres verò III. indicant milliarii numerum, nempe tertium. Alia non absimilis columna in eadem Tab. lit. I. signata in eodem meo rerum antiquarum Cimelio itidem asservatur, & viginti ab hinc annis viâ latinâ, ac loco, quod olim denominabatur *lo Spinaceto*, sive S. Andrea, reperta fuit. Columna hæc decimum milliare designat, quoniam in hujusmodi ab Urbe distantia fuit inventa. Numerus in ea desideratur.

At quia meminimus nuper sarcophagi, in quo B. Helenæ corpus reconditum fuisse creditur, non incongruum hìc fore puto, si illius referam exemplar, quod perpulcrum admodum est. Iconem vide in Tab. XXVIII. Prototypus hodie visitur in Lateranensis Ecclesiæ porticu, quæ Orientem respicit, pluribus locis fractus, atque dispersus; adeo ut novâ reparatione indigeat. Nam Lateranensis Ecclesiæ Canonici Anno 1609. Jacobo Bosio conservandæ antiquitatis Viro studiosissimo adhortante, atque adnitente,

hujus ſarcophagi fragmentis in unum collectis, ac coaptatis, priſtinæ formæ reddiderunt, ac ſupra eundem in pariete hanc appoſuêre inſcriptionem.

Divæ Helenæ Auguſtæ Magni Conſtantini Matri ſepulcralem hanc porphireticam arcam, jam diu ex ipſius Mauſoleo viâ Lavicanâ in hanc ſacroſanctam Baſilicam ab Anaſtaſio Quarto Summo Pontifice ad proprii monumenti uſum tranſlatam, & injuriâ temporum undique diruptam, ac penitus disjectam, ne tantæ Patronæ de eadem Baſilica optimè meritæ, memoria deperiret, Capitulum, & Canonici reſtituêre anno Salutis MDCIX.

Hujus ſarcophagi moles non exiguâ admiratione digna videtur, nam ejus facies in longitudine, videlicet ab A. uſque ad B. eſt palmorum 12. Altitudo verò palmorum 6. ut A. C. Laterum latitudo palmorum 8. ut A. D. operculi altitudo palmi 1. unciarum 5 ½. ut E. F. Reliquum denique operculi ipſius faſtigium eſt palmorum 3. ut F. G.

Inter antiquitatis Amantes, eruditoſq; Viros maximum oritur dubium, an ſepulcrum hoc illud verè ſit, in quo Beatæ Helenæ jacuit corpus, præſertim cùm apud Nicephorum lib. 8. cap. 31. Langeanæ verſionis hæc habeantur: *Ingentes quoque ei (*videlicet Helenæ*) poſt obitum tributi honores, quales ſcilicet eam decebant, quæ tam piè, ſanctèque vixiſſet. Extra Urbem Romanam ſepulta, in templo rotundo, marmorea urna depoſita, atque biennio pòſt unà cum urna Conſtantinopolim deportata eſt. Princeps ipſa in Imperialia monumenta ędis SS. Apoſtolorũ illata, &c.*

Attamen de hac B. Helenæ corporis tranſlatione Conſtantinopolim facta, nulla penès antiquos Scriptores expreſſa mentio. Imò in Galliam tranſlatum fuiſſe, teſte Sigiberto, narrat Baronius ad annum 326. num. 62. Laudatus verò Nicephorus in principio ſeculi XIV. ſcripſit, ideoque mille annos, & ultra poſt Helenæ mortem. Socrates etiam lib. 1. cap. 17. verba Euſebii ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν ἀνεκομίζετο; ſcilicet, *in Regiam Urbem pervectum*, tranſcribens, ea pro nova Roma, ſive Conſtantinopoli interpretatus eſt, nam loco earum vocum, βασιλεύουσαν πόλιν, quæ Regiam Urbem ſonant, poſuit, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν νέαν Ῥώμην διακομισθὲν nempe: *Corpuſque ejus novam Romam deportatum.* Hunc Socratis lapſum Valeſius in ſuis annotat. ad cap. 47. lib. 3. Euſebii de vita Conſtantini notat, ac meritò, inquit, Baronium illum reprehendere; cùm Euſebius Regiæ Vrbis nomine, Romam ſemper deſignare ſoleat. Vlteriùs idem ſubdit Valeſius, quòd nondum Conſtantinopolis erat dedicata, proindeque Vrbs Regia minimè vocari poterat. Socratis opinionem Cedrenus ſequutus fuit, qui etiam addit Helenam 12. annis ante Conſtantinum è vivis abiiſſe, καὶ ἀπετέθη ἐν λάρνακι πορφυρᾷ αὐτός τε καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη πρὸ δώδεκα ἐτῶν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ἀποθανοῦσα. Hac ratione Helenam mortuam eſſe oporteret Anno Chriſti 325. aut certè 326. quo tamen anno Hieroſolymam profecta dicitur ab Euſebio, & Ruffino. Etiam addi valet, poſt Criſpi Cęſaris, & Fauſtæ Auguſtæ necem Helenam aliquandiu ſupervixiſſe, ut Zoſimus libro 2. teſtatur. Porrò Criſpus occiſus eſt Conſtantino Auguſto VII. & Conſtantio Cæſare Coſs. anno Chriſti 326. ut in Faſtis Idatii legitur. Mors igitur Helenæ anno Domini

327. rectè assignari potest, ut Sigonius sentit lib. 3. de Imperio Occidentali, quod veritati consonum esse videtur, quoniam anno 326. Helena Ecclesiarum ædificationi intenta in Oriente degebat. In Occidentem verò anno 327. reversam esse, deducitur libr. 1. cap. 6. de Gloria Martyrum Greg. Turon; qui floruit seculo VI. ibi enim narratur, in mari Adriatico exortam fuisse tempestatem, dum Helena Augusta vehebatur navi, ac ad eam sedandam, Clavo ab ipsa, quo Christus Dominus Cruci fuit affixus, in mare projecto, tumentes æquoris fluctus illico subsedisse. Dicendum itaque reor, cùm hæc B. Helenæ translatio corporis controversa sit, antiquæ potiùs traditioni, quàm recenti standum esse, videlicet B. Helenam in Italia obiisse, illiusq; corpus postea Romam delatum, in porphyretica urna, quæ modò visitur, fuisse sepultum. Esto enim præallegata Nicephori narratio vera sit, fortè corpus alia in urnula in hac majori, maximaque, ut mos est, inclusa fuit, quæ Constantinopolim postmodum translata, relicto in Urbe porphyretico sarcophago; multò enim commodiùs hoc cedebat, ob molis gravitatem, pręsertim cum marmoribus, & quidem pretiosis indiga Constantinopolis minimè sit, ut Augustum hoc Helenæ monumentum maximo cum incommodo evehi ab Vrbe oporteret. Satis de corpore, ac B. Helenæ sepulcro diximus; modò ad nostram Basilicam revertamur.

Hæc laudata Basilica à Magno Constantino donariis ditata fuit, ut ex sæpè citato libro Pontificali, & vita S. Sylvestri elicitur, videlicet: *Patenam ex auro purissimo pensantem libras triginta quinque. Candelabra argentea auro clusa quatuor in pedibus 12. pensantia singula libras ducentas. Coronam ex auro purissimo, quæ est pharus cantharus cum delphinis centum & viginti, pensantem libras 30. Calices aureos tres pensantes singuli libras decem, cum gemmis prasinis, & hiacynthinis. Amas aureas duas pensantes singulas libras 11. Altare ex argento purissimo pensans libras 200. Ante sepulcrum Beatæ Helenæ Augustę fecit ex metallo porphyretico exsculptis sigillis phara canthara viginti ex argento purissimo pensan. singula libras viginti. Item in Basilica Sanctorum Petri, & Marcellini donum quod dedit tale est: Altare argenteum purissimum pensans libras ducentas. Patenas aureas purissimas duas pensantes libras quindecim. Patenas argenteas duas pensantes singulas libras 15. Scyphum aureum majorem pensan. libras viginti, ubi nomen Augustæ designatur. Scyphos argenteos quinque pensantes singulos libras 12. Calices ministeriales argenteos viginti pensantes singulos libras tres. Amas argenteas quatuor pensantes singulas libras 15. Annis singulis olei nardi pistici libras noningentas, balsami libras centum, aromata, incensum ante corpora Sanctorum Marcellini, & Petri libras centum. Fundum Laurentium juxta Formiam cum balneo, & omnes agros à porta Sessoriana viâ itinerariâ usque ad viam Latinam, & usque ad montem Galbium. Ipse mons Galbius possessio Augustæ Helenæ præstans solidos mille centum, & viginti. Insulam Sardiniam cum possessionibus omnibus ad eandem pertinentibus præstantem solidos mille, & viginti quatuor. Insulam Mosenum cum possessionibus ad eandem pertinentibus præstans solidos octingentos & decem.*

cem. Insulam Atitiæ cum monte Argentario præstantem solidos sexcentos. Possessio in territorio Sabinensi, quæ cognominatur ad duas Casas, sub monte Lucretio præstans solidos ducentos.

CAPVT IX.

De Ecclesia S. Agnetis extra Urbis mœnia Viâ Nomentanâ.

Locvs iste inter præcipuos, qui Romanæ huic Urbi adjacent, atque in ipsa Urbe visuntur, connumerari facilè potest, cùm ob Sacrum corpus B. Agnetis, cujus vita omnium gentium, singulorumque præconiis effertur, quippe quæ ætatem, & cum ætate Tyrannum vicit, nobilissimumque decus Virginitatis Martyrii laureâ coronavit; tum etiam ob insignis magnificentiæ templum, à Constantino Magno rogatu filiæ suæ Constantiæ, constructum in celebri Nomentana via (seu, ut alii scribunt, Numentana.) De hac eadem Ecclesia in vita B. Sylvestri in Pontificali libro descripta sic legitur: *Eodem tempore fecit* (scilicet Constantinus) *Basilicam Sanctæ Martyris Agnetis, ex rogatu Constantiæ filiæ suæ, & Baptisterium in eodem loco, ubi & baptizata est soror ejus Constantia, cum filia Augusti, à Silvestro Episcopo, ubi donum constituit hoc. Patenam ex auro purissimo pensan. libras viginti, Calicem aureum pensantem libras decem. Coronam, pharum cantharum cum delphinis triginta ex auro purissimo pensantem libras quindecim, patenas argenteas duas pensantes sing. libras viginti. Calices argenteos quinque pensantes singul. libras decem. Pharacanthara argentea 30. pens. sing. lib. 8. Pharacanthara ærea aurichalca 40. Cerostrata aurochalca argento clusa sigillata quadraginta. Lucernam ex auro purissimo lychnorum duodecim super fontem, quæ pensabat libras 15. & donum in reditum circa Civitatem Fidenas omnem agrum præstans solidos centum, & sexaginta. Via Salaria sub Pavetinas usque omnem agrum S. Agnes præstantem solidos centum, & quinque. Agrum Muci præstantem solidos octuaginta. Possessio Vicopisonis præstans solidos ducentos & quinquaginta. Agrum Casulas præstantem solidos centum.* Licèt ex narratis Magnum Constantinum hanc fecisse Basilicam deducatur; nihilominus illius Constructionis præcisum minimè apparet tempus, ut benè animadvertit Eminentiss. Baronius ad annum 324. num. 107.

Hanc eandem Basilicam postea à nonnullis aliis Pontificibus restauratam fuisse narratur in sæpecitato libro Pontificali, ac vita Liberii, ubi hæc: *Rediens autem Liberius de exilio habibitavit in Cimeterio S. Agnetis, apud Germanam Constantii, ut quasi per ejus interventionem, aut rogatum rediret Liberius in Civitatem.* Et paulò infra: *Hic Liberius ornavit de platinis marmoreis petris sepulcrum Sanctæ Agnetis Martyris.* In Symmacho etiam legitur: *Hic absidam Beatæ Agnetis, quæ in ruinam imminebat, & omnem Basilicam renovavit.* Et in Honorio I. *Eodem tempore fecit Ecclesiam B. Agnetis Martyris miliario ab Urbe Roma tertio, via Numentanâ, à solo ubi requiescit; quam undique ornavit, & exquisivit, ubi posuit multa dona. Ornavit autem sepulcrum ejus ex argento, quod pensan. libras 252. Posuit & desuper Ciborium æreum deauratum miræ magnitudinis. Fecit & Gabatas aureas quatuor pensan.*

ſan. ſing. libras ſingulas. Fecit abſidam ejuſdem Baſilicæ ex Muſivo, ubi etiam multa dona obtulit: Denique in Hadriano etiam I. hæc habentur: *Ecclesiam verò B. Agnetis Martyris, ſeu Baſilicam B. Emerentianæ à novo renovavit.* Hæc habet Eccleſia porticus, ſive naves, ſupra quas, tam à dextro, quàm à ſiniſtro latere altera eſt porticus, ſive deambulacrum, ut antiquitus in prophanis erat Baſilicis, de quibus jam diximus in noſtro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 1. ubi exemplum numiſmatis Marci Lepidi, in quo expreſſa eſt Baſilica Æmilia, retulimus, ut in Tab. XXI. fig. 4. Singulæ porticus, ſive naves ſeptem habent columnas, è quibus quatuor in inferiori navi poſitæ, ſunt ex Jaſpide, ſeu, ut alii exiſtimant, ex lapide Portæ Sanctæ vulgò appellato, qui inter pretioſos annumeratur; cui ſententiæ diſcors eſt Martinellus, eas non quidem ex dicto lapide, ſed ex Alabaſtro eſſe contendens.

Reliquæ autem ex marmore Ianthino ſunt, duabus poſtremis prope januam exceptis, quæ ex marmore ſunt Numidico. Earundem verò columnarum Architectonicus ordo, partim ex Corinthio, partim ex Latino, ſive compoſito ordine eſt, præter duo capitula prope januam, quæ ſunt ex ordine Ionico. Quæ verò ſuperiorem porticum columnæ conſtituunt, partim ex eodem Ianthino, partim verò ex Græco, ſive Pario, necnon reliquæ duæ ex Numidico marmore; capitula tamen ex ſupradictis, Corinthio ſcilicet, & Latino ſunt ordinibus. Cur autem lapides iſti diſparis ſint ſtructuræ, cauſam allegat ſæpe laudatus Baronius ad annum 324. num. 103. nempe; quòd non patiebatur tarda molimina vehemens ille ſpiritus, quo Conſtantini animus exæſtuabat; ſummâ enim celeritate ædificium ipſum confici voluiſſe.

Carmina nonnulla acroſticha S. Conſtantiæ pietatem indicantia, antiquiori in abſide hujus Eccleſiæ olim legebantur, quæ Gruterus pag. 1161. num. 9. refert.

Antequam tamen ea deſcribamus, Lectorem monitum eſſe cupio, aliquando Conſtantiam, aliquando verò Conſtantinam Sanctam iſtam appellari, ut notant laudatus Baronius ad an. 524. num. 108. Henſchenius ad diem 18. Februarii, & Du Cange in familiis Bizantinis fam. 1. Carmina verò hęc ſunt.

C *onſtantina. Deum. Venerans. Chriſtoque. Dicata.*
O *mnibus. Impenſis. Devota. Mente. Paratis.*
N *umine. Divino. Multum. Chriſtoque. Juvante.*
S *acravit. Templum. Victricis. Virginis. Agnes.*
T *emplorum. Quæ. Vicit. Opus. Terrenaque. Cuncta.*
A *urea. Quæ. Rutilat. Summi. Faſtigia. Tecti.*
N *omen. Enim. Chriſti. Celebratur. Sedibus. Iſtis.*
T *artaream. Solus. Potuit. Qui. Vincere. Mortem.*
I *nvectus. Cœlo. Soluſque. Inferre. Triumphum.*
N *omen. Adhuc. Referens. Et. Corpus. Et. Omnia. Membra.*
A *Mortis. Tenebris. Et. Cœca. Nocte. Levata.*
D *ignum. Igitur. Munus. Martyr. Devotaque. Chriſto.*

Ex.

x. *Opibus. Nostris. Per. Sæcula. Longa. Tenebis.*
O Felix. Virgo. Memorandi. *Nomi-nis. Agnes.*

Nullos labores, nullasque omisimus diligentias, pro hujus insignis Basilicæ antiquis indagandis monimentis, quorum nonnulla adhuc supersunt, nempe in Ecclesiæ tectis, ubi multæ visuntur antiquæ tegulæ, in quibus literatæ sunt rotæ, literæ scilicet in gyrum dispositæ, ac ante tegularum coctionem sigillo quodam impressæ, de quibus disseruimus supra in Cap. III. occasione Vaticanæ Basilicæ, earundemque rotarum emblemata etiam retulimus in Tab. VI. Propterea, ut quid certi ex hujusmodi venerandis antiquitatibus decerpere valeamus, tectum ascendi, diligenter ferè tegulas omnes perscrutavi, quas singulas emblemata continentes inspexi, sed à temporis diuturnitate ita coinquinata, ut quadam tartari specie eædem literę obductæ sint; nihilominus adhibitâ diligentiâ, quæ ex illis erui, hic in curiosorum simul, ac eruditorum gratiam refero.

Primus versus exteriorem, secundus autem interiorem continet peripherias, & cùm abbreviatæ sint voces, prout expressæ sunt sub oculos pono; deinde illarum explicationem tentabo. Sic igitur se habent.

OP DOL EX PR AVGG NN FIG TERENTIANA AELI VICTORIS

Epigraphen hanc ita interpretor: *Opus doliare ex prædiis Augustorum nostrorum Figulina Terentiana Æli Victoris.*

Ne in hisce jejuna legentis remaneat curiositas, aliquantisper à brevitatis scopo divertam, earundem vocum enunciando explanationem.

Fictilium vasorum opus, quod à figulis elaboratur, duplex erat genus, alterum rude, alterum verò diligenti minervâ compaginatum.

Quod rudi minervâ fabrefactum, etiam crassum erat, hocce opus magna respiciebat vasa, præcipuè dolia ad vina continenda, quæ plurium cadorum capacia erant, & adhuc hodie in Pontificio, aliisque Magnatum Urbis viridariis visuntur; unùmque incredibilis magnitudinis me vidisse recordor, quod omnibus illud videre cupientibus patens est, nempe in aluminis fodina prope Forum Claudii, vulgò *la Tolfa*, triginta cadorum capax, tantæque altitudinis, ut per scalam decem, vel duodecim graduum ad illius os ascendere oporteat.

Alterum verò opus, quod diligenti, ac subtili minervâ erat constructum, ad illa vasa minoris capacitatis, ac gestatu facilia tendebat. Horum generale nomen erat *Urnarum*; quare si ad aquæ usum urnæ erant, Aquariæ, si ad continendos cineres, Cinerariæ, si verò ad ossa, Ossuariæ appellabantur. Diversarũ tamen inter se etiam erant specierum, sive formarum, ut hac in Urbe ob earundem multitudinem facillimè distingui possunt.

Ex igitur dictis elicitur, quòd quando de tegulis, ac magnis lateribus agebatur, hujusmodi fictilia, Opus doliale, aut doliare Veteres nominabant, quia ad similitudinem operis doliorum, scilicet, rudi, & crassâ minervâ constructa erant.

Quò verò ad hujusmodi laterum, ac tegularum magnitudinem, duplex illorum mensura erat, una major, altera minor dicebatur; prima duos pedes,

des, secunda unum pedem cum dimidio in qualibet laterum facie æquabant, cùm lateres isti quadrati essent; secus verò de tegulis, quæ oblongæ; unde in longitudine prima, in latitudine verò secunda mensura illis competebat. Et hæc satis dicta sint quoad explicationem doliaris operis.

Sæpe in hujusmodi emblematibus, quę in fictilibus operibus reperiuntur, impressa legitur abbreviatè, vel per extensum, *ex prædiis*, quæ vox denotat locum illum in quo fictilia elaborata erant. Etiam abbreviatè, vel per extensum figulina vox legitur, quæ emptoribus, & quibusvis aliis, officinam, ubi fictilia fabricabantur vasa, indicabat. Hæc præmittere duxi ad dissipandam omnē dubii nebulam, quæ ex hujusmodi literatis oriri posset emblematibus. Redeat nunc unde discesserat oratio, ad narrationem nempe eorundem emblematum, quę in laudatę Ecclesiæ S. Agnetis tegulis reperimus, aç sequentia sunt.

OPVS DOLIARE EX PREDIS AVG N C COMIN SABINIANI.

Nempe: *Opus doliare ex prædiis Augusti nostri Caii Comini Sabiniani*. De hac familia Cominia vetus extat inscriptio apud Gruterum pagin. DCCCCLXIX. num. 11. Sequitur alia tegulæ inscriptio.

OPVS DOLIAR DOM AVGG NN FIG FAORNIAN CALVENTI MAXIMA.

Quæ per extensum reddita sic sonant: *Opus doliare Dominorum Augustorum nostrorum figulina forniana Calventi maxima*. Diversæ apud Gruterum inscriptiones leguntur de hac familia Calventia. In hac inscriptione vocem *maxima* noto, quam vocis figulinæ adjectivum puto, unde in hac Calventi officina tres figulinæ diversæ magnitudinis formabantur. Non absimiles figulinas vidi cum epigraphe: *Domitiana major*, & *Domitiana minor*, unam nempe duorum pedum magnitudinis, alteram pedis unius, & semis. Quidquid sit de hac conjectura, aliis examinandum relinquo, cùm modò mihi nulla suppetat ratio. Restat quòd narrem in medio peripheriæ expressum intueri Virum stantem: modò ad quartam tegulam.

In hac legitur.

OP DOL EX PR GRAVS AVG N SERVI MATI RESTITVTI.

Inscriptionem hanc sic interpretor: *Opus doliare ex prædiis Graus Augusti nostri servi Mati Restituti*. Vox *Graus* est nomen proprium prædii; altera vox *Mati Restituti* in Gruteriana inscriptione pag. DCXLVII. num. 5. legitur, *Mattoni Restituti*; ex hoc infero ultimam literam vocis *Mati* esse T; quæ difficilis lectu est.

In quinta tegula sequens inscriptio visitur: OPVS DOLIARE EX PL EDISTI; scilicet; *Opus doliare ex prędiis Lucii Edistii*: in circumferentiæ medio stat Leo gradiens.

Sexta tegula hanc continet epigraphen.

OPVS DOL EX FIG PONTI CLIANA EX PRED CAES.

Nempe: *Opus doliare ex figulina Ponti Cliana ex prædiis Cæsaris*.

In medio Bovinum cernitur caput.

Aliam quoque invenimus tegulam posterioris seculi, quæ sequentibus characteribus ad longum notata est.

REG D N THEOD
RICO FELIX ROMA.

Quæ literæ sic integrum reddunt sen-

ſenſum: *Regnante Domino noſtro Theodorico felix Roma.*

Duæ ſimiles tegulæ ad meas pervenerunt manus; unam amico dono dedi; alteram penès me ſervo, quæ habet: *Regnante Domino noſtro Theodorico bono Romæ.* Mirificè Rex iſte Urbem ornavit, ut teſtantur Caſſiodorus, Fernandes, & Sigonius.

Hæc ſunt quæ ex tegulis Borealis, & Auſtralis partium decerpere potuimus; multa alia fortaſſe in tegumentis medianæ navis erant, quæ ob periculoſi aſcenſus difficultatem omiſimus.

CAPUT X.

De Eccleſia S. Conſtantiæ, ejuſque Muſivis operibus.

LAUDANDÆ ſemper memoriæ Conſtantinus Imperator piis filiæ ſuæ Conſtantiæ precibus indulgens, non ſolùm Baſilicam in honorem B. Agnetis, verùm etiam Baptiſterium prope eandem Baſilicam fecit, ut in ſupracitata vita S. Sylveſtri indicatur. Ubinam autem ipſa Baſilica fuerit, in dubium revocari minimè poteſt, cùm adhuc extet, ut ſupra jam demonſtravimus. Oritur tamen dubium de Baptiſterio, ad quod decidendum circumvicina ædificia luſtrare oportet. Nam cùm antiquitus Baptiſteria ſeorſim ædificarentur ab Eccleſiis, nullum ædificium profectò inveniemus, quod aptiùs ad Baptiſterii uſum inſervire potuerit, quàm S. Conſtantiæ Eccleſiam, eidem Baſilicæ proximam.

Eccleſia hæc rotundæ eſt formæ; interiorem porticum duplici columnarum ordine diviſam habet, itaut binę columnæ ſuſtentent arcum, atque ita duodecim interiorem, totidemque aliæ exteriorem circuitum forment; omnes verò ex lapide Numidico, ordineque Ionico ſunt. In parietis ambitu duodecim viſuntur loculamenta. Ut autem hujus Eccleſiæ conſtructio meliùs concipiatur animo, ſub. Tab. XXIX. exteriorem, interioremque Orthographiam referimus. Prima enim figura interiùs repræſentat ædificium, cujus diameter eſt palmorum 109. ac fornix, qui columnis in gyrum diſpoſitis imminet, indicatur lit. A. Eleganti Muſivo opere olim fuiſſe ornatum credibile eſt; modò autem partim Muſivo opere, partim verò pictura in locum (ut puto) dilapſi Muſivi ſuffecta renidet. Quid autem hoc Muſivum referat Tab. XXX. oſtendit. Vides in hac varias vites, varioſque pampinos, & uvas, & in fornicis medio mulierem, in angulis verò quoſdam genios, qui in vindemiæ actibus ſe exercent; aliqui enim currum uvis onuſtum ad calcatorium ferunt, ut literis AA. alii autem uvas in calcatorio conculcant, vinumq; exprimunt, ut lit. BB.

Redeamus ad Tab. XXIX. ac fig. 1. in eadem literæ B. C. D. tria alia magna loculamenta denotant. In eiſdem loculamentis B. C. duæ ſunt laterales januæ, quæ in contiguam vineam ingreſſum præbent. D. loculamentum eſt, magnumque continet è porphyrite Mauſoleum, eiſdem vitibus, pampinis, uviſque, ac geniis, ut fornix, ornatum, cujus exemplar habes in Tabula XXXI. Mauſoleum hoc amplitudine ferè illi B. Helenæ æquale eſt, quod in Eccleſia SS. Petri, & Marcellini retulimus. Alia janua, per quam hodie in Eccleſiam patet ingreſſus, in alio loculamento

TAB·XXX

pag. 130.

TAB·XXXI

pag. 130.

Ortographia interior
TAB·XXIX
fig.1
A
A
B
fig.2
A
fig.3
fig.4
Ortographia exterior
pag.130

TAB·XXXII

pag.131.

lamento excisa est, quod supradicto D. è conspectu opponitur. In loculis, sive loculamentorum fornicibus B. C. duo sunt Musiva opera rudi elaborata minervâ, quæ Constantini Magni tempora præseferunt, cùm anteriori ævo constructa affabrè delineata, ac depicta cernantur. Eorumdem Musivorum exempla vide sub Tabula XXXII. in qua figurâ 1. Christus exprimitur, qui stans acsi benediceret, dextram elevat, sinistrâ verò explicat volumen, in quo hæc: *Dominus pacem dat*. Post quæ monogramma ☧ scilicet Christus notatur. Vir quidam est à sinistris Christum inclinatus aspiciens, ac manibus extremum voluminis tenens. Ex altera autem parte vir alius paulò erectior, & veluti admirabundus adstat, habetque in fimbriis pallii hoc monogramma I. Hinc inde à tergo horum virorum duo tuguriola, ac totidem attolluntur palmæ. At ante Domini pedes quatuor stant oves. Quid autem omnes hæ figuræ significent aperiamus. Habemus in Euangelio Ioannis cap. 14. Christum discipulos consolaturum dixisse: multas in domo Patris mansiones esse, seque rursus illos assumpturum; Thomæ autem Apostolo, se esse viam, veritatem, & vitam; Philippo verò, Patrem in se videri; Promisisse præterea, eosdem planè accepturos, quidquid suo petiissent nomine, seque eis à Patre alium missurum Paraclitum; postremò pacem Discipulis sub hisce reliquisse verbis: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Pictor igitur, ut omnia hæc ob oculos poneret, neque hac de re ullus dubitationi locus relinqueretur, epigraphen addidit: *Dominus pacem dat*. Hinc certò colligere possumus eos Viros, qui Christo Domino ab utroque latere venerabundi assistunt, Thomam, & Philippum Apostolos repræsentare, oves verò reliquos discipulos, seu quoscumque Fideles Christi verbum audientes. Tuguriola quoque promissas à Christo in domo Patris mansiones, tandemque geminas palmas Judææ symbolum esse; ni tamen potiùs à Musivario ad ornatum solummodo, & ad libitum, quàm ad rem ullam significandam expressas dicamus.

Secunda in figura ejusdem Tabulæ Christum videre est supra globum, videlicet Mundum, insidentem, ut Mundi ipsius Dominum decet; sinistrâ librum clausum tenet, dexteram autem ad virum quemdam quadantenus inclinatum extendit, veluti ipsum amplectens, qui tamen actus dignosci minimè potest, cùm Viri illius pallium manus tegat. Hanc ego figuram alterius jam explicatæ complementum esse putarem, adeò ut in ea quidem Dominus pacem Apostolis ore relinquens exprimatur, in hac verò ipse actus amplexus, quo nihil ad pacis collationem exprimendam est opportunius.

Tam ad dextram, quàm ad sinistram Iesu palmæ sunt, quæ licèt ad Musivarii placitum depictas fuisse haud temerè credi valeat, ut supra jam diximus: attamen si illis aliquam explicationem dare velimus, exponerem palmas has Judæam Regionem, in qua Christus Dominus vitam egit, innuere. Palma enim Judææ symbolum est, ut ex Vespasiani, & Titi nummis videre est, ubi mulier quædam veluti lachrymans sub eadem arbore cum epigraphe *Judæa capta*, expressa cernitur. Ubi eruditissimus Antonius Augusti-

nus suis in dialogis hanc arborem Judææ attribui ostendit, eo quia Phœniciæ, quæ palmis abundat, proxima est Judæa. De hujusce palmis etiam disseruimus supra; occasione Tribunæ S. Petri.

Hæc de ornamentis antiquo in hoc ædificio hodie extantibus. Superest modò, ut quæstionem etiam, quę apud Antiquarios insurgit, referamus, videlicet: an templum hoc à Constantino constructum, vel potiùs à superstitionis labe expiatum, mox in Mausoleum filiæ suæ conversum fuerit. Primam opinionem Nardinus, aliique recentiores Scriptores sequuntur. Secundam autem Andreas Fulvius, Marlianus, Lucius Faunus, & alii antiquiores, moventurque ad hoc asserendum ex Musivis indicatis operibus vindemias repræsentantibus, unde templum hoc falso Numini Baccho dicatum fuisse arbitrantur. Alii verò è contra nihil hujusmodi Musiva opera, suæ opinioni officere autumant, quia apud antiquos Christianos mos fuit hisce etiam emblematibus sua templa, Ecclesiasque ornare, ut Bosius in sua Roma Subterranea ostendit, ejusdemque sectator Aringhus in Roma etiam Subterranea lib. 6. cap. 45. Tom. 2. ac nos in nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 27. exposuimus. In hac opinionum varietate quid sentiam si proferre opus sit, longè à recentiorum sententiis feror. Nam si ejusdem templi structura, columnæ, capitula, & bases sedulò observentur, perelegans reperietur Architectura, & columnæ, aliaque cùm marmore, tum symmetria uniformia, quod ævo Constantini repugnat, eò quia eâ tempestate plurimum veteris decoris, ac venustatis Architecturæ perierat, ut fabricæ ipsius tempore excitatæ sat docent. Etenim si supramemoratam Sessorianam ab ipso Constantino constructam inspiciamus, columnæ, capitula, & bases dispares sunt. Hujus causa fuit, quia Constantinus prophana ędificia demolitus, ex eorum ruinis nova, veroque Deo dedicanda templa excitavit. Id etiam in ædificatione triumphalis arcus eidem Imperatori dicati, cujus elegantiores statuæ, similiaque anaglyphica opera è Trajani arcu desumpta fuisse fama est, factâque inter ea collatione, temporis diversitas evidentissimè apparet; ut ostendimus in dicto nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 2.

Quod verò de Sessoriana Basilica, deque arcu dictum est, etiam dicendum videtur de Basilicis S. Pauli in via Ostiensi, & S. Laurentii in Agro Verano, quæ licèt hodie eædem non sint, quæ à Constantino ædificatæ fuêre, attamen longè majorem ex eorundem cæmentis partem, in novam fabricam fuisse conversam credibile est, & columnas præcipuè, quæ inter se, ut in Sessoriana Basilica, dispares sunt.

Præterea à recentiorum sententia etiam maximè me avertit operum Musivorum diversitas. Ea enim quæ in fornice conspiciuntur pereleganti minervâ compacta sunt, alia verò quę in januarum lunulis extant planè rudi opere sunt elaborata. Quapropter quàm apertissimè hæc operum Musivorum varietas temporum diversitatem ostendit. Puto igitur templum hoc, sive Baccho, sive alii falso numini sacrum olim fuisse, postea verò à Constantino in Baptisterium, ac deinde in ipsius filiæ sepulcrũ conversum.

Varię

Variæ sunt conjecturæ; quæ me ad hoc credendum inducunt. Prima est, quòd animadverto non casu, sed in alicujus rei symbolum illas figuras in Tab. XXX. & XXXI. à Constructore delineatas fuisse. Nam ibi varii pueri alati cernuntur, qui nil aliud repræsentant, nisi Genios, pro numinibus à cœca Gentilitate habitos, quorum Geniorum infinitus erat numerus, ut narravimus in nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. IX. ibique etiam ostendimus (quod pro secunda conjectura sit) Proceres, & Magnates, templis pro recondendis cadaveribus usos fuisse. Quare à veritate alienum esse minimè censeo, si hoc nobile templum ab aliquo Imperatore in suo prædio constructum, locique Genio, scilicet Baccho dicatum fuisse asseram, quia ibi fortasse vineæ erant, sicque ad bonum vinum, bonamque colligendam vindemiam, Genii uvas, racemosque, & similia manu tenentes fuêre expressi; quorum nonnulli, ut numeris 1. 2. 3. 4. 5. 6. è collo pendulam habent bullam, quæ puerilis nobilitatis insigne erat, ut docet Plinius libr. 33. cap. 1. Quapropter meam confirmat conjecturam, quòd pro Proceribus, Magnatibusque locus iste constructus fuerit. Itidem in eadem porphyretica arca, ac in latere signato litt. A. B. C. observo quòd ibi tres sunt ollæ, quæ nil aliud denotant, nisi ollas illas, quæ Ossuariæ appellabantur, in quibus cineres, & cadaverum crematorum ossa reponebantur. Mos iste in aliqua magna arca varios defunctorum cineres, variis in vasibus positos recondendi, satis elicitur è Veterum Furiorum sepulcro, in Monte Tusculano detecto anno 1665. quod ipsemet oculariter vidi, in quibus diversæ erant arcæ, è lapide piperite constructæ, quas intra aliæ parvæ pariter erant. Has omnes descripsit, ac delineavit Kircherus in suo Latio cap. 3. Ex quo colligo, quòd magna arca non unum, sed plura ejusdem familiæ cremata cadavera in se contineret. Habebatque etiam idem Furiorum sepulcrum in januæ summitate ipsius familiæ Genios expressos, ut laudatus Kircherus observavit, quæ omnia conjecturas nostras firmant.

Non obstat, quòd ab aliquo rerum antiquarum minùs erudito asseri valeat in Tab. XXX. lit. C. D. nonnullas cerni cruces, nam huic objectioni responderi posse autumo, signum illud non crucem, sed quatuor denotare elementa, quod apud Ægyptios frequens symbolum erat, ut ostendit nuper citatus Kircherus in suo Oedipo Ægyptiaco To. 2. par. 2. c. 4. & alibi.

Præterea, ut à recentiorum sententia declinem moveor, quia S. Constantia decessit anno 354. Constantinus verò anno 337. & sic illa post Patris obitum annos septemdecim, quo anno imperabat in Oriente Constantius. Unde inferre necesse est, prædictam arcam nòn solùm paulò ante Sanctæ Constantię obitum, sed longè anteriùs fuisse sculptam, nempe iis in seculis, in quibus bonæ florebant artes, ut ipsa cælatura demonstrat.

Denique satis, superque in mea firmor sententia, dum reputo omnino eundem esse Opificem, tam Musivi operis, quàm etiam arcæ marmoreæ, ut ex figurarum uniformitate deduco, qua de re cùm operis Musivi, & arcæ imagines, utpote elegantiores, alia tempora sapiant, quàm Constantini,

neque

neque templum, neque arca Auctorem Constantinum agnoscunt. Quibus omnibus addo, quòd si eodem elaborata fuissent tempore, à veritate alienum videretur, Constantinum, dum Baptisterium ædificaret, eodem tempore pro filiæ suæ cadavere recondendo sarcophagum excitâsse. Unde tam ipsum ædificium, quàm arcam haud unquam inter Constantini Cæsaris opera reponendam esse necessariò fatendum est.

Hanc porphyreticam arcam Mausoleum illud esse puto, de quo in supradictis actis B. Agnetis à S. Ambrosio relatis fit mentio. In actis verò Ms. Cod. Vall. quæ Aringhus refert in sua Roma Subterranea lib. 4. cap. 25. Tom. 2. hæc habentur: *Porrò B. Constantia in S. Virginitate permanens, transacto tempore hyemis, & inchoato tempore veris, hoc est 12. Kalendas Martias, parata intravit ad nuptias; corpus verò ejus in pretioso labro porphyretico sepultum est, & ibidem ipsa à Patre, & fratribus Ecclesia columnis, & Musivo de lapidibus decorata, in ejus honorem fabricata est.* Quæ auctoritas mirum in modum conduceret ad probandum nostrum Imperatorem eandem Ecclesiam, ac porphyreticum labrum construxisse, ex præcitatis verbis: *in ejus honorem fabricata est.* Sed Grammaticorum est usus vocibus tenaciter adhærere; at mitiùs cum Oratoribus, Historicisq; agendum; quandoq; enim isti figuratè loquuntur, ut ostendimus in nostro opere de Vet. Monim. part. 1. cap. 27. ubi vox *fecit* frequens in Pontificali libro, pro ædificare semper accipienda minimè est; imò sæpe pro restaurare, vel dedicare intelligenda venit. In præsenti enim casu vocem *fabricata*, pro restaurata sumendam arbitror. Quibus addendum, quæ paulò inferiùs idem Aringhus habet, & judicio meo prætermitti minimè debent, scilicet hanc arcam porphyreticam in Lateranum Paulo II. Summo Pontifice jubente fuisse deportatam, ut ejusdem Pontificis sepulturæ inserviret. Interim verò cùm inde extraheretur, in ipso itineris progressu, antequam ad destinatum locum pertingeret, Pontificem diem extremum clausisse, & Sixtum Papam IV. antiquitatis Urbanarum rerum servandæ intentum, re infectâ, eandem in pristinum locum reducendam curâsse, ut narrat Platina in ejusdem Pauli II. vita, illamque esse, quæ hodie non absque ingenti omnium admiratione, tum ob antiquitatis meritum, tum ob operis elegantiam visitur.

Quoniam istius Ecclesiæ nuper interiores descripsimus ornatus, sub silentio præterire minimè censemus alios amovibiles ornatus in eadem olim extantes, nempe quædam marmorea candelabra, quæ Martinellus in sua Roma Sacra, occasione qua S. Agnetis describit Ecclesiam, sex fuisse asserit, & hac in eadem Ecclesia extitisse; deinde ad dictam S. Agnetis Ecclesiam fuisse translata, quorum bases trigonales erant, in quibus aves sub facie humana, puerique uvas decerpentes, & arietum capita insculpta cernebantur. Hodie tamen ex his quinque tantùm extant; tria videlicet in Ecclesia S. Agnetis, quorum altitudo est palm. 9. cum tribus quartis; & duo in præfata S. Constantiæ. Horum altitudo est palm. 8. cum dimidio. De iisdem candelabris meminit etiam Philander in annot. ad Vitruvium

lib.

lib. 3. cap. 2. & cùm ob ornatum admodum pulchra ſint, eorundem exemplar pono in dicta Tab. XXIX. ſub fig. 3. & 4. Quare cùm fatendum ſit candelabra iſta, ex anaglyphicis operibus, uniformitatem cum tota fabrica habere, fatendum etiam eſt eodem tempore, & in ejuſdem fabricæ uſum fuiſſe conſtructa. Si igitur pro dictæ fabricę uſu elaborata eſſe concedatur, videtur etiam dicendum, quòd templum hoc non ad Baptiſterii, in quo candelabra minimè requiruntur, ſed ad templi uſum fabricatum. At veritatem hanc accuratiùs indagemus.

Narratum hucuſque eſt de interioribus hujus Eccleſiæ partibus, atque ornatibus, modò ſupereſt pauca de exterioribus indicare; quamobrem extimam quoque partem delineandam curavimus, putantes antiquitus quartam fuiſſe januam in loculamento, ubi nunc prædicta arca eſt locata, Urbemque reſpicit. Hanc deducimus conjecturam ex eo, quòd in exteriori ejuſdem loculamenti parte ædificium quoddam quadratum attollitur, quod fig. 2. indicatur lit. A. idemque in januę tympano ſuperinſtructum exiſtimabamus. At aliter ſe res habet, nam ne minimum quidem januæ veſtigium invenimus, imò novum, quod modò ferè dirutum eſt, muro antiquo, veluti tunica, ſuperædificatum fuiſſe obſervavimus. Id autem qua de cauſa factum fuerit, indagare haud potuimus, cùm veterem murum nullâ reparatione indigere exploraverimus.

Ulteriùs Lucius Faunus in ſuis Antiquit. Vrbis, ſtructuram Eccleſiæ deſcribens, præter vigintiquatuor columnas, interiorem porticum, ſive navem formantes, alias exteriores fuiſſe numero quadraginta narrat Corinthii ordinis, quæ æqualiter diſpoſitæ circumambientem porticum ſuſtentabant, ac unicam tantùm ſuo tempore erectam ſteriſſe, cùm aliarum, præter veſtigia, nihil reliquum eſſet.

Hęc autem exterior porticus meam etiam firmat conjecturam, ſcilicet quòd ædificium hoc alicui falſo Numini dicatum eſſet, proptereaque repugnat, quòd pro Baptiſterio conſtructum fuerit, cùm nullum Baptiſterium, ſimilem porticum habens, deſcriptum inveniam.

Nolo hìc pro diſſertationis coronide ſub ſilentio præterire, me omnem in indagando adhibuiſſe diligentiam, ut ſi fieri valeret, ex figulinis deducerem tempus, quo hoc noſtrum ædificium eſſet conſtructum, propterea ad idem templum me contuli, tectumque aſcendi, diligenter omnes perquirendo tegulas, quæ antiquiſſimæ ſunt, ſi in illis aliquod literarum adeſſet emblema, ex quo optatum tempus arguere valerem. Non unum, ſed plura adinveni emblemata, ſed ſpe fruſtratus, cùm nullam ex eiſdem probabilem conjecturam deducere potuerim. Nihilominus ea, quæ illinc deſumpſi, hìc per extenſum ſubjicio, licèt literæ in gyrum, ſive rotæ formam ſint diſpoſitæ; abbreviaturaſque ſupplere tentavi. Reliqua, ſi cupis, benigne Lector, tuæ curioſitati, ac eruditioni relinquo.

OP DOL EX PR DOM AVG N FIGLINA GENIANAS.

Quas ſic lego: *Opus doliare ex prædiis Domini Auguſti noſtri figlinas Genianas*; deeſt tamen litera S. in extremo vocis *figlinas* à temporis edacitate corroſa; in medio circuli viſitur caput galeatum.

In

In ſecunda tegula infraſcriptæ literæ in orbicularem formam, ut dixi, expreſſæ cernuntur, nempe.

OP DOLI EX PR DOMINI N AVG EX FIGLIN FAVRIANIS.

In medio cernitur vir quidam dexterâ veluti baculum tenens. Licèt hoc emblema explicatione indigere non videatur, nihilominus ad omne tollendum dubium ſic literas illas legendas puto.

Opus doliare ex prædiis Domini noſtri Auguſti ex figlinis Faurianis.

Tertia tegula habet.

OPVS DOLIARE EX PRÆDIS AVGGNN FIG C TERTIN.

Sic emblema iſtud legendum puto: *Opus doliare ex prædiis Auguſtorum noſtrorum figulina Caii Tertini.* Hoc Tertini nomen expreſſum reperio in inſcriptione à Grutero relata pagina DLXIII. num. 7. quæ Lugduni in Xenodochio S. Laurentii idem Gruterus extare aſſerit, & ſic ſe habet.

ΧΑΙΡΕ ΝΙΚΑϹΙ	MEMORIAE.PERENNI.QVIAETI.AETERNAE TERTINIAE. VICTORINAE. FAEMINAE RARISSIMAE. STOLATAE. QVONDAM SPIRITO. INCOMPARABILI. TERTINIVS SEVERIANVS. LEG. II. AVG. CVM PATERNIA VICTORINA. ET TERTINIA TERTINA FILIS P. C. ET. S. AS. D.	ΥΓΕΙΑΙΝΕ ΝΙΚΑϹΙ

Alia tegula ſequens continet emblema, quod ſi totum legi potuiſſet, utique ab illo aliquam notitiam decerpſiſſem, nihilominus ea, quæ viſuntur, ſub oculos pono.

OPVS DOLIA.....FAVSTINÆ AVG....VLP....

Duas fuiſſe Fauſtinas in hiſtoriis reperio, nempe, Majorem, & Minorem, illam Antonini Pii uxorem, iſtam ejus filiam.

Sequitur alia tegula cum hac epigraphe.

FL. CORINTHI EX PRAED. D N IMP.

Scilicet: *Flavii Corinthi ex prædiis Domini noſtri Imperatoris.*

In medio eſt Cervus gradiens.

Similis alia tegula eſt cum mutila inſcriptione, videlicet:

OPVS DOLIARE EX PRAEDIS DOMINI N. AVG.

Opus doliare ex prædiis Domini noſtri Auguſti.

Conſideratione dignum videtur ſequens emblema.

COSS AMB SVLP.

Quod ſic explico: *Conſulibus ambobus Sulpitiis.* Quando iſti ambo Conſules fuerint, in faſtis minimè reperio. Dubium hoc aliis examinandum relinquo.

Duos lateres ſimilibus inſcriptionibus notatos obſervavi in Cochleæ fornice, per quam ad tectum aſcenditur. Primus later ſequentes continet literas, veluti in ſemiluna inſcriptas, nempe;

DOM LVCI DO.

Quas ſic explico: *Domitia Lucillæ doliare.* Quænã fuerit Domitia hęc ignoro, in medio viſitur veluti lepus currẽs.

Se-

Secundus habet.

VALEAT QVI FECIT
CN DOM.

Scilicet: *Valeat qui fecit Cneus Domitius.* Oedipus non ſum, aliis divinandum relinquo Domitium iſtum.

Omnes iſtæ tegulæ tempora Conſtantino anteriora ſapiunt, at cùm amovibiles ſint, objici valet, in tecti refectionibus ex aliis locis deſumptas, tunc fuiſſe poſitas, ideo examen penès Lectorem eſto.

CAPVT XI.

De Eccleſia Sanctorum quatuor Coronatorum.

VLTRA ſupra relatas Eccleſias, quarum conſtructione, atque ornatu pietas, & magnificentia Conſtantini Imperatoris enituit, earundemque in Libro Pontificali, & apud alios Auctores certa mentio eſt, aliæ quædam ſunt in hac eadem Urbe, de quibus, vel antiqua traditio, vel quædam ſubobſcura indicia ſuperſunt; ideo earum notitias, qualeſcumque ſint, ſub oculis pono, fidem penès Pancirolum, Eccleſiarum Urbis hiſtoriam deſcribentem, relinquendo.

Inter Eccleſias, de quibus dubitatur, an à piiſſimo Imperatore conſtructæ fuerint, meritò hæc venit annumeranda, cùm laudatus Pancirolus in ſuis Theſauris abſconditis Romanæ Ciuitatis Reg. 2. Eccleſ. 22. hanc SS. quatuor Coronatorum à Conſtantino ædificatam, ſive potiùs reſtitutam fuiſſe teſtetur. Præter hanc notitiam, aliam minimè adinveni.

CAPVT XII.

De Eccleſia duodecim Apoſtolorum.

Ex quadam inſcriptione, olim in hac Eccleſia extante, Auctor eſt idem Pancirolus in Reg. 7. Eccleſ. 5. iſtud ædiſicium à Magno Conſtantino conſtructum apparuiſſe; at in inſcriptione, quę continebantur minimè refert; & Hadrianus Papa in Epiſt. ad Carolum Magnum de Imaginibus, hanc Baſilicam à Pelagio Summo Pontifice inceptam, & à Joanne ejus Succeſſore perfectam fuiſſe tradit. Quapropter cùm hiſtoria in obſcuro poſita ſit, aliis eam è tenebris eruendi curam relinquimus.

CAPVT XIII.

De Baſilica S. Sabinæ.

AN à noſtro Imperatore conſtructa hęc fuerit Eccleſia, dubium etiam redditur. Pancirolus enim in Reg. 9. Eccleſ. 8. opinionem affirmativam tuetur, at ſi benè inſcriptionem, palmaribus literis Muſivo opere expreſſis, in eadem Baſilica adhuc extantem, examinemus, à quodam Petro Urbis Presbytero, qui tempore Cœleſtini I. vixit, nempe circa annum 426. ædificatam fuiſſe dicendum eſt, quod & veriſſimum eſſe cenſeo, ut oſtendi in opere de Vet. Monim. part. 1. cap. 21.

CAPUT XIV.

De Ecclesia S. Laurentii in Pane, & Perna.

Ecclesiis superioribus, de quarum Fundatore dubitatur, hanc etiam adjicit Pancirolus in Reg. 2. Eccles. 48. piè tamen credit eam à Magno Constantino ædificatam super memoriam Martyrii ejusdem Sancti, quæ postea Cappella Furni denominata fuit. Cur autem in Pane,& Perna fuerit appellata, si verba sint, uti sonant, interpretanda, utraque vox Latino sermone nulli omnino est ignota, panis præcipuè; perna verò eam Suis partem significat, quæ coxa dicitur, & tum hanc denominationem accipit, cùm à Sue dissecta est, ac ne tabescat, atque esui aptior sit, conditur sale. Hæc autem denominatio, cùm ejus origo ignoretur, dura videri potest. Ideò Pancirolus ait, nonnullos existimâsse non Panis Pernæ,sed Panis Perna ex cujusdam Familiæ cognomine vocitatam fuisse. In Raspono verò lib. 2. cap. 4. suæ Lateranensis Basilicæ vocatur Panis, & Pernæ.

Porrò Frater Franciscus Gonzaga in Historia de origine Religionis Franciscanæ part. 2. ac Provinciâ Romanâ Monast. 2. ejus denominationis originem sic exponit: *In altera Exquilini, Bifidatique Montis parte, qui non ipsam naturam, sed Tullum Hostilium Romanorum Regem (si Tito Livio auris accomodanda veniat) sui Auctorem habuit, vbi Olympiades Therme, quæ & ab aliquibus Novatianæ dictæ sunt, Apollinisque templum, ac Decii Imperatoris Palatium præextiterant, strenuusque Christi Athleta Laurentius, in craticula assatus, glorioso Martyrio coronatus fuit, Ecclesia quædam in ejusdem S. Martyris honorem à Fidelibus Christianis constructa est. Quæ tandem à Longobardis postea ad terram dejecta, à pientissimo quodam Santulo Hursino Presbytero, sub eodem prorsus titulo, reædificata extitit, cui & Panis Pernæ cognomen à sequenti eventu evenit. Laborabat siquidem, dum fortè fortunâ ædificaretur, Urbs Roma maximâ Panis penuriâ, cùmque, Latomis, cæterisque Cæmentariis conquerentibus, ac cœpti operis desertionem, nisi sibi de Pane provideretur, minitantibus, anxius Presbyter cunctas domos lustraret, in cujusdam pauperculæ mulieris, nomine Pernæ, furnum, Ecclesiæ contiguum, quem adhuc sub eadem cernere licet, incidit, ibique derelictum, magnæque quantitatis, atque excellentissimæ albedinis Panem, ad nullum tamen spectantem, invenit. Quem tamen acceptum, atque in partes divisum, operariis distribuit. Quibus omnibus optimè refectis, tantum residui fuit, ut ad aliquot dies illis sufficerit. Quod miraculo (ut par erat) tribuens, ipse Santulus voluit, ut præfata Ecclesia D. Laurentii Panis Pernæ in posterum appellitaretur.* Hæc Gonzaga.

Nec aspernenda est Martinelli conjectura in sua *Roma Ricercata*; qui hanc *Panis Perna* denominationem derivatam fuisse censet à voce *Perpenna*, seu *Perpena*, quæ Nobilis Familiæ Romanæ agnomen erat, ut in variis inscriptionibus apud Gruterum, & alios. Quare aut ipse locus ab ipsa Familia, aut ipsa Ecclesia, à proprio ex eadem Familia fundatore, denominationem desumpsit, ut videtur innuere particula *in*, scilicet in *Perpenna*, nunc *Pane Per-*

Perna; primam enim syllabam *per* in *pan*, ex aliquo vulgi errore, corruptam fuisse, quod nonnullis exemplis demonstrare nititur. Insuper in quodam antiquissimo Ordine Romano Collegiatæ Ecclesiæ S. Mariæ de Rotunda de hac eadem Urbe, idem locus de Palyperno denominatus legitur. Has ego narratiunculas in gratiam Lectoris apposui, ut eas pro libito accipiat.

CAPUT XV.

De Ecclesia S. Mariæ in Ara Cœli.
De Ecclesia S. Chrysogoni trans Tyberim.
De Ecclesia S. Petri in Monte Aureo.
De Ecclesia S. Sebastiani.
De Ecclesia S. Marcelli.

Hæ eædem Ecclesiæ inter illas à sæpe laudato Magno Constantino hac in alma Urbe constructas annumerantur à Tobia Corona in suo Tractatu de Sacris Templis par. 1. cap. 23. Italico idiomate descripto. At quia nullam adducit auctoritatem, fidem propterea penès ipsum Auctorem relinqui volo.

CAPUT XVI.

De Sacrario Vaticanæ Basilicæ.

Ultra superiùs relata Ædificia à nostro Cæsare constructa, Turrigius in suis Cryptis Vaticanis pag. 46. & 47. Templum scribit illud rotundum, quod nunc pro Sacrario Vaticanæ Basilicæ inservit, antiquitùs Apollinis fuisse templum: postea à Paulo I. Sanctissimo Pontifice in divini cultus honorem consecratum, ut narravimus supra in descriptione ejusdem Vaticanæ Basilicæ sub num. 155. & lit. d. Deinde idem Turrigius pag. 179. in dubium revocat, an re verâ idem templum illud falso numini dicatum fuerit, vel aliud eidem proximum. Quomodocumque res se habeat pag. 185. asserit ex Ms. quodam in Archivo ejusdem Basilicæ asservato hoc notatum reperiri: *Nunc Sacristia templum rotundum fuit à Magno Constantino extructum, in quo B. Gregorius Papa Primus recondidit brachium S. Andreæ Apostoli, &c.* Quidquid de hac veritate sit, aliis illam è tenebris eruendam relinquo.

CAPUT XVII.

De Basilica SS. Petri, & Pauli, ac Joannis Baptistæ in Civitate Ostiensi.

Temporis edacitatem omnia consumere nulla res magis testatur, quàm inclyta, atque antiquissima Civitas Ostiensis ad Tyberis ostia sita, de qua sic Festus: *Ostiam Urbem ad exitum Tyberis in mare fluentis, Ancus Martius Rex condidisse, & fœmineo appellâsse vocabulo fertur.* De hac item Sextus Aurelius ita fatur: *Ancus Martius Rex Ostiam Coloniam maritimis commeatibus opportunam, in Ostia Tyberis deduxit.* Et accuratiùs Isidorus lib. 5. cap. 1. originem, ejus fundatorem, & usum ita describit: *Ancus Martius Urbem in exitu Tyberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hostem terreret, quam ab ipso situ Ostiam appellavit.* De hac quoque meminit Ovidius ubi ait:

Ostia contigerat, qua se Tyberinus in alvum
Dividit, & campo liberiore natat.

Civitas hæc duodecim millia passuum in Meridiem ab Urbe distans à Saracenis destructa, nunc penè ruinis sepulta jacet, habitatoribusque viduata remanet propter cœli inclementiam, cùm unà omnes, numero tamen pauci, aliò commigraverint, itaut ab antiqua sua Civitate ferè milliario remoti sint. In hac ergo Romani Imperii celebri Civitate Religiosissimus Imperator Constantinus pietatis suæ testimonia reliquit, ibidem Ecclesiam ædificans, ut sequentibus verbis in Pontificali libro, Beatique Sylvestri vita narratur: *Eodem tempore fecit Basilicam Constantinus, ex suggestione Sylvestri, in Civitate Hostiensi, juxta portũ Urbis Romæ, BB. Apostolorum Petri, & Pauli, & S. Joannis Baptistæ.* Non leve autem hìc posset oriri dubium, videlicet, An Constantinus, vel S. Gallicanus, qui sub Constantino vixit, Basilicæ hujus fuerit Constructor: ita enim in actis Martyrii ipsius Sancti apud Mombritium legitur: *Hic primus in Ostiensi Urbe instruxit Ecclesiam, & dicavit officia Clericorum.* Unde alterutrum dicendum videtur, nempe, vel quòd Auctor libri Pontificalis omnia Sacra Ædificia, tempore Constantini constructa, ipsi Constantino, non autem propriis AEdificatoribus, attribuerit, vel quòd duæ fuerint Ecclesiæ, una quidem à Constantino, altera verò à Gallicano constructa. Cui quidem postremæ opinioni libens subscribo, cùm aliam jam tum fuisse Ecclesiam, quando Constantinus suam ædificavit, minimè implicet. Hac in eadem Urbe S. Monicam obiisse S. Augustinus Confessionum lib. 9. cap. 11. his verbis testatur: *Audivi etiam postea, quòd jam cùm Ostiis essemus cum quibusdam amicis meis maternâ fiduciâ colloquebatur* (Monica scilicet) *quodam die de contemptu vitæ hujus, & bono mortis, ubi ipse non aderam; illisque stupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibusque, utrum non formidaret tam longè à sua Civitate corpus relinquere? Nihil, inquit, longè est Deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine seculi, ut me resuscitet. Ergo die nono ægritudinis suæ, quinquagesimo & sexto ætatis suæ, & tricesimo & tertio ætatis meæ anima illa religiosa, & pia corpore soluta est.*

In feralibus autem totius Urbis ruinis loci quoque memoria periisset, ubi sacrum prædictæ Beatæ Monicæ jacebat corpus, nisi ipsa in somniis cuidam, nomine Andreas, retulisset, ut Bollandus in actis Sanctorum ad diem quartam Maii fusè demonstrat. Cæterùm de hac eadem Ecclesia nil aliud referre valemus, cùm inter tot, ac tam graves hujusmodi Urbis casus penitus interciderit memoria.

Quibus autem Donariis Augustus noster hanc ditaverit Ecclesiam, sic in dicta B. Sylvestri vita narratur: *Eodem tempore fecit Basilicam Constantinus ex suggestione Sylvestri in Civitate Hostiensi, juxta portum Urbis Romæ, Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, & Sancti Joannis Baptistæ, ubi & donum obtulit, patenam argenteam pensantem libras triginta, calices argenteos decem pensantes libras quinque, Amas argenteas duas pensantes sing. libras decem. Phara argentea triginta pensan. singula libras quinque. Scyphos argenteos duos pensantes singulos libras novem. Patenam*

nam argenteam chrismalem singularem pensantem libras decem, pelvim ex argento ad Baptismum pensantem libras viginti. Insulam, quæ dicitur Assis in territorio Portuensi, & Hostias possessiones omnes maritimas usque ad digitum Solis præstantem solidos trecentos. Possessionem Græcorum in Territorio Ardeatino præstantem solidos octuaginta. Possessio Quiriti territorio Hostiensi præstans solidos trecentos, & undecim. Possessio Balneolum territorio Hostiensi præstans solidos quadraginta duos. Possessio Nunsula præstans solidos triginta.

CAPUT XVIII.

De Ecclesia S. Joannis Baptistæ Albanensis Civitatis.

PAREM fortunam penè sortita est Albanensis Civitas, quàm Ostia, cùm Alexandri III. temporibus ferè excidium passa fuerit à factiosis, qui impii AEnobarbi fovebant partes: deinde ab Honorio III. eximiæ Sabellæ Gentis nobili germine refecta. In ea igitur antiquissima Civitate idem Augustus Ecclesiam ædificavit, ut in supracitato libro Pontificali, ac B. Sylvestri vita hujusmodi verbis describitur: *Eodem tempore fecit Basilicam Augustus Constantinus in Civitate Albanensi, videlicet S. Joannis Baptistæ.* Qualis autem ejus structura fuerit, referre minimè valemus, cùm destituamur historia, nullaque omnino veteris hujus Ecclesiæ vestigia supersint; nam ea, quæ hoc ævo cernitur Ecclesia, magnam minimè redolet antiquitatem, ut ipsi muri, totaque ædificii architectura testantur; cùm ii ex topho sint, istaque solitis tribus porticibus, seu navibus carens, ideo à cæteris verè antiquis Ecclesiis diversissima sit. Insuper ejusdem denominatio, quæ D. Pancratii est, longè distat ab antiqua, quæ S. Joannis Baptistæ erat. Igitur cùm de antiqua illa Constantiniana, præter memoriam, nil aliud supersit, ideo donaria ab eodem Cæsare huic Ecclesiæ facta, narrare contenti sumus, quæ in eodem Pontificali libro, ac citata B. Sylvestri vita sic referuntur: *Patenam argenteam pensantem libras 30. Scyphum argenteum deauratum pensantem libras duodecim, calices ministeriales decem pensantes sing. libras tres. Amas argenteas duas pensantes sing. libras viginti. Possessio Laurentina cum adjacentibus campestribus præstans solidos quadraginta. Possessio Molas præstans solidos quinquaginta. Possessio Albanensis cum Lacu Albanensi præstans solidos ducentos, & quinquaginta. Massam Muci præstantem solidos centum septuaginta. Omnia sceneca deserta, vel domos intra Urbem, Albanensi Sanctæ Ecclesiæ donum obtulit Augustus Constantinus. Possessiones Horti præstantes solidos viginti. Possessio Tyberii Cæsaris præstans solidos octuaginta. Possessio Maritanas præstans solidos quinquaginta. Massam Nemus præstantem solidos ducentos & octuaginta. Possessio Armatiani in Territorio Carano præstans solidos centum & quinquaginta. Possessionem Statilianam præstantem solidos septuaginta. Possessionem Medianæ præstantem solidos 30.*

CA-

CAPUT XIX.

De Ecclesia Apostolorum in Urbe Capua, quæ Constantiniana denominata fuit.

EADEM prorsus, immo fortasse graviora infortunia ac supramemoratæ Ostiensis, & Albanensis Urbium Capuana Civitas passa fuit; nam Gensericus Vandalorum Rex anno 455. eam cæpit, atque demolivit. Dein ab Ostrogothis fuit occupata, atque his pulsis à Narsete restaurata, iterumque à Saracenis vastata. Tandem à Longobardis sub triginta Ducibus deleta anno 840. & in Monte Trifico, ab eo loco duobus millibus passuum, in quo sita erat, à Landulpho Seniore stirpe Longobardo, veterisque Capuæ Gastaldo, & Comite, sub nomine Sicopolis ædificata; nec multò post, ob multa commorantium facinora, igni tradita est; quam ut ab ea calamitate liberarent Lando Comes, Landulphus Episcopus, cæterique fratres Landulphi filii, ut Erchempertus scribit, novam Capuam, quæ hac tempestate extat, anno 856. condiderunt. Quare de antiqua Capua cùm nihil aliud præter memoriam supersit, propterea de magnifica Basilica à nostro Imperatore constructa, quæ Constantiniana appellata fuit, id solùm quod in sæpecitato Pontificali libro, ac B. Sylvestri vita scriptum invenimus, referre valemus, nempe: *Eodem tempore fecit Beatissimus Constantinus Augustus intra Urbem Capuam Basilicam Apostolorum, quam cognominavit Constantinianam.* Paulò post donaria eidem Basilicæ ab eodem Imperatore attributa, recensentur, videlicet: *Patenas argenteas duas pensan. sing. libras viginti. Scyphos argenteos tres pensantes sing. libras octo. Calices ministeriales 15. pensantes singuli libras duas. Amas argenteas duas pensantes singulæ libras 10. Candelabra ærea in pedibus denis pensantia singula libras 180. Pharacanthara ex argento triginta, & donum, quod obtulit possessionem in territorio Menterno. Massam Statilianam præstantem solidos trecentos & quindecim. Possessionem in territorio Caietano præstantem solidos octuaginta quinque. Possessionem Paternum territorio Suessano præstantem solidos centum quinquaginta. Possessionem ad centum territorio Capuano præstantem solidos sexaginta. Possessionem in eodem territorio Suessano Gauronicam præstantem solidos quadraginta. Possessionem Leonis præstantem solidos quadraginta.*

CAPUT XX.

De Basilica Apostolorum, & Martyrum, seu S. Restitutæ Neapoli.

NEAPOLIS totius Italiæ clarissima Civitas, Neapolitanique Regni Caput, Civium multitudine, Nobilitateque inclytâ facilè omnes alias superans Civitates, Emporium est celeberrimum, ac Provinciæ Terræ Laboris primaria, quæ ob cœli temperiem, locique amœnitatem, ædificiorum pulchritudine, non immeritò Italiæ Paradisus, naturæque miraculum appellari valet. Olim Parthenopea audiit, variis deinde temporum, casuumque vicissitudinibus succubuit, ut plures antiquorum ædificiorum reliquiæ, epitaphia, statuæ, cyppi, columnæ,

mnæ, aræ, & marmora miris pretiosa sculpturis demonstrant. Nonnullorum verò ædificiorum tantùm superest memoria, vel eorundem facies adeò est immutata, ut propriis in locis ipsa quæsita non inveniantur ædificia. Pro certo tamen habemus Christianissimum Imperatorem eandem hanc Vrbem insigni structurâ celeberrimam reddidisse, ut è libro Pontificali, ac sæpecitata B. Sylvestri vita sequentibus verbis docemur: *Eodem tempore fecit Basilicam Beatissimus Constantinus Augustus in Urbe Neapolitana, cui obtulit & dona hæc: Patenas argenteas duas pensan. sing. libras viginti quinque. Scyphos argenteos duos pensan. sing. lib. decem. Calices ministeriales 15. pensan. sing. lib. duas. Amas argenteas 2. pensan. sing. libras quindecim. Phara argentea 20. pensan. singula libras octo. Phara ærea 20. pensan. sing. libras decem. Fecit autem & formam Aquæductus per milliaria octo; fecit verò & forum in eadem Civitate, & donum obtulit hoc: Possessionem Machari præstantem solidos centum quinquaginta; possessionem Cymbranam præstan. solidos centum & quinque; possessionem Hyrclinam præstan. solidos 108. possessionem Afilas præstan. solidos 150. possessionem Ninsulas præstan. solidos 90. Possessionem Insulam cum Castro præstantem solidos 80.* In cujus autem Sancti honorem hæc Basilica fuerit dicata, ne ullum quidem ibidem legitur verbum; quare aliis ex Auctoribus est expiscandum. Quamplurimis verò omissis unicum hoc tantùm sat referre ducimus tamquam postremum, omniumque fœcundiorem. Is est Bartholomæus Chioccarellus, qui anno 1643. de Episcopis Neapolitanis luculentum edidit tractatum, ibique omnium, qui de hujusce Basilicæ denominatione tractârunt, refert auctoritates, quarum duas tantùm, utpote Scriptorum cæteris antiquiorum, recensere non inutile arbitramur, ut cui adhærere satiùs existimet, quisque deligat.

Prima Adonis Episcopi Viennensis est, qui floruit anno 879. Is enim in suo opere de sex Mundi ætatibus in sexta ætate, Constantinum Neapoli Ecclesiam miro opere in SS. Apostolorum, & Martyrum honorem exornâsse narrat.

Secunda verò auctoritas est Joannis Diaconi Neapolitani, qui anno 870. floruit; is in suo Ms. Chronico, quòd non solùm Neapoli, verùm etiam in inclyta Vaticana Bibliotheca asservatur; ubi de Zosimo Episcopo agit, de Constantino Imperatore sic fatur: *Quique inter alias constructas Ecclesias etiam in Urbe Neapoli Basilicam fecit, asserentibus multis quòd S. Restituta fuisset.*

Ulteriùs dubitandi etiam remanet ansa; an ipse Constantinus, vel Helena ejus mater hanc construxerit Ecclesiam, cùm in ejusdem altari aureis literis, Musivo opere expressis, hæc habeantur.

Lux Deus immensâ postquam descendit ad ima
Annis trecentis completis, atque peractis,
Nobilis hoc templum Sancta construxit Helena,
Hìc benè quanta datur venia vix quisque loquatur,
Sylvestro grato Papa donante Beato,
Annis datur Clerus, jam instaurator Parthenopensis
Mille trecentenis undenis, bisq; retensis.

Quâ

Quâ inſcriptione clarè docemur Helenam Eccleſiam hanc excitaſſe, quod, ut credibile eſt, contigit anno 324. quo ipſa Romam venit, ubi ſimul cum Conſtantino Romanæ Synodo interfuit, vel anno 326. cùm Româ diſcedens Hieroſolymam petiit; tunc enim illam veniſſe Neapolim traditio eſt, & inſcriptiones à Neapolitanis eo tempore appoſitæ in tabulis marmoreis adhuc extantibus id teſtantur; quarum altera in Montaneæ ſedili ſic ſe habet.

Piiſſimæ, ac Venerabili Dominæ noſtræ Helenæ Auguſtæ Matri Domini noſtri Victoris ſemper Auguſti Conſtantini, & Aviæ Dominorum noſtrorum beatiſſimorum Cæſarum Ordo, & Populus Neapolitanus.

Altera verò apud Jeſuitarum Collegium ſic.

Piiſſimæ, ac Clementiſſimæ Dominæ noſtræ Auguſtæ Helenæ Matri Domini noſtri Victoris Semp. Auguſtæ Conſtantini, & Aviæ Dominorum noſtrorum Cæſarum Beatorum Uxori Divi Conſtantini Ordo Neapolitanus, & Populus.

At cùm ex graviſſimorum Scriptorum auctoritate Conſtantinum ejus Eccleſiæ Fundatorem accipiamus; Helenæ verò in Neapolitanam Urbem adventus apud probatos Scriptores minimè inveniatur, dicendum eſt, vel Matris, & Filii nomen aliquando confundi ſolitum, vel inſcriptionem apertum errorem continere, & præcipuè, cùm eo tempore, quo Eccleſia iſta erecta eſt, appoſita nullatenus fuerit, ſed ferè mille annis tranſactis, & fortè ab antiquarum rerum imperitis exarata.

His ſubdit inde prædictus eruditiſſimus Chioccarellus, temerè vulgò jactari ſeptem Neapoli erectas à Conſtantino Eccleſias fuiſſe, nempe Sancti Georgii ad Forum, S. Januarii ad Diaconiam, SS. Joannis, & Pauli, S. Andreæ ad Nidum, S. Mariæ Rotundæ; & S. Mariæ ad Coſmedin. Id autem verum eſſe nequaquam poteſt, cùm unicam tantùm Eccleſiam Neapoli Conſtantinum fundâſſe dubium non ſit, & quarumdam ex illis ſeptem Baſilius, certus alius Fundator poſt ejuſdem Conſtantini tempora, habeatur. Hæc brevi à nobis tradita ea ſunt, quæ ex citato Chioccharello de hac Baſilica Conſtantiniana expiſcavimus. Alia plura deſiderantes ipſis Civibus, tamquam de re propria inſtructioribus, remittimus.

CAPUT XXI.

De Eccleſia B. Mariæ in Gallia.

PIETATEM, Religionem, atque Auguſtam magnificentiam non ſolùm in hac noſtra Italia, verùm etiam in Gallia Magnus Conſtantinus oſtendit. Hujus rei teſtem Gregorium Turonenſem habemus, qui de Gloria Martyrum, & Confeſſorum lib. 1. cap. 9. ſic fatur: *Maria Virgo glorioſa Genitrix Chriſti, ut ante partum, ita Virgo creditur & poſt partum, quæ, ut ſupra diximus, Angelicis choris canentibus, in Paradiſum, Domino præcedente, tranſlata eſt. Cujus Baſilica ab Imperatore Conſtantino admirabili opere fabricata renidet; ad quam adductæ columnæ, cùm præ magnitudine levari* non

non possent, eò quòd esset circuitus earum sedecim pedum, ac diebus singulis casso labore fatigarentur, apparuit artifici Sancta Virgo per visum, dicens: Noli mœstus esse; ego enim tibi ostendam qualiter hæ queant elevari columnæ, & ostendit ei, quæ aptarentur machinæ, qualiter suspenderentur troclea, atque funes extenderentur, illud addens: Conjunge tecum tres pueros de scholis, quorum hoc adjutorio possis explere. Quod cùm ille evigilans, quæ præcepta fuerant, coaptâsset, vocatis tribus pueris ab scholis erexit summâ velocitate columnas. Præstitum est populis spectare miraculum admirandum, ut quod multitudo virorum fortium levare nequiverat, tres pueruli absque virtute perfecti operis sublevarent. Hujus festivitas sacra mediante mense undecimo celebratur. Nam in Oratorio Marciacensis domus, Arverni territorii, ejus reliquiæ continentur. Arverni nomen est Populi, sive Regionis, cujus Caput est Claromons, Urbs in Galliis celeberrima.

CAPUT XXII.

De Ecclesia S. Mariæ in Vulturella, sive Mentorella Tiburtinæ Diœc.

PRO Sacrarum Ædium, à nostro Christianissimo Imperatore in Occidente constructarum, coronide hìc Ecclesiam S. Mariæ in Vulturella, aliàs *della Mentorella*, Tyburtinæ Diœcesis annectimus; licèt de certa ejus fundatione non constet, nec apud Auctores, quos viderim, ulla Constantini Magni hac de re mentio habeatur; attamen bo. me. P. Athanasius Kircherus à Constantino constructam asseruit, peculiaremque librum composuit, cui titulus: *Historia Eustachio-Mariana*. Quapropter, ut nostræ consuetudinis est, priùs, quæ à Kirchero narrata sunt, brevi referemus, mox quid ipsi hac de re sentiamus explicabimus.

Primum igitur, ac præcipuum argumentum Kircheri desumptum est ex antiqua quadam in illis partibus, ubi Ecclesia sita est, traditione, quòd scilicet hoc Ædificium Constantinus Magnus construxerit. Hanc historiam in scriptis redegit quidam Factorius, Poli Oppidi, haud longè ab eadem Ecclesia distantis, Archipresbyter. Scripsit autem hic Italico idiomate, quod Latinitate donatum sic sonat: *In hoc loco certa traditio est admirabilem illam inter cervi cornua Salvatoris apparitionem S. Eustachio venanti accidisse. Quare pro certo etiam habetur, quòd in tanti facti, ac portentosi eventus memoriam gloriosissimus Imperator Constantinus ædificârit Ecclesiam hodie de Mentorella appellatam, illamque in honorem Genitricis Salvatoris, Sanctissimus Pontifex Sylvester primus dedicaverit.*

Hanc Factorii narrationem prolixiùs prosequitur, & oratorio stylo Kircherus amplificat, proque ea confirmanda conjecturam educit ex quadam prægrandi lignea tabula, quæ in eadem Ecclesia cernitur, & præter alias figuras amplissimè insculptas, nonnullas habet imagines, nempe S. Sylvestrum cum Diacono, Subdiacono, atque Acolitho, seu aliis Ministris veluti altare consecrantem. In altera verò parte Cervum inter cornua Salvatorem expressum referentem. Nimis autem ab instituto nostro discedere cogeremur, si tam diffusam Kircheri de

hujuſmodi tabulæ narrationem, explicationemque proſequeremur, ſatis, ac ſatiùs ſit inſcriptionem ejuſdem Tabulæ retuliſſe, quæ ſic ſe habet.

MENO CE
XXIIII D
EDICATI
O BEATE MAR
IE X VVL VILLA.

Hanc ita Kircherus interpretatur: *Menſe Octobris die 24. dedicatio Beatę Mariæ in VVlt.villa.* Nos autem ſic: MILLENO CENTENO XXIIII. DEDICATIO BEATAE MARIAE IN VVLTVRIS VILLA. Animadvertendum enim eſt ſextam literam non eſſe D.ut exponit Kircherus, ſed E,atque ideo *diem* eo denotari non poſſe.

Quòd verò hæc tabula duodecimum ſeculum oleat, non ſolùm è rudi opificio deducitur, ſed ex ipſius opificis nomine, quod tale eſt.

MAGISTE
R GVILIEL
MVS FECIT
OC OPVS.

Nomen enim Guillelmi tempore Caroli Magni in Italiam illatum fuit, propterea que Conſtantini Cęſaris ęvo prorſus inauditum.

Si autem ipſius Eccleſiæ muros, & conſtructionem ſpectes, nulla alia tempora indicare videntur, niſi ea, quę decimum ſeculum reſpiciunt, nam arcus in acutum angulum deſinunt, & fama fert olim prope hanc Eccleſiam Monachos habitâſſe, quos quidem ego Benedictinos fuiſſe putaverim, ex Monaſterio Sublacenſi, ſeptem circiter milliaria ab hac Eccleſia diſtanti, qui Monaſticam vitam rigidiori obſervantiâ, veluti in Eremo ducere cupiebant.

Hæc igitur Ædificia ſunt, quæ Magnus Conſtantinus in Occidente conſtruxit, ſed alia fortaſſe plura ædificavit, quæ vel ob Scriptorũ defectũ, vel ob eorundẽ notitiam apud omnes jam oblivioni traditam, ſeu potiùs eò quòd me prorſus lateat, in obſcuro jacent, nec ulla ſui reliquerunt veſtigia. Nihil enim tempori impervium eſt, nihil vetuſtati non penetrabile, nihil quod obnoxium longævæ ætatis edacitati non ſit. Modò autem ex Occidente ad Orientem tranſitum faciamus.

CAPVT XXIII.

De Eccleſia Sepulcri Domini, ſive Dominicæ Reſurrectionis, Martyrion appellata, Hieroſolymis.

MAIESTATEM, cultumque Chriſtianæ Religionis ubique Gentium ampliandi ſtudioſiſſimus Conſtantinus, non ſolùm in Occidente, ubi Religionis ipſius firmiſſima, primariaque eſt conſtituta ſedes; verùm etiam in Oriente, præſertim verò in Palęſtina mirifica hujuſce ſtudii, animique teſtimonia reliquit. Ibi enim tria auguſtiſſima excitavit templa, ut Euſebius in Oratione de Laudibus Conſtant. cap. 9. juxta Valeſii verſionem his teſtatur verbis: *In Provincia Palæſtina apud Civitatem, quæ Hebræorum Regia quondam ſedes fuit, in ipſo Urbis Meditullio, ad locum Dominici Sepulcri, Baſilicam immenſæ amplitudinis, & Ædem Sacram in honorem S. Crucis omni magnificentię genere exornavit. Et monumentum Servatoris ſempiternâ memoriâ dignum, illiuſque tropæa contra mortem erecta, ornamentis, quę dicendo exprimi ne-*

nequeunt, decoravit. Cùmque tria elegisset loca tribus sacris, & mysticis speluncis honorata, singula magnificis ædificiis ornavit. Ei quidem speluncæ, in qua Deus primùm apparuit, congruum honorem impendens: in altera autem ultimæ illius Assumptionis in montis vertice illustrans memoriam: in illa verò spelunca, quæ inter utramque media est, Servatoris nostri certamina, & victoriam extollens. Has omnes speluncas Imperator magnificè exornavit, salutare Crucis signum universis hominibus prædicans. Prima autem Basilica, quam in Palęstinæ Provincia Constantinus erexit, ea fuit Sepulcri Domini, cujus occasione operosis, sumptuosisque ædificiis ea loca illustravit, in quorum altero humani generis Restitutor occubuit, in altero verò Sacratissima Crux à Judæis defossa fuit. Hac de re testimonium habemus ejusdem Eusebii de Vita Constant. lib. 3. cap. 26. & seqq. ubi sic: *Impii quondam homines, seu potiùs universum Dæmonum genus, impiorum hominum operâ, venerandum illud immortalitatis monumentum tenebris, atque oblivione penitus involvere studuerant. Illud, inquam, monumentum, ad quod olim Angelus è Cœlo delapsus admirabili luce radians, saxum revolverat ex animis eorum, qui verè saxei erant, & qui viventem Christum inter mortuos adhuc jacere arbitrabantur: felicem nuncium afferens mulieribus, & incredulitatis lapidem à mentibus earum removens, ut opinionem de vita ejus, qui ab illis quærebatur, adstrueret. Hanc igitur salutarem speluncam, impii quidam, ac prophani homines funditùs abolere in animum induxerant; stultè admodum opinati, se hoc modo veritatem esse occultaturos. Itaque non sine summo labore, plurimâ humo aliunde advecta, aggestâque, totum locum oplevêre. Quem cùm mediocri altitudine extulissent, & lapide constravissent, sub hac tanta congerie sacram Speluncam obtexerunt. Debinc, perinde acsi nihil amplius ipsis superesset, supra illud solum, infaustum prorsus animarum sepulcrum extruxerunt, obscuram mortuorum simulacrorum cavernam in honorem lascivi Dæmonis, quem Venerem vocant, ædificantes. Ubi execranda sacrificia super prophanis, & impuris altaribus offerebant. Id enim quod instituerant, ita demum se perfecturos esse opinabantur, si impuris hujusmodi sordibus salutarem Speluncam obruissent. Miseri enim illud intelligere non poterant, fieri omninò non posse, ut qui de morte victoriam retulisset, hoc ipsorum facinus occultum relinqueret: quemadmodum nec fieri potest, ut sol supra terras radians, & consuetum in cœlo cursum peragens, totius generis humani notitiam subterfugiat. Quippe Servatoris nostri potentia longè præstantiori luce resplendens; nec ut sol corpora, sed animos hominum illustrans, totum jam terrarum orbem radiis implebat. Sed nihilominus ea, quæ impii, ac prophani homines adversùs veritatem machinati fuerant, longo temporis spatio permanserunt. Nec ullus ex Præsidibus, aut ex Ducibus, aut ex ipsis etiam Imperatoribus, qui ad tantum scelus evertendum idoneus foret, inventus est, præter unum Deo omnium Regi acceptissimum Principem. Qui divino animatus spiritu, cùm supramemoratum locum, omnibus purgamentis, ac sordibus ab adversariis fraudulenter obstructum, & oblivioni penitus traditum esse indignè*

ferret, nec improbitati eorum, qui id A *moliti fuerant cedendum esse arbitraretur; Dei Adjutoris sui Numine invocato, purgari præcepit: ratus eam maximè soli partem, quam Adversarii contamināssent, suâ operâ, ac ministerio divinâ frui magnificentiâ oportere. Simul atque hoc ab Imperatore præceptum est, continuò opera illa, ad fraudem comparata, è sublimi ad solum dejecta sunt; & ædificia, ad decipiendos homines* B *constructa, cum ipsis statuis, ac dæmonibus diruta sunt, ac dissipata.*

Neque tamen hìc conquievit Imperatoris alacritas; sed præterea tolli ruta cæsa, & quàm longissimè extra fines regionis projici mandavit. Quod itidem præceptum, protinus executioni mandatum est. Hucusque verò progressus Imperator, nequaquam sibi satisfecit. Sed divino quodam æstu incitatus, jussit, ut loco altissimè effosso, solum ipsum, utpote C *Dæmonum piaculis contaminatum, simul cum egesta humo quàm longissimè exportaretur.*

Nec mora; istud quoque, ut jussum erat, impletum est. Postquam aliud solum, locus scilicet, qui in imo erat, apparuit; tunc verò ipsum augustum, sanctissimumque Dominicę Resurrectionis monumentum, præter omnium spem, refulsit; & Spelunca illa, quæ Sancta Sanctorum verè dici potest, Resurrectionis Servatoris nostri quandam expressit D *similitudinem, cùm post situm, ac tenebras, quibus obtecta fuerat, rursus in lucem prodiit, & miraculorum, quæ ibi quondam gesta fuerant, historiam iis, qui ad spectandum confluxerant, manifestissimè videndam exhibuit; rebus ipsis, quæ omni voce clariùs sonant, Servatoris nostri resurrectionem testata.*

His ad hunc modum gestis, confestim Imperator emissis constitutionibus, & liberali sumptu suppeditato, circa salutarem Speluncam Deo dignum templum regali magnificentiâ exstrui jubet.

Hisce traditis prædicti templi ædificationem, atque structuram luculentissimè idem Eusebius describit, quæ cùm apud eundem videri possint, libens prætereo; atque eò libentiùs, quia de hoc, quod hodie extat, templo, apud recentes dubitatur Scriptores, an illudmet sit à Constantino constructum. Horum opiniones in unum collegit, ponderavitque Fr. Franciscus Quaresmius in sua elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 5. cap. 5. quem, si plura cupias, Lector, adi. Ita quoque si recentis templi Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam desideres, eas apud Fr. Bernardinum Amicum reperies, in ejus tractatu Italico idiomate descripto: *Trattato delle Piante, ed Imagini de' Sacri Edificii di Terra Santa*, cap. 22. & apud Joannem Zuallardo in Hierosolymitano itinere itidem Italicè descripto lib. 3. Silentio tamen prætereundum Architecti tam magni templi nomen non est, cùm à B. Hieronymo in Chronico ad annum 30. Constantini Imperatoris, fuisse asseratur Eustathium Presbyterum Constantinopolitanum. In hujus autem templi ædificatione decennium insumptum fuit. Nam à Macario jussu Constantini inceptum, à Maximo verò (qui ambo Hierosolymorum Episcopi fuêre) absolutum perhibetur, atque inter eos decem annorum spatium intercessit.

Templum hoc ab ejus Fundatore Constantino Basilica Constantiniana à Scriptorum quàmplurimis denominatur. Cyrillus vero Hierosolymitanus

nus Antistes in Catech. 14. Μαρτύριον, hoc est, *Testimonium*, videlicet Christi Resurrectionis testem, ac monumentum illud appellat. Ut autem magis conjici valeat quanta istius inclyti templi venustas, & magnificentia, quantusve splendor, quantave ipsius Christianissimi Imperatoris in Sacra AEdificia liberalitas fuerit, epistolam ad Macarium Hierosolymorum Episcopum datã, ne Eusebium adire cogaris, hic posui, nempe: *Tanta est Servatoris nostri gratia, ut nulla sermonis copia ad præsentis miraculi narrationem sufficere videatur. Nam sacratissimæ illius passionis monumentum, sub terra jampridem occultatum tot annorum spatio delituisse, quoad communi omnium hoste sublato, famulis ejus in libertatem vindicatis affulgeret, omnem reverâ admirationem superat. Nam tametsi omnes quotquot ubique terrarum sapientes habentur, in unum coacti aliquid pro hujus rei dignitate dicere instituerint, ne ad minimam quidem ejus partem aspirare posse mihi videntur. Quippe hujus miraculi fides, omnem humanæ rationis capacem naturam tantùm excedit, quantùm humanis divina præcellunt. Quocirca hic unus mihi, ac præcipuus semper est scopus, ut quemadmodum veritatis fides novis quotidie miraculis inclarescit, sic etiam mentes omnium nostrum ad Sanctissimæ Legis observantiam cum omni modestia, & concordi alacritate incitentur. Quod quoniam omnibus perspectissimum esse confido, illud tibi inprimis persuasum velim, nihil mihi antiquiùs esse, quàm ut sacrum illum locum, quem Dei jussu turpissima adjectione simulacri velut gravi quodam pondere exoneravi, & qui ab initio quidem Dei judicio sanctus fuit, postea verò multò sanctior effectus est, ex quo Dominicæ passionis fidem in lucem protulit, cùm, inquam, locum fabricarum pulchritudine exornemus. Decet itaque prudentiam tuam singula ad opus necessaria ita disponere, & curare, ut non modò Basilica ipsa omnium, quæ ubique sunt, pulcherrima; sed & reliqua membra ejusmodi sint, ut omnes, quantumvis eximiæ singularum Urbium fabricæ, ab hac una facilè superentur. Ac de parietum quidem substructione, & elegantia Draciliano amico nostro agenti vices Præfectorum Prætorio, & Præsidi Provinciæ scias à me curam esse commissam. Jussit siquidem pietas nostra, ut artifices, & operarii, & quæcunque ad hoc opus necessaria esse ex prudentia tua cognoverint, protinus instante illorum solicitudine dirigantur. De columnis verò, & marmoribus quæcunque, & pretiosiora, & utiliora esse ipso aspectu judicaveris, cura, ut ad nos perscribas; ut cùm ex literis tuis cognoverimus quot, & qualibus opus sit, ea undique possint comportari. AEquum est enim, ut qui præ totius orbis locis maximè admirabilis est locus, pro dignitate sua exornetur. Porrò cameram Basilicæ utrum laqueatam, an alio quopiam operis genere faciendam censeas, certior à te fieri velim; nam si laqueata fiet, auro quoque poterit exornari. Restat igitur ut Sanctitas tua supramemoratis judicibus quamprimum significet, quot operariis, & artificibus, & sumptibus opus erit, utque ad me celeriter referat, non modò de marmoribus, & columnis, sed etiam de lacunaribus, si hoc opus venustius esse censueris. Divinitas te servet, frater carissime.*

Plura alia de ejusdem templi magnifi-

gnificentia addit laudatus Eusebius, quæ brevitatis gratiâ omittuntur, cùm apud eundem legi possint.

CAPUT XXIV.

De Ecclesia Nativitatis Domini apud Bethlehem.

CERTASSE inter se diceres Helenam matrem, & filium Constantinum in nostra augenda, confirmandaque Religione; adeò in eis par pietas, & munificentia, cæteræque Christiani animi dotes eminebant. Testantur hoc, præter alia, duo illa templa, quæ B. Helena, Sacra Palęstinę loca invisens, ut extruerentur à filio curavit. Unum quidem in Bethlehem, alterum in Monte Olivarum, ut scilicet non mortis tantummodo, sed etiam Nativitatis, & Ascensionis Dominicæ loca perennibus, atque amplissimis monumentis illustrarentur. Quam ędificationem sub annum 326. accidisse deducitur ex Baronio eodem anno num. 37. De primo igitur ædificio nunc sermo est, de quo laudatus Eusebius in ejusdem Imperatoris vita lib. 3. cap. 43. paucis contentus, hæc narrat: *Dei amantissima Augusta Deiparæ Virginis partum eximiis monumentis ornavit, sacram illam speluncam omni cultus genere illustrans. Nec multò post Imperator eandem Domini Nativitatem regalibus donariis honoravit. Variis ex auro, & argento monumentis, velisque acu pictis, Matris suę cumulans magnificentiam.* Socrates verò lib. 1. Hist. Ecclesiast. cap. 17. Eusebii brevitatem sectatus, sic fatur: *Mater verò Imperatoris, posteaquam ędificâsset novam Hierusalem, apud Bethleem quoque in spelunca, in qua Christus secundùm carnem natus est, alteram Ecclesiam, priore illâ haudquaquam inferiorem, extruxit.* Pauca hęc ex antiquis hisce Scriptoribus haurire potuimus. At supralaudatus Quaresmius in sua Elucidatione Terrę Sanctę Tom. 2. lib. 6. cap. 6. & seqq. Peregrinat. 2. ejusdem Ecclesiæ statum copiosè describit. Ipsius verò ædificii Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam affert præfatus Fr. Bernardinus Amicus cap. 1. & seqq. necnon Joannes Zuallardus; quos cupidus Lector adeat.

Hæc de hujus Ecclesiæ fundatione, nunc ad Musiva opera, successivè eadem in Ecclesia elaborata, descendimus, illorumque exemplar in annexa Tabula XXXIII. referimus, descriptionemque apponimus brevi, quo valemus, stylo.

Omni tempore erga locum hunc maxima fuit Fidelium devotio, nam Sanctus est, & Domus Dei, Portaque Cœli jure asseri valet; quoniam in eo humani generis Redemptor, mortali carne assumptâ, primò lucem vidit; ad ista enim Orientalia loca Fideles ipsi accedentes, sacram hanc invisunt Ædem, summoque honore eam venerantur. Narratorum certus est testis pulcherrimum Musivum opus duodecimo seculo sub Imperio Emanuelis Magni Imperatoris Porphyrogeniti Comneni extructum. Hujus pulcherrimi Musivi copiam nobis fecit Reverendissimus Pr. Fr. Bernardus Joseph à Jesu Maria Commissarius, Procuratorque Generalis totius Franciscanæ Familiæ Terræ Sanctæ in hac Curia Romana, cui nos adstrictos esse fatemur, ob peculiarem ejus curam, quæ ei

TAB.XXXIII

pag. 60.

ei fuit, ut ex illis longinquis sibi transmitteretur partibus, ad hoc nostrum ditandum opus. Hìc animadvertendum est ejusdem Musivi delineationem ex sinistra ingredientium esse parte, cùm huic dextera respondens (nonnullis inscriptionibus exceptis) simillima sit, ideò ista omittitur. At in quo inter se, quoad inscriptiones, differant, infra narrabimus. Laudatus Quaresmius in sua Elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 6. cap. 13. Peregrinat. 2. idem describit Musivum, ideò ab eodemque Auctore nos narranda desumpsimus. Omittimus tamen caracteres, eodem in Musivo expressos, ut jacent, referre, cùm illis Impressor careat, eosque efformare nimia esset impensa; quare curiosum Lectorem ad eundem Quaresmium remittimus, cùm nobis hæc tantummodò indicâsse sufficiat. Devenimus modò ad ejusdem Musivi operis descriptionem.

Sacratissima hæc Ecclesia, prout sæpecitatus narrat Quaresmius, olim pulcherrimis picturis, scripturisque exornata erat, quas pro majori parte edax devoravit tempus, & Infidelium barbaries, odiumque in Christianam Religionem consumpsit. Infra tamen Ecclesiæ fenestras variè elegantes figuræ, opere Musivo constructæ, ac in columnis, & inter fenestras aliæ icones cernuntur appictæ, quas anno 1626. ipse Quaresmius sic ferè descripsit.

In ostiis Ecclesiæ duæ leguntur scripturæ, quarum una Arabicis, altera Armenis verbis, & characteribus efformata est; illa in parte est dextera, & Aquilonari, in qua legitur Euangelium in Missa, quæ ex Arabico in sermonem Latinum conversa hunc facit sensum: COMPLETA FVIT HAEC PORTA DEI AVXILIO DIEBVS DOMINI NOSTRI REGIS OMNIPOTENTIS, ET MAGNIFICI IN VIGESIMO PRIMI MENSIS ANNI DCXXIV. Hæc scilicet Armena in læva, & Meridionali parte, ubi in Missa Epistola legitur, quæ in Latinum versa sic sonat: ANNO DCLXXVI. ACCOMODATA FVIT PORTA SANCTAE MARIAE OPERA PATRIS ABRAHAM, ET PATRIS ARACHELI SVB REGNO ERMAN FILII ETVM CONSTANTINI. CHRISTVS DEVS AVXILIETVR ANIMABVS IPSORVM. AMEN. Quinam fuerint supradicti Reges reperire nequaquam potui. Supra hanc portam interiori parte arborem fuisse effigiatam idem narrat Quaresmius, in cujus ramis appicti erant Prophetæ cum suis de Christo Prophetiis: & in primis Prophetæ figura est manus suas tabellis imponens, in quibus hæc expressa leguntur.

Joel 3. 18. IN ILLA DYE
STILLABV
MONTES
DVLCEDI
NEM COL
ES FLVEN
LAC ET MEL.

Amos 8. 9. IN DIEBVS
OCCIDET
SOL ME
RIDIE ET
TENERE
ERVNT IN
DIE LV
MINIS

Deinde alterius Prophetæ alia sequebatur figura, schedulam tenens cum hac inscriptione.

Nahum

Nahum 1.15. ECCE SVP MONTES
PEDES EVANGELIZANTIS
ET ANNVNTIANTIS PACE

In ſuperiori hujus ſententiæ parte alicujus Prophetæ viſitur caput, ac inferiori parte ejuſdem Prophetæ pes; ſuper caput legitur.

EZECHIEL

Ad pedem verò,

IHEASPPHA

Succeſſivè eſt Balaam cum ſequenti inſcriptione.

Num. 24.77. ORIETVR STELLA
EX IACOB ET
GETHDI

Altera eſt tabella, in qua hæc expreſſa cernuutur.

Micheas 5. 2. EXTERV
BTLEEP
FRAΛEG
DIE CON
TORIS
ET EGSS
EI' AB INI
TIO ETER
NITATIS.
E CELO REX
ADVENIET
P·.·.· SECLA
·.·.·- RVS

Antiquum Baptiſterium, quod in Auſtrali eſt parte, Græcam hanc habet inſcriptionem.

ΥΠΕΡ ΜΝΗΜΗϹ ΚΑΙ Α
ΝΑΠΑΥϹΕωϹ ΚΑΙ ΑΦΕ
ϹΕωϹ ΑΜΑΡΤΙωΝ *ω.*Ν.*Ι.
ΚϹ*ΓΗΝΟϹΚΙ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ.

* ΓΙΝΩΣΚΕΙ.

Quæ in Latinum verſa idioma ſic ſonat.

Pro memoria, & quiete, & remiſſione peccatorum O. N. I.
Dominus agnovit nomina.

Literæ enim aſteriſco * obſignatæ ipſa denotare nomina videntur.

Supranarratorum Muſivorum operum exemplar minimè adduximus, quia ex illis partibus tranſmiſſum non fuit. At modò ad ſupranarratæ tabulæ explanationem devenimus. In ſiniſtra ingredientium parte ad Aquilonem tendente immediatè ſupra columnas circa trabes, incipiendo à principio Eccleſiæ, & uſque ad extremitatem navis continuando, Regum figuræ Judaici populi, celebriumque Virorum ſunt, ex quibus Salvator noſter ſecundùm carnem deſcendit, quorum fit mentio in Euangelio Matthæi, & Lucæ. Hæ figuræ è capite uſque ad pectus depictæ ſunt, ut in præfata tabula videre eſt à littera A. uſque ad litteram B. Nonnullæ præter diadema caput coronatum habent. Quòd antiqui Heroum capita coronis, diadematibus, circulis, ſphæris, ſive umbellis ornare conſueverint, demonſtrat citatus Quareſmius lib. 5. cap. 8. Peregrin. 5. pag. 377. & nos fuſiùs in noſtro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 14. de Coronis, &c. Supra has figuras uſque ad feneſtras in quadratis ſpatiis ſunt figurati arcus veluti porticus, in quorum medio viſitur ſuggeſtum, ſive pluteus, cujus in medio ſtat liber Cruce inſignitus, ut indicat litera C. Quid per hunc librum demonſtretur, minimè ambigendum eſſe reor; Euangeliorum enim librum deſignat, cùm apud Chriſtifideles codex iſte, ſive volumen ſemper fuerit maxima in veneratione habitus, ut fuſiùs etiam diximus in eodem noſtro opere Veter. Monim.

Monim. part. 1. cap. 16. ubi inter cætera ostendimus volumen istud, dum Concilia habebantur, in medio Concilii apponi consuevisse. Prope suggestum, quod & altare denotare autumo, ex uno latere candelabrum cum cereo, ex altero verò thuribulum, quæ humi jacent. Horum situs cùm diversus sit ab illo, qui ad præsens in Ecclesiis observatur, cùm super altaria candelabra ponantur, inquirendi occasionem præbet, an hæc ad Musivarii placitum expressa fuerint, vel juxta antiquum morem. Quæstionem hanc Joannes Baptista Thiers in suo Tractatu, Gallico idiomate descripto, cui titulus, Dissertations Ecclesiastiques, examinat, ostenditque cap. 19. morem hunc superimponendi candelabra altaribus nisi post decimum seculum introductum fuisse, quod multis probat auctoritatibus.

Hoc eodem in loco literâ C. signato, Græcis characteribus infrascripta leguntur.

✠ Η ΑΓΙΑ CΙΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΑΓΚΥΡΑ ΤΗC ΓΑΛΑΤΙΑC ΤωΝ
ΙΒ. ΕΠΙCΚΟΠωΝ. ΠΡΟΤΗC ΕΝ
ΝΙCΑΙΑ. ΟΙΚȣΜΕΝΙΚΗC CΥΝ
ΟΔΟΥ ΓΕΓΟΝΕΝ ΧΡΙΝΤω ΕΝ
Τω ΔΙΟΓΜω ΚΑΤΕΚΗΝωC
ΡΟΥΚΛΗ'ΗΚωΝΙ ΕΡΗΤȣΕΙ.

ΟΦΕΛ
ΟΝΔΕ
ΧΘΗΝ
ΑΙCΠ
ωCω
ΡΙCΕΝ
ΗCΥΝ
ΟΔΟC.

Ambæ hæ inscriptiones à suggesti lateribus sunt.

ΠΕΠΑΥ
CΘΑΙΔ
ΕΑΥΤΟ
ΥCΠΑ
CΥCΤΗ
CΙΕΡΑ
ΤΗΚΙΟΛ
ΙΤȣΡΓ
ΙΑC

Supradicta Græca inscriptio latinè reddita hæc declarat.

✠ *Sancta Synodus duodecim Episcoporum coacta Ancyræ, Galatiæ Urbe, ante Oecumenicam Synodum Nicænam celebrata est propter Sacerdotes, & Clericos, qui in persecutione à fide defecerunt, & idolis immolârunt, utrum deberent suscipi: & ita diffinivit Synodus, sed jussit eos ab omni sacerdotali officio cessare.*

A

Hæc Synodus celebrata fuit anno Christi 314. sub Sanctissimo Pontifice Sylvestro I. occasione quâ persecutio contra fideles orta cessaverat. Orientales propterea Episcopi pacem Fidelibus reddere curantes, ad lapsorum instantiam, qui tormentorum exciderant metu, pro ipsis recipiendis hoc celebrârunt Concilium, de quo Baronius, Panvinus, Labbe, necnon laudatus Quaresmius, hoc eodem in loco, fusiùs agunt.

B

Proximè huic quadrato aliud non multùm absimile sequitur, ut litera D. indicat. In hujus porticus intercolumniis, ac ab utroque latere suspensa cernuntur vela, quæ nobis in mentem revocant vela illa expressa in Palatio Theodorici Gothorum Regis, delineata in Musivo opere, quod adhuc cernitur in Ecclesia S. Apollinaris Ravennæ; nam Reges ad fiduciam denotandam, quam ipsi in propria potentia habebant, & in justitia, quam exercebant, non valvis, sed velis tam exteriores, quàm interiores occludebant januas, ut ex vita Silverii Beatissimi Pontificis, à Bibliothecario descripta, colligitur, ubi narrat, Bellisarium tunc Romæ degentem, à Pontifice ad se accitum fuisse, & ad primum, & secundum velum retinuisse omnem Clerum. Per primum igitur, & secundum velum ipsas januas intelligendas puto, ut censet etiam Alemannus in notis ad Procop. pag. 103. ubi illos, qui velis Principi proximioribus insistebant, Silentiarios denominatos fuisse asserit, à silentio ob Principis vicinitatem.

C

D

Morem hunc velis ornandi januas ex Gentibus ad Fideles, nempe ad Ecclesias transisse colligo ex nonnullarum Ecclesiarum propilæis, ubi in columnarum summitatibus ferrea cernitur virga, per quam nonnulli excurrunt annuli, è quibus vela pendebant. Similes virgas ferreas cum annulis habemus in Ecclesiis S. Mariæ in Cosmedin, S. Praxedis, S. Alexii, S. Cosmati, S. Clementis, & forsan aliarum antiquarum. Fuerunt quandoque inter columnas suspensa vela, quod ad ornatum factum fuisse judico, ut in porticu S. Georgii ad Velum aureum, & in Zachariæ Sanctissimi Pontificis vita apud Bibliothecarium legitur: *Hic in Ecclesia Apostolorum pendentia vela inter columnas ex palleis sericis fecit.* Et in vita Leonis IV. *Fecit vela alba holoserica pendentia inter columnas majores dextrâ, lævâque numero 42. &c.* Hæc de velis apud nos Latinos dicta sufficiant, licèt multa alia de eisdem afferi possent, si laudatus Bibliothecarius excurratur. At quia agitur de Musivo opere in Orientalibus partibus constructo, sicque à Græcis, ut ipsæmet inscriptiones Græco idiomate, Græcisque characteribus exaratæ indicant, non abs re erit opinari, ambo præmemorata vela denotare illa, quæ in Græcorum Ecclesiis suspenduntur ad ostium Protheseos, sive βορειοκλίτος, seu μέρος, ac ad alterum oppositum ostium νοτεῖον μέρος à Græcis appellatum, ut apud Goar in suo Rituali Græcorum pag. 13. videri potest. E velis modò ad alia in eodem quadrato expressa, transitum faciamus. In hujus quadrati medio sub arcu, ut in altero quadrato, cernitur suggestum, sive altare, super quo est codex, ac à lateribus candelabrum, & thuribulum, in loco verò literâ D. signato infrascripta legitur Græca epigraphe.

Η ΑΝΤΙΟΧΙΑ
✱ ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ ΑΝΤΙ
ΟΧΕΙΑ ΤΗC *CΥΡΑC ΤωΝ ΛΓ ΕΠΙ
CΚΟΠωΝ ΠΡΟΤC ΕΝ ΝΙΚΑ ΟΙΚȣ
ΜΕΝΚΗC CΥΝΟΔȣ ΓΕΓΟΝΕΝ ΚΑ
ΤΑ ΠΑΥΛȣ Τȣ CΑΜΟCΑΤΕωC
*ΨΗΛΟΝ ΑΝΟΝ ΤΟΝ ΧΝ ΔΟΓΜΑ
ΤΙCΑΝΤΟC ΤȣΤΟΝ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔC
ωC ΚΑ ... CΑΝ
ΚωC ... ΤΑ Α
ΦΡ ... ΠΕΒ
ΟΝΗ ... ΑΛΛ
ΕΤΟ

* fortè ΣΥΡΙΑΣ
* ΨΙΛΟΝ

Quam sic in Latinam linguam vertit laudatus Quaresmius.

ANTIOCHIA.

✱ *Sancta Synodus triginta trium Episcoporum habita Antiochiæ, Urbe Syriæ, ante Oecumenicam Synodum Nicænam, coacta est contra Paulum Samosatenum, qui Christum purum hominem fuisse asserebat. Hunc Sancta Synodus malè sentientem damnavit.*

Plura super hoc eodem Concilio, & aliis infra narrandis notavit sæpe laudatus Quaresmius, ideò curiosum Lectorem ad illum remittimus.

Aliud quadratum tertio se offert loco, parùm ab aliis dissimile; itidem in medio habet pulpitum, sive altare cum codice, ac candelabro, & thuribulo, à lateribus loco velorum sunt duo Cherubin, super quorum caput binæ pendent ardentes lampades, quæ non sine mysterio expressę fuêre. Quid per Cherubin denotetur ostendit Eusebius Episcopus Gallicanus, aliàs Emissenus, qui floruit seculo quinto, in Homilia 5. in Natali Apostolorum, exponens, duos illos Cherubin, qui super testamenti arcam erant positi, ac mutuò se respiciebant versis in propitiatorium

tiatorium vultibus, ſcientiæ denotare plenitudinem, nempe ſcientiam illam, quæ in utroque eſt teſtamento; Cherubin enim ſcientiæ plenitudo interpretatur. Quòd autem duo Cherubin mutuò ſe reſpiciant, amborum teſtamentorum amicitiam, & concordiam ſignificant, idem ambo teſtantur, idem ambo dicunt, & prædicant. Plura apud eundem Auctorem de iiſdem Cherubin, ac apud Sanctum Eucherium Lugdunenſem Epiſcopum, ſive alium Auctorem in Comment. in libros Regum lib. 3. necnon apud Lorinum in Commentar. Num. cap. 7. verſ. 89. Quid autem per lampades indicetur diximus in Cap. 21. noſtri operis Veter. Monim. par. 1.

In area ſignata lit. E. ut in aliis quadratis inſcriptio legitur Græcis characteribus, eodemque idiomate, ut ſequitur.

CAPΔIKH

* H AΓIA CΥNOΔOC H EN CAP
ΔIKH TωN PM EΠICKOΠωN
ΓEΓONEN ΔIA TOΥC AΓIOΥC AΘ
ANACION TON AΛEΞANΔPIȣ ME
ΛETITON ANTIOXIAC ΠAΥΛ KωNC
TANTINȣΠOΛEOC AΠO *KATACIN
EN TOIC IΔIOIC AΥTȣ ΘPONOIC HCAN
ΓAP AAPIANE
ȣTOI
ΥΠO ξεω
TωN ΘEN
TEC

*KATAΣTA

Quæ Latinè ab eodem Quareſmio verſa ſic ſe habet.

SARDICA.

✣ *Sancta Synodus* CXL. *Epiſcoporum habita in Urbe Sardica, celebrata eſt ad reſtituendos in ſuas Sedes Sanctos Athanaſium Alexandriæ, Meletium Antiochiæ, & Saulum Conſtantinopoli Antiſtites, qui ab Arianis expulſi fuerant.*

Quartum ſequitur quadratum, quod aliquam cum ſecundo habet ſimilitudinem, nam in hoc itidem pendentia vela ſunt, ſuper velis, ac columnarum epiſtilio quoddam cernitur loculamentum, cujus in medio ſtat candelabrum cum cereo ardente, & ab utraque parte phiala: ſuper loculamentum viſitur veluti arcus, in cujus medio ſtat calix, & prope calicem quidam cernuntur orbiculi, veluti tot panes. Quid per iſta hieroglyphica denotetur divinari admodum difficile eſt; attamen illius explanationem tentabo; poſtquam inſcriptionem in quadrati medio contentam retulero. In loco igitur deſignato literâ F. ut in aliis ſimilibus delineamentis, hæc legitur Græca inſcriptio:

ΓANΓPAIC

* AΓIA CΥNOΔOC H EN ΓAN
ΓPAIC TH M*TPOΠOΛEI Tω IE E
ΠICKOΠωN ΓEΓONEN KATA EΥCTA
ΘIȣ Tȣ EPAITHKȣ ΦACKONTOC MH
ΔΥNAC ΘAITȣC EN ΓAMω HKPEO
ΦAΓȣNTAC CωΘHNAI TȣTON
ωC KAKωC ΦPONICANTAI AΓIA
CΥNOΔOC MATI
ANEΘE CEN

Quæ in antiquum Romanum verſa ſic ſonat.

GANGRAE.

✣ *Sancta Synodus quindecim Epiſcoporum in Gangrenſi Metropoli coacta, celebrata eſt contra Euſtathium hæreticum, qui docebat eos, qui in nuptiis carnem comedebant ſalvari non poſſe. Hunc Sancta Synodus, ut malè ſentientem anathemate percuſſit.*

Hieroglyphica ſuperiùs expreſſa, quæ in annexa tabula ob illorum parvitatem vix dignoſci valent, nihilominus in exemplari ab Oriente tranſmiſſo, ſummâque curâ delineato, apprimè efformata ſunt, ut candelabra cum cereis accenſis, phialæ, calices, & panes internoſcantur. Hujuſmodi ergo

myſteria ad prçcitatas nuptias tendere autumo, nam præfatus Hæreſiarcha Euſtathius, inter alias ſuas impias aſſertiones, nuptias damnabat, Virumq; cum Uxore dormientem execrabatur, edentes carnes culpabiles eſſe jactabat, itemque contemnendas eſſe Agapeș à Fidelibus fieri ſolitas, & alia ſimilia deliramenta, ut apud Baronium anno 361. num. 55. quæ maximam connexionem cum luminibus, fialis, calicibus, panibuſque habere dignoſcuntur.

B

Ad quartum quadratum quintum accedit, quod ut alia antecedentia efformatum eſt, in columnis, quæ vitineæ ſunt, differens, velaque ad ornatum à columnarum capitibus pendentia; in medio pariter habet pulpitum cum codice, ac à lateribus candelabrum, & thuribulum; in medio, ubi eſt expreſſa litera G. ſequens legitur Græca inſcriptio.

C

ΛΑΟΔΙΚΕΑ

⁕ ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ ΛΑΟΔΙ
ΚΕΙΑ ΤΗC ΦΡΥΓΙΑC ΤωΝ ΚΕ ΕΠΙ
CΚΟΠωΝ *ΓΕΓωΕΝ ΔΙΑ ΜΟΝΤ
ΑΝΟΝ ΚΕΚΑΙΛΟΙ ΠΑC ΕΡΕCΕΙC *Τȣ
ωC ΑΙΡΕΤΙΚΟΥC ΚΑΙ ΕΧΘΡȣC
ΤΗC ΑΛΕΘΕΙΑC Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ΑΝΕ ΘΕΜΑΤΙ
CΕΝ

* ΓΕΓΟΝΕΝ
* τȣ́τȣς

Quæ Latio donata ſic ſe habet.

LAODICEA.

✠ *Sancta Synodus 25. Epiſcoporum Laodiceæ, Urbe Phrygiæ coacta, celebrata eſt ob Montanum, & reliquas hæreſes. Hos ut Hæreticos, & veritatis hoſtes Sancta Synodus anathemate feriit.*

D

Ultimum ſequitur quadratum, ab aliis diverſum, cùm tres tantùm columnas contineat, ac diverſæ architecturæ, & formæ. Duo inſuper viſuntur ſuggeſtus, quorum alter à lateribus

A

thuribula, alter verò candelabra habet, utpote etiam codices eis ſuperimpoſiti cernuntur; ſolita verò inſcriptio, literâ H. notata, ſic ſe habet.

ΚΑΡΤΑΓΕΝΑ

⁕ Η. ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC. Η ΕΝ ΚΑΡ
ΤΑΓΕΝΙ ΤΗC ΑΦΡΙΚΗC *ΕΠΗ Τȣ
ΑΓΙΟΥ *ΚΥΠΡΙΑȣ ΤωΝ Ν ΕΠΙCΚΟ
ΠωΝ *CΥΝΙΘΡΥΘΗ ΕΠΙ *ΚΑΘΑΙΡΕ
ΘΕΙ. ΝΑΥΑΤȣΤȣ ΤΟ ΑΜΕΤΑΝΟ ΗΤ
*ΟCΗCΑΤΟC ΤΟΥΤΟ ΝΗ *ΑΓΙ CΥΝΟΔΟC
⁘⁘ *ΟC ΕΡΕΤΙΚΟΝ *ΑΠΕΒΑ⁘

* ΕΠΙ
* ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
* ΣΥΝΗΘΡΟΙΣΘΗ
* ΚΑΘΑΙΡΕΣΕΙ
* ΟΖΗΣΑΝΤΟΣ
* ΑΓΙΑ
* ΩΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΝ
* ΑΠΕΒΑΛΕ

Quæ ſic in Latinam tranſlata linguam denotat.

CARTHAGO.

✠ *Sancta Synodus quinquaginta Epiſcoporum ſub Sancto Cypriano Carthagine Africæ Urbe celebrata, coacta eſt contra Novatum, qui pœnitentiæ remedium peccantibus adimebat. Hunc Sancta Synodus, ut hæreticum, rejecit.*

Hucuſque, quæ hac in Aquilonari parte in annexa tabula expreſſa obſervatione digna cenſuimus, explicavimus; modò ad alteram meridionalem, cujus delineatio, ut diximus, minimè tranſmiſſa fuit, cùm aſſeratur, quòd præfatæ Septentrionali ſimillima ſit, ſolummodo in inſcriptionibus differens, ideò hujuſmodi aſſertioni quieſcere cogimur, & inſcriptiones in eadem Meridionali parte contentas, referre ducimus, quas ex laudato Quareſmio deſumimus.

Primum igitur quadratum Oecumenici Niceni Concilii deſcriptionem continet, ut ſequitur.

* Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΝΙΚΑΙΑ ΤωΝ *ΤΙΗ ΑΓΙωΝ
ΠΡῶΝ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΤΟΥ
ΔΟΓΜΑΤΙCΑΝΤΟC ΚΤΙC
ΤΟΝ ΤΟΝ ΥΟΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ
ΤΟΥ ΘΥ. CΥΝΗΘΡΟΙC ΘΗΕΠΙ
*ΚωΝCΤΑΝΤΗΝΟΥ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑCΙΛΕωC
ωΡΙCΕΝ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ΚΑΙ ωΜΟΛΟΓΙCΕΝ ΤΟΝ ΜΟΝΟΓ
ΕΝΗ ΥΟΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ ΤΟΥ ΘΥ ΔΙȣ
ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΕΓΕΝΕΤΟ CΥΝΑΙΔΙΟ
Ν ΚΑΙ ΟΜΟΟΥCΙΟΝ Τω ΠΡΙ ΓΕΝΝΗ
ΘΕΝΤΑ ΟΥ ΠΟΙΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΑΝ
ΕΘΕΜΑΤΙCΕ ΜΑΡΕΙΟΝ.

* ΤΙΗ.
* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Quæ pariter latinè verſa hunc refert ſenſum.

✠ *Sancta Synodus 318. Sanctorum Patrum Nicææ celebrata contra Arium, qui Verbum, & Filium Dei creaturam aſſerebat, acta eſt tempore Magni Conſtantini Imperatoris. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt, Verbum, & Unigenitum Filium Dei, per quem omnia facta ſunt, coæternum, & conſubſtantialem Patri, genitum eſſe, non autem factum. Et anathema in Arium intorſit.*

Secundum quadratum Conſtantinopolitanę Oecumenicæ Synodi geſta refert his verbis.

* Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΚωΝCΤΑΝΤΙΝȣΠΟΛΕΙ
ΤωΝ ΡΝ ΑΓΙΟΝ ΠΡωΝ ΚΑΤΑ
ΜΑΚΕΔΟΝΙȣ Τȣ ΠΝΕΥΜΑ
ΤΟΜΑΧȣ Τȣ ΒΛΑCΦΗΜΗCΑΝ
ΤΟC ΕΙC ΤΟ ΠΝΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ϗ ΑΠΟΛΙ
ΝΑΡΙȣ Τȣ ΕΙΠΟΝΤΟC ΜΗ ΕΙ
ΛΗΦΕΝΑΙ ΤΟ ΝΚΝ ΝȣΝ ΑΝΘΡω
ΠΕΙΝΟΝ CΥΝΗΘΡΟΙCΘΙ ΕΠΙ
ΘΕΟΔΟCΙȣ Τȣ ΜΕΓΑΛΟΥ
ωΡΙCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟ
ΔΟC ϗ ωΜΟΛΟΓΙCΕΝ ΤΟ
ΠΝΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΤΟ ΕΚ Τȣ ΠΡΟC
ΕΚΠΟΡΕΥΟΜΕΝΟΝ ΚΥΡΙΟΝ
ϗ ζωΟΠΟΙΟΝ ΟΜΟȣCΙΟΝ τω
ΠΡΙ ϗ τω Υῶ CΥΝΠΡΟCΚΙΝȣ
ΜΕΝΟΝ ΤΕ ϗ CΥΝΔΟΞΑ
ΖΟΜΕΝΟΝ ζ*ΑΝΕΘΕΜΑΘΙCΕ
ϗ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΝ.

* ΑΝΕΘΕΜΑΤΙΣΕ.

Quæ Latinis tradita ſic loquitur.

✠ *Sancta Synodus Conſtantinopolitana 150. Sanctorum Patrum contra Macedonium Pneumatomachum, qui blaſphemiis ſuis Spiritus Sancti Divinitatem violavit; & contra Apollinarium, qui dixit, mentem humanam non fuiſſe à Domino aſſumptam, collecta eſt ſub Magno Theodoſio. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt, Spiritum Sanctum procedentem ex Patre, Dominum, & vivificantem, conſubſtantialem eſſe Patri, & Filio, & cum iis ſimul adorari, & glorificari; & Apollinarium quoque anathemate percuſſit.*

Tertium quadratum Oecumenici Epheſini Concilii acta deſignat ſic.

* Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ ΕΦΕ
Cω ΤΟ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΤωΝ C. ΑΓΙ
ωΝ ΠΡω ΤΑΤΑ ∴ *CΤΟΡΙΟΥ
Τȣ ΔΙΕΛΟΝΤΟC ΤΟΝ ΧΝ ΕΙC ΔΥ
Ο ΥΠΟCΤΑCΕΙC ϗ ΜΗ ΟΜΟΛΟΓΗ
CΑΝΤΟC ΤΗΝ ΜΡΑ ΤΟΥ ΚΙ ΘΚΟΝ
CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟ
CΙΟΥ ΤΟΥ ΜιΚΡΟΥ
ωΡΙCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ϗ ωΜωΔΟΓΗCΕΝ ΤΟΝ ΥΝ ΤΟΥ
ΘΥ ΤΟΝ ΜΟΝΤΕΝΗ *ΚΑΤΕΝΤΟΝ
ΤΑ ΕΚ ΤωΝ ȣΝωΝ CΑΡΚωΘΕΝ
ΤΑ ΕΚ ΠΝC *ΑΠΑ ϗ ΜΑΡΙΑC *ΙΙC
ΠΑΡΘΕΝΟΥ ϗ ΕΝΑΝΘΡωΠΗ
CΕΤιΝ ΚΑΘΥΠΟCΤΑCΙΝ ΕΝω
ΟΙΝ ϗ ΤΗΝ ΤΕΚΟΥCΑΝ ΑΥΤΟΝ
ΘΚΟΝ ϗ ΑΝΕΘΕΜΑΤΙCΕ ΝΕCΤΟΡΙ
ΟΝ

* ΩΜΩΛΟΓΗΣΕΝ.
* ΚΑΤΕΛΘΟΝΤΑ.
* ΑΓΙΟΥ. * ΤΗΣ.

Quæ in Latinum verſa idioma hæc referunt.

✠ *Sancta Synodus Epheſina priùs ducentorum Sanctorum Patrum ſub Theodoſio Juniore, coacta eſt contra Neſtorium, qui Chriſtum in duas perſonas dividebat, & Matrem Domini Dei parentem non fatebatur. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt Unigenitum Dei de cœlis deſcendiſſe, & incarnatum fuiſſe de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, & humanatum fuiſſe ſecun-*

ſecundùm unionem hypoſtaticam, & eam, quæ ipſum peperit, Deiparam eſſe, & Neſtorium anathemate percuſſit.

Quartum quadratum Chalcedonenſem Oecumenicam Synodum deſcribit, ſic loquens.

✻ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΧΑΛΚΗΔΟΝΙ ΤωΝ ΧΑ ΚΑ
ΤΑ ΕΥΤΥΧΟΥC ϗ ΔΙΟCΚΟΡΟ
Υ ΤωΝ ΑΡΝΗCΑΜΕΝΟΝ ΕΙΝΕ ΔΥ
Ο *ΦΥCΕΗΘ ΕΝ Τω ΧΟ ΟΤΗΝΤΕ ΘΕΙ
ΑΝ ϗ ΑΝΙΝΝ. CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ ȣ
ΠΙ ΜΑΡΚΙΑΝΟΥ ΚΕ ΠΟΥΛ
ΧΕΡΙΑC
ωΡΙCΕΝ ΔΕ Η ΑΓΙ CΥΝΟ
ΔΟC ϗ ωΜΟΛΟΓΗCΕΝ ΔΥ
Ο ΦΥCΕΙC ΕΝ Τω Χω ΘΕΙΑΝ
ΤΕ ϗ ΑΝΘΡωΠΙΝ ΗΝ ΕΝ ΜΙΑ
ΥΠΟCΤΑCΕΙΑ CΥΝ ΧΥΤωC
ϗ ΑΔΙΑΙΡΕΤωC ΚΑΙ ΑΝΕΘΕ
ΤΙCΕΝ ΙΥΤΥΧΗ ΚΑΙ ΔΙ
ΟCΚΟΡΟΝ.

* ΦΥΣΕΙΣ.

Quæ Latinè tranſcripta ſic ſonat.

✣ *Sancta Synodus Chalcedonenſis* DCI. *Patrum contra Eutychen, & Dioſcorum, qui negabant duas naturas eſſe in Chriſto, Divinam videlicet, & humanam, coacta eſt ſub Marciano, & Pulcheria. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt duas naturas in Chriſto, Divinam ſcilicet, & humanam in una perſona, ſine confuſione, ac diviſione, & anathemate feriit Eutychen, & Dioſcorum.*

Quintum quadratum, quintum Oecumenicum Concilium refert his verbis.

✻ Η ΑΓΙΑ ΠΕΜΠΤΗ CΥ
ΝΟΔΟC ΤωΝ ΕΚΑΤΟΝ ΕΞ
ΗΚΟΝΤΑ ΤΕCΑΡωΝ ΕΠΙC
ΚΟΠωΝ Η ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ
ΤωΝ ΟΜΟΦΡΟΝωΝ ΝΕCΤ
ΟΡΙΟΥ ΕΤΙΤΕ ΚΕ ωΡΙΓΕΝ
ΟΥC ΤΟΥ ΦΗCΑΝΤΟC *ΠΡΟΥ
ΠΑΡΞΗΝ ΚΕ ΑΠΟΚΑΤΑCΤΑC
ΙΝ ΨΥΧωΝ CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ
ΕΠΙ ΙΟΥCΤΙΝΙΑΝȣ ΜΕΓΑΛȣ
ΕΒΕΒΑΙωCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥ
ΔΟC ΚΕ ΕΚΥΡωCΕ ΤΑC ΠΡ
Ο ΑΥΤΗC ΚΕ ωΜΟΛΟΓΗCΕ Τ
ΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΤ
ΟΚΟΝ *ΑΝΤΕΜΑΤΙCΑCΑ Ν
ΕCΤΟΡΙΟΝ ΚΕ ΤΟΥC ΟΜΟΦ
ΡΟΝΑC ΑΥΤω ΚΕ ωΡΙΓΕΝΗΝ
ΤΟΝ ΕΙΡΗΚΟΤΑ *ΠΡΟΥΠΑΡ
ΞΗΝ ΚΕ ΑΠΟΚΑΤΑCΤΑCΙΝ
ΨΥΧωΝ

* ΠΡΟΥΠΑΡΞΙΝ.
* ΑΝΑΘΕΜΑΤΙΣΑΣΑ.
* ΠΡΟΥΠΑΡΞΙΝ.

Quæ pariter Latio donata hunc facit ſenſum.

QuintaSynodus CLXIV. *Epiſcoporum, quæ habita eſt contra ſectatores Neſtorii, & contra Origenem, qui aſſeruit animas hominum exiſtere ante corpora, & omnes poſtremò ſalvatum iri. Coacta eſt ſub Magno Juſtiniano. Hæc autem Sancta Synodus approbavit, & confirmavit alias Synodos ante ipſam habitas, & confeſſa eſt Matrem Domini Dei parentem, atque anathemate feriit Neſtorium, & qui cum ipſo ſentiunt, & Origenem, qui dixit animas exiſtere ante corpora, & eas poſtremò ſalvatũ iri*

Ultimum denique quadratum ſextam pariter Synodum ſic refert.

✻ Η ΑΓΙΑ ΕΚΤΗ CΥΝΟΔΟC
Η ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΤΑ CΕΡΓΙȣ
ΚΕ ΚΥΡΟΥ ΤωΝ ΦΡΟΝΗCΑΝ
ΤωΝ ΕΝ ΘΕΛΗΜΑ ΚΑΙ ΜΙΑΝ Ε
ΝΕΡΓΕΙΑΝ ΕΠΙ ΤωΝ ΔΥΟ *ΟΥCΙΟΝ
ΤΟΥ ΧΡΙCΤΟΥ *CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ
ΤΟΥ ΧΡΙCΤΟΥ CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ
ΕΠΙ ΚωΝΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟ
Υ ΕΓΓΟΝΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΕΒΕΒΑΙωCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝ·
ΟΔΟC ΚΕ ΕΚΥΡωCΕ ΤΑC ΠΡΟ
ΑΥΤΗC *ΟΜΟΛΟΤΗΘΑCΑ ΤΑ Φ
ΥCΙΚΑ ΙΔΙωΜΑΤΑ ΤΗC ΘΕΟΤΗ
ΤΟC ΚΑΙ ΑΝΘΡωΠΟΤΗΤΟC ΤΟΥ
ΧΡΙCΤΟΥ Η ΓΟΥΝ ΔΥΟ ΘΕΛΗΜΑ
ΤΑ ΚΕ ΔΥΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑC ΚΕ Α
ΝΕΘΕΜΑΤΙCΕ *CΕΡΠΙΟΝ ΚΥΡΟΝ

* ΘΥΣΙΩΝ.

* Tria iſta verba videntur abundare.

* ΟΜΟΛΟΓΗΣΑΣΑ.

* ΣΕΡΓΙΟΝ.

Quæ itidem in vetuſtum Romanum tranſlata ſermonem ſic ſe habet.

✻ *Sexta Sancta Synodus habita contra Sergium, & Cyrum, qui unicam voluntatem, & unam operationem in duabus Chriſti ſubſtantiis ineſſe ſentiebant,*

tiebant, collecta est sub Constantino Heraclii nepote. Approbavit autem Sancta Synodus, & confirmavit alias Synodos ante ipsam habitas; & confessa est naturalia idiomata Divinitatis, & Humanitatis Christi, id est duas voluntates, & duas operationes: atque anathemate percussit Sergium, & Cyrum.

Hæc breviter de Musivis operibus, inscriptionibusque in utraque parte navis majoris hujus inclytæ Ecclesiæ extantibus. Modò ad alia, ab eodem Quaresmio descripta, quorum exemplar minimè accepimus, attamen illorum relationem cum explicatione, ut hactenus fecimus, omittere noluimus.

Primo loco se offert sequens inscriptio, quæ etiam Sacram refert Synodum, non Græcis literis, ut præcedentes, exarata, sed majoribus Latinis valde abbreviatis, & non parùm à temporis edacitate corrosis, ac deficientibus, veruntamen ex superstitibus plenè dignoscitur Oecumenicę Synodi septimæ mentionem facere. Quonam verò loco ista expressa sit, Quaresmius silet. Illius tamen tenor, qui scitu est dignus, sequens est.

SCA SYNOD' NIENA. II.
CCC. LXVII. PATRV CONTRA IMPVGNATORES.
SCARV YMAGINV COGREGATA SVB CONSTANTiNO. ET YRENA
MATRE EI'. DECREVIT
AVT SCA. SYNODVS VT
SCOR YMAGINES OB
IPSOR VENERATIONE.
HONORENR QVE ADMODV SEE CRVCIS SIGNVM
PPC CRVCIFIXI RECENTIA
RANT. ANAThEMATiZAN oooV
COSTANTINS. IMPIISSIM
RES: ANVSTASIV ETIA. ET O
NTS. ATQ NICITVT. . . .
TINOPOLITAA. . . .
CESNOIC. . . .
RVYM. . . .

Ut autem omnis, sic abbreviatas dictiones legendi, cura tollatur, en accipe quę supradicta refert inscriptio.

Sancta Synodus Nicæna II. trecentorum sexaginta septem Patrum, contra impugnatores Sacrarum Imaginum, sub Constantino, & Trena Matre ejus. Decrevit autem S. Synodus, ut Sanctorum Imagines, ob ipsorum venerationem, honorentur, quemadmodum Sanctæ Crucis signum, propter Christi Crucifixi recentiam, venerantur, anathematizavit Leonem, & Constantinum impiissimos Imperatores, Anastasium etiam, & Constantinum, atque Nicetam Patriarchas Constantinopolitanos.*

* *reverentiam.*

Nonnullas literas immutavimus, alias verò supplendo divinati fuimus, quod Quaresmius, propter difficultates, omisit.

In Ecclesiæ capite, ac fornice magnæ cappellæ, dextrâque parte est Angelus Gabriel Virginem salutans, quæ in opposita læva parte cernitur. In ipso arcu imagines David, & Abraham cum sequentibus inscriptionibus sunt, quas magna in parte temporis devoravit voracitas. Quæ supersunt hìc infra cernes.

SCS GABRI
HLIS

X P. PhA
AVE MARIA GRATIA PLENA
. . . EC-

.·. ECCE ANCILLA
SCDM VER.·.·.
ABRAhAM.

Dextera in parte ejuſdem Cappellæ Apoſtoli ſedentes adhuc viſuntur, & ut opinatur Quareſmius, olim etiam Spiritus Sancti adventus in die Pentecoſtes ſuper Deiparam Virginem, Sanctoſque cernebatur Apoſtolos : nulla ſub iis figuris legitur inſcriptio.

In læva verò parte cernũtur Chriſti Apoſtoli, Sanctæque Dei Genitricis cadaver ad tumulum in feretro deferentes, cum infraſcriptis notis.

COMES hOSTIS ET INRETATIS
ET GRECIS IMPERITABAT
hIC ECCLESIAM e DOCEBAT
SEFREM FERTVR FECISSE TV
AVTEM.

Quid per has denotetur notas Quareſmius, licèt eſſet in facie loci, explicare omiſit. Ego autem abſens, & inſcriptionem mutilam, ac erratam exiſtimans, illius ſenſum exponere, nec audeo, nec valeo, ideò ad aliam.

Prĕſentatio Domini ſequitur, nempe Virgo Maria offerens Filium ſuum in templo poſt ſuam purificationem ſecundùm legem, ut infra docet Grĕca ſcriptura.

* ΕΤΕΛΗω̃ΘΗ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΕΡΓοΝ ΔΙΑ ΧʂΡΟϹ
ȣΦΡΑΙΜΑ * ΗϹΤΟΡΙΟΓΡΑΦȣ̃Ι ΜȣϹΙΑΤΟΡΟϹ
ΕΠΙ ΤΗϹ ΒΑϹΙΛΕΙΑϹ ΜΑΝȣΗΛ ΜΕΓΑΛȣ
* ΒΑϹΙΛΕϛ ΠΟΡΦΥΡΟϹ ΓΕΝΝΗΤȣ Τȣ ΚΟΜΝΗΝΟΥ
ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΑϹ ΗΜΕΡΑϹ τȣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΡΗΓΟϹ ΙΕΡΟ
ϹΟΛΥΜωΝ ΚΥΡȣ̃ ΑΜΜΟΡΙ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΗϹ ΑΓΙΑϹ ΒΗΘΛΕΕΜ ΑΓΙωΤΑτȣ
ΕΠΙϹΚΟΠȣ ΚΥΡȣ ΡΑȣΛιΝΕΤος * Λ. ΧΟΖ
ΙΝΔΙΚΤΗΟΝ Β

* ΕΤΕΛΕΙΩΘΗ ΤΟ.
* ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΥ.
* ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ.
* ʼΧ. Χοζ.

Quæ Latinè reddita ſic ſe habet.

Abſolutum eſt hoc opus per Ephrem pictorem, & Muſivi operis artificem, ſub Imperio Emmanuelis Magni Imperatoris Porphyrogenitæ Comneni, & in diebus Magni Regis Jeroſolymorum Domini Ammorii, & ſanctiſſimi Epiſcopi S. Bethleem Domini Raulineti A. 677. Indict. 2.

Supradicti anni 677. utpote etiam anni 676. & 624. qui in hujus Muſivi operis explicatione reperitur expreſſus, quænam ſupputatio ſit, multis per me factis diligentiis, reperire minimè potui. Animadverti tamen hujus inſcriptionis translationem ad prototypi ſenſum minimè factam eſſe, nam ex Græcis characteribus ΧΟΖ. litera Χ. ſi Scapulæ ſtandum ſit, numerum 600. ſignificat, ut interpretatus fuit Quareſmius; ſi verò Amerotium ſequamur, millenarium denotat, cum hac tamen diſtinctione, quòd ſi numerus magno charactere, ſcilicet Χ. exprimatur, tunc millenarium; ſi verò charactere, ut dicitur, *corſivo*, ſcilicet *χ*. numerum 600. indicat. Igitur in hac inſcriptione potiùs An. 1076. interpretarer, quàm 677.

In horum igitur characterum interpretatione valde dubito ſæpecitatum Quareſmium non ſolùm in illorum aberràſſe interpretatione, verùm etiam in tranſcriptione unum pro altero expreſſiſſe; quod fortaſſe accidit, aut quia characteres malè ſunt efformati, aut longâ temporis ſerie quodam velamine obducti, ſive in aliqua parte mutili, ſive in eminentiori loco poſiti, ita ut diſcerni minimè poſſint. Ex his igitur cauſis tranſcribens illos divinare coactus fuit. Hæc indicare duximus, quia Emanuel Porphyrogenitus Comnenus Imperii ſceptrũ aſſumpſit anno 1143. qui minimè cum ſupradicto anno 677. concordat. Diu quiſnam Ammorius Rex Hieroſolymorum

fuerit perquisivimus; at illum reperire A minimè potuimus; cogitavimus tamen fuisse Almericum Comitem Ascalonensem, qui in Regno Hierefolymitano Balduino III. anno 1163. successit, regnavitque per annos decem: inquisivimus etiam, quo tempore Bethlemitanam Ecclesiam præmemoratus Raulinetus rexerit, eundemque etiam haud reperivimus, cùm destituamur historia, licèt Fratres Sammarthani in B sua Gallia Christiana, in fine Episcoporum Autissiodorensium, Bethlemitanæ Ecclesiæ fundationem, cum Episcoporum catalogo ponant, quorum primus est Regnerius, qui vixit anno 1223. non tamen primus in Episcopatu, sed primus, quem ex historiis ipsi Auctores potuerint reperire. Modò eò se conferat, unde noster sermo discessit.

In dextero cornu, & Aquilonari C Ecclesiæ, depictum cernitur ingens Palatium, sive solium quibusdam columnis innixum: ibi porta, ubi Christus, & discipuli ejus cum Thoma, cui ostendens lateris vulnera dixit, ut sequitur.

IANVIS	CLAVSIS
IN	GI
FER DI	TV
	VM
	hVC

Sequitur Ascensio Domini: ubi D Virgo Maria, & Discipuli aspicientes in cœlum visuntur, & sequens legitur scriptura.

ASCENSIO
✠VIRI GALILEI QD STATIS
ASPICIENTE IN CELVM
HIC IHS Q ASVTS E SIC VE
NI EX QEADMODV VIDSTS
EVS

In cornu sinistro, & Meridionali Ecclesiæ sunt aliqua non contemnenda fragmenta. Et primò in fornice Meridiem versùs Magorum est Adoratio, Angelus eos ducens per aliam viam in regionem suam: item mulier versans vas aquæ super infantem; estque ibi tabula hac cum inscriptione.

ECCE VIRGO	
CONCIPIET	EIVS EMO
ET PARIET FI	ANVEL
LIVM ET VOCA	
BITVR NOMEN	

In hoc ipso cornu ex Orientali parte primò cernitur Samaritana mulier vas dimittens in puteum, & loquens cum Christo, sequenti cum inscriptione.

LOQVITVR CV SAMARITANA
IOA
ChI
M.

Supra effigies collapsa ferè sedentis ad pulpitum, cui innixus liber. Ad effigiem scriptum.

S. IOh. EVVANGELISTA

In libro.

IN PR
INCI
PIO c.

In sedentis gremio etiam quasi intextum videtur.

IN PP. CIP
IO ER VE

Infra Christi transfiguratio coram Moyse, & Elia, Petro, Jacobo, & Joanne depicta est, cum solenni ingressu Domini in Jerusalem, ac ramis palmarum, cum sequentibus literis.

TRANS FIGV RATIO DNI
HE IHS CHS
LIAS MOI
SE
S

RAMIS PALMARVM
IHS XPS

In opposita Occidentali parte, Christi in horto captura delineata est, hæcque duo dumtaxat leguntur verba: PETRVS, & IVDÆORVM: supra hinc inde alii duo Euangelistæ.

In hujus partis angulo sequens est scriptum, pictorem fortè, vel auctorem operis indicans.

* NHCΘHTI
*KΘTON : Δ8
AON * COΥ
ZAN III.
*M
* KE TΩN ΔOΥΛΩN

* Videntur nomina propria.

Memento, Domine, servorum tuorum an. III.

Hæc quæ de tam inclyta Ecclesia diversis ex Auctoribus excerpere potuimus, breviter in unum collegimus, tibique curioso Lectori exposuimus.

CAPVT XXV.

De Templo Ascensionis in Monte Oliveto, sive Olivarum.

Narravimus supra B. Helenæ suasionibus nostrum Imperatorem, præter Dominici Sepulcri templum, duo alia maxima, sumptuosaque in Palæstina excitâsse ædificia, quorum unum jam descripsimus, nempe Bethleemiticum, ubi Mundi Auctor in lucem prodiit. Modò superest, ut de altero, ubi Mundum reliquit, videlicet in Monte Oliveto erecto, aliqua perstringamus. Templum hoc inter sacra Palæstinæ loca inclytus, venerandusque est, cùm ex hoc loco idem nostræ salutis Auctor Jesus Christus in cœlum, videntibus Discipulis, ascenderit, perenneque suæ Ascensionis testimonium reliquerit; impressa nempe sacrorum pedum vestigia, quæ neque ullâ temporis, aut hominum injuriâ deleri, neque etiam ornatus gratiâ tegi unquam potuêre; nam quidquid eis superimponebatur, arcanâ, & mirabili quadam vi longiùs excutiebatur: præterea pars ea tecti, quæ rectâ lineâ sacris vestigiis, pavimento inhærentibus, opposita, sive perpendicularis est, ex qua scilicet Christus Dominus cœlum petiit, neutiquam fornice obduci potuit, adeò ut inane, & apertum id spatii relictum fuerit. Qua de re Cyrillus Episcopus Hierosolymitanus, qui obiit anno 386. in Cathech. 14. *Stat*, inquit, *ad hodiernum usque diem Mons Olivarum, qui ascendentem in nube oculis Fidelium modò commonstrat, & portam, quâ ascendit in cœlum, indicat.* Idem testatur Severus Sulpicius, seu ut alii vocant Sulpicius Severus, qui in principio V. sæculi floruit; is in Sacræ Historiæ lib. 2. sic de sancto isto loco fatur: *Basilicam in loco Dominicæ Passionis, & Resurrectionis, & Ascensionis constituit*, (nempe Constantinus) *Illud mirum, quòd locus ille, in quo postremum institerant divina vestigia, cùm in cœlum Dominus nube sublatus est, continuari pavimento, cum reliqua stratorum parte, non potuit. Siquidem quæcumque applicabantur, insolens humana suscipere terra respueret, excussis in ora apponentium sæpe marmoribus. Quin etiam calcati Deo pulveris adeò per-*

perenne documentum est, ut vestigia impressa cernantur. Et cùm quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat: & eadem adhuc sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit. Et Paulinus ejusdem Sulpicii synchronus, in Epist. 11. ad eundem Severum in unum conveniunt, idemque affirmant, scilicet: *Mirum verò inter hæc, quòd in Basilica Ascensionis locus ille tantùm, de quo in nube susceptus ascendit, captivam in sua carne ducens captivitatem nostram, ita sacratus divinis vestigiis dicitur, ut nunquam tegi marmore, aut paviri receperit, semper excussis, solo respuente, quæ manus, adornandi studio, tentavit apponere. Itaque in toto Basilicæ spatio solus in sui cespitis specie virens permanet, & impressam divinorum pedum venerationem calcati Deo pulveris perspicua simul, & attigua venerantibus arena conservat, ut verè dici possit: Adoravimus, ubi steterunt pedes ejus.* His accedit Adamannus, sive Adamnanus apud Bedam lib. 5. Histor. cap. 18. Adamannus refert suam decerpsisse narrationem ex S. Arculpho, quem illum fuisse reor, quem Sammarthani in eorum Gallia Christiana Episcopum Metensem, & antequam Ecclesię infulas susciperet, Austrasiæ Ducem fuisse, vixisseque anno 630. scribunt.

Hæc de præsenti miraculo, modò de illius Ecclesiæ fundatione breviter aliqua attingere ducimus. Laudatus Eusebius in præcitata vita Constantini lib. 3. cap. 43. sic ait: *Præterea Imperatoris quidem Mater in memoriam Ascensionis Christi omnium Servatoris, in Monte Olivarum sublimia extruxit ædificia, in ipso montis vertice sacram erigens ædem cum templo. Hìc porrò Servatorem omnium Christum, arcanis mysteriis Discipulos suos in ipsa spelunca initiasse, verax testatur historia. Imperator verò hoc etiam in loco, variis ornamentis, ac donariis summum omnium Regem veneratus est.* Præterea Quaresmius in sua Elucidatione Terrę Sanctæ lib. 4. cap. 9. Peregrinat. 9. hodiernum Templum illud antiquum minimè esse, ab Helena erectum, arbitratur, cùm à Persis dirutum fuerit; sed istud à Modesto Hierosolymorum Episcopo à fundamentis ædificatum, quod totum concameratum est. Idem ulteriùs Quaresmius varias scriptorum traditiones examinat, quorum alii in pulvere, alii verò in lapide sua Christum Dominum reliquisse vestigia scripsère; quæritque, an hoc ipsum perpetuum miraculum fuerit, necne? Quare ego ab hac declinare quæstione consultissimum reor, tum quia brevitati addictus sum, tum quia ipse Quaresmius pluribus est prosecutus. Quapropter hæc de Olivetano templo dicta sufficiant.

CAPVT XXVI.

De Ecclesia in Valle Mambre in Palæstina Provincia.

TRIGINTA ferè milliaria ab Hierosolymis, Vallis admodum fertilis, & amœna, quæ Mambre vocitatur, distat; sic à quodam hujus nominis Viro denominata, ut aliqui arbitrantur. Dicitur etiam Vallis Hebron, fortasse per antonomasiam, quia inter cæteras valles, quæ sunt circa Hebron, primas tenet, omnesque antecellit. Fuit etiam dicta juxta Quercum,

cum, quia frequentibus, & densis erat A consita quercubus. Hìc præclarissimi Patriarchæ Abraham, Isaac, & Jacob suis cum Uxoribus, aliisque Viris habitârunt; quam ob istorum Patriarcharum egregios, atque sanctissimos mores inclytam, illustrioremque etiam reddere studuit noster Constantinus, magnæ amplitudinis æde ibi constructa, locoque priùs ab omni prophanæ superstitionis, & idololatriæ labe purgato. Porrò sæpecitatus Eusebius in ejusdem Constantini vita lib. 3. cap. 53. hujus Basilicæ ædificationem sic tradit: *Locus ille qui ad Quercum Mambre vocitatur, in quo Abrahamum habitâsse comperimus, fertur à superstitiosis quibusdam hominibus omni modo contaminari. Nam & simulacra omni digna exitio juxta illam arborem erecta esse, & aram proximè exstructam, & impura sacrificia assiduè illic peragi, C ad nos relatum est. Quod quoniam & alienum à temporibus nostris, & ipsius loci sanctimoniâ indignum videtur, sciat gravitas vestra mandatum à nobis esse per literas Acacio viro perfectissimo, comiti, & amico nostro, ut sine ulla dilatione, & simulacra omnia, quæ memorato in loco reperta fuerint, igni tradantur, & ara funditus evertatur: utpote omnes, qui post jussionem nostram impium aliquid admittere in eo loco ausi fuerint, debito supplicio afficiantur. D Quem quidem locum puro Basilicę ędificio exornari præcepimus, ut idoneus sanctis Viris consessus efficiatur.* De eodem hoc templo Nicephorus disserit lib. 8. cap. 30. & Quaresmius in Elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 6. cap. 3. quare calamum sisto.

CAPUT XXVII.

De Ecclesia Sanctæ Sophiæ Constantinopoleos.

QUANTA piissimi, ac religiosissimi Imperatoris Constantini Magni cura fuerit in religione Christiana sacris, ac munificentissimis ædificiis illustranda, satis, B superque hactenus demonstratum esse crediderim, Ecclesiarum tam in Occidente, quàm in Palæstina constructarum enarratione, quæ validissima, luculentaque Augustæ pietatis testimonia esse possunt. At si ad ea, quæ infra dicturi sumus, animum convertamus, nihil, aut parùm in sacris ædificiis ipse Imperator allaboravit, cùm alia numero, magnificentiâ, ornatu, atque divitiis illustriora in Regia Orientis Urbe, quam Imperii sui constituit Sedem, ædificaverit.

Ab Augustissimo propterea S. Sophiæ templo, tam per Orientem, quàm per Occidentem celeberrimo, initium sumimus. In ejus autem descriptione plurimum temporis, & laboris insumere deberemus, nisi nos longè præcessisset eruditissimus Du Cange in sua Constantinopoli Christiana lib. 3. pag. 5. ubi fusè Basilicam hanc, illiusque describit partes, & ichnographiam, necnon interiorem, exterioremque prospectum exhibet. Quamobrem ea, quæ ex hujusmodi celebri delibavimus viro, accipe.

Tam in Oriente, quàm in Occidente inclytum, augustissimumque templum hoc à nostro Imperatore S. Sophiæ, scilicet Divinæ Sapientiæ, dicatum, ac Patriarchali honore donatum fuit;

fuit; ut sicut Constantinopolitana Urbs cæteras in Oriente splendore, dignitate, ac nobilitate antecellebat, ita cæteris Ecclesiis in eisdem præemineret partibus, primariumque totius Orientis honorem, ac præcipuam haberet Sedem; talemque Successores Imperatores eam denominavêre. Nam Zeno in l. 16. Cod. de Sacrosanct. Eccl. eam *Matrem suæ pietatis* appellat; & in l. 17. eodem tit. Acacium Patriarcham C. P. *Patrem suæ pietatis* vocat. Itidem Justinianus in Novella 3. in Præfat. *sui Imperii Matrem* compellat. τὴν τῆς ἡμετέρας βασιλείας μητέρα.

Magnus ergo noster Imperator Constantinus, exædificato, & mœnibus longè ampliato Byzantio, veterique Urbis appellatione deleta, illam sui nominis, uti Fundatoris, attribuit Constantinopolis, scilicet Constantini Civitatis. At postquam Christianam amplexus fuit Religionem, quod anno Imperii sui vigesimo accidit; Omnipotenti Deo, summoque omnium donorum Datori, cui totum se commendârat, templum extruxit, illudque τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, seu Divinæ Sapientiæ, ut nuper exposuimus, dicavit, nempe Christo Filio Dei (ut ait Rupertus lib. 10. de Divin. offic. cap. 15.) *Filium dicimus veram, & incommutabilem Sapientiam, per quam universam condidit creaturam.* Successu verò temporis, omissâ voce ἁγίας, vocabulo Σοφίας hoc inclytum templum appellatum fuit, ut narrat Procopius: *Ædem illam, inquit, appellant Byzantii Sophiam, vocabulum Supremo Numini convenientissimum nacti.* De hujus ædis Conditore concors est Scriptorum sententia; nam Theophanes, Cedrenus, Glycas, Paulus Diaconus lib. 11. Callistus lib. 7. cap. 49. & quotquot ferè Constantini res attigêre, Magnum Constantinum illius Conditorem agnoscunt. Codinus verò narrat, nostrum Augustum non de novo istam magnam excitâsse Ecclesiam, sed eam inanibus Paganorum priùs Idolis dicatam, ab omni prophanitate purgatam, ad Ecclesiæ Christianæ usum immutâsse. At disertis verbis tradit Cedrenus, à fundamentis Sophianam ædificâsse ædem, illiusque condendæ Euphratæ cuidam curam demandâsse. Hujus ædis forma dromica fuit, id est quadrata, sed oblongior, ita enim δρομικὸν vocem plerique Scriptores accipiendam censent, etsi Allatius repugnet; unde rectè Theodosius Zygomalas apud Crusium pag. 201. δρομικὸν, quod est δίκην νάρθηκος, & ναὸν δρομικὸν νάρθηκα dixit appellari, ejusmodi autem est Narthecis, seu ferulæ figura. Denique δρομικὸν dictum videtur à stadiis cursoriis, quæ in majorem longitudinem, quàm latitudinem porriguntur. Magnæ igitur Ecclesiæ Constantinianæ formam dromicam fuisse testatur Codinus in descriptione S. Sophiæ.

Hujus inclyti templi dedicatio solenni pompâ facta describitur in Chronico Alexandrino in Olympiade 285. scilicet anno Domini 360. ubi sic.

CCLXXXV. OLYMPIAS. XXIII. Ind. III. Constantio Augusto XII. & Juliano Cæsare III. Coss.

Hoc anno mense Peritio, (scilicet Martio) *die XV. magna Ecclesia Constantinopoleos dedicata est.* Et paulò post: *In eadem Synodo Episcoporum non post multos dies ab inauguratione Eudoxii Episcopi Constantinopoleos, Encænia magnæ Ecclesiæ ejusdem Urbis cele-*

celebrata sunt, anno trigesimo quarto, plus minus, ex quo fundamenta Constantinus Victor Augustus jecerat. Acta sunt autem illius Encænia his Consulibus ex a d. XVI. Kalend. Martias, qui dies est mensis Peritii XIV. Ad ea Encænia Imperator Constantius Augustus munera multa, cimelia aurea, & argentea ingentia, gemmisque, & auro intextas, pro altari mappas contulit. Præterea pro Ecclesiæ januis varia aurea vela: & pro exterioribus vestibulis alia rursum vela auro contexta, & variegata. Multa enim beneficia magnificè largitus est, cùm in universum Clerum, tum in religiosarum Virginum, & Viduarum collegia, & in Xenodochia. In prædictorum verò, tum pauperum, tum orphanorum, ac captivorum, seu in carceribus detentorum alimenta, diarium majus concessit, quàm pater ejus Constantinus erat elargitus.

Quare si præfati anni 34. perpendantur, qui ab hujus ædificii fundationis die elapsi fuerunt, illique à dictis annis 360. demantur, resultant anni 326. quo tempore hujusmodi templi fundamenta fuere jacta. Hanc eandem Ecclesiam anno 404. in eodem Chronico conflagrâsse narratur.

Verùm cùm Constantiniana ædes nimis angusta, nec satis capax esset, vel quòd ex Terræmotibus corruisset, Constantius Constantini filius, ad hodiernam perduxit amplitudinem.

Ejusdem etiam magnificentissimi, & celeberrimi templi structuram diffusè narrat quidam Anonymus, Græcusque Scriptor, quem nuper in Latinum idioma vertit Cl. Vir Combefis, ac in suo manipulo Originum rerum Constantinopolitarum inseruit. Addere etiam placet nuperrimum Scriptorem Thomam Smith, qui in sua brevi notitia Constantinopoleos Musiva opera, adhuc extantia, sic refert: *Laquearium concamerationes olim ornârunt curiosæ figuræ, opere Musivo, quod è concinno tessellarum, calculorumque ordine componitur, factæ hodie deformatæ, Turcis ex innato imaginum odio, quo in ipsas debacchari solent, illarum oculos eruentibus, vultumque deturpantibus; è reliquiis autem, cùm tota litura non inducatur, operis artificium, & pulchritudinem contemplari licet, deque historiis sacris, quas exhibent, cuipiam paulò accuratiori obtutu in ipsas intuenti veram facere conjecturam difficile non erit.* Pluries apud varios Magnates eorundem Musivorum operum habere exemplaria tentavimus, sed incassū nostra ivit instantia. Si aliquando ad nostras pervenerint manus, ea publici juris facere nō deerimus.

CAPUT XXVIII.

De Ecclesia S. Irenes Constantinopolis.

SANCTÆ Irenes templum à Constantino Magno extructum fuisse complures asserunt Scriptores, quos laudatus Du Cange sic refert, nempe: Socrates lib. 1. cap. 16. *In ipsa Urbe duas Ecclesias ędificavit, quarum unam Irenem, alteram SS. Apostolorum appellavit.* VVillelmus Malmesburiensis lib. 4. *Fecit in ea duas Ecclesias, quarum una Hirenis, altera dicitur Apostolorum.* Ita Theophanes pag. 18. Cedrenus pag. 284. Pachymeres lib. 7. cap. 15. Codinus pag. 38. τὴν ἁγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιὰν vocant. Addunt Origines C. P. ineditæ τὸ Πατριαρχεῖον. Sic autem appellata, ut à *nova*, eâ scilicet æde S.Ire-

S. Irenes, quam postmodum Marcianus excitavit, distingueretur. Author vitæ S. Pauli Patr. C. P. apud Photium. Menæa item ad XXII. Jan. in SS. Clemente, & Agathangelo. Ex quibus rectè colligit Gyllius Ecclesiam illam esse, quam *antiquam* vocat Urbis descriptio, & quam unà cum Sophiana, in secunda regione statuit, proxima, fuit ædi Sophianæ. Socrates de eodem Paulo Patr. C. P. lib. 2. cap. 6. sic scribit: *Et in Ecclesia quidem, quæ dicitur Irenes, & contigua est ei, quæ nunc magna, & Sophiæ vocatur Ecclesia, Paulus Episcopus ordinatur.* Eadem penè habet Nicephorus lib. 9. cap. 4. Justinianus Nov. 3. cap. 3. *Erat verò venerabilis ædes S. Irenes sanctissimæ magnæ Ecclesiæ adjuncta.* Ubi addit idem Augustus tres sacras ædes, Deiparæ scilicet, S. Theodori, & S. Irenes eidem Magnæ Ecclesiæ unitas fuisse, neque proprium habuisse Clerum, qui in iis sacra ministeria perageret, sed ea peregisse ejusdem Magnæ Ecclesiæ Clericos, περινοσοῦντας κατά τινα περίοδον καὶ κύκλον, *circumeuntes per quemdam ambitum, & circuitum.* Unde cùm Sophianæ ædis appendix fuerit, intra ejusdem septa ædificata dicitur à Socrate lib. 2. c. 12. ubi de Magna Ecclesia: *Adjuncta est autem Ecclesiæ, quæ Irenes nomen habet, quam Imperatoris Pater* (Constantinus Magnus) *cùm antea esset angusta, tum magnitudine, tum pulchritudine, auxit. Jam verò ambæ uno septo cernuntur inclusæ, & uno nomine appellantur.*

Quod verò de ampliore facta æde Irenes à Constantino tradit hoc loco Socrates, habet etiam Author vitæ S. Pauli Patr. C. P. quo loco ait ejusdem Sancti reliquias in hanc ædem illatas: *Et per mediam Urbem corpus ferentes, in Ecclesia S. Irenes, quam antiquam vocant, & Constantinus Imperator, ex parva ad ampliorem latitudinem, & magnitudinem excitavit, cui & Paulus aliquamdiu præfuerat, collocârunt.* Conflagravit ædes illa Irenes in seditione Victoriatorum unà cum Sophiana, & aliis Justiniano Magno imperante anno 5. Theophanes pag. 154. *Incendio absumpta est magna pars Urbis, & magna Ecclesia, & S. Irene.* Et Chronicon Alexandrinum pagin. 779. ubi de eadem seditione ait: *Et flagravit balneum Alexandri, & pars hospitii Eubuli, & sancta Irene, quæ erat condita sub Illo Isauro contra Imperatorem Zenonem Tyranni.* Sed in his verbis mendum manifestum patet, neque enim ædes S. Irenes ab Illo Tyranno condita: restituendum igitur, καὶ ἡ βασιλικὴ ἥτις ἦν, &c. *& Basilica quæ erat, &c.* ut intellexerit Basilicam Illi nuncupatam, quæ hoc perinde incendio absumpta est. Sed hanc Irenes ædem postmodum de novo instauravit Justinianus, & amplissimam construxit, vix ut Byzantii, exceptâ Sophianâ, ulla fuerit alia, cui de magnitudine concederet, ut habet Procopius. Denique concussa ipsa ædes eo terræmotu, qui accidit Leone Isauro regnante. S. Nicephorus in Breviario: *Et divinum templum, quod S. Irenes nomine appellant, et proximè magnam Ecclesiam situm est, concussit.* Hodie intra septum Regium includi, parvamque Sophiam vocari Auctor est Gyllius lib. 11. cap. 11.

CA-

CAPVT XXIX.

De Ecclesia S. Dynameos, scilicet S. Virtutis.

INTER alia novæ Romæ à nostro Cæsare constructa ædificia, tria præcipua, ac splendidissima fuère, ut his verbis narrat Nicephorus lib. 7. cap. 49. *Tria maxima templa Constantinopoli excitavit, scilicet* ἁγίας Σοφίας, ἁγίας Εἰρήνης, *et* ἁγίας Δυνάμεως, nempe, *sanctæ Sapientiæ, sanctæ Pacis, et sanctæ Virtutis.* Per has tres virtutes nihil aliud innuere voluisse autumo, quàm Christum Dominum, qui est vera Sapientia, Pax, & Virtus nostra. De primo, & secundo templo aliqua nuper disseruimus, reliquum est tertium, de quo tamen nulla alia extat memoria, nisi quòd dromicæ esset figuræ, videlicet quadrati in longum producti, ut jam exposuimus, superiorique S. Sophiæ Ecclesiæ persimile. Hujus autem ἁγίας Δυνάμεως, seu S. Virtutis dies festus celebratur die 16. Maii, ut in Græcorum legitur Menæis.

CAPVT XXX.

De Ecclesia Apostolorum Constantinopolis

POST celeberrimum illud, & undequaque mirandum S. Sophiæ templum, aliud non longè minoris elegantiæ, ac pulchritudinis, in eadem Regia Urbe, religiosissimus Imperator in omnium Apostolorum honorem excitavit, in quo omnes Christiani tumularentur Imperatores. Totum hoc Eusebius de vita Constan-A tini lib. 4. cap. 58. 59. & 60. fusè describit: *Post hæc* (nempe post pacem cum Persis initam) *in memoriam Apostolorum Martyrium ędificare cœpit in Urbe sibi cognomine. Cùmque templum omne in immensam altitudinem extulisset, vario lapidum genere splendidum reddidit, à solo ad cameram usque marmoreis crustis illud operiens. Porrò cameram lacunaribus minutissimi operis* B *obducens, totam auro imbracteavit. Et supra quidem, æs tegularum loco, impositum, universo ædificio munimentum adversùs imbres præbebat. Quod itidem auro plurimo superfusum resplendebat, adeo ut procul spectantium oculos fulgore perstringeret, solis radiis æris objectu repercussis. Totum verò solarium reticulatis quibusdam anaglyphicis ex ære, & auro fabrefactis erat circumdatum.*

Ac templum quidem ipsum, maximo C *Imperatoris studio, hunc in modum exornabatur. Circa ipsum templum ingens erat area, libero, ac patente desuper cœlo. Cujus ad quatuor latera porticus erant sibi invicem conjunctę, quę aream in medio sitam unà cum ipso templo circumcingebant. Præterea Basilicæ, lavacra, diversoria, & alia plurima habitacula ad usum eorum, qui locum custodiebant, porticibus applicita, earum longitudinem æquabant.*

Hæc omnia dedicavit Imperator, eo D *consilio, ut Apostolorum Servatoris nostri memoriā posteris in perpetuum commendaret. Sed & aliud quidpiam in mente habens, ædem illam construxit: quod initio quidem obscurum, tandem verò omnibus sub finem innotuit. Quippe ipse hunc sibi locum post mortem designaverat; incredibili fidei alacritate prospiciens, ut corpus suum communem cum Apostòlis appellationem post obitum*

tum sortiretur: quò scilicet præcationum, quæ in honorem Apostolorum ibi celebrandæ erant, etiam mortuus particeps fieret. Cùm igitur duodecim illic capsas, quasi sacras quasdam columnas, in honorem, ac memoriam Apostolici Collegii erexisset, suam ipsius arcam in medio constituit, quæ senas utrinque Apostolorum capsas dispositas habebat. Atque id in eo loco, ubi corpus ipsius post mortem decenter deponendum esset, solertissimè providit. His ille diu antea sagaci mente dispositis, ædem Apostolis consecravit, pro certo sibi persuadens, horum memoriam non parùm utilitatis animæ suæ esse allaturam.

Hìc dubitandi ansam præbet Alexandrinum Chronicon in Olympiade 279. ibi enim sic nostri gloriosissimi Imperatoris obitus describitur: *Ter beatus Constantinus decessit mensis Maii XXII. ex a. d. XI. Kal. Junias ipso Sanctæ Pentecostes die: cujus quidem Constantini pii corpus in Palatio Constantinopoleos insepultum jacuit, & servatum est, quoad filii de morte ipsius certiores fierent.*

Constantius, cùm in Oriente versaretur in Mesopotamia bello Persico adhuc urgente, confestim venit Constantinopolim, quò cùm pervenisset, patrem Constantinum inclytum tanto comitatu, & eâ regii processus pompâ extulit, ut id nemo pro dignitate possit assequi, præsente Prætorianâ militiâ, velut eo superstite armis suis instructâ, ac universâ Civitate, quam Romæ nomine donatam, illustribus ornamentis decoraverat; & concessarum annonarum demenso ditaverat, omnibus tanto luctu funus prosecutis, ut nullus ante illum extiterit Imperator, qui vivus, mortuusque adeò cultus fuerit, & prædicatus: Humatus est autem in æde Sanctorum Apostolorum, Andreæ, Lucę Euangelistæ, & Timothei discipuli Sancti Pauli.

Ex relatis igitur apparet unum tantùm Apostolum, scilicet Andream ibi nominari, & nihilominus ædes Apostolorum appellatur. Istius dubii resolutio, ni fallor, est, quòd in hac scriptura Amanuensis error irrepserit, qui post vocem Andreæ omisit describere cifram &c. scilicet Apostolorum nomina, brevitati studendo. Hujus autem sacræ ædis dedicatio anno Christi 370. facta fuit, ut ex eodem elicitur Chronico.

Verùm haud diu Basilica hæc primævum retinuit statum. Nam cùm Justinianus Imperator eam funditus diruisset, magno cum molis, atque splendoris incremento restituit in Crucis formam extructam, cujus in medio ingentem elevavit testudinem, Sophianæ minimè imparem, eidemque similem, præterquam in fenestris, quia in ea nullæ omninò fuère, cætera perquam similia. Plura de hoc tam illustri templo, si cupias, adi sæpecitatum Du Cange in sua Constantinopoli Christiana lib. 4. num. 5. ac Gothofredum in suis Commentariis ad Cod. Theodosian. lib. 6. de sepulcr. violat.

CAPVT XXXI.

De Basilica S. Agathonici Constantinopolis.

In Dromica forma, ſcilicet in quadrato producto in S. Agathonici honorem à noſtro Ceſare Auguſto templum ædificatum fuiſſe Cedrenus, ac Nicephorus narrant. Deinde in auguſtiorem à Juſtiniano Imperatore excitatum ſcribit Procopius lib. 1. de ædif. cap. 5. Anonymus tamen in Manipulo Originum Rerum Conſtantinopolitanarum, primùm ab Anaſtaſio, deinde à Juſtiniano renovatum fuiſſe refert. Hoc in templo ſeptem Patriarchæ per annos quinquaginta, Epiſcopalia obivêre munera; necnon ibidem Orientis Imperatores mos fuit coronari. Poſtea verò ſub Tiberio Mauricii ſocero intra Palatium Magnum, cui adjacebat, incluſum fuit.

CAPVT XXXII.

De Ecclesia Deiparæ Ἀχειροποιήτου.

Deiparæ ſacratas ædes plures Conſtantinopoli fuiſſe, variis diverſorum Scriptorum auctoritatibus teſtatur laudatus Du Cange in dicta Conſtantinopoli Chriſtiana lib. 4. §. 2. Ea tantummodo deſcribemus, quæ à noſtro Imperatore conſtructa fuiſſe comperimus. Prima loco citato num. 5. ſe offert, quæ ſub denominatione Ἀχειροποιήτος erat, in qua Beatiſſimæ Virginis imago Ἀχειροποιήτος dicta, ſcilicet non manu facta, viſebatur, quam Græci ſic appellabant, eò quia ab ipſa B. Virgine ſuâ delineatã manu fuiſſe arbitrabantur; quæ à Gregorio in vita S. Baſilii Junioris num. 8. ita deſcribitur: *Orationis porrò causâ abire volo in Monaſterium non manufactæ* (imaginis) *quam nemo fabricatus eſt; ſed & ipſa Deipara præſens operi, manu ſuâ ſui figuram efformavit, in hunc uſque diem conſervatam, ad eamque proinde multa divinæ virtutis ſigna fiunt, illuc cum fide accedentibus.* Hanc conſtruxiſſe ædem, Codini auctoritate, Magnum Conſtantinum, aſſerit laudatus Du Cange.

CAPVT XXXIII.

De Templo Deiparæ in Ῥάβδον, *videlicet in* Virgam *Conſtantinopoli.*

Alterum eidem Deiparæ Virgini templum à ſæpelaudato Conſtantino in nova Roma ædificatum fuit, cui nomen Ῥάβδου inditum, eò quia in eo τοῦ Μωσέως ἡ Ῥάβδος, videlicet *Moyſis Virga* fuit repoſita, deinde in Palatium Auguſtus tranſtulit, ut à Codino narratur. Hanc ego Virgam eandemmet eſſe crediderim, quæ pluribus ab hinc ſeculis in Sacroſancta Lateranenſi aſſervatur Baſilica, huc ab aliquo Imperatore dono miſſa, aut quoquo alio modo translata. De ea fit mentio à Joanne Diacono in libro qui inſcribitur, *De ſupremo Sanctuario Baſilicæ Lateranenſis*, quem quingentis ab hinc, & ultra exaravit annis. Ibi enim inter reliquias ſub majori Altari conditas hæc eadem enumeratur Virga, notaturque in quibuſdam antiquis carminibus Muſivo opere expreſſis, quæ in marmorea extant tabula, olim in abſide, nunc verò extra abſidem ſita;

sita; carmen, quo Virga significatur, sic se habet.

Quæ silicem fregit, & aquas undare coegit.

At hæc uberiori calamo prosequutus est Rasponus lib. 1. cap. 10. Templum hoc prope Constantinopolitanæ Urbis muros attollebatur, quâ mare prospicitur, non procul à S. Æmiliani porta.

CAPUT XXXIV.

De Ecclesia Deiparæ in Sigmate Constantinopoli.

Tertium hoc templum in Deiparæ honorem à Magno Constantino constructum fuisse reperimus in Sigmate denominatum. Hoc autem progressu temporis varias vicissitudines expertum fuit. Nam, ut refert Codinus, Justinianus illud renovavit. Postea Basilii Macedonis tempore magno terræmotu collapsum, in splendidiorem, augustioremque formam Basilius ipse restituit. Cùmque eadem Regia Urbs crebris obnoxia sit terræmotibus, iterum templum hoc terræ fragore, Basilio Bulgaroctono imperante, corruit, ut scribunt Scylitzes, & Glycas. Tunc verò in propriis ruinis jacuisse pro certo habendum est, cùm de illius reædificatione nulla penitus reperiatur memoria.

CAPUT XXXV.

De Templo B. Mariæ, sive S. Theclæ Constantinopoli.

Quanta erga Deiparam Constantini religio, ac devotio fuerit, satis, superque testari possunt quatuor sacra ædificia ab eodem in illius honorem in hac celeberrima, inclytaq; Orientalis Imperii sede constructa. Horum tria jam supra descripsimus, superest quartum, quod τὰ κοντάρια dictum fuit, scilicet in Hastis. Cùm verò Deiparæ denominaretur, utpote ei sacrum, Justinus Curopalata vetus S. Mariæ, in S. Theclæ nomen convertit, ut habet Codinus, & Auctor Collectaneorum C.P. illud fortè, quod ab eodem Justino renovatum, scribit Zonaras καὶ τὸν τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης (ναὸν) ἀνεκαίνισε *& templum S. Protomartyris Theclæ renovavit.* Hæc ex Du Cange lib. 4. §. 7. num. 28.

CAPUT XXXVI.

De Ecclesia S. Michaelis extra Constantinopolim in Anaplo, seu Sosthenio, sive Hestiis nuncupata.

Huius Ecclesiæ fundationem satis luculenter Nicephorus lib. 7. cap. 50. his describit verbis: *Sed & in trajectu, & in loco eo, qui Sosthenium vocatur, Ecclesias duas Archangelo Michaeli extruxit: in quibus splendidè exornandis, ad Imperialem magnificentiam nihil omisit. Mihi verò molestum non fuerit Historiæ huic inserere, earũ structurarum causam, & unde loco ei Sosthenii nomen sit imposi-*

tum. Memoriæ namque proditum est, Argonautas Græcorum cùm ad eum quoq; locum pervenissent, prædari, atq; diripere regionem eam cœpisse: & ab Amyco, qui ibi rerum tum potiebatur, in fugam versos, palantes in quendam nemorosum, & incultum, propter densitatem arborum, locum profugisse; ibique eis latitantibus, virtutem cœlitus advenisse, viri specie, alas veluti aquilæ in humeris habentes, victoriamque adversùs Amycum oraculo denunciâsse. Illos porrò id sequutos cum illo conflixisse; victoriamque reportâsse, ipsum unà cum copiis suis concidisse. Atque ut gratiam visioni ei referrent, fanum eos, & statuam, eâ, quæ eis apparuerat, formâ in loco eo excitâsse, nomenque regioni Sosthenium indidisse, quòd scilicet robore ibi accepto salvi evasissent. Eam statuam laudatissimus Princeps Constantinus, cùm in eam oram necessariæ de causa divertens vidisset, familiaribus, comitibusque suis rem talem exposuit; regionemque eam cum stupore admiratus, ibi mansit. Somni porrò capiendi tempore assistens illi visio statuæ ejus similitudine: Ego, inquit, sic sum Michael Archidux Domini Sabaoth Virtutum, Christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios Tyrannos belligeranti fideli, & germano illius ministro, auxiliaria arma contuli. Itaque è somno excitatus, regionem eam pulcherrimè excoluit, & Ara Imperiali, magnificâque manu, & liberalitate in parte Orientali constructa, celeberrimum id templum civibus simul, & advenis reddidit. Maximè tamen sacram eam ædem apparationibus suis illustravit Archangelus. Postea horum locorum ab ea Urbe distantiam referens, ait: *Ora autem hæc ad dextram partem ex Ponto Constantinopolim naviganti, consistit, circiter stadia triginti quinque ab ea, maritimo itinere; septuaginta verò insuper pedibus fretum, quod in medio est circumeunti distans.* De hac ambarum ędium structura meminit etiam Procopius lib. 1. de Ædific. cap. 8. ubi sic: *Templa duo Michaeli Archangelo sacra, sibique adversa, hinc inde freto imminebant, quorum alterum erat in Anaplo ad lævam navigantium in Pontum Euxinum, alterum in opposito littore.* Ab hoc Sosthenii ethymo relato à Nicephoro dissentit Du Cange in sua Constantinop. Christ. lib. 4. §. 15. num. 32. ubi hujusce vocis apud antiquos Scriptores nullam omninò mentionem reperiri asseverat.

CAPUT XXXVII.

De Ecclesia S. Michaelis πρὸ ὄχθου, *scilicet in Promontorio extra Constantinopolim.*

CUM jam supra Ecclesiam S. Michaëlis in Anaplo descripserimus; ejus occasione, pręsentis πρὸ ὄχθου enarrare deberemus; at quia de ista nil aliud præter ejus, ex notis Langi in eundem Nicephorum loco citato, reperimus mentionem, ideo ad alias describendas tendimus.

CAPUT XXXVIII.

De Ecclesia S. Mocii.

INCLYTI hujus Constantinopolitani templi constructio, mirum quàm dubia reddatur à Scriptoribus, nam alii narrant templum hoc à nostro Imperatore fuisse constructum, alii verò asserunt, non quidem à fundamentis

mentis ædificatum fuisse, sed cùm inanium Deorum esset fanum, in quo Herculis, aliorumque ridiculorum numinum simulacra erant, illis disjectis, ab omni superstitionis sorde expurgâsse, ac S. Mocio, qui Byzantii Martyr occubuit, dedicâsse. De hoc celebri templo plura leguntur apud incertum Græcum Authorem, nuper Latinitate donatum à Cl. Viro Combefis, cujus Auctoris verba in Latinum sermonem versa sic sonant: *Sancti Mocii templum à Constantino Magno pridem exstructum est, cùm plures Græci illic habitarent, ac tum cùm ille templum exstruxit, Jovis ibi fanum extaret. Theodosio autem Magno Imperatore, pulsi Ecclesiis Ariani, cùm ad S. Mocii templum venissent, ac locus placuisset, porrectâ Imperatori supplicatione, ut ibi eis liberum esset habitare, Principis clementiâ rem obtinuêre. Statim ergo illud idem templum excitantes, divinum ipsum laudibus annos septem frequentârunt: annoque demum septimo, iisdem adhuc, ut fama est, sacris operantibus, corruens, Arianorum turbam plurimam inter ruinas oppressit. Justiniano autem Imperatore, idem rursus templum excitatur, hodieque perstat incolume. Marcellus Lector scribit anno demum Imperii Cononis Isauri secundo templum corruisse.* Plura etiam de hoc eodem refert Du Cange in sua Constantinopoli Christiana lib. 4. §. 6. numer. 65.

CAPUT XXXIX.

De Ecclesia S. Joannis Baptistæ.

SÆPE laudatus Du Cange, inexhaustæ lectionis Vir, cùm non solùm in impressis, verùm etiam in Mss. codicibus lectitandis per plurima lustra operam dedisse audiamus, ejusque eruditi labores testentur, in sua Constantinopoli Christiana sæpecitata lib. 4. §. 4. num. 9. cujusdam Ecclesiæ meminit à Constantino Magno excitatæ in honorem S. Joannis Baptistæ; ut in Originibus Constantinopolitanis ineditis ipse reperiit: hujus autem ædificii memoriæ nil aliud superest, nisi quòd muris terrestribus incumberet.

CAPVT XL.

De Templo S. Acacii ἐν Καρύα, in Carya olim dicto.

PECVLIAREM suam venerationem erga S. Acacium, qui Martyrium Byzantii sub Diocletiano immanissimo Christiani nominis hoste complevit, Constantinus Cæsar ostendit, dum in ejus honorem ædem Constantinopoli in Heptascalo ædificavit, ut supra allatus Codinus Author est. Plures quoque Græci Scriptores de hoc templo verba fecêre. Præcipuè verò id factum enarrat Macedonius Patriarcha Constantinopolitanus, à quo Constantini Cæsaris corpus è Basilica SS. Apostolorum, ruinam minante, translatum fuit. Historiam hanc, quæ scitu quidem digna videtur, Nicephorus lib. 9. cap. 42. sic exequitur:

Tem-

Templum in quo urna, & corpus Constantini situm erat, ruinam minabatur; atque ubi custodibus ejus, & Sacerdotibus ea de causa non minimus incessisset metus, Macedonius Imperatoris ossa in alium transferre locum volebat. Eâ re cognitâ multitudo tumultuari cœpit, nefas esse vociferans, Magnum Imperatorem ita transferre, quòd ea res nihil à sepulcri violatione differret. Cum quibus verbis etiam concordabant dogmatis Nicæni Professores, contumeliam Imperatoris translationem eam esse putantes. Ad id accessit, quòd de industria Macedonio adversarentur. Ille autem verbis hujusmodi contemptis, corpus in templum transfert, ubi etiam cadaver Acacii Martyris est sepultum. Quod cùm fieret, ingens est populi inter se dissidentis facta concursatio. Atque his factum laudantibus, illis autem reprehendentibus, primùm quidem injuriam arcentes se tuebantur: Deinde verò alteri in alteros conversi, eò vecordiæ processerunt, ut & eam ipsam ædem sacram, & proximum in circuitu locum sanguine, & cædibus compleverint. Imperator autem in Occidente adhuc degens, ubi quid de Paterno sepulcro actum esset intellexit, gravi id tulit animo. Et Macedonio, injuria ab eo affectum esse Patrem, qui illum præter voluntatem suam transferre ausus fuerit: ipsum quoque cædis tantæ multitudinis causam esse, denunciavit. Cur autem templum hoc in Carya denominaretur, scribit Socrates lib. 6. cap. 23. ubi: *Constantinopoli*, ait, *ædes est amplissima, quæ Carya cognominatur, propterea quòd in ejus atrio nux est arbor, in qua Acacius Mastyr olim suspensus Martyrium consummasse fertur. Quam ob causam parva etiam Basilica juxta illam arborem ædificata est.* Procopius verò lib. 1. de Ædif. Justiniani cap. 4. hujusce templi denominationem fuisse immutatam demonstrat, appellatumque S. Acacii, cùm idem jam deciduum Justinianus Imperator splendidè restauraverit.

CAPUT XLI.

De Ecclesia S. Æmiliani.

CUM Constantinus Magnus Ecclesiam S. Æmiliani perexiguum Oratorium esse videret, eique in proximo Ecclesiam Deiparæ ædificâsset, quæ in Rhabdon appellabatur, de qua nuper loquuti sumus, hanc quoque in ampliorem, longèque speciosiorem formam redegit, ut apud Codinum videre est. Ab hac æde, vicina ejus Urbis porta S. Æmiliani nomen accepit. Eadem verò Ecclesia plurium annorum lapsu debilitata, à Basilio Macedone restaurata fuit.

CAPUT XLII.

De Ecclesia in Agalmata, sive in Statuas.

PRÆTER allata, aliud quoque splendore ac magnificentiâ par cæteris templum à Constantino Magno excitatum fuisse accepimus ex Du Cange lib. 4. §. 8. n. 5. cujus notitiam sumpsit ex Originibus C. P. ineditis, ubi hæc habentur: Ἐκ τοῦ ἁγίου Μωκίου, καὶ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐδείωξε τὰ Ἀγάλματα (Constantinus M.) καὶ ὠνόμασε τὸν ναὸν οὕτως. τὴν δὲ τελείαν αὐτοῦ ἀνοικοδομὴν ἐποίησε Πουλχερία, καὶ Μαρκιανὸς χτι ρξέ χρόνους περισσεύσας ἱερὰ σκεύη, καὶ περάστια. *Ex S. Mocii, & S. Menæ templis transtulit* ἀγάλματα *statuas* (Constantinus M.) *& nominavit tem-*

templum sic. Perfectam verò ejus reædificationem fecerunt Pulcheria, & Marcianus post centum sexaginta quinque annos, apposueruntque vasa sacra, & suburbia.

CAPUT XLIII.

De Ecclesia S. Stephani prope Sigma.

SANCTI Stephani ædem prope Sigma, πλησίον τοῦ Σίγματος, excitavit Constantinus Magnus. Hanc postmodum Leo Philosophus ad minorem formam redegit, & materiam, columnas, marmora, & Musiva in Ecclesiam Omnium Sanctorum, à se ædificatam, transtulit. Ita Codinus pagin. 62. qui alio loco scribit, eundem Constantinum eò habitandi causâ hiberno tempore secedere solitum: καὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Στεφάνου ὅνπερ εἶχε χειμερινὸν κοιτῶνα, ἀνήγειρε. *Et Templum S. Stephani, in quo habebat cubiculum hibernum, excitavit.* Origines C. P. Mss. Τὸν δὲ ἅγιον Στέφανον τὸν ὄντα πλησίον τὸ σῖγμα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἀνήγειρεν. ὁ δὲ Λέων ὁ βασιλεὺς ἐποίησε μικρὰν, καὶ τὴν ὕλην πᾶσαν τῶν χρυσῶν ψηφίδων καὶ ποικίλων λίθων, καὶ τοὺς κίονας ἀπέθετο εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους διὰ τὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θαυματουργίαν, καὶ ἁγιότητα, τῆς πρώτης λέγω θεοφανοῦς τῆς ἁγίας, καὶ θαυματούργου βασιλίδος. ἐκεῖσε δὲ κεῖται ὁ ἅγιος Ισαάκιος. *Sanctum verò Stephanum, qui est prope Sigma, Magnus Constantinus excitavit. Leo autem Imperator in parvum redegit, & omnem materiam aurearum gemmarum, & variorum lapillorum, & columnas contulit ad Sanctos Apostolos, propter ejus uxoris miracula, & sanctitatem, primæ, inquam, sanctæ, & admirabilis Reginæ divinam speciem referentis. Illic autem requiescit Sanctus Isaacius.*

CAPUT XLIV.

De Templo S. Menæ Martyris.

INTER sacra ædificia à piissimo Imperatore Constantinopoli excitata, præsens meritò connumerandum venit; quod licèt à fundamentis constructum minimè fuerit, nihilominus cùm Idolorum esset fanum, ejectis simulacris, Deo vero, ac in S. Menæ honorem, noster Cæsar dicari voluit. De hoc eodem templo narrat Codinus, Jovi primùm sacrum fuisse, suâque adhuc ætate (floruit Codinus seculo XIV.) in marmoreis arcubus, qui duabus columnis ingentibus sustentabantur, Jovis, & Saturni statuas superfuisse. Hesychius verò Milesius, non Jovi, sed Neptuno sacrum fuisse scribit: Ποσειδῶνος τε τέμενος πρὸς τῇ θαλάσσῃ ἀνήγειρεν ἔνθα νῦν ὁ τοῦ μάρτυρος Μηνᾶ οἶκος διακεκόσμηκαι. *Et Neptuni Delubrum versùs mare excitavit, ubi nunc Martyris Menæ domus constructa est.* Quare Gyllius libro II. capite 24. *Ex hujus inconstantia, ait, nihil aliud assequi possum, nisi mihi verisimiliùs videtur Templum Menæ in his partibus Acropoleos, in quibus olim fuit Templum Neptuni, cùm ex Dionysio Byzantio antiquissimo Scriptore tradente, paulò supra promontorium Bosphorium fuisse Egressoriæ Minervæ aram, & Templum Neptuni, & sub Templo Neptuni intra muros fuisse studia, & gymnasia, &c.* Hæc summatim de hoc ædificio, plura apud laudatum Du Cange loco citato.

CA-

A

CAPUT XLV.

De Ecclesia S. Metrophanes.

PRIMUS qui Constantinopolitanam, Episcopalemque occupaverit Sedem S. Metrophanes Byzantii Episcopus, Probique Imperatoris nepos fuit. Hic dum Byzantii Episcopalem regeret cathedram, ut in Chronico Alexandrino habetur, noster Augustus C. P. Urbem ædificavit, Ecclesiamque hanc quoque construxit, ut Codinus pag. 62. scribit, quæ successivè à Justiniano Imperatore instaurata fuit. De ea nullam aliam reperimus memoriam, ideò ad sequentes calamum convertamus.

CAPUT XLVI.

De S. Procopii Templo.

PROCOPIANAM ædem τὴν χελώνων dictam, scilicet à regione, in qua eam noster Imperator construxit, ut narrat laudatus Codinus pag. 39. Hanc eandem ędem laudatus Du Cange censet esse illam, quam renovavit Zeno Isaurus Imperator.

CAPUT XLVII.

De Ecclesia S. Romani.

AB. Helena hanc Ecclesiam ædificatam fuisse scribit citatus Codinus pag. 49. collapsam reædificavit Basilius Macedo, ut narrat Porphyrogenitus in illius vita cap. 54. Si cupis scire, quisnam iste S. Romanus fuerit, adi laudatum Du Cange.

CAPUT XLVIII.

De Ecclesia S. Theodori.

ECCLESIAM hanc τῶ Κλαυδίῳ appellatam, ac à B. Helena constructam fuisse tradit sępelaudatus Codinus pag. 38. Nil aliud de ea præter memoriam superest.

B

CAPUT XLIX.

De Templo Sanctæ Euphemiæ in Hippodromo.

HUIUS Sanctæ templum ἁγίαν Εὐφημίαν τὴν ἐν Ἱπποδρόμῳ, scilicet in Hippodromo, sive juxta Hippodromum conditum, pretiosisque marmoribus exornatum fuit à Magno Con-

C

stantino, quod postmodum à Constantino Copronymo in Armamentarium, ac sterquilinium conversum fuit, projectis in mare S. Euphemiæ reliquiis. Plura si cupis Du Cange adi.

CAPUT L.

De Monasterio Gastria appellato.

D

SI Originibus Constantinopolitanis ineditis, ac à laudato Du Cange relatis fides sit adhibenda, Monasterium hoc ab Helena, nostri Imperatoris matre, constructum asseritur; nihilominus nonnulli alii Scriptores alios ipsius Monasterii constructores assignant, qui videri possunt apud laudatum Du Cange.

CA-

A

CAPUT LI.

De Homonœa, seu Concordiæ Oratorio.

PUTANT aliqui, ut refert sæpe citatus Du Cange, quòd noster Imperator in nova à se condita Urbe, eadam fermè publica ædificia construxerit, quæ Romæ habebantur, ædemque pariter Concordiæ excitavit; nam hac in Urbe Concordiæ ædes excitata fuerat, quam eodem Constantino imperante vetustate collapsam in meliorem formam S. P. Q. R. restituit, ut docet inscriptio apud Gruterum pag. 100. n. 6.

CAPUT LII.

De Ecclesia S. Crucis.

SUPRACITATUM Alexandrinum, sive Paschale Chronicon aliam nobis suggerit ædem à nostro Cæsare constructam. Sic enim in Olympiade 278. de hujusmodi templo fit mentio.

CCLXXVIII. OLYMPIAS. XXVIII. Ind. VI. Dalmatio, & Anicio Paulino Coss.

His Coss. facta est Dedicatio Ecclesiæ Sanctæ Crucis, quam Constantinus Magnus ædificaverat, temporibus Macarii Episcopi (Hierosolymitani) die XVII. mensis Septembris. Atque hinc deinceps initium accepit Festum Apparitionis Sanctæ Crucis.

CAPUT LIII.

De Monasterio S. Diomedis Constantinopoli.

SANCTI Diomedis Monasterium à Constantino Magno ædificatum narrat Codinus pag. 51. Exinde Basilius variis donariis, ac ingentibus B redditibus locupletavit, uti Porphyrogenitus in ejus vita cap. 52. & ex eo Scylitzes pag. 586. scribunt, eâ scilicet occasione, quam tradunt idem Porphyrogenitus cap. 7. Simeon Logotheta in Michaele num. 11. Leo Grammaticus, & Zonaras. Origines C.P. Mss. Τὸν ἅγιον Διομήδην ἔκτισεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος· ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἀνήγειρε τοῦτον, καὶ ἐκαλλώπισε, καὶ ἀπεχαρίσατο κτήματα. Διὰ τὸ τὴν ὀπτασίαν τῆς βασιλείας ἐκεῖσε ἰδεῖν αὐτόν. *Sanctum Diomedem condidit Magnus Constantinus, Basilius verò C Macedon hunc excitavit, & ornavit, & largitus est ei opes, propterea quòd ipse vidit illic Regni visionem.* Illius etiam meminit Theophanes anno 36. Justiniani. Huic ædi adjacuisse carcerê auctor est Nicetas in Alexio Man. F. Εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Διομήδους μόνην περί τινα ἐκεῖ που στενοτάτην οὖσαν εἱρκτὴν ἀκλεῶς ἀπάγεται. *In quemdam S. Diomedis carcerem solum illò, ubi angustissimus est inglorie abducitur.* Atque inde *Carcer Diomedis* appellatur in Historia exilii S. Martini Papæ, & D Martyris, ubi in Prætorio Præfecti, Urbis nempe, extitisse dicitur: *Conjecerunt eum in unum carcerem cum homicidis, & post unam quasi horam tulerunt eum, inde, & transposuerunt in eam, quæ dicitur Diomedis custodia, in Prætorio Præfecti.* Hypomnesticum de Anastasio Apocrisiario: *Cùm adhuc essent Byzantii in custodia Prætorii Præfecti, quæ appellatur Diomedis.*

CAPVT LIV.

De Ecclesia S. Salvatoris in Civitate Nicomediæ Provinciæ Bithyniæ Metropolis.

NICOMEDIA Bithyniæ Provinciæ Vrbium caput, quorumdam Romanorum Imperatorum Sedes, non mediocre splendoris sui incrementum accepit ex quodam eximiæ speciei, ac molis templo, quod inibi Constantinus ædificavit, ut tradit Eusebius de vita Constantini lib. 3. cap. 50. sequentibus verbis: *Urbem verò primariam Bithyniæ, pulcherrimæ, & magnificentissimæ Ecclesiæ monumento exornavit, erectis proprio sumptu in honorem Servatoris sui, eo etiam in loco tropæis victoriæ, quam de hostibus, & de adversariis Dei retulerat.* Nempe de Licinio, quem in eadem Vrbe obsessum, ad deditionem coëgit. Ipsumque hoc repetit idem Historicus in Orat. de Laudibus Constantini cap. 9. ubi sic: *Urbem totius Bithyniæ facilè principem amplissimâ, & pulcherrimâ exornans Basilicâ.*

CAPVT LV.

De Templo Antiochiæ condito.

ANNO Imperii sui 22. necnon reparatæ salutis 329. Magnus Constantinus Antiochiæ templum Domino, quod Aureum appellatum fuit, cœpit ædificare; ut in Eusebii Chronico habetur; item in Constantini vita lib. 3. cap. 50. post fundationis Ecclesiæ Nicomediensis narrationem, sic suam prosequitur historiam: *In reliquis etiam Provinciis, præcipuas, ac nobilissimas quasque Urbes Oratoriorum magnificentiâ illustravit: exempli gratiâ Urbem totius Orientis Metropolim, quæ ab Antiocho nomen traxit, in qua tanquam in vertice omnium ejus regionis Provinciarum singulare quoddam opus, seu amplitudinem, seu decorem spectes, Deo consecravit. Quippe universum templum longissimo extrinsecus ambitu circumscripsit. Interiùs verò Basilicam ipsam ad summam erexit altitudinem; figurâ quidem octaedri constructam, plurimis verò circumquaque cubiculis, & exhedris, & tam subterraneis locis, quàm solariis undique circumdatam. Quam quidem Basilicam auro plurimo, & ære, aliisque pretiosis speciebus copiosissimè exornavit.* De hoc eodem templo meminit Abul-Pharajius Arabs in sua Historia Dynastiarum pag. 85. sic scribens: *Struxit* (scilicet Constantinus) *etiam Antiochiæ templum octogonum nomine B. Virginis.*

CAPVT LVI.

De Templo in Constantina Civitate Numidiæ.

ALIVD quoque templum ab eodem Imperatore constructum fuisse in Constantina Civitate Numidiæ Provinciæ suggerit nobis Historiæ Ecclesiasticæ Parens eruditissimus Baronius ad annum 316. num. 61. & seqq. ubi Donatistarum in Catholicos rabiem referens, eorundem Donatistarum reditum, ac Basilicæ invasionem describit, quam quidem Basilicam in eadem Constantina Civitate adhuc Cathecumenus idem Constantinus ædificandam curaverat. Eâ autem Catholici privati, patientiâ Christianâ, jacturam ferentes, à turbis excitandis pe-

penitus abstinuerunt; petierunt tamen ab Imperatore aliquem sibi locum attribui, qui Fisco addictus esset, ut inibi novam Ecclesiam ædificare valerent. Quibus supplicibus literis acceptis, commendatâque Christifidelium modestiâ, ad Præfectum Numidiæ rescripsit, se domum propriorum bonorum cum omni jure suo Catholicæ Ecclesiæ donâsse, ubi sumptibus Fisci Basilicam erigi præceperat. En accipe ejusdem piissimi Imperatoris epistolam super hac eadem re à laudato Baronio relatam loco citato n.62. ubi sic.

Constantinus Victor Maximus, ac Triumphator semper Augustus Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Crescentio, Pontio, Victori, Babbutio Donato Episcopis.

Cùm summi Dei, qui hujus mundi Auctor, & Pater est, cujus beneficio vitam carpimus, cœlum suspicimus, humanâ etiam societate gaudemus, hanc voluntatem esse constet, ut omne humanum genus in commune consentiat, & quodam societatis affectu quasi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium est, hæreses, & schisma à Diabolo, qui caput est malitiæ, processisse; & ideò quidquid ab hæreticis geritur, ejus instinctu fieri, qui eorum sensus, mentes, cogitationesque possidet, nulla dubitatio est: nam cùm ejusmodi homines in sua potestate redegerit, iisdem usquequaque dominatur. Quid autem boni efficere insanus, perfidus, irreligiosus, profanus, Deo contrarius, Ecclesiæ sanctæ inimicus potest, qui à Deo sancto, vero, justo, summo, atque omnium Domino recedens, qui nos constituit, & in hac luce produxit, qui spiritum ad vitam, quam carpimus, dedit, & qui nos id, quod sumus, esse voluit, & omnia suâ voluntate perfecit, ad diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia semel possessus animus à malo, necesse est doctoris sui operibus instare, ea perficiat, quæ æquitati, & justitiæ contraria videantur: idcirco ii, qui à diabolo possessi sunt, ejus falsitati, & nequitiæ obsequuntur. Non autem mirandum est, à bonis improbos discedere: nam sic rectè proverbio signatum est; Pares cum paribus congregari. Qui malo impiæ mentis infecti sunt, necesse est à nostra societate dissideant: Homo siquidem malus (ut Scriptura loquitur) de malo thesauro profert mala; bonus verò ex bono profert bonum.

Sed quia (ut dictum est) hæretici, & schismatici, qui bonum relinquentes, & malum sectantes, ea perficiunt, quæ Deo *displiceant, diabolo, qui eorum pater est, adprobantur adhærere; rectissimè, & sapienter gravitas vestra facit, & secundùm sanctum fidei Dei præceptum ab eorum perversis contentionibus temperando, & iisdem remittendo, quod idem sibi indebitum, atque alienum usurpare contendunt: ne, sicuti est eorum perversitas maligna & perfida, ad seditiones usque prorumperent, & inter turbas, atque concentus sui similes incitarent, atque ita aliquid existeret, quod sedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propositum semper requirit diaboli opera perficere. Et ideo cùm à Sacerdotibus Dei per patientiam cum ipso suo patre superant. Sibi hi, qui cultores Dei summi gloriam, illi verò damnationem comparant, & condigna supplicia: ex hoc quippe majus Dei summi existat, istiusque judicium, quòd eos æquo animo tolerat, & patientiâ condemnat, his omnia, quæ ab ipsis processerunt, sustinendo: Deus siquidem se omnium vindicem promisit. Et ideò cùm vindicta Deo per-*

permittitur, acriùs de inimicis supplicium sumitur. Quod vos nunc famulos, & sacerdotes Dei libenter fecisse cognovi: & satis gratulatus sum, quòd de impiis, & sceleratis, sacrilegis, & prophanis, perfidis, & irreligiosis, & Deo ingratis, & Ecclesiæ inimicis, nullam vindictam poscitis, & ut idem quid potiùs ad veniam pertineat postulatis. Hoc est verè, ac penitus Deum nosse: hoc est præceptis insistere: hoc est fideliter credere: hoc est verè sentire: hoc est scire, quòd major vindicta in contrarios Ecclesiæ provocetur, cùm iisdē in seculo parcitur.

Acceptâ igitur epistolâ sapientiæ, & gravitatis vestræ, comperi hæreticos, sive schismaticos, eam Basilicam Ecclesiæ Catholicæ, quam in Constantina Civitate jusseram fabricari solitâ improbitate invadendam putasse, & frequenter tam à nobis, quàm à Judicibus ex nostra jussione cōmonitos, & reddere quod suum non erat noluisse: vos autem imitatores patientiæ Dei summi, eorum malitiæ placidâ mente, ea quæ vestra sunt relinquentes, & potiùs locum vobis invicem alium, Fiscalem scilicet, poscere. Quam petitionem, more instituti mei, libenter amplexus sum: & statim ad Rationalem competentes dedi, ut domum bonorum nostrorum transgredi faciat cum omni jure suo ad dominium Ecclesiæ Catholicæ, quam promptâ liberalitate donavi, ac vobis tradi protinus jussi: in quo tamen loco sumptu Fiscali Basilicam erigi præcepi. Ad Consularem quoque scribi mandavi Numidiæ, ut ipse in ejusdem Ecclesiæ fabricatione in omnibus sanctimoniam vestram juvaret. Lectores autem Ecclesiæ Catholicæ, & Hypodiacones, reliquos quoque instinctu memoratorum quibusdam pro mortuis ad munera, vel ad Decurionatum vocati sunt, juxta statutum legis meæ, ad nullum munus statui evocandos: sed & eos, qui ducti sunt hæreticorum instinctu, jussimus protinus molestis perfunctionibus absolvi. De cætero etiam legē meam super Ecclesiasticos Catholicos datam custodiri mandavi: quæ omnia, ut vestræ patientiæ palam fierent, harum literarum testificatione præscripta sunt. Et utinam quidem hæretici, vel schismatici aliquando suæ saluti providerent, & detersis eorum tenebris, ad visionem veræ lucis oculos aperirent, & à diabolo secederent, & ad Deum, qui unus, & verus, qui omnium judex est, vel serò confugerent. Sed quia constat eos in sua malitia manere, & in suis facinoribus mori velle, sufficit iisdem commonitio nostra, & præcedens assidua cohortatio; si enim jussionibus nostris obtemperare voluissent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, fratres, sequamur, quæ nostra sunt, mandatis instemus, custodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam nostram ab erroribus vindicantes, faventes Dei misericordiâ per rectum limitem dirigamus.

CAPUT LVII.
De Ecclesia Heliopoli.

Divino cultui, bonisque moribus asserendis apprimè salutare consilium fuit Imperatoris nostri, Basilicam in Civitate Heliopoli in Phrygia construendi. Consilii hujusmodi causa, Basilicæque constructio refertur ab Eusebio de vita Constantini lib. 3. cap. 58. ubi hæc: *Inter præclara Imperatoris facinora fuit illud, quod in Urbe Phœnices Heliopoli ab eo gestum narratur. Gentiles quidem, qui obscænam libidinem Deæ Veneris vocabulo*

bulo afficiebant, uxoribus, ac filiabus suis ſtuprum impunè admittendi licentiam concedebant. Poſtea nova lex ab Imperatore directa fuit modeſtiæ plena, qua cavebatur, ne quidpiam eorum, quæ priùs in more poſita erant, in poſterum præſumeretur. Atque iterum ſcriptas inſtitutiones illis miſit, utpote ob hanc præcipuè cauſam à Deo deſtinatus, ut omnes mortales temperantiæ præceptis imbueret. Quocirca nec ad hos per ſcripta concionari dedignatus eſt, eos exhortans, ut ad veram Dei cognitionem devenirent: ſtatimque ſua dicta, factis confirmavit; cùm eo etiam in loco ingentem Chriſtiani cultûs Baſilicam conſtruxiſſet; & quod à priſca hominum memoria nullibi auditum fuerat, tunc primùm opere ipſo completum eſt, & Urbs ſuperſtitioſo cultui addicta, Eccleſiam Dei, & Preſbyteros, & Diaconos habere meruit, & Epiſcopus ſummo omnium Deo conſecratus, ejus Civitatis hominibus præfuit. Ad hæc Imperator providâ mente proſpiciens, ut quamplurimi ad Chriſti fidem accederent, plurima ibidem ad pauperes ſublevandos largitus eſt. Hac etiam ratione ad ſalutarem doctrinam homines alliciens, atque invitans, ac non ſolùm verba Pauli proferens, ita dicentis: Sive per occaſionem, ſive per veritatem Chriſtus annuncietur.

Hæc ſunt quæ de noſtro inclyto, religioſiſſimo, ac piiſſimo Magno Conſtantino colligere potuimus, ex quibus clarè deduci valet, quanta ipſius erga divinum cultum, Chriſtianamque religionem fuerit devotio.

At ne minimum quidem quod tanti Imperatoris magnificentiam teſtari valeat, in oblivionis tenebris deliteſcat, eique aliquid gloriæ detrahatur; donaria, quæ titulo Equitio à Beatiſſimo Sylveſtro Papa erecto ille contulit, hìc in ejus liberalitatis erga Eccleſias, Chriſtianamque Religionem ſignum, apponere operæ pretium viſum eſt, quæque ſunt:

Patena argentea penſans libras 20. *Scyphi argentei duo, qui penſaverunt ſinguli libras denas. Calix aureus penſans libras duas. Calices miniſteriales quinque penſantes ſinguli libras binas. Amæ argenteæ duæ penſantes ſingulæ libras denas. Patena argentea Chriſmalis auro cluſa penſans libras quinque. Phara coronata decem penſantia ſingula libras octonas. Phara ærea* 20. *penſantia ſingula libras denas. Canthara Ceroſtrata* 12. *ærea penſantia ſingula libras tricenas. Fundus Valerianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos* 80. *Fundus Statianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos* 55. *Fundus duas Caſas in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos* 40. *Fundus Percilianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos* 20. *Fundus Corbitanus territorio Corano, qui præſtat ſolidos* 60. *Domus in Urbe cum balneo Sicinini regione, quæ præſtat ſol.* 85. *Hortus intra Urbem Romam in Regione ad duos adamantes, qui praſtat ſolidos* 15. *Domus in Regione Orphea intra Urbem, quæ præſtat ſolidos* 58. *& tremiſſem.*

Quę de hoc ſępe laudato erga Chriſtianam Religionem munificentiſſimo Imperatore ſcripſi, quæve narravi, benigne Lector, ſereno accipe vultu, & ſi quid in hiſce meis lucubrationibus omiſerim, aut in aliquo erraverim, condona, quoniam ab erroribus immunis minimè ſum, præſertim verò cùm me ſæpiſſimè mea munera aliorſum diſtrahant.

PAR-

PARERGON.

CAPUT LVIII.

De Musivis operibus in Sacello, sive loco, ubi B.V. Maria stabat cum Joanne, quando Salvator Cruci affixus fuit, extantibus.

Dum nostrum hoc opus de sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis mensibus à nonnullis sub Censore manebat, supervenit Musivi operis exemplar è Hierusalem transmissum Reverendissimo Patri Fr. Bernardo Josepho à Jesu Maria Commissario, Procuratorique Generali totius Franciscanæ Familiæ Terrę Sanctæ in Romana Curia, de quo etiam fati sumus, occasione alterius exemplaris Musivi operis in Ecclesia Bethleemitana, & cùm eidem ob hanc curam, nobis hujusmodi obtinendi exemplaria, quam habet, admodum adstricti simus, ideò honoris causâ eum denuò nominamus, ut magis erga eundem notus sit noster devinctus animus. Is ergo R. P. nuperum exemplar nobis communicavit, quod sub fornice Sacelli, sive loci, ubi B.V. Maria stabat cum Joanne, quando Christus Dominus Noster Cruci affixus fuit, extat, de quo Quaresmius in suis Elucidationibus Terræ Sanctæ Tom.2.lib. 5.c.39.pereg.1.scribit, quòd Ascensionis Domini historia expressa est, in qua Christus ad Cœlos ascendens versâ ad Occidentem facie cernitur, à quatuor comitatus Angelis; in parte verò Orientali stupentes Apostoli sunt, Salvatorem suum ascendentem in Cœlum aspicientes, sequenti cum inscriptione, quæ unicâ comprehensa lineâ Sacelli intersecat fornicem, sive cameram ab Aquilonari, usque ad Meridionalem partem.

B VIRI GALILEI QVID ASPICITIS IN CELVM HIC IESVS QVI ASSVMPTVS EST A VOBIS IN CELVM SIC VENIET QVEMADMODVM VIDISTIS EVM EVNTEM IN CELVM.

Hæc tantùm Quaresmius; qui hanc prout jacet inscriptionem abbreviatis refert charecteribus, quod nos facere non valuimus ob Impressoris similium characterum inopiam. Hujus C Musivi operis exemplar exponimus in annexa Tab.xxxiv.ubi quidquid Quaresmius verbis expressit, figurarũ delineatione oculis cernere Lector valeat. Cùm ipsas nos sedulò observaremus figuras, nonnulla nostra in mente excitavêre dubia, quorum solutionem tentavimus, illiusque approbationem benigni Lectoris judicio relinquimus; utpote etiam amplissimum locum certiora interpretandi.

D Primo igitur se offert loco Christus D. N. in cœlum ascendens, qui potiùs Patrem Æternum, formâ quâ depingi solet, quàm ipsum Christum repræsentat; nam si ad faciem oculos intendamus, potiùs virum senem, quàm juvenem denotat. Diligentissimus Ecclesiasticæ historiæ pensor Cardinalis Baronius ad annum 34. num. 148. indagat, quonam ætatis anno Christus D. N. obierit, concluditque 34. suæ

ætatis

TAB·XXXIIII

pag. 182.

ætatis anno crucifixum fuisse, diversorum Patrum expendendo auctoritates. Nam nonnulli Patres sunt, qui anno trigesimo primo, alii verò in aliis annis usque ad quinquagesimum suas extendunt opiniones. Quare mirandū minimè est, si Pictor Christum ætate provectum appinxerit, cùm illorum sententiam sequutus fuerit, qui ad senium vergentem Christum obiisse existimârunt. Ulteriùs prolixa barba minimè concedit, ut certa dignosci valeat ætas. Nam Sacerdotum Judæorum, Nazaræorumque mos fuit, capillos, & barbam nutrire, ut Sacræ docent Literæ. De Sacerdotibus Levit. cap. 19. n. 27. *Neque in rotundum attondebitis caput, nec radetis barbam.* De Nazaræis autem Numer. cap. 6. n. 5. habetur: *Omni tempore separationis suæ novacula non transibit super caput ejus, usque ad completum diem, quo Domino consecratur, sanctus erit crescente cæsarie capitis ejus.* In hunc locum narrat Lorinus, quòd licet capitis expresfâ mentione, videatur capillus tantùm intelligi, barba non item, de hac tamen omnes etiam intelligunt, & ad caput pertinere non dubitant. Varia de barbis prolixis texuit Joannes Pierius Valerianus, ad quem curiosum Lectorem plura de barbis scire cupientem, remitto. Notandum quoque est, Musivum opus ex parvis confectum esse lapillis; quamobrem eam venustatem, quam repræsentat, Pictura exhibere minimè potest, ut in nostro opere de Veteribus Monimentis cap. 12. fusè ostendimus. De hujus Musivi ætate, nempe ævo, quo constructum fuit, illiusve Auctore perquisivimus, sed nihil reperire potuimus; conjicimus tamen undecimum, vel duodecimum redolere seculum; nam ex floribus, aliisque ornatibus, Bethlemico Musivo assimilatur, quod per hæc tempora elaboratum fuit, ut nos supra cap. 24. ostendimus. Addendum insuper est, admodū R.P. Emanuelem à S. Clemente, qui hujus Musivi operis exemplar Hierosolymis Romam detulit, dixisse mihi, ita ex lampadum, aliorumque luminum fumo hoc Musivum esse obductum opus, ut in illo transcribendo uti candelæ lumine pernecesse fuerit: quare fortasse Pictor in transcribendo erravit, & Christum seniorem, quàm ipsa figura repræsentat, delineavit.

Secundum oritur dubium ex triangulari diademate (ut vulgò appellatur) retro Christi caput expresso, quod solùm Patri Æterno appingi solet. Cui dubio responderi posse judico, hoc ad Pictoris placitum fuisse expressum. Nam triangularis forma unicuique ex Personis Sacratissimæ Triadis convenit, cùm eædem sint in Essentia, nam earundem una est Divinitas, æqualis gloria, coæterna Majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus Sanctus; ut fusiùs habemus in Symbolo, quod sub Athanasii nomine circumfertur. Cur autem diadema in Christi, Sanctorumque capite exprimatur, exposuimus in dicto nostro opere de Musivis Operibus cap. 14. utpote etiam in cap. 26. ubi quid Globus in simulacrorum manibus expressus, denotet, exposuimus.

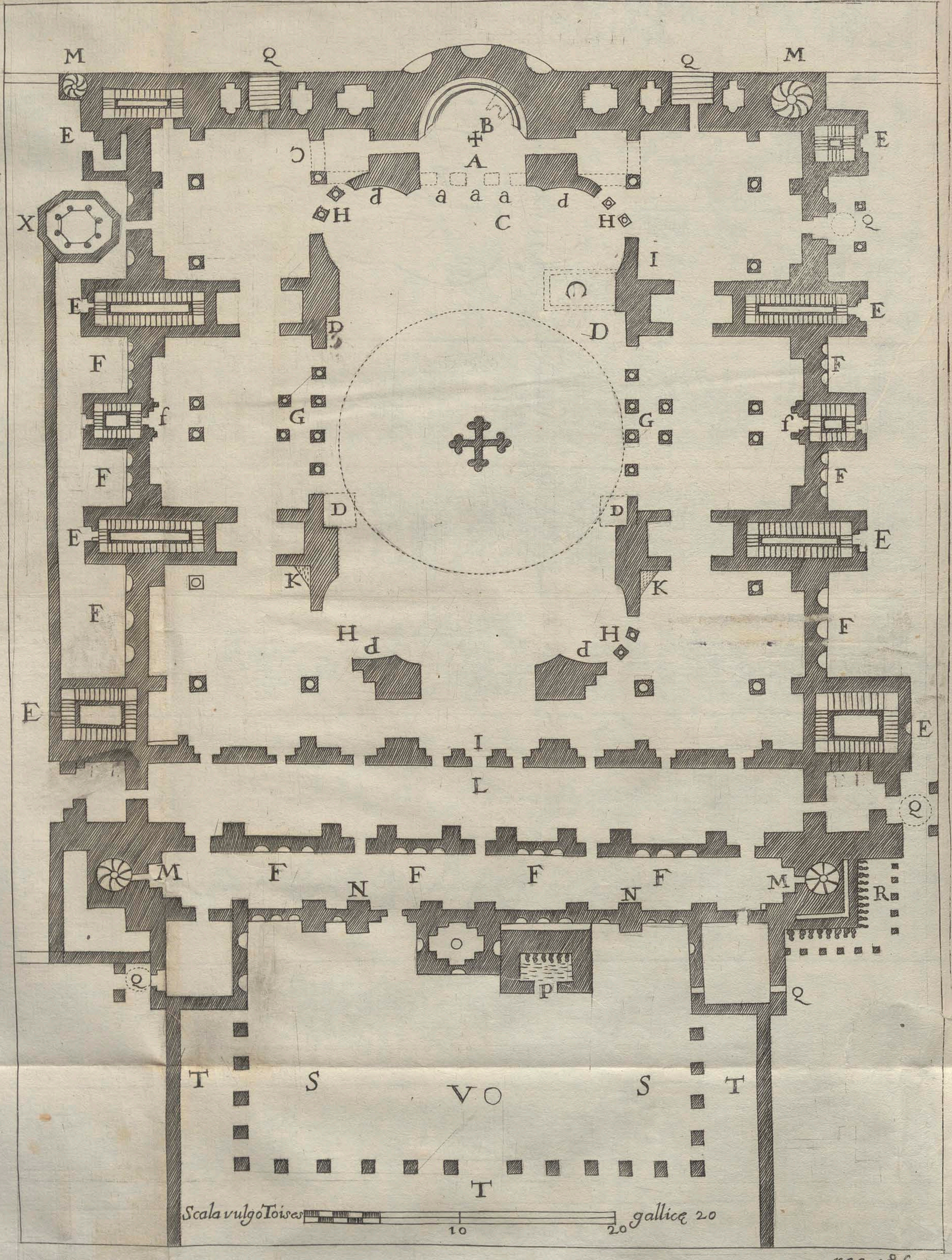
Tertium quod accedit dubium est: ad Christi pedes duos observari Angelos baculum, seu quidpiam aliud præ manibus tenentes; ne hoc etiam dubium intentatum relinquam, meam expono sententiam, quam jam expressi in eodem meo opere de Musivis

Ope-

Operibus cap. 15. erga finem, ubi dixi, antiquos Christi fideles omnem animi curam, ac studium impendisse, ut profundissima Apocalypseos mysteria, quoad fieri posset, publicè spectanda proponerentur, uti passim diversis in Musivis à me in eodem meo opere allatis observari valet. Quare Angeli sic expressi non baculos, sed arundines præ manibus tenent, ut in laudata dicitur Apocalypsi cap. 21. n. 15. *Et qui loquebatur mecum habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur Civitatem, & portas ejus.* Angelos similes arundines præ manibus tenentes exposuimus etiam in citato nostro opere de Musivis Operibus cap. 20.

Post tertium, quartum sequitur dubium, videlicet, quòd tantùm novem numerantur Apostoli, & non undecim. Ex Marco enim cap. 16. n. 14. habemus: *Novissimè recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobravit incredulitatem eorum, &c.* Et infra n. 19. *Et Dominus Jesus, postquam loquutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet ad dexteram Dei.* Lucas verò cap. 24. n. 36. ait: *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere.* Et infra n. 50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & elevatis manibus suis benedixit eis: & factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum.* Ergo ultra novem in numero erant. Dubium hoc alio modo solvere ignoro, quàm placitum, aut inscitiam Pictoris esse affirmando; cui satis fuit, nonnullos exprimere Apostolos, nullo habito ad eorum numerum respectu. Si bene expressi, observentur, in eorum medio cernitur S. Joannes, qui sinistrum habet genu flexum, dexterum verò inclinatum. Eorundem Apostolorum vestes animadversione dignæ etiam censentur, quæ omnes sunt talares, ac unius Apostoli, qui dexteram manum, prout indicem, elevatum habet; istius vestis Græcam Casulam, sive Planetam repræsentat, cujus Casulæ forma etiam apud Latinos eodem sæculo, quo præsens Musivum opus elaboratum fuit, in usu erat.

Suprarelatis quintum addo dubium, nempe quid denotet virga, seu baculus ille, quem tres tenent Apostoli? Cui dubio respondeo, quòd baculorum gestatio ad corporis sustentationem adinventa fuit, Beatumque Petrum Apostolorum Principem baculum gestâsse habemus ex ipsomet baculo, qui adhuc Treviri servatur, ut ostendi in meo opere de Veter. Monimentis cap. 15. De antiquo baculorum usu, eorumque symbolo. Sumus enim viatores in hoc mundo. Hìc audio ab aliquibus mihi opponi, baculum in Musivo expressum brevioris apparere mensuræ, quàm ille, qui ad corporis sustentationem necessarius est. Cui objectioni respondeo, Pictoris fuisse inscitiam, utpote etiam illam superiùs expressam, quando appinxit arundinem in manu Angeli etiam brevem, cùm longiorem exprimere debuisset, ut observari potest in Musivo opere S. Agathæ Ravennæ, de quo nos fati sumus in nosto opere Veter. Moniment. part. 1. cap. 20. Hæc, quæ aliquâ animadversione digna erant, exposuimus: si plura benignus observaverit Lector, pro suo arbitrio, & eruditione supplere valebit.

Scala vulgò Toises gallicæ 20
10
20

CAPUT LIX.

De Ichnographia Templi S. Sophiæ Constantinopolis.

DESCRIPSIMUS supra cap. 25. inclytum Constantinopolitanum Templum S. Sophiæ à Magno Constantino constructum, quod postmodum à Constantio ejus filio in hodiernam, quæ visitur, formam, reædificatum, sive redactum. Hujus celebris ædificii Clarissimus Vir Du Cange in sua Constantinopoli Christiana exemplar refert, cùmque aliud simile exemplar nobis communicaverit D. Abbas Ludovicus Sergardi, humanarum literarum cultor eximius, hocque in multis accuratius illo Du Cange delineatum deprehenderim, duxi propterea idem publici juris facere, ut eruditus Lector genio suo magis indulgere valeat. Tabula igitur XXXV. hoc demonstrat exemplar, ubi crux magna templi meditullium designat, super quod magnus imminet Tholus, cujus diameter ad octodecim *toises* Gallicas porrigitur. Toise enim Gallica est mensura pedum sex.

A Scilicet ✠ locus ubi antiquitus ara erat.

B Locus in quo Turcæ eorum falsæ legis codicem, Alcoranum denominatum, necnon eorum falsi Prophetæ tumuli culcitram custodiunt.

C Locus in quo Turcarum Muphti, nempe eorundem primus à sacris faciundis, qui solennibus diebus falso Prophetæ Mahometi preces fundit.

Ɔ Janua per quam Turcarum Magnus Dominus Templum oraturus ingreditur.

A

Ɑ Locus in quo idem Magnus Dominus in oratione sistit.

D Litera hæc quatuor magnas parastatas denotat, quæ Tholum sustentant.

d Quatuor minores parastates, quæ sex minores semitholos, tres ad Orientem, totidemque ad Occidentem sustentant.

Ↄ Locus ubi olim Imperialis stabat thronus.

B

E Scalæ quæ ad superiorem porticum præbent ascensum.

F Fenestræ, sive Meniana.

f Particulares scalæ, per quas soli Diaconi ascendebant populum thurificaturi, qui in superiori stabat porticu.

G Quatuor magnæ columnæ ex integro lapide Ophite, quarum diameter est pedum quatuor, quæ alias sex

C

minores columnas superiorem porticum formantes sustentant.

H Quatuor semicirculi è quatuor magnis, duabus verò minoribus, parastatis formati, ipsarum quælibet duas porphyreticas columnas super Onychinas quadratas bases insidentes; singulæ duæ ex his columnis sex minores sustentant, quæ superiorem porticum formant, ac etiam semitholos sustentant.

I Regia Janua, quæ quatuor alias

D

laterales ab utraque parte habet.

L Propilæum, sive vestibulum ad quod per sexdecim loca patet ingressus, quorum novem Orientem, quinque Occidentem, unus Septemtrionem, alter Meridiem respiciunt.

M Quatuor scalæ Cochlides.

N Porticus, sive exterius vestibulum, quod antiquitus Narthex appellabatur.

O Magna quadrata turris, quæ olim pro campanarum usu inserviebat.

P Gradus qui præbent descensum ad hauriendam aquam per tubulos prosilientem, quæ in magna cisterna, per totum ambitum templi S. Sophiæ è superioribus tectis descendens, congregatur.

Q Januæ exteriores templi.

R Fontes in quibus Turcæ ante templi ingressum se purgant.

S Atrium ante templum.

T Cubicula, quæ sunt circa Atrium.

V Locus in quo magnus aquæ cantharus est.

X Parvum octangulare templum, quod olim pro Sacrario inserviebat.

FINIS.

INDEX
RERUM MEMORABILIUM
IN HOC OPERE CONTENTARUM.

Ubi numerus primus paginam designat; secundus columnam denotat; literæ verò A. B. C. D. locum ostendunt.

A

S. An-

B

Bar-

S. Agne-

D

S.Dio-

Fa-

F

G

H

I

Li-

M

N

Ni-

99.

Q

R

T

Theo-

V

X

Z

FINIS.

Errata

Errata ſic reſtituantur.

In Præfatione lin. 15. *lege* & à me.

Pag. 1. col. 2. lin. 10. *lege* Præclara. p. 8. 2. l. 29. *lege* mole fulcivit. p. 13. 1. l. 18. ſedet. p. 13. 2. l. 6. Proconſul, forfice tondet. p. 17. 1. l. 39. attolluntur. p. 17. 2. *poſt numerum* 31. *lege* 32. Oratorium S. Ioannis Euangeliſtæ. 33. Oratorium S. Ioannis Baptiſtæ. p. 19. 1. l. 7. operis. p. 33, 2. l. 15. Monim. Part. I. p. 35. 1. l. 15. ſcenograph. p. 37. 2. l. 11. to- *delendum*. p. 44. 1. l. 27. viſitur. p. 48. 2. l. 9. ſignumque. p. 53. 1. l. 17. ſeorſim. p. 55. 2. l. 39. Carolus, Rex ego; p. 60. 2. l. 27. Berardus. p. 62. 1. l. 5. Eccleſiaſticarum, p. 64. 1. l. 40. autem parte. p. 65. 1. l. 34. appoſitis. p. 69. 1. l. 26. Berardi. p. 85. 1. l. 4. Cometem. p. 101. 1. l. 14. inſumendo. p. 107. 2. l. 12. ſtabant. p. 108. 1. l. 42. Ardicini. p. 108. 2. l. 3. Ardicini. p. 109. 2. l. 42. lectione. p. 109. 2. l. 43. hic. p. 112. 2. l. 37. judico. p. 118. 1. l. 16. tropæum. p. 118. 2. l. 21. reperit. p. 120. 2. l. 32. Archivi. p. 129. 1. l. 39. Faorniana. p. 144. 2. l. 15. Baſilicis. p. 153. 2. l. 33. à Beliſario tunc Romæ degente Pontificem, &c. p. 171. 2. l. 8. celeberrima. p. 173. 2. l. 14. reperit. p. 175. 2. l. 9. ſimulacris. p. 183. 1. l. 58. Monimentis Part. I. p. 184. 2. l. 23. Monimentis Part. I. p. 185. 1. l. 36. qui *delendum*.

Florentia 30. Sept. 1847.

J. V. Nied[illegible]

Opera ab Auctore hactenus edita.

Conjecturę de perpetuo Azymorum usu in Ecclesia Latina, vel saltem Romana, quâ occasione vox Fermenti in Melchiadis, & Siricii Decretis, ac in Epistola Innocentii I. Rom. Pont. aliique Veteres Ecclesiastici ritus declarantur. Romæ 1688. in 4.

Examen Libri Pontificalis, sive Vitarum Romanorum Pontificum, quæ sub nomine Anastasii Bibliothecarii circumferuntur; cum Catalogo Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Bibliothecariorum juxta Chronologicum ordinem. Romæ 1688. in 4.

Parergon ad Examen Libri Pontificalis, sive Epistola Pii II. ad Carolum VII. Regem Franciæ ab Hæreticis depravata, & à Launoiana calumnia vindicata. Romæ 1688. in 4.

Vetera Monimenta, in quibus præcipuè Musiva opera, Sacrarum, Prophanarumque Ædium Structura, ac nonnulli antiqui Ritus, Dissertationibus, Iconibusque illustrantur. Pars prima. Romæ 1690. in fol.

Dissertatio Historica, An Romanus Pontifex Baculo Pastorali utatur. Romæ 1690. in 4.

De Abbreviatorum de Parco Majori, sive Assistentium S. R. E. Vicecancellario in Literarum Apostolicarum expeditionibus antiquo statu, illorumve in Collegium erectione, munere, dignitate, prærogativis, ac privilegiis. Dissertatio Historica. Romæ 1691. in fol.

De Incombustibili Lino, sive Lapide Amianto, deque illius filandi modo. Epistolaris Dissertatio. Romæ 1691. in 4.

Sacro-Historica Disquisitio de duobus Emblematibus, quæ in Cimelio Eminentiss. & Reverendiss. D. Gasparis Cardinalis Carpinei asservantur, in quorum altero præcipuè disceptatur, an duo Philippi Imperatores fuerint Christiani. Romæ 1691. in 4.

De Vocis correctione in Sermone VII. S. Leonis Magni de Nativitate Domini ΓΡΑΜΜΑΤΙΟΥ ΔΩΡΗΜΑΤΙΟΝ, sive Literulæ munusculum. Romæ 1693. in 4.

De Sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis Synopsis Historica. Romæ 1693. in fol.

Discorso tenuto da N. N. nell'Accademia Fisicomatematica Romana con occasione della Cometa apparsa il Mese d'Agosto dell'Anno 1682. ed osservazioni sopra di essa fatte in Roma. In Roma 1682. in 4.

Nuove Invenzioni di Tubi Ottici dimostrate nell'Accademia Fisicomatematica Romana l'Anno 1686. sotto nome di Carlo di Napoli. In Roma 1686. in 4.

Il Teatro de' Grandi. Discorso Accademico. In Roma 1693. in 4.

Opera absoluta, & nondum edita.

Sacrarum Imaginum Anno 1689. repertarum explicatio, cujus occasione Formosi Sanctissimi Pontificis Vita ex variis Auctoribus novâ methodo est concinnata.

Horæ Geniales, sive Conjecturæ Campenses.

Dell'Istituzione de' Cavaglieri dello Speron d'oro.

Lettera à Monsignor Nicolini Vicelegato d'Avignone, col distinto ragguaglio de' successi nella ripulsa alla Dignità Cardinalizia, fatta dagl'Eminentissimi Signori Cardinali Taja, e Ricci.

Sacra Romæ Legatio Illustriss. ac Excellentiss. D. Joannis Landi pro Canonizatione Sancti Laurentii Justiniani, sive brevis Historica Encomiastica narratio.

Familiaris Epistola ad Reverendiss. Patrem D. Benedictum Bacchinum, &c. in qua nova quædam Philosophia demon-

monstratur, cujus occasione Vita, & nonnulla præclara Gesta Regnantis Pontificis Innocentii XII. breviter enarrantur.

Investigatio Historica de Cruce Stationali ad Reverendissimum P. Henricum de Noris, &c.

Opera inchoata, & nondum absoluta.

VEtera Monimenta, in quibus præcipuè Musiva opera, &c. à principio seculi VI. per totum seculum X. describuntur. Pars II.

De Vicecancellario, ejusque Munere, Officio, & Dignitate; cum copioso S.R.E. Vicecancellariorùm Catalogo.

De Dignitate, & præstantia Secularis, & Insignis Collegiatæ Ecclesiæ S. Laurentii in Damaso de Vrbe.

De Terræmotibus Philosophica, & Historica Narratio, cum eorundem, ac Cœlestium Phænomenum, necnon diversorum Terræ, Marisque effectuum Chronologicâ descriptione ab anno 6. ante Christi Nativitatem.

De Sacris, Prophanisque Dypticis.

De Sacris, Prophanisque Calicibus.

De Sacrarum Imaginum usu, earumque veneratione.